ДРУШТВО ЗА РУСИНСКИ ЈЕЗИК, КЊИЖЕВНОСТ И КУЛТУРУ
ДРУЖТВО ЗА РУСКИ ЯЗИК, ЛИТЕРАТУРУ И КУЛТУРУ

STUDIA RUTHENICA

STUDIA RUTHENICA

26

ЗБОРНИК РАДОВА
ЗБОРНЇК РОБОТОХ

НОВИ САД, 2021

ДРУШТВО ЗА РУСИНСКИ ЈЕЗИК, КЊИЖЕВНОСТ И КУЛТУРУ
ДРУЖТВО ЗА РУСКИ ЯЗИК, ЛИТЕРАТУРУ И КУЛТУРУ

STUDIA RUTHENICA

STUDIA RUTHENICA

26
(39)

ЗБОРНИК РАДОВА
ЗБОРНЇК РОБОТОХ

НОВИ САД, 2021.

ДРУШТВО ЗА РУСИНСКИ ЈЕЗИК, КЊИЖЕВНОСТ И КУЛТУРУ

С А Д Р Ж А Ј
ЗБОРНИК РАДОВА „STUDIA RUTHENICA“ БРОЈ 26 (39)
2021.

50 ГОДИНА ОД ОСНИВАЊА ДРУШТВА (1970-2020)

Предговор 10
Уводне слово 11
Preface 12

30. ДАНИ МИКОЛЕ М. КОЧИША
ШЕСТИ НАУЧНО-СТРУЧНИ СКУП
„Русински језик, књижевност, култура, просвета и публицистика“

04. 12. 2020. године, Нови Сад

Честитке Друштву поводом 50 година рада 15

Претходна реч:
Блаженка Хома Цветковић, Нови Сад: Корачамо путевима великана 18
Ирина Папуга, Нови Сад: 50 година од основања Друштва за русински језик, књижевност и културу (1970-2020) 21
Луђијан Марина, Нови Сад: Координациони одбор друштава за језике, књижевност и културу - Друштво за русински језик, књижевност и културу је члан Координационог одбора од оснивања 1974. године 27

Русински језик:
Др Михајло Фејса, Куцура/Нови Сад: Активности око нормирања русинског језика 31
Др Пол Роберт Магочи, Канада: Русински језик: Недавна постигнућа и нови изазови …. 46
Др Оксана Тимко Ђитко, Загреб: Узрочни прилози у русинском језику: творба, класификација, употреба 65
Др Хајналка Фирис, Будимпешта, Мађарска: Породични називи код бачко-сремских Русина 69
Др Ана Плишкова, Прешов, Словачка: Од дијалекта до званичног језика: нови статус и нови проблеми русинског језика у Словачкој 75
Мср. Александар Мудри, Нови Сад, О појмовној метафори у русинском језику 98
Олена Папуга, Руски Крстур: Службена употреба русинског језика и писма у општинама у којима је то статутом одређено 103

Књижевност:

Др Јулијан Рамач, Куцура: У калиновој шими вода дрвце носи, Какво то дрвце вода носи? 108
Dr. Káprály Mihály / Др Мигаљ Капраљ, Њиређхаза, Мађарска: „Нашѣ южнѣ братя” в Ужгородї: четыри вершы бачванськых авторув на бокох новинкы „Недѣля” 1942-1944 рокох (тексты и ілустрації) 116
Мр Славомир Олејар, Канада: Дунав у источнословенским народним песмама 131
Ирина Харди Ковачевић, Нови Сад: Ренесанса или оптимизам (књижевност за децу) 144
Олена Планчак Сакач, Нови Сад: Вејавица из које нико неће излетети (Владимир Гарјански) 156

Култура:

Др Михаил Дронов, Москва, Руска Федерација: Руски публициста Јевгениј Н. Николајевич Матросов као истраживач русинске дијаспоре у Северној Америци 161
Ђура Лађак, Нови Сад: Национални препород Русина у Војводини и улога Русинског народног просветног друштва у њему 166
Љубомир Међеши, Канада: Русинске сеобе: Распростирање или расељавање 177
Олена Папуга, Руски Крстур: Русини у земљама Европске уније - право на остваривање националног идентитета 187
Dr Mihajlo Ljikar, Novi Sad: Od mračne komore do veštačke inteligencije 199
Вероника Вујачић, Нови Сад: Фотографија као информација 210

Просвета:

Мср. Доротеа Будински, Куцура/Нови Сад: Важност комуникације и интеракције за развој ране двојезичности 219
Мср. Сенка Бенчик, Бачка Топола: Лексички паралелизми, Заједнички хунгаризми у српским и русинском језику 226
Каролина Ђуђар, Руски Крстур: Савремена кретања у настави на русинском језику 231
Љубица Њаради, Руски Крстур: Мултикултуралност и интеркултуралност у школској пракси - Примери добре образовно-васпитне праксе 235
Ванеса Међеши и Ирина Папуга, Нови Сад: Русински језик на средњем степену образовања у Новом Саду (2006-2020) 239

Публицистика:

Гавра Кољесар, Торонто, Канада: Радости и туге двојице русинских исељеника: др Владимир Солонар (1926-2012), патолог и Ђура Шовш (1929-2020), ветеринар 248
Блаженка Хома Цветковић, Нови Сад: Од Творчосци (Стваралаштва) до Рутенике 259
Мр Хелена Међеши, Нови Сад: Две уметности у једној књизи, Поезија и фотографија 271
Јелена Перковић, Петроварадин: Ирена Колесар - прва југословенска дива 277
Михал Симунович, Футог: За размишљање - Здрави будзце и здрави оставайце 282

Биографски подаци о ауторима 288

ДРУЖТВО ЗА РУСКИ ЯЗИК, ЛИТЕРАТУРУ И КУЛТУРУ

З М И С Т
ЗБОРНЇК РОБОТОХ „STUDIA RUTHENICA“ ЧИСЛО 26 (39)
2021.

50 РОКИ ОД СНОВАНЯ ДРУЖТВА (1970-2020)

Предговор 6
Уводне слово 7
Preface 8

30. ДНЇ МИКОЛИ М. КОЧИША
ШЕСТИ НАУКОВО-ФАХОВИ СХОД
„Руски язик, литература, култура, просвита и публицистика“

04. 12. 2020. року , Нови Сад

Винчованки Дружтву з нагоди 50 рокох роботи 15

Предслово
Блаженка Хома Цветкович, Нови Сад: Крачаме по шлїдох велїканох..... 18
Ирина Папуґа, Нови Сад: 50 роки од снованя Дружтва за руски язик, литературу и културу (1970-2020)..... 21
Лучиян Марина, Нови Сад: Координацийни одбор дружтвох за язики, литературу и културу - Дружтво за руски язик, литературу и културу член Координацийного одбору од снованя 1974. року..... 27

Руски язик:
Др Михайло Фейса, Коцур/Нови Сад: Дїялносц на нормованю руского язика..... 31
Др Павел Роберт Маґочи, Канада: Русински язик: Нєдавни посцигнуца и нови спокуси 46
Др Оксана Тимко Дїтко, Заґреб: Обставиново присловнїки у руским язику: творенє, класификация, хасноване..... 65
Др Гайналка Фирис, Будапешт, Мадярска: Фамилийни назвиска при бачванско-сримских Руснацох..... 69
Др Анна Плїшкова, Прешов, Словацка: Од діалекту - по урядный язык: новый статус і новы проблемы русиньского языка на Словакії..... 75
Мср. Александер Мудри, Нови Сад, О поняцовей метафори у руским язику 98
Олена Папуґа, Руски Керестур: Службене хасноване руского язика и писма у општинох дзе то зоз статутом одредзене 103

Литература:

Др Юлиян Рамач, Коцур: В калїновим лєше вода древко нєше, Яке то древко вода нєше? 108
Dr. Káprály Mihály Др Мигаль Капраль, Нїредьгаза, Мадярска: „Нашѣ южнѣ братя” в Ужгородї: четыри вершы бачванськых авторув на бокох новинкы „Недѣля” 1942-1944 рокох (тексты и ілустрації) 116
Мр Славомир Олеяр, Канада: Дунай у восточнославянских народних писньох 131
Ирина Гарди Ковачевич, Нови Сад: Ренесанса або оптимизем (литература за дзеци) 144
Олена Планчак Сакач, Нови Сад: Курнява зоз хторей нїхто нє вилєци (Владимир Ґарянски) 156

Култура:

Др Михаил Юрьевич Дронов, Москва, Российская Федерация: Русский публицист Євґений Н. Матросов как исследователь русинской диаспоры в Северной Америке 161
Дюра Латяк, Нови Сад: Национални препород Руснацох у Войводини и улога Руского народного просвитного дружтва у нїм 166
Любомир Медєши, Канада: Руски селїдби: Чи розпресцеранє, чи розсельованє 177
Олена Папуґа, Руски Керестур: Руснаци у жемох Европскей унїї - право на витворйованє националного идентитету 187
Dr Mihajlo Ljikar, Novi Sad: Od mračne komore do veštačke inteligencije 199
Вероника Вуячич, Нови Сад: Фотоґрафия як информация 210

Просвита:

Мср. Доротеа Будински, Коцур/Нови Сад: Важносц комуникациї и интеракциї за розвой вчасней двоязичносци 219
Мср. Сенка Бенчик, Бачка Тополя: Лексични паралелизми, Заєднїцки гунґаризми у сербским и руским язику 226
Каролина Джуджар, Руски Керестур: Сучасни рушаня у настави на руским язику 231
Любица Няради, Руски Керестур: Мултикултуралносц и интеркултуралносц у школскей пракси: Приклади добрей пракси зоз образовно-воспитней пракси 235
Ванеса Медєши и Ирина Папуґа, Нови Сад: Руски язик на штреднїм ступню у Новим Садзе (2006-2020) 239

Публицистика:

Гавриїл Колєсар, Торонто, Канада: Радосци и смутки двох руских преднякох у виселєнстве: др Владимир Солонар (1926-2012), патолоґ и Дюра Шовш (1929-2020), ветеринар 248
Блаженка Хома Цветкович, Нови Сад: Од Творчосци по Рутенику..... 259
Мр Гелена Медєши, Нови Сад: Два уметносци у єдней кнїжки, Поезия и фотоґрафия 271
Єлена Перкович, Петроварадин: Ирена Колесар - перша югославянска филмска гвизда..... 277
Михал Симунович, Футоґ: На роздумованє: Здрави будзце и здрави оставайце..... 282

Биоґрафски податки о авторох..... 288

ПРЕДГОВОР

Друштво за русински језик, књижевност и културу (основано 1970. године у Новом Саду) издаје свој гласник од 1975. године. Гласник је до 1987. године носио назив Творчосц (Стваралаштво), а од 1988. године излази под називом Studia Ruthenica. Објављено је 13 бројева часописа Творчосц и 25 Studia Ruthenica (укупно 38 гласника). Од трећег броја, Studia Ruthenica излази као зборник радова.

У 26. броју зборника Studia Ruthenica (тридест деветом гласнику) објављени су прилози са 6. Научно-стручног скупа који је одржан 4. децембра 2020. године у Новом Саду у оквиру Програми обележавања 50 година од оснивања Друштва (4.12.1970) и 30. Дана Миколе М. Кочиша (1990-2020) под називом „Русински језик, књижевност, култура, просвета и публицистика“, са напоменом да је до сада одржано пет научно-стручних скупова у Новом Саду: први је био 1993. године, други 1998, трећи 2005, четврти 2010. и пети 2014. године. Радови са поменутих скупова објављени су у Зборнику радова Друштва „Studia Ruthenica“, бројеви: 3, 7, 10, 15 и 20.

Шести научно-стручни скуп због актуелне епидемиолошке ситуације корона вируса није одржан као уобичајено у сали са учесницима, већ као он-лајн информација у оквиру које су аутори током новембра 2020. године путем интернета достављали научно-стручне и литерарне прилоге Друштву као организатору скупа. Прилози су прегледани и 4. децембра 2020. године представљени. Скуп је имао два дела: у првом је представљен 31 рад које су припремила 29 аутора из области русинског језика, књижевности, културе, просвете и публицистике, а у другом је било речи о кратким русинским приповеткама које је доставило 6 аутора

Уредништво

УВОДНЕ СЛОВО

Дружтво за руски язик, литературу и културу (основане 1970. року у Новим Садзе) видава свой глашнїк од 1975. року. Глашнїк по 1987. рок мал назву Творчосц, а од 1988. року виходзи як Studia Ruthenica. Обявени 13 числа Творчосци и 25 Studia Ruthenica (вєдно 37 глашнїки). Од трецого числа Studia Ruthenica виходзи як зборнїк роботох.

У 26. чишлє зборнїка Studia Ruthenica (трицец дзевятим глашнїку) обявени прилоги зоз 6. Науково-фахового сходу, хтори отримани 4. децембра 2020. року у Новим Садзе у рамикох Програми означованя 50 рокох од снованя Дружтва (4.12.1970) и 30. Дньох Миколи М. Кочиша (1990-2020) под назву „Руски язик, литература, култура, просвита и публицистика“, зоз надпомнуцом же по тераз отримани пейц науково-фахово сходи у Новим Садзе: перши бул 1993. року, други 1998, треци 2005, штварти 2010. и пияти 2014. року. Роботи зоз спомнутих сходох обявени у Зборнїку роботох Дружтва „Studia Ruthenica“ числа: 3, 7, 10, 15 и 20.

Шести науково-фахови сход пре актуалну епидемиолоґийну ситуацию корона вирусу нє отримани як звичайно у сали зоз учашнїками, алє як он-лайн информация у рамикох хторей авторе у новембру 2020. року прейґ интернету посилали науково-фахово и литературни прилоги Дружтву як орґанизаторови сходу. Прилоги препатрени и 4. децембра 2020. року представени. Сход мал два часци: у першей представена 31 робата, хтори пририхтали 29 авторе зоз обласци руского язика, литератури, култури, просвити и публицистики, а у другей було слова о авторох шейсцох кратких руских приповедкох.

Редакция

PREFACE

The Society of the Ruthenian Language, Literature and Culture (founded in 1970 in Novi Sad) has been publishing its herald since 1975. Till 1987 the herald's title was Tvorčosc (Творчосц = Creative Work), but since 1988 it has been published under the name of Studia Ruthenica. 13 issues of Tvorčosc and 25 issues of Studia Ruthenica have been published so far (the total of 38 issues of the herald). Studia Ruthenica has been published as a collection of works since its third issue.

In the 26th issue of the anthology of *Studia Ruthenica* (thirty-ninth journal), articles from the 6th scientific-professional meeting held on December 4, 2020, in Novi Sad were published as part of the Program to mark the 50th anniversary of the Society (December 4, 1970) Days of Mikola M. Kočiš (1990-2020) under the title "Ruthenian language, literature, culture, education, and journalism", noting that so far five scientific-professional meetings have been held in Novi Sad: the first was in 1993, the second in 1998, the third in 2005. the fourth 2010 and the fifth in 204. Papers from the mentioned meetings were published in the collection of the Society "Studia Ruthenica" number 3, 7, 10, 15, and 20.

Due to the current epidemiological situation regarding the coronavirus, the sixth scientific-professional meeting was not held as usual with the participants in the hall, but as an online information session in November 2020, when the authors sent their scientific-professional and literary contributions via the Internet to the Society who organized the meeting. The articles were reviewed and presented on December 4, 2020. The meeting had two parts: the first one presented 31 works submitted by 29 authors from the field of Ruthenian language, literature, culture, education, and journalism, and the second part was about six authors of short Ruthenian stories.

Editorial Board

ШЕСТИ НАУКОВО-ФАХОВИ СХОД

„Руски язик, литература, култура, просвита и публицистика“

4. 12. 2020. року

ВИНЧОВАНКИ З НАГОДИ ОЗНАЧОВАНЯ 50. РОЧНЇЦИ ДРУЖТВА ЗА РУСКИ ЯЗИК, ЛИТЕРАТУРУ И КУЛТУРУ

Жадам вам повинчовац 50-рочнїцу Дружтва за руски язик, литературу и културу.

Зоз нєсебичним и витирвалим анґажованьом шицких членох Дружтва, през тоти пейдзешат роки вашей роботи у рускей заєднїци остали шлїди фаховей и науковей роботи.

Жадам вам же бисце и надалєй робели зоз таку вельку дзеку, одвичательносцу и ентузиязмом, а плоди вашей роботи най би були на хасен цалей рускей заєднїци.

Руски Керестур, 4.12.2020. року

Предсидатель Вивершного одбору
Националного совиту Руснацох
Желько Ковач

ВИНЧОВАНКА ДРУЖТВУ НА 50 РОКОХ

Прешло 50 роки. Хто би повед же ше телї нагромадзели! А виходзи же наисце тельо вельо. Кед попатриш, а воно, роки 50, нє просто прелєцени, надармо потрошени час. Прейдзени то днї, дзень за дньом, упартей роботи, творчосци. То часи сцелосци и пожертвеносци телїх велїх медзи нами.

Хто зна чи ше дакеди шицко зробене у нашим Дружтве годно здац и пораховац. Тоти плодни 50 роки то и 50 ґенерациї. Телї ґенерациї, єдни за другима, младши за старшима, збивали ше до груди, Дружтво за руски язик, литературу и културу наволаней. Громада людзох зоз здруженима моцами дала ше зложиц до цалосци красу рускей прешлосци и надбудови.

И удало нам ше. Оставаю дїла членох нашого Дружтва, дїла таки хтори занавше написани и видруковани, алє тиж таки дїла хтори або лєм запаметани, або до других итвореньох плодотворно претворени. То нам бул и циль, мац общого хасну зоз шицкого зробеного. Хасну за цали руски род.

Повинчуйме 50-рочнїцу Дружтва, повинчуйме себе.

Заслужено славме прейдзени 50 роки и радуйме ше ище голєм телїм роком хтори Дружтву жадаме.

Канада, децембер 2020. року

Любомир Медєши

ВИНЧОВАНКА З НАГОДИ ПОЛ ВИКА ДРУЖТВА ЗА РУСКИ ЯЗИК, ЛИТЕРАТУРУ И КУЛТУРУ КАЖДИ СЛОВНЇК ЯК ТУРНЯ

Вельки ювилей – пол вика од снованя Дружтва за руски язик, литературу и културу. У тим периодзе Дружтво охабело глїбоки шлїди у нашим народзе на розвою руского язика и очуваню рускей бешеди.

Пред др Гавриїлом Костельником Руснаци чували руски язик и бешеду кажде у своєй фамелиї. Нє барз ше путовало, нє було нательо дотику з другима народами и з другу бешеду, та вец наш язик лєгчєйше и могло зачувац.

Нє чудо вец же салащанє зачували жридлови руски язик и бешеду, баржей як тоти цо жили на валалє, а вони знова баржей од гевтих цо жили на варошу.

После Костельника руски язик ше вше баржей виучує у институцийох, науково. Пририхтани и зложени Ґраматика, Правопис, Словнїк и други кнїжки з тей обласци хтори були на помоци шицким: и фаховцом, и школом, и медийом ...

Кажди Словнїк як турня. Вжиме кед завяло цали хотар и кед нє було видно драгу цо водзи до валалу, нашо стари знали кадзи треба исц, бо мали практични одвит: ша просто на турню!

Винчуєм шицким членом Дружтва тот вельки ювилей, а поготов тим цо цали свой живот пошвецели на чуваню и розвою руского язика и ученю младих же би знали по руски бешедовац.

У тей роботи, як потераз, так и убудуце, може нам помогнуц стара мудросц: кед знаш хто ши – знаш кадзи маш исц.

Здрави будзце, благословена ваша робота.

Михал Симунович, Футоґ

DRUŠTVO ZA RUSINSKI JEZIK, KNJIŽEVNOST I KULTURU

Poštovane kolege i prijatelji,

Imam posebnu čast i zadovoljstvo da, u ime Društva za rumunski jezik Vojvodine – Republika Srbija (osnovanog 1962. godine), povodom obeležavanja 50 godina postojanja i plodnog rada Društva za rusinski jezik, književnost i kulturu Vojvodine, uputim najsrdačnije čestitke i najiskrenije želje za još uspešnije delovanje, kao i za saradnju u okviru Koordinacionog odbora.

Nije sporno da je Društvo za rusinski jezik, književnost (osnovano 4. decembra 1970) izuzetno značajno delovalo na planu očuvanja, izučavanja i razvoja rusinskog književnog jezika.

Zahvaljujući aktivnosti Društva, odnosno uvaženih članova tj. kulturnih i prosvetnih radnika (učitelja, profesora i pedagoga), kao i književnika, novinara, publicista, prevodilaca i drugih poznavalaca rusinskog jezika i kulturne baštine, rusinski jezik je u velikoj meri sistematizovan.

Takođe, mnogobrojni društveni korisnici rusinskog jezika, kao na primer, prevodioci, mediji i izdavači, bolje funkcionišu zahvaljujući pomoći koju dobijaju kao članovi Društva za rusinski jezik, književnost i kulturu.

Sa posebnim zadovojstvom pozdravljam sve prisutne u svojstvu predsednika Društva za rumunski jezik Vojvodine, kao i u svojstvu predsednika Koordinacionog odbora društava za jezike, književnost i kulturu nacionalnih manjina Vojvodine koji deluje više od 45 godina (1974).

Rezultat ove plodne saradnje je i višejezički časopis „NOVI MOST" koji se štampa u izdanju Društva za rumunski jezik, ali priloge pripremaju predstavnici više društava za jezike, pa i rusinskog.

Posebno, želimo uspeh u radu 6. naučno-stručnog skupa na temu „Rusinski jezik, književnost, kultura, prosveta i publicistika".

S poštovanjem, Društvo za rumunski jezik Vojvodine,
Lućijan MARINA, predsednik

Блаженка Хома Цветкович, Нови Сад

КРАЧАМЕ ПО ШЛЇДОХ ВЕЛЇКАНОХ

Пейдзешат роки роботи, хтори Дружтво за руски язик, литературу и културу означує, нє мала рочнїца. Требало витирвац, прежиц рижни пременки у дружтве и на концу – отримац ше. Алє кед ше почина озбильно, и з вельку дзеку и ентузиязмом людзох хтори були актере його снованя, а вец ше роботу з таким предлужує з рока на рок, цалком лоґичне же таке дружтво дожиє и свою пияту децению.

Од самого початку, 4. децембра 1970. року одкеди є основане, члени Дружтва, фахово и науково потенцияли хтори систематично, обєктивно и компетентно провадзели розвой и конституованє руского язика, литературу и єй место, єй природу и одношеня ґу теди югославянским и другим славянским литературом, алє и литератури вообще, як и фолклор и културу рускей народносци. Робота Дружтва далєй ше одвивала у активох, комисийох и секцийох и була поставена на нови, ясни основи и зоз викриштальовану програму роботи. Уж у перших штирох рокох члени Дружтва були унапрямени на утвердзованє формох активносци и плану видаваня капиталних дїлох.

Шицко тото посцигнуте дзекуюци активносцом тедишнїх 40 членох цо робели у комисийох и секцийох Дружтва. Була Линґвистична секция у чиїх рамикох робела Комисия за словнїк и Комисия за правопис, Секция за литературу, Секция за виучованє и пестованє руского язика, Секция лекторох и прекладательох, Секция за науковиглєдовацку дїялносц и Секция за зазберованє и виучованє народного скарбу материялней и духовней култури. Кажда секция мала свойо виплановани задатки и проєкти хтори мушела сполнїц, алє праве дзекуюци тому достали зме множество словнїкох, публикацийох, библиоґрафиї…

Спомнєм лєм даєдни: проєкт виробку двоязичного Сербскогорватско-руского словнїка, проєкт Виробку лексикологийней картотеки руского язика, проєкт Ретроспективней библиоґрафиї Руснацох у Югославиї, проєкт Ономастично-лексикоґрафских виглєдованьох. У рамикох Секциї за литературу Дружтво окреме давало потримовку и фахову помоц младежским литературним секцийом по наших местох и понукане младежи же би ше приявйовала на конкурс за тедишнї популарни Митинґ поезиї.

Окрем того, Дружтво сотрудзовало зоз Войводянским музейом, Дружтвом историчарох, Лекторатом/Катедру за руски язик и литературу и з Педаґоґийним институтом Войводини зоз хторим вєдно ришовали проблеми у образованю и виховйованю руских дзецох и школярох, анализовало ше учебнїки з язика и литератури, провадзело усне и писане висловйованє школярох и давало помоц фаховим активом за руски язик у школох.

Секция лекторох и прекладательох найвецей робела на терминолоґийним ускладзованю язика средствох информованя и розришовала шицки други проблеми з лингвистики. Публикация *Наша писня IV* то публикация на хторей робела Секция за зазберованє и обробок скарбу материялней и духовней культури, помагала и школом при видаваню каталоґох виставох и зберала предмети материялней и духовней культури.

У рамикох Дружтва ше 1975. року почало видавац и гласнїк *Творчосц*, хтори 1988. року пременовани до часопису Зборнїку роботох *Studia Ruthenica.* Вишли 13 числа *Творчосци* и 25 числа часопису *Studia Ruthenica* – вєдно 38 гласнїки Дружтва. Зоз снованьом Дружтва за руски язик и литературу у тедишнїм чаше були створени перши прикладнєйши роботни условия малому числу фаховцох, прето же дїялносц була финансована з боку ширшей дружтвеней заєднїци, писал у статї о дзешецрочнїци Дружтва Дюра Варґа. Перши предсидатель Дружтва и Иницияти́вного одбору за снованє, вєдно зоз Руску редакцию Заводu за видаванє учебнїкох, НВП *Руске слово* и Руску редакцию Радио Нового Саду, бул Микола М. Кочиш.

На його чесц, кажди рок на початку децембра Дружтво ма манифестацию *Днї Миколи М. Кочиша,* бо вон наисце найвецей допринєсол науковому обробку руского язика, цо було и найзначнєйше, понеже теди хибели ище велї учебнїки по руски. А знаме же вельке доприношенє то його *Правопис руского язика* и *Правописни словнїк* зоз 1971. року, єдного и єдиного од теди та по нєшка. О активносцох и заслугох Дружтва за руски язик, литературу и культуру у нашей рускей заєднїци могло би ше писац на вельо вецей бокох. Воно було вше на високим уровню нє лєм у рускей заєднїци, алє и у Покраїни и ширше, у ровнї зоз найвисшима институциями.

За свойо позарядово резултати у науковим обробку и розвою руского литературного язика, Дружтво 1980. року достало високе припознанє *Искри култури* КПЗ Войводини, а дзеподни члени Дружтва

Вукову награду и Златну значку КПЗ Сербиї, Святосавску повелю Општини Шид, Митровданску повелю Општини Жабель, награду Кирил и Методий з Нюйорку (ЗАД) итд.

През пейц деценії меняли ше його предсидателє, уключовали ше до ньго нови младши и старши особи хтори сцели у даєдней обласци дацо допринєсц у своєй заєднїци. Прето нєшка воно ма аж 1266 членох: професорох, писательох, учительох, линґвистох, публицистох, уметнїкох, науковцох зоз нашей жеми и швета. И векшина з нїх на свой способ сотрудзує з Дружтвом, члени су секцийох хтори, таки яки були теди, и нєшка постоя. Лєм ше пременєли члени. Дзепоєдни давни ище вше ту, а велїх уж заменєли нови, младши людзе полни нових сознаньох прейґ сучасней технїки, жадни виглєдованьох, гоч прешлосци, гоч будучносци.

Верим же ґенерациї хтори дочекали тоту вельку рочнїцу Дружтва маю цо зохабиц младшим ґенерацийом, бо знали як то керчиц драгу у шицких сферох нашого явного живота. Ми тераз уж ходзиме по витапшаней дражки. Та так, як цо ми уж вельо нашлїдзели од гевтих творительох пред нами, и на нас ше стої, можебуц и вецей, зохабиц драгоцини скарб тим цо приду после нас. А найважнєйше, нє допущиц же би Дружтво було инше, окрем того цо вше и було – орґанизация хтора, просто поведзено, була вше на хасен и добро рускому народу у шицких обласцох хтори були значни за Руснацох. Та най так и останє.

Превжате: Анатомия нашого часу Руске слово, Нови Сад, 27.11.2020, ч.48 (3917), б. 2

Ирина Папуґа, Нови Сад

50 РОКИ ОД СНОВАНЯ ДРУЖТВА ЗА РУСКИ ЯЗИК, ЛИТЕРАТУРУ И КУЛТУРУ 1970-2020

Абстракт: Дружтво за руски язик, литературу и културу основане 4. децембра 1970. року у Новим Садзе як фахова дружтвена орґанизация, кед у АП Войводини сновани подобни орґанизациї за мадярски, словацки, румунски и други язики и литератури. Дружтва за язики од 1974. року координовали свойо активносци и тота координация ше отримала и отримауе и по терашнї днї.

Ключни слова: Дружтво за руски язик, литературу и културу, рочнїца, сновань, програма, руски язик, литература, култура

Того, 2020. року, кед ше означує пейц деценциї, або пол вика роботи Дружтва, треба повесц же Дружтво прешло през вецей фази у своєй роботи. Дзеведзешати роки прешлого вику були найчежши одкеди Дружтво основане: робело ше у чаше пременкох у дружтве и нашей жеми и без достаточних материялних средствох, алє источашнє и у часох з велькима активносцами и, на нашу радосц и поцешенє зоз досц значнима резултатами и започатима акциями. Каждорочни обсяжни препатрунки активносцох о роботи тото найлєпше илустровали.

Активносци ше и у прешлим периодзе одвивали у тих обласцох:

1. Преучованє и наукови обробок руского литературного язика,
2. Виучованє и унапредзованє руского язика и подзвиговане язичней култури,
3. Образованє и воспитанє кадрох у обласци руского язика,
4. Унапредзованє литературней дїялносци на руским язику,
5. Защита и пестованє културного и духовного скарбу,
6. Виглєдовацка робота у обласци руского язика и култури,
7. Порушованє и унапредзованє културней дїялносци, окреме у подобовей творчосци,
8. Робота секцийох и роботних целох Дружтва и членства,
9. Видавательна дїялносц Дружтва – у рамикох 7 едицийох: образованє (11), предшколске вихованє (10), литература (10), словнїки (3),

Катедра (4), подобова творчосц (19) и одняте од забуца (24) – вєдно понад 70 наслови,

10. Медзинародна активносц и,
11. Сотруднїцтво зоз другима орґанизациями и институциями.

Окреме треба визначиц виходзенє рочнїку Дружта – Зборнїку роботох „Studia ruthenica" – видати 25 числа, зоз надпомнуцом же Дружтво од 1975-1987. рок видавало свой рочнїк – часопис „Творчосц" (вишли 13 числа „Творчосци"), од 1988. року рочнїк виходзи як „Studia Ruthenica", цо вєдно виноши 36 числа.

Тиж треба визначиц же у рамикох преучованя и наукового обробоку руского язика як вецейрочней екипней роботи вишли: I и II том *Сербско-руского словнїка* (перши том обявени 1995, а други 1997. року), *Руско-сербски словнїк* (2010), двотомни *Словнїк руского народного язика* (2017), а источашнє ше робело и роби на проєкту хтори започати 2002. року, а то *Правопис руского язика* и *Правописни словнїк*, на хторим анґажована виглєдовацка екипа у сотруднїцтве зоз Одсеком за русинистику Филозофского факултету у Новим Садзе и Одбором за линґвистику Дружтва. Дружтво видало и два терминолоґийни словнїки: *Словнїк медицинскей терминолоґиї сербско-латинско-руски* (2006) и *Словнїк защити рошлїнох и животного стредку сербско-руско-латинско-анґлийски* др Радмили Шовлянски (2010).

СПОМЕДЗИ ПРОГРАМНИХ АКТИВНОСЦОХ ТРЕБА ВИДВОЇЦ:

1. Виучованє руского язика у школох у руских штредкох дзе Дружтво роками укладало и уклада моци же би ше руски язик виучовало у рамикох виборней настави. Так, починаюци од 1993/1994. року обновене або преширене виучованє руского язика у Бачинцох, Шидзе, Вербаше, Кули, Новим Орахове, Бачкей Тополї, Ґосподїнцох, Савиним Селу, Сримскей Митровици итд. (у вецей як 30 основних школох зоз понад 300 дзецми).
2. Рушаюци од того, а пре потребу сотруднїцтва и координованя и руских школох, и школярох и наставнїкох руского язика, 1994. року у Бачинцох основани Стретнуца руских школох, хтори ше кажди рок отримую у другим штредку – того року мало буц 26. стретнуце у Вуковаре и Петровцох, цо зме преепидемиолоґийну ситуацию преложели на

идуци, 2021. рок. Стретнуца потримую компетентни институциї образованя и националних меншинох. Стретнуца руских школох 1994. року дали порив же бише обновела робота Активу наставнїкох руского язика хтори у рамикох Дружтва бул основани ище 1974. року и зоз хторим роками руководзела Мария Чакан, у тедишнїм чаше просвитна совитнїца за руски язик у Педаґоґийним заводзе Войводини.

3. У рамикох Календара змаганьох Министерства просвити Републики Сербиї, Дружтво од 2000. року орґанизатор Републичного, а од 2010. року и Медзиокружного змаганя з руского язика и язичней культуру хторе ше отримує у Руским Керестуре, Коцуре и Дюрдьове (кажди треци рок ше меня место отримованя у тих штредкох), а учасц беру *найлєпши* школяре и зоз порядней и зоз виборней настави (медзиокружне ше отримує за школярох од 5-8 класу, а републичне за школярох 7-8 класу).
4. Спомедзи культурних активносцох Дружтва треба визначиц отримованє Подобовей колониї „Стретнуце у Боднарова“ у Ґосподїнцох на чесц Стевана Боднарова, подобового творителя. Отримани 15. колониї за подобових уметнїїкох и 17 за дзеци, а 2015. року видата и Подобова моноґрафия учашнїкох колониї. Того року пре здравствену ситуацию Подобова колония преложена за познєйше. Потримовку отримованя Колониї даваю: Општина Жабель, компетентни институциї култури, националних меншинох и числени спонзоре.
5. На чесц єдного зоз сновательох и першого предсидателя Дружтва Миколи М. Кочиша, од 1990. року отримую ше „Днї Миколи М. Кочиша“. Того року ше планує 30. манифестация у рамикох хторей ше означи и 50 роки роботи Дружтва.
6. На чесц поетеси Меланиї Павлович, од 2007. року ше отримує Литературна манифестация „Поетски нїтки Меланиї Павлович”. Отримани 13. програми.

ХТО ШИЦКО БУЛ НА ЧОЛЄ ТОГО ДРУЖТВА И ХТОРИ УГЛЯДНИ РУСНАЦИ И ДРУГИ НАУКОВЦИ И ПОЧИТОВАТЕЛЄ БУЛИ ЙОГО ЧЛЕНИ?

Попри Миколи М. Кочиша, як першого предсидателя, треба визначиц другого предсидателя Василя Мудрого, хтори после Кочишовей вчасней шмерци 1973. року превжал тоту длужносц. Потим треба

визначиц Дюру Варґу, Янка Раца, Любомира Медєша, Гавриїла Колєсара и других.

Зоз новших часох и зоз другу орґанизацию дружтвох за язики и литературу, та и нашого Дружтва (як здруженя гражданох) треба спомнуц закладанє Янка Барни, др Юлияна Рамача, др Михайла Фейси, мр Гелени Медєши, др Якова Кишюгаса, др Михайла Лїкара, др Миколи Новти, Мирона Канюха, Владимира Салонского, Наталиї Рамач, Татяни Таґасович Винай, Агнети Буила Маслар, Меланиї Маринкович, Гелени Гафич Стойков, Леони Лабош-Гайдук, Дюри Латяка, Дюри Лїкара, Владимира Дудаша, Мариї Дорошки, Блаженки Хома-Цветкович, Любици Голик, Любици Малацко, Сонї Папуґа, Вероники Вуячич, та и мнє – тераз секретара-заступнїка Дружтва.

Од почитовательох Дружтва як науковцох, славистох, русинистох и углядних Руснацох треба визначиц: др Митра Пешикана, др Александра Дуличенка, др Свена Ґуставсона, др Иштвана Удвария, др Павла Роберта Маґочия, др Душана Дрлячу, др Любивоя Церовича, др Меланию Микеш, др Радмилу Шовлянски, мр Павела Домонїя, др Оксану Тимко Дїтко, мр Славомира Олеяра, др Дюру и Михайла Барана, Желимира Папа итд.

Попри Активу наставнїкох у рамикох хторого треба визначиц активносц: Славки Сабадош, Меланиї Сабадош, Каролини Папуґа, Люпки Малацко, Снежани Шанта, Мариї Самарджич, Мариї Бесерминї, Мариї Стрибер, Славици Мали, Сенки Бенчик, Златици Сивч Здравич, Олї Яковлєв, Ана-Мариї Рац, Тамари Хома, Леони Олеар, Еуфемиї Планкош, Моники Абодї, Нади Колєсар Адамович, роби и Актив вихователькох руского язика, чийо вихователькі медзи хторима Александра Колбас, Емилия Костич, Марина Сабадош итд. укладаю вельки усиловносци на виучованю руского язика на предшколским, основним и штреднїм образованю по руски. И на тот завод им щиро дзекуєме.

НАЙВАЖНЄЙШИ РЕЗУЛТАТИ ДРУЖТВА

Намагала сом ше и намагам ше отримац континуитет у роботи Дружтва (же би нє було претаргнуца), преширйовац членство (Дружтво ма 1266 членох, од того порядних 1025, почесних 128 и помагаюцих 113), заказовац и старац ше о отримованю схадзкох (окреме о просторе, бо Дружтво нє ма свойо власни просториї за роботу и активносци), писанє звитох и записнїкох. Треба надпомнуц же ше робота Дружтва одвива у понад 15 секцийох: Нови Сад, Руски Керестур, Коцур, Дюрдьов, Кула,

Вербас, Нове Орахово/Бачка Тополя, Сримска Митровица, Беоґрад, Ґосподїнци, Шид, Бачинци, Бикич, Беркасов, Суботица, Савине Село, тиж и Миклошевци, Петровци, Вуковар (Горватска), Киченер и Нортбателфорд (Канада), та треба координовац и їх активносци и сотрудзовац з нїма. Тиж треба координовац и зоз другима дружтвами за язики и литератури кед у питаню конкурси, финансованє, видаванє Мултиязичного часопису „Мост”, участвованє на салонох и саймох кнїжкох итд.

ДРУЖТВОВО ВИДАНЯ - ТИРВАЦИ ШЛЇД У ВИДАВАТЕЛЬСТВЕ

Видавательна дїялносц Дружтва – у рамикох 7 едицийох и то: образованє (обявени 11 наслови), предшколске вихованє (10 наслови), литература (10 наслови), словнїки (3 наслови), Катедра (4 наслови), подобова творчосц (19, од того 2 подобово моноґрафиї и 17 подобово каталоґи) и одняте од забуца (24 наслови) – то вєдно понад 70 наслови.

Финансийни средства за друкованє обезпечени од компетентних институцийох образованя, култури и националних меншинох, а тиж и од почитовательох руского язика и литератури зоз рускей дияспори, насампредз зоз Канади и ширше.

ПРОГРАМА ОЗНАЧОВАНЯ 50-РОЧНЇЦИ ДРУЖТВА
(1970-2020)

прилапена на 3. схадзки Управного одору 21. 02. 2020. року у Новим Садзе облапя:

1. *Шести* науково-фахови сход под назву „Руски язик, литература, култура, просвита и публицистика“. По тераз отримани пейц науково-фахово сходи у Новим Садзе: перши бул 1993. року, други 1998, треци 2005, штварти 2010 и пияти 2014. року. Роботи зоз спомнутих сходох обявени у Зборнїку роботох Дружтва „Studia Ruthenica“ число 3, 7, 10, 15 и 20, а зоз шестого буду обявени у „Studia Ruthenici“ 26, 2021. року - термин: 4.12.2020. року
2. Литературни и подобово конкурси:
   - литературни конкурс - тема: кратка руска приповедка
   - подобови конкурс - тема: руска народна традиция и сучасни живот

3. Литературне стретнуце пошвецене Миколови М. Кочишови и значним рочнїцом зоз Календара Дружтва хтори вязани за руских писательох и подобових творительох
4. Наградзованє заслужних за розвой руского язика, литератури, култури, просвити, публицистуки, подобовей творчосци итд.
5. Шицки програми Дружтва у 2020. року отримовани у рамикох 50-рочного ювилею, а єдна часц пре епидемию корона вирусу преложена и за 2021. рок

Превжате: „Руске слово“, Нови Сад, 4.09.2020, ч. 36 (3905), б. 18-19

Ирина Папуга

50 ГОДИНА ОД ОСНИВАЊА ДРУШТВА ЗА РУСИНСКИ ЈЕЗИК, КЊИЖЕВНОСТ И КУЛТУРУ - 1970-2020

Резиме

Друштво за русински језик, књижевност и културу основано је 4. децембра 1970. године у Новом Саду као стручна друштвена организација, када су у АП Војводини оснивана друштва за мађарски, словачки, румунски и друге језике и књижевности. Друштва за језике од 1974. године координирају своје активности и та координација се одржава до овихдана.

Irina Papuga

50 YEARS SINCE THE FOUNDING OF THE SOCIETY FOR THE RUTHENIAN LANGUAGE, LITERATURE AND CULTURE – 1970-2020

Summary

The Society for the Ruthenian Language, Literature and Culture was founded on December 4, 1970 in Novi Sad as a professional social organization, at the time when societies for the Hungarian, Slovak, Romanian and other languages and literatures were being founded in the Autonomous Province of Vojvodina. Since 1974, all these societies have been coordinating their activities and this coordination has been maintained all these years.

Лучиян Марина, Нови Сад

КООРДИНАЦИЙНИ ОДБОР ДРУЖТВОХ ЗА ЯЗИКИ, ЛИТЕРАТУРУ И КУЛТУРУ

Дружтво за руски язик, литературу и културу зоз Нового Саду член Координацийного одбору од снованя 1974. року

Абстракт: Звекшане интересованє за приступ ґу язичней, литературней и общекултурней проблематики, и попри роботи велького числа иституцийох и установох култури, условел и снованє дружтавох за язики, литературу и културу народох и националних меншинох / националних заєднїцох у Войводини.

Ключни слова: координация, дружтва за язики, язик, култура, литература

Дружтва за язики, литературу и културу формовани под час 60-их и на початку 70-их рокох[1], як и новши, хтори основани 80-их и 90-их рокох XX вику, а дзепоєдни и на початку терашнього, XXI вику, преберали вше обсяжнєйши и зложенши програми и активносци у обласци язика и литератури, так же робота тих орґанизацийох/асоцияцийох краши виданя як наприклад словнїки, ґраматики, правописи, антолоґиї и други публикациї, а скоро кажде дружтво обявює и фахови часопис за язик, литературу и културу на свїм мацеринским язику. Шицки тоти виданя представяю значну библиотеку на вецей як 10 (12) язикох на хторих ше бешедує, комуникує, одвиваю активносци дружтвох, орґанизує наставу у школох и одвиваю програми у култури и литератури на просторох АП Войводини, Република Сербия.

Координацийни одбор дружтвох за язики, литературу и културу основани 1974. року при Културно-просвитней заєднїци Войводини у Новим Садзе, а предлужел свою роботу 2004. року у рамикох Заводу за културу Войводини. Того, 2020. року ше означує 46 роки од установеня, чий циль усоглашованє иницияти вох и координованє заєднїцких програмох шицких дружтвох.

1 Дружтво за сербски язик и литертуру Сербиї основане 1910. року, Дружтво за румунски язик Войводини 1962, Дружтво за мадярски язик 1964, Дружтво словакистох Войводини 1969, Дружтво за руски язик и литературу 1970. року итд.

Дружтва язики, литературу и културу од самого снованя мали заєднїцки цилї и скоро идентичну програмну ориєнтацийну, та ше под час роботи зявйовали и подобни проблеми, а ришованє тих проблемох було и основни мотив постояня и роботи Координацийного одбору. Одбор вельо раз наступал у явносци у интересу шицких дружтвох и каждого дружтва поєдинєчно.

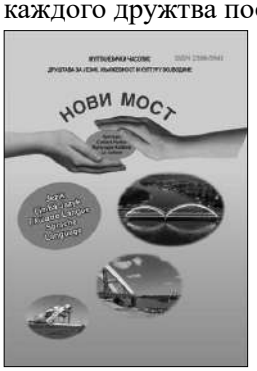

Так треба толковац и видаванє Мултиязичного билтену „МОСТ”, хтори виходзел од 2004. по 2011. рок (обявени 12 числа). Зоз претаргнуцом од даскельо рокох, гласнїк 2017. року обновени и виходзи як Мултиязични часопис НОВИ МОСТ (видати штири числа) и представя заєднїцки наступ у найширшим кругу культурней явносци пре очуванє язика, литератури и култури шицких и каждого поєдинєчно, цо обезпечує єднаки и ровноправни статус за шицких, зоз чим ше вєдно можеме цешиц.

Снователє Координационого одбору 1974. року були дружтва за сербски, мадярски, словацки, румунски и руски язик, а познєйше ґу Одбору приступели и дружтва за болгарски, ромски, горватски, бунєвацки, македонски, українски, нємецки, чески язик, язик есперантистох, як и Дружтво за применєну лингвистику, Здруженє наукових и фахових прекладательох итд.

Як мож замерковац, при снованю Координацийного одбору було шицкого пейц дружтва, же би познєйше, 20-их рокох того вику, тото число було звекшане и у своїм саставе мало вецей як 20 здруженя.

Активносци и роботу дружтвох и здруженьох зоз материялного становиска потримую (през конкурси) компетентни институциї образованя, култури и за права националних меншинох / националних заєднїцох, городски и општински управи за культуру, а тиж и велї почитователє у тих обласцох.

Координацийни одбор кажди рок отримує 1-2 схадзки и приноши заєднїцку програму роботи зоз календаром значних рочнїцох, манифестацийох и ювилейох, предклада змисти Мултиязичного часопису „НОВИ МОСТ“ и провадзи реализацию програми и календара и участвує на промоцийох, салонох и саймох кнїжкох зоз своїма виданями итд.

Дзень Координацийного одбору 21. февруар, хтори ше означує у рамикох Медзинародного дня мацеринского язика (UNESCO). Найзначнєйши литературни и културни манифестациї членох

Координацийного одбору, односно дружтвох и здруженьох тоти: Мемориял др Раду Флора, Днї Миколи М. Кочиша, Днї македонскей култури, Днї болгарскей просвити и славянского писма, Викенд Кирила и Методия, Препрекова яр, Препрекова єшень, Болгарияда, Трифуново соловеї итд.

Дружтво за руски язик, литературу и културу зоз Новогу Саду член Координацийного одбору од снованя 1974. року. На схадзкох и програмох Одбору теди зоз Дружтва присуствовали Дюра Варґа, Янко Рац, Любомир Медєши, Гавриїл Колєсар и други. Теди предсидатель Одбору бул Кароль Касаш зоз Дружтва за мадярски язик Войводини.

Познєйше, односно од 1990. року, учасц брали и беру: др Юлиян Рамач, мр Гелена Медєши, мр Ксения Сеґеди, мр Александер Мудри, Дюра Латяк, Гелена Гафич Стойков, Ирина Гарди Ковачевич, Ирина Папуґа и други. Вони активно участвовали на литературних стретнуцох, науково-фаховох сходох, прекладательних роботньох, промоцийох кнїжкох и часописох и других сходох хтори у Заводзе за културу Войводини орґанизовал Координацийни одбор. Тих рокох предсидатель Координацийного одбору Лучиян Марина зоз Дружтва за румунски язик Войводини, а Ирина Папуґа зоз Дружтва за руски язик, литературу и културу секретар.

Зоз 43. схадзки Координацийного одбору 19. февруара 2019. року

Луђијан Марина

КООРДИНАЦИОНИ ОДБОР ДРУШТАВА ЗА ЈЕЗИКЕ, КЊИЖЕВНОСТ И КУЛТУРУ

Друштво за русински језик, књиженост и културу из Новог Сада је члан Координационог одбора од оснивања 1974. године

Резиме

Појачани интерес за приступ језичкој, књижевној и општекултурној проблематици, и поред рада великог броја иституција и установа културе, условио је стварање друштава за језике, књижевност и културу народа и националних мањина / националних заједница у Војводини. Координациони одбор је основан 1974. године при Културно-просветној заједници Војводине, а наставио је свој рад 2004. године у оквиру Завода за културу Војводине. Ове, 2020. године, обележава се 46 година од његовог установљења са циљем усаглашавања иницијатива и координирања заједничких програма друштава и удружења за језике, књижевност и културу у АП Војводини, Република Србија.

Lućijan Marina

THE LANGUAGE, LITERATURE AND CULTURE SOCIETIES' COORDINATION BOARD

The Society for the Ruthenian Language, Literature and Culture from Novi Sad Has Been the Member of the Coordination Board since 1874

Summary

The increased interest in the approach to the linguistic, literary and general cultural issues, regardless of the work of a large number of cultural institutions, has caused the need for the creation of societies for languages, literature, and culture of peoples and national minorities – national communities in Vojvodina. The Coordination Board was founded in 1974 at the Cultural and Educational Association of Vojvodina, and continued its work in 2004 within the Institute for Culture of Vojvodina. This year, 2020, is marked by the 46th anniversary of the establishment of the Board whose aim is to harmonize initiatives and coordinate joint programs of the societies and associations for languages, literature and culture in the AP Vojvodina, Republic of Serbia.

Др Михайло Фейса
Униветзитет у Новим Садзе
Филозофски факултет
Оддзелєнє за русинистику, Нови Сад
fejsam@gmail.com

ДЇЯЛНОСЦ НА НОРМОВАНЮ РУСКОГО ЯЗИКА[1]

Абстракт: Дїялносц на нормованю и преучованю руского язика розпочал др Гавриїл Костельник з обявйованьом першей ґраматики руского язика, *Граматики бачваньско-рускей бешеди* (1923). Попри другей ґраматики руского язика (1974), Микола М. Кочиш публиковал и перши *Правопис руского язика* (1971). Насампредз як резултат ришованя общих проблемох правописа руского язика (даванє предносци фонолоґийному або морфолоґийному принципу, диялектизованє руского язика, нєвикриштальовани приступ ґу странским словом) публиковани *Правописни словнїк руского язика* (Фейса 2017) и *Правопис руского язика* (Фейса 2019).

Ключни слова: руски язик, стандардизация, правопис, правописни словнїк, вецейформносц

1. ПРЕПАТРУНОК ДЇЯЛНОСЦИ НА ТВОРЕНЮ НОРМАТИВНЕЙ ЛИТЕРАТУРИ

Роботу на нормованю и преучованю руского язика розпочал др Гавриїл Костельник з обявйованьом першей ґраматики руского язика, *Граматики бачваньско-рускей бешеди* (Костельник 1923), а предлужел Гавриїл Надь хтори бул єдини руски линґвист у перших двох деценийох по Другей шветовей войни. Надьово линґвистични статї публиковани у двох кнїжкох (Надь 1983; 1988). У вязи з його роботу „З нашого правопису”, публиковану 1950. року, у хторей анализовани питаня писаня префиксох у зложених словох, суфиксох у виведзених

1 Робота настала як резултат проєктох *Язики и култури у часу и простору* (хтори финансує Министарство просвити, науки и технолоґийного розвою Републики Сербиї, ч. 187002) и *Русинистични виглєдованя як одвит на вимоги диґиталней ери* (хтори финансує Покраїнски секретарият за високе образованє и науковиглєдовацку дїялносц, ч. 142-451-2968/2020-01).

словох, а тиж и у припадкох, др Александер Д. Дуличенко заключел „През вецей як двацец роки тота статя служела як єдини компас при ришованю зложених питаньох руского правопису. Основни принципи тей роботи Надя ше одражели у першим правопису" (Дуличенко 2009: 199).

Микола М. Кочиш ше намагал перше формовац нормативну систему за школски потреби, а познєйше прешириц ю и на други сфери у хторих ше литературни язик хаснує. Так од 1965. по 1968. рок публиковани три його ґраматики под єдну назву *Мацерински язик*, у котрих нє бул лєм школски материял, алє ришовани и важни нормативни питаня (Сеґеди 2006: 250). Окреме значне же, попри другей ґраматики руского язика (Кочиш 1974), Кочиш публиковал и перши правопис руского язика (Кочиш 1971). Автор у Уводним слове висловел жаданє же би *Правопис руского язика* послужел „и як основа за пририхтованє подполнєйшого виданя" (Кочиш 1971: 4). Штири роки познєйше, спатраюци нєдошлїдносци у нашим язику, Микола Скубан написал: „Перше виданє *Правопису* би требало служиц як 'пробни камень': цо ше у пракси прилапи тото останє, а цо ше нє прилапи − до другого виданя нє войдзе" (Скубан 1975: 30). До другого виданя, нажаль, нє пришло. У каждим случаю, и у форми у хторей є публиковани, *Правопис руского язика* мал винїмно значну улогу у стабилизованю правописней норми руского язика.

Окреме значне доприношенє стандардизованю сучасного литературного язика бачко-сримских Руснацох дали два лексикоґрафийни подняца –*Сербско-руски словнїк* (СРС) (Рамач и др. I том 1995; II том 1997) и *Руско-сербски словнїк* (РСС) (Рамач и др. 2010). Понеже у *Сербско-руским словнїку* кончени одредзени правописни иновованя у одношеню на норму зоз *Правописа руского язика* Миколи М. Кочиша, а у *Руско-сербским словнїку* и у одношеню на *Сербско-руски словнїк*, мож повесц же у *СРС* зазначена фаза розвою правописней норми руского язика на концу остатнєй деценії 20. вику, а у *РСС* фаза розвою правописней норми на концу першей деценії 21. вику.

Намагаюци ше превозисц одредзени нєусоглашеносци и нєдоповедзеносци у словнїкох од капиталного значеня, як и нормовац уж у пракси зажити одступаня од Кочишовей норми, Михайло Фейса розпочал активносци на виробку новей правописней литератури − у першей фази, правописного словнїка у хторим би на уровню поєдинєчних словох були розришени существуюци правописни проблеми, а, у другей фази, правописа руского язика у хторим би ше формуловали одредзени правила. Активносци розпочати зоз скенираньом „Правописного словнїка"

(Кочиш 1971: 81-156), цо поробел Мирослав Силадї, и предлужени зоз осучасньованьом Кочишових прикладох и дуплованьом фонда прикладох прейґ селективного уношеня духовней, компютерскей, екологийней, як и сучасней дружтвеней и, окреме, родовей терминолоґиї, цо зробел автор тих шорикох. На таки способ виробена основа правописного словнїка руского язика хтора публикована у електронскей форми на сайту Мирослава Силадїя (www.rusnak.info) и представена 2012. року на конференциї на Андревлю, з нагоди означованя 30-рочнїци Оддзелєня за русинистику Филозофского факултета Новосадского универзитета. На конференциї отримана и правописна роботня зоз професорами руского язика на хторей достати значни суґестиї и преширени фонд прикладох. По дополньованю текста на даскельо заводи и рецензованю рукописа, як и по инкорпорованю заувагох рецензентох, *Правописни словнїк руского язика* (ПСРЯ) публиковани у електронскей форми на сайту Филозофского факултета 2017. року (Фейса 2017а). Два роки познєйше, тиж у електронскей форми на сайту Филозофского факултета, публиковани и *Правопис руского язика* (ПРЯ) (Фейса 2019а). *Правопис* базовани на сучасних наукових спознаньох у рускей линґвистики, насампредз на *Ґраматики руского язика* Юлияна Рамача (Рамач 2002) и становискох Гелени Медєши винєшених у єй сету од пейцох кнїжкох (Медєши 2008; 2012; 2013; 2014; 2017). Рецензенти *Правописного словнїка руского язика* и *Правописа руского язика* др Юлиян Рамач и мр Гелена Медєши, а ПРЯ и мр Ксения Сеґеди.

Ґенерално патраци, нова нормативна литература руского язика оценєна позитивно. Винїмок представяю лєм два ан пасан коментари Юлияна Тамаша и Янка Рамача. Перши коментар ше находзи на концу приказу кнїжки *Од усней по писану литературу* Миколи Мушинки котри публиковани у *Шветлосци* и представя диґресию у хторей автор нєосновано твердзи же проф. др Юлиян Рамач, проф. др Михайло Фейса и мр Гелена Медєши одведли руску линґвистику по якейшик нєдобрей драги (Тамаш 2018: 457). Други коментар ше находзи на концу спатраня рецепциї ґраматики Гавриїла Костельника медзи двома шветовима войнами у першей половки 20. вику и „информує” читательки и читательох *Славистики* же автор тих шорикох у другей деценії 21. вику треца особа у историї Руснацох (єй предходнїки були Йоаким Яша Баков и М. Гаґовска по Другей шветовей войни) хтора задала „озбильне вдеренє на Костельникову ґраматику и правопис”: „Пред даскелїма роками шлїдзело нове пробованє же би ше ‘на мали дзвери’, нашвидко

и по находзеню єдней особи, без участвованя векшого числа фаховцох и ширшей явней розправи, понукнул нови правопис руского язика, алє пририхтани рукопис нє публиковани" (Рамач 2017: 159). Паушални оцени литерати Тамаша и историчара Рамача нє подкрипени анї зоз коректним цитираньом анї зоз коректним реферованьом.

2. ОБЩИ ПРОБЛЕМИ ПРАВОПИСА РУСКОГО ЯЗИКА

О проблемох правописа руского язика Михайло Фейса писал на вецей заводи, як у жеми (Фейса 1992; 2017б) так и у иножемстве (Фейса 2007, 2012а; 2013; 2015; 2016; 2017в). Два роботи хтори дотикаю правописну тематику публиковани у коавторстве зоз Гелену Медєшову (Медєши − Фейса 2007; 2012). Пообщено патраци, мож розликовац три ґрупи проблемох.

Перша ґрупа проблемох виходзи зоз медзиодношеня морфолоґийного и фонетичного принципу писаня словох, тє. од доминованя уплїву етимолоґиї або ортоепиї на ортоґрафию. У Уводним слове *Правописа руского язика* Микола М. Кочиш пише: "Морфолоґийни принцип котри маме у основи нашого писаня одредзує же нє записуєме слова так як их вигваряме, алє у писаню водзиме рахунку як слово настало" (Кочиш 1971: 3). Приклад хтори дава то префиксоване слово *розсипац* (нє *росипац*). Як приклади же велї слова пишеме и по фонетичним принципе авторови служа слова *ткацки* и *ткацтво* (нє *ткачски* и нє *ткачство*). Александер Д. Дуличенко, медзитим, констатує шлїдуюце: "морфолоґийни принцип, котри остава главни, дополнює ше з другима ортоґрафичнима принципами. Єден з нїх то и фонетични" (Дуличенко 2009: 197). По тим, фонетични принцип дополнююци, а нє примарни, як напр. у сербским язику.

Так, начално, з єдного (морфолоґийного) боку нє зазначуєме виєдначованє консонантох по дзвонкосци (та пишеме напр. *бабка*, *кнїжка* итд.) и префикси затримуєме у їх основней форми (*розсипац*, *предплациц*), а, з другого (фонетичного) боку, йотованє, палатализацию и аблаут пишеме так як слова з тима язичнима зявенями чуєме, без огляду же зме дакеди и свидоми їх етимолоґиї.

У случайох кед ше фонолоґийни и морфолоґийни принцип барз цесно преплєтаю, применюєме и єден и други принцип, а то за пошлїдок ма зявйованє дублетох. Таки гранїчни приклади напр. *учаснїк* и *учашнїк* (и у СРС II 865 и у РСС 789; у РСС ше при одреднїци *учашнїк* упут`ює на одреднїцу *учаснїк* з чим ше одредзена предносц дава форми у хторей

заступени морфолоґийни принцип; у меновнїкох *учасц* и *участвованє*, як и у дїєслове *участвовац*, заступени лєм морфолоґийни принцип), *соучаснїк* и *соучашнїк* (и у СРС II 550 и у РСС 723; у РСС ше при одреднїци *соучаснїк* упут`ює на одреднїцу *соучашнїк* з чим ше одредзена предносц дава форми у хторей заступени фонолоґийни принцип; у меновнїкох *соучасц* и *соучаствованє*, як и у дїєслове *соучаствовац*, заступени лєм морфолоґийни принцип бо з одсуством змегчаного консонанта *н* нє створени условия за преходзенє консонанта *с* до консонанта *ш*), *напаснїк* и *напашнїк* (и у СРС I 815 и у РСС 422; у *напасни* и *напастовац* кореньови консонант *с* ше чува), *пражнїна* и *празнїна* (и у СРС II 300 и у РСС 594; у РСС ше при одреднїци *празнїна* упут`ює на одреднїцу *пражнїна* з чим ше одредзена предносц дава форми у хторей заступени фонолоґийни принцип; у прикладох як напр. *празни*, *празновирє*, *празновирни*, *празносц*, *празноглави*, *празнословиц*, *празносц* и *празнота* нєт змегчованя и нєт условия за пременку консонанта *з* на консонант *ж* анї у вигваряню та анї у писаню), *гласнїк* и *глашнїк* (и у СРС I 159 и у РСС 154; у РСС ше упут`ює на форму *глашнїк* у хторей запровадзени фонолоґийни приступ), *нєпослушни* и *нєпослухни* (и у СРС I 864 и у РСС 441; у меновнїкох *слух*, *слухач*, *слухалка* и дїєслове *слухац* виключно лєм *х*, односно применєни лєм морфолоґийни принцип), *млєкарня* и *млєчарня* (и у СРС I 740 и у РСС 394; форми *млєкарня* у РСС дата одредзена предносц понеже ше на ню упут`ює а форма *млєчарня* означена и як бешедна), *упутиц* и *упуциц* (и у СРС II 838 и у РСС 783; форми *упуциц* у РСС дата одредзена предносц понеже ше на ню упут`ює), *прешлїдовац* и *прешлїдзовац* (и у СРС II 620 и у РСС 620; приклади илуструю два способи формованя, при чим ше корень *шлїд-* чува нєвименєни або ше меня на *шлїдз-* по углядзе на дїєслово *шлїдзиц* у хторим консонант *д* прешол до консонанта *дз* под уплївом вокалу преднього шора *и* за нїм). У наведзених прикладох юрисдикция морфолоґийного и фонолоґийного приступу ше преплєта, та форми хтори виходза з нїх третировани ровноправно. Кед би ше у тих прикладох преферовал єден зоз двох приступох, була би заступена лєм єдна форма.

У условно наволаним „зраженю” морфолоґийного и фонолоґийного принципу ми благоприхильнєйши ґу морфолоґийному принципу, окреме при нормованю места контакту основи и суфиксу/законченя (напр. *беззаконни*, *согвизд`є*, *футоґски*, церкв. *отче*). То ше одноши и на контакт дзепоєдних кореньох зоз суфиксами (напр. корень *-шлїз-*у *шлїзкац шеи* корень *-цих-* у *сцихшац*. Чуванє финалного консонанту префиксу и початного консонанту основи дошлїдно ше почитує (напр. *одпочивац*, *предплациц ше*, *розцагнуц*).

Друга ґрупа проблемох виросла зоз штучного урамикованя руского язика. Так напр. при Миколови Кочишови находзиме вельке число правописних (и лексемних) ришеньох хтори з часом бешеднїки руского язика нє прилапели и, пошлїдково, одруцели. Намагаюци ше руски язик подвесц под українски, вон му (першому спомнутому) додзелєл улогу диялекту, хтори у одношеню на литературни, нїби висши, українски язик мал инкорпоровац до себе тото цо хтошка дзешка, у других социолинґвистичних условийох, прилапел. Спорни случаї ше розришовали зоз условно наволану копи-пейст процедуру, односно кед нє було суґурносци як написац, отворело ше правописни словнїк українского язика, умеморовало ше найдзене ришенє и єдноставно ше го пренєсло до правописа руского язика. Априорно вибрани модел за стандардизованє випродуковал, медзи иншима, и шлїдуюци „ришеня”: попри *милосци* и *помилованя* находзи ше и нєживе *пощада* (Кочиш 1972: 153); попри *охудобнєнє* и *збиднєнє* и нєживе *зубоженє* (исте: 188); попри *плахитка* (требало *плахта*) понукнуте и *єдро* и нєчуте *витрило* (исте: 117); попри *пахулька* и *пахолька* и нєживе *шнїжинка* (исте: 198); попри *оцена* и нєживе *оцинка* (исте: 191), гоч дїєслово лєм *оценїц*; попри *плїваня* и *плївба* и нєживе *плавба* (исте: 203), гоч дїєслово лєм *плївац*; лєм *травма* (исте: 321) а без *траума* (оп. 2.4); *клоун* и *кловн* (исте: 127), а у *Правопису руского язика* лєм *клоун* (Кочиш 1971: 107), гоч тоту варияннту нїхто з Руснацох нє хаснує; попри *осторожносц* и *домеркованосц* и *обережносц* (Кочиш 1972: 183), гоч тота остатня вариянта цалком цудза рускому бешеднїкови итд. На тот способ ше намагало руски язик штучно „збогациц” зоз лексиконом хтори базовани на бешеди стреднього Наддніпровя и околних обласцох (хтора у основи українского литературного язика), а нє на рускей/русинскей бешеди Карпатского ареалу зоз хторей руски язик природно вицека. Ми ше, спрам того, намагаме нормативни ришеня за руски язик базовац и на понукнуцох (лексичних, фразеолоґийних, морфолоґийних, синтаксичних и др.) других руских/русинских вариянтох. Лєм таки ришеня, вериме, маю шансу зажиц. Так напр. у ПСРЯ зме ше нє опредзелєли за даєдну зоз осем вариянтох (*евангелия*, *євангелия*, *евангеля*, *Евангелія*, *Євангелія*, *Евангелїя*, *Євангелиє*, *евингелия*) хтори зазначени у *Церковним литурґийно-литурґичним лексикону* (Миз 2011; Фейса 2012б: 324), гоч зме ше и двоєли медзи *евангелия* и *євангелия*. Понеже у медзичаше консултовани творителє на прешовскей варияннти русинского язика, медзи хторима єден и священїк (Копорова 2018: 58, 85), першенство даваме

вариянти *євангелия*. Цо ше дотика восточнославянских пожичкох, та и українизмох медзи нїма, вони творя состойну часц лексичного фонду руского язика. Ми, медзитим, нє патриме зужено и за нас ше напр. як еквивалент сербского *постојати* нє зявює лєм *исновац* (Кочиш 1972: 219), алє и *еґзистовац*, *существовац*, *постояц* и *буц*.

Треца ґрупа проблемох ше дотика вариянтох лексемох у хторих углавним нє обачуєме значнєйши семантични розлики. Характеристична є за странски слова. Лингвист-нормователь муши буц свидоми комплексносци проблема и муши водзиц рахунку о чаше/часох приходзеня дотичней лексеми, о драги/драгох єй приходзеня, о єй сфери хаснованя дакеди и нєшка, як и о єй фреквенциї. Илуструєме уплїв тих факторох зоз даскелїма прикладами. Кед адаптация утвердзела форму *гайзибан* за нємецке слово *Eisenbahn*, вец нєт причини же би медзи тоту форму и норму нє бул положени знак єднакосци. Тиж так, мож шлєбодно виключиц форму *ковбой* (Кочиш 1971: 107) прето же форма *каубой* и обще прилапена (насампредз пре уплїв сербского язика) и блїзша є вигваряню анґлийского слова *cowboy*. И дублети анґлийских словох *baseball* и *hooligan* би пре вше векше упознаванє з ориґиналнима словами и пошлїдкове хаснованє требали буц розришени як *бейзбол* и *гулиґан* на рахунок *безбол* и *хулиґан* (и попри тим же тоти други формовани под уплївом язика стредку). Одредзени правописни обаваня (напр. *анґлийски* чи *английски*, *ґранит* чи *гранїт*, *ґрам* чи *грам*, *мозаик* чи *мозаїк*, *наивни* чи *наївни*, *космонаут* чи *космонавт*, *каузални* чи *кавзални*, *пиджама* чи *пижама*, *Русия* чи *Росия*) настали або з директним контактом руского и дотичного странского язика, або з индиректним контактом, при чим часто обачуєме и уплїв постредуюцого язика. Понеже дублети найчастейше нє уноша виразни розлики у значеню (гоч и вони обачлїви напр. у *доктор* и *дохтор*, *капитан* и *капитен*, *кор* и *хор*, *крейсер* и *крузер*), мож повесц же вони у наведзених случайох редундантни. Прето зме ше при опредзельованю за єдну з двох вариянтох странских словох ориєнтовали по правилу по хторим „кед существую вариянти-реплики странских словох, а присутна свидомосц о ориґиналу, норма реплики би ше требала унапрямовац ґу ориґиналней форми” (Фейса 2017а: 4). На основи того, опредзельовали зме ше за тоту вариянту-реплику хтора у векшей мири кореспондує зоз жридловим моделом. Наприклад:*бейзбол* (у СРС I 42 *бе(й)збол*, у РСС 51 *бе(й)збол*), *бейбиситерка* (а нє *бебиситерка*; слово нє унєшене анї до СРС анї до РСС), *бонбона* и *бонбонєра*(у СРС I 69*бонбона* а *бомбонєра*; у РСС 63 *бомбона* и *бомбонєра*), *гулиґан* (и у СРС II 896 и у

РСС 809 *хулиґан*), *Гюстон* (и у СРС 989 и у РСС 872 *Хюстон*); *спринт и спринтовац* (у СРС II 657 *спринт/шпринт* и *спринтовац/шпринтовац*; у РСС 731/849 *спринт и спринтовац*), *ґрам и килоґрам* (у СРСI 177/564*ґрам* и *килоґрам*; у РСС 175/322 *ґрам* и *килоґрам/килоґрам*),*ґрунт* (у СРС I 186 *грунт* и беш. *ґрунт*; у РСС 165/176 приоритет дати *грунт* а допущене и *ґрунт*) *хаос* (у СРС II 883*хаос*; у РСС 146/802 *гаос* и *хаос*); гоч ше попри *джезва* (СРС II 939; РСС 189) у бешеди чує и вариянта *джезба*, ми прилапююєме лєм вариянту *джезва* з оглядом же ше консонант *в* находзи и у турским моделу *cezve*.

Понеже ше опредзелюєме за тоти вариянти хтори у векшей мири кореспондую зоз жридловим моделом, нє записуєме анї зявйованє гиятового консонанту *й* (консонанту хтори представя резултат звладованя гияту, тє. одредзеного живкнуца медзи двома вокалами). Прето напр. *алкалоид*, *архаични*, *атеист(а)*, *бедуин*, *кокаин*, *кофеин*, *креирац*, *лаик*, *милион*, *мозаик*, *наивни*, *радио*, *сперматозоид* и др., а нє *алкалоїд* (як у СРС I 9; у РСС нєт тото слово), *архаїчни* (як у СРС I 16; у РСС 39 *архаични*), *атеїст(а)* (як у СРС I 18; у РСС 40 *атеист(а)*), *бедуїн* (як у СРС I 38; у РСС 48 *бедуин*), *кокаїн* (як у СРС I 581; у РСС 328 *кокаин*), *кофеїн* (як у СРС I 602; у РСС 341 *кофеин*), *креїрац* (у СРС I 611 и у РСС 346 лєм *креировац* а без *креїровац*), *лаїк* (як у СРС I 646; у РСС 357 *лаик*), *милийон* (у СРС I 726 и у РСС 390 *милион*), *мозаїк* (як у СРС I 746; у РСС 396 *мозаик*), *наївни* (як у СРС I 799; у РСС нєт тото слово), *радийо* (у СРС II 430 и у РСС 650 лєм *радио*), *сперматозоїд* (як у СРС II 649; у РСС 725 *сперматозоид*) и др.

Док перши проблем розришовани зоз малу превагу морфолоґийного принципу, тот проблем странских словох розришовани зоз превагу фонолоґийного принципу. Окреме ше то одноши на анґлицизми хтори на початку 21. вику у вельким чишлє вошли и уходза до руского язика (Фейса 2019б). Дзепоєдни з нїх у першей фази адаптованя заступени зоз двома та и трома формами-репликами, а ми препоручовали форму-реплику хтора найблїзша моделу. Векшина з нїх, окреме тоти з обласци информатики, нє уключени до СРС и РСС. Наприклад: *айфон*, *апдейтовац*, *аутпут*, *бекап*, *ваєрлес*, *вай-фай*, *веб*, *дилитовац*, *дисплей*, *джойстик*, *зиповац*, *имейл*,*клипборд*, *линк*, *листинґ*, *сайт*, *сейвирац*, *скенирац*, *скроловац*, *слот*, *смарт*, *тач-скрин*, *темплейт*,*файл*, *фидбек*, *флеш(ка)*, *флопи*, *фрейм*, *улоґовац ше*, *чип* и др. Дзепоєдни ту наведзени анґлицизми нє облапени анї зоз ґлосаром „Модели и реплики” (исте: 81-121), алє су облапени зоз *Словнїком компютерскей терминолоґиї* (Фейса 2020а) и *Анґлийско-руским словнїком* (Фейса и др. 2020б). Додайме и

же дзепоєдни анґлицизми настали на основи узвичаєней пракси (напр. *лаптоп*, *таґовац*, *роминґ*), та на нїх нє применєни фонолоґийни принцип же би нє пришло до нєпотребного розиходзеня норми у литературним язику и стану у каждодньовей бешеди.

3. ВЕЦЕЙФОРМНОСЦ

Без огляду на досц строги поступок при адаптованю нових странских словох, ґенерално патраци, у новей правописней литератури руского язика, тє. у ПСРЯ и у ПРЯ, нє намагали зме ше ґу унификациї одредзеней форми. Так напр. штири форми (*шлїдуюци*, *шлїдующи*, *слїдуюци*, *слїдующи*) або три форми (*препарирац*, *препаровац*, *препарировац*) зведзени на два (*шлїдуюци* и, евентуално, у церковней терминолоґиї *слїдующи*; *препарирац* и *препаровац*), а нє на єдну.

У случайох кед єдна лексема вошла до руского язика по двох драгох и у єй вариянтох присутни шлїд двох язикох, затримовали зме дублети, и попри тим же вариянти нє уноша нове значенє. Таки напр. *игумен* и *игуман*, *мрамор* и *мармор*, *оркестер* и *орхестра*, *програма* и *програм*, *схема* и *шема*, *шизма* и *схизма*.Таки и дублети хтори настали зоз одбиваньом странского суфиксу, або, ридше, лєм зоз одбиваньом финалного консонанту: *аноним* и *анонимус* (у СРС и РСС лєм *аноним*); *алуминий* и *алуминиюм* (и у СРС и у РСС обидва форми); *диносаур* и *диносаурус* (и у СРС и у РСС обидва форми); *ґлосар*, *ґлосарий* и *ґлосариюм* (и у СРС и у РСС три вариянти); *планетарий* и *планетариюм* (и у СРС и у РСС обидва форми); *полицай* и *полицаєц* (у СРС лєм *полицай*, а у РСС и *полицай* и *полицаєц*); *жандар* и *жандарм* (у СРС и РСС лєм форма *жандар*, алє и *жандармерия*).

Дублети окреме части при прикметнїкох: и у СРС и у РСС *автобуски* и *автобусни*; и у СРС и у РСС *атлетични* и *атлетски*; и у СРС и у РСС *двофазни* и *двофазови*; У СРС *истофайтови* и *истей файти*а у РСС *истофайтов* и *истофайтови*; и у СРС и у РСС *мацеринимацеров*; и у СРС и у РСС *лєтни* и *лєтнї*; и у СРС и у РСС *нєпобидиви*и*нєпобидими*. Понеже односни прикметнїки можу буц похасновани у узшим и у ширшим смислу, цо ма формални одраз у законченьох *-ов* и *-ови*, у рамикох дзепоєдних одреднїцох существую и триплети: *алфабетни*, *алфабетов* и*алфабетови* (так у РСС; у СРС *алфабетски* и *алфабетни*); *бетонов*, *бетонови*и*бетонски* (так у РСС; у СРС *бетонски* и *бетонови*); *звуков*, *звукови* и *звучни* (так у СРС;

у РСС зазначени исти три прикметнїки з тим же прикметнїк *звучни* ма окремну одреднїцу); *трихижови*, *трохижови*, *трохижни* (так у СРС; у РСС *трихижови* и *трохижови*). Пре нєдошлїдне приписованє одредзених прикметнїцких законченьох, у нашей правописней пракси дати и одредзени напрямки за формованє прикметнїкох. Препоручене же би ше требало унапрямовац на хасновванє законченя *-ични* кед меновнїцки модел ма законченє *-ика* (*методика* > *методични; математика* > *математични; логика* > *логични*), а нє кед го нє ма (так, наприклад, нє *аналогични*, кед нєт модел *аналогика*, алє *аналогийни*, кед существує модел *аналогия*). У вязи з тим и питанє: чи, попри *анеґдотски*, треба и *анеґдотични* (РСС 36), кед нє зажила *анеґдотика*? Тиж так, чи, попри *аристократски*, нєобходна и форма *аристократични* (РСС 38), понеже у руским язику нє зажила *аристократика*? Зажила, медзитим, *аристократия,* та би нє требало вихабяц прикметнїк *аристократийни*. Нє требало би анї преферовац форму *демократични* (РСС 186) кед нє зажила *демократика*. Зажила *демократия* (голєм ше наздаваме) та зоз того меновнїка мож вивесц и прикметнїк *демократийни*; зоз меновнїка *демократ(а)* виводзи ше прикметнїк *демократски*. Ґу тому, *аристократични* и *демократични* баржей указую на одредзене присуство датей прикмети (аристократичносци и демократичносци) и то нє у подполним и жаданим количестве; *аристократски* и *демократски* указую на присуство датих прикметох у оптималним и задоволюющим количестве. Прето, тримаме же би, попри *аритмични* (пре *ритмика*), требало унєсц и *аритмийни* (пре *аритмия*) (РСС 38). На основи того и: *економични*(од *економика*) и *економийни* (од *економия*) и *економски* (од *економ*); *автоматични* (од *автоматика*) и *автоматски* (од *автомат*).

У РСС нє давани напрямки кеди хасновац односни прикметнїки на *-ов* а кеди односни прикметнїки на *-ови*. Понеже сети законченьох вязани за нїх обезпечовани углавним обєдинєно, напр. *алуминийов(и)*, *бензинов(и)*, *бурйов(и)*, *вербов(и)*, *водов(и)*, *дротов(и)*, *маков(и)*, *муков(и)*, *муров(и)*, *рибов(и)*, *слихов(и)*, *судьбов(и)*, *тетанусов(и)* и други (гоч єст и лєм *-ов* як напр. *титанов*, *тифусов*, *шерцов*, або лєм *-ови* як напр. *нєжемови*, *струнови*, *тижньови*, *типови*), намагали зме ше видзелїц доминующи значеня односних прикметнїкох. За прикметнїк на *-ов* (и сет законченьох хл. р. *-ов*, ж. р. *-ова*, стр. р. *-ове*, мн. *-ови*) опредзельовали зме ше теди кед дотични прикметнїк ступал до блїзшей односней вязи зоз меновнїком, одредзующи меновнїк зоз значенями „хтори од/зоз дачого” и „хтори припада дачому”, а за прикметнїк на *-ови* (и сет законченьох хл. р. *-ови*,

ж. р. -*ова*, стр. р. -*ово*, мн. -*ово*) опредзельовали зме ше теди кед дотични прикметнїк ступал до дальшей односней, дакеди лєм асоциятивней вязи зоз меновнїком, одредзуюци меновнїк зоз значенями „хтори як кед би бул од/зоз дачого” або „хтори як кед би припадал дачому”. Мож предпоставиц же односни меновнїки (насампредз материялни, а вец и други) перше преношели значеня блїзки присвойносци и припадносци (по углядзе на прави присвойни прикметнїки, як напр. *шестров*, *братов*, *мацеров*, *оцов*), а познєйше односносц/одношенє ґу дачому (та и ґу материялу на хтори ше дотична ствар або поняце одноши).

Гоч тримаме же реплики хтори блїзши моделу прилаплївши, цо ше одноши и на медзинародни суфикси -*изм* (од -*ism*) и -*ист* (од -ist), нє видзиме препреченє же би и форми зоз -*изем* (кед, з єдного боку, вокал *е* оможлївює лєгчейше вигварянє консонантскей ґрупи *зм*, а, з другого боку, „порусначує” сербски форми на -*изам*) и форми зоз -*иста* (хтори ше у даєдних припадкох меняю по пременки женского роду а у даєдних по мишаней пременки, за розлику од формох зоз -*ист* хтори ше меняю по пременки хлопского роду). Прето и *емпиризм* и *емпиризем*, и *популизм* и *популизем*, и *механїзм* и *механїзем*, и *економист* и *економиста*,и *капиталист* и *капиталиста*,и *тракторист* и *тракториста* и др. (Фейса 2019а: 33).

Вецейформносц заступена и при лексичних вариянтох карпатского походзеня, напр. *вша* и *уша*, *хтори* и *котри*, *квет* и *квиток*, *вера* и *вира*, *мера* и *мира* и др. До рускей лексики (Рамач: 1983; 2002; 2018) уключуєме и єдну часц такв. коцуризмох хтори, кед су карпатского походзеня и кед маю место у даєдней зоз вариянтох русинского язика, маю место и у руским язику, як южнорусинскей вариянти, напр. *ещи*, *миш*, *ґрамушка*, *бежиц*, *ричиц*, *сичиц*, *клусти*, *жолти* (попри такв. керестуризмох *ище*, *миша*, *брамушка*, *бежац*, *ричац*, *сичац*, *тлусти*, *жовти*) и др. Цо ше дотика коцурского законченя -*лї* (*булї*, *читалї*), хторе потвердзує и Карпатски ареал, а хторе хасную углавним старши ґенерациї, воно зведзене на уровень застареного законченя и може буц похасноване напр. у белетристичней характеризациї старшого Коцурца. То ше одноши и на лексични вариянти хтори ше видиференцовали по приселєню до Бачкей у Коцуре и Керестуре, як цо напр. *геровци* и *череґи*, *голт* и *гольт*, *розмаринґ* и *розмария*, *коваль* и *ковач*, *фанґ* и *аколь*, *лепетка* и *мотиль*, *сом* и *харча*, *пупче* и *пипинє*, *пампушки* и *бухти*, *шмарцмол* и *бендов*, *штрикер* и *триков*, *баґрена* и *баґрен*, *гвиздочки* и *кичкириджи*, *канчовики* и *зомбульки* и др. (Фейса 1996; Феjса 2017г).

4. ЗАКЛЮЧЕНЄ

За утвердзованє правописней норми руского язика барз значни перши *Правопис руского язика* Миколи М. Кочиша (1971). Пременки хтори ше случовали у руским язику и у дружтве вообще вимагали пременки и у правопису, та *Правопис* з часом постал превозидзени и зявела ше потреба за витворйованьом нового правописа. Зоз Кочишовим *Правописом руского язика* руска национална заєднїца служела ше вецей як штири деценії. У другей половки другей деценії 21. вика публиковани *Правописни словнїк руского язика* (2017) и *Правопис руского язика* (2019) Михайла Фейси.

Общи проблеми правописа руского язика ґруповани до трох ґрупох. Перша ґрупа проблемох ше дотика медзиодношеня морфолоґийного и фонолоґийного принципу писаня словох, тє. доминованя уплїву етимолоґії або ортоепії на ортоґрафию. Друга ґрупа проблемох ше дотика штучного урамикованя руского язика и, пошлїдовно, преписованя ришеньох зоз цудзей норми. Треца ґрупа проблемох виросла зоз нєвикриштальованого приступу ґу странским словом. Док проблеми у першей ґрупи розришовани зоз малу превагу морфолоґийного принципу, проблеми у трецей ґрупи розришовани зоз превагу фонолоґийного принципу. То ше окреме одноши на нови странски слова при хторих зме ше опредзельовали за тоту вариянту-реплику хтора у векшей мири кореспондує зоз жридловим моделом. У вязи зоз проблемами другей ґрупи, ми на становиску же за евентуалну помоц при нормованю треба консултовац и други карпатски язични идиоми, насампредз вариянти русинского язика, а нє лєм єден стандард хтoрому априорно приписана диялектизуюца улога.

У *Правописним словнїку руского язика* и *Правопису руского язика* ше нє унапрямовало на подполну унификацию формох. Дублети єдноставно нєзаобиходни у руским язику, понеже през историю на основу руского язика, або, прецизнєйше, углавним на його лексику, уплїв мали и славянски и нєславянски язики – од церковнославянского, мадярского и нємецкого по сербски и анґлийски. Висцерац шицки їх шлїди просто нєможлїве, а анї у швеце нєт чистого язика.

Зоз новим правописом и правописним словнїком Кочишова правописна норма у сущносци нє понїщена, алє осучаснєна и доробена.

ЛИТЕРАТУРА

Дуличенко, А. Д. (2009). *Jugoslavo-Ruthenica II: роботи з рускей филоґиї и историї*. Нови Сад: Филозофски факултет, Руске слово.

Копорова, К. (ред.) (2018). *20 років высокошкольской русиністікы на Словакії / 20 rokovvy sokoškolskejrusinistikynaSlovensku*. Пряшів: Пряшівска універзіта в Пряшові – Центер языків і култур народностных меншын – Інштітут русиньского языка і культуры.

Костельник, Г. (1923). *Граматика бачваньско-рускей бешеди*. Руски Керестур: РНПД.

Кочиш, М. М. (1971). *Правопис руского язика*. Нови Сад: Покраїнски завод за видаванє учебнїкох.

Кочиш, М. М. (1972). *Приручни терминолошки речник српскохрватско-русинско-украјински / Приручни терминолоґийни словнїк сербскогорватско-руско-українски / Підручний термінологічний словник сербохорватсько-русько-український*. Нови Сад: Руске слово.

Кочиш, М. М. (1974). *Ґраматика руского язика: фонетика – морфолоґия – лексикаI*. Нови Сад: Покраїнски завод за видаванє учебнїкох.

Медєши Г., Фейса, М. (2007). Правописни проблеми руского язика у Войводини. У: А. Plišková (zost.) *Jazyková kultúra a jaziková norma v rusínskom jazyku*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove − Ústav regionálnih a národnostných štúdií, 59−65.

Медєши, Г. (2008). *Язик наш насущни*. Нови Сад: Дружтво за руски язик, литературу и культуру.

Медєши, Г. (2012). *З червеним подцагнуте*. Нови Сад: Дружтво за руски язик, литературу и культуру.

Медєши Г., Фейса М. (2012). Войводянски Руснаци: стан и перспективи розвою у култури, язику и образованю. У: А. Плишкова(ред.) *StudiumCarpato-Ruthenorum 2012*. Прешов: Prešovská univerzitavPrešove − Ústavrusínskehojazykaakultúri, 19−45.

Медєши, Г. (2013). *З червеним прецагнуте*. Нови Сад: Дружтво за руски язик, литературу и культуру.

Медєши, Г. (2014). *З червеним виправене*. Нови Сад: Дружтво за руски язик, литературу и культуру.

Медєши, Г. (2017). *З червеним дописане*. Нови Сад: Дружтво за руски язик, литературу и культуру.

Миз, Р. (2011). *Церковни литурґийно-литурґични лексикон*. Нови Сад: Руске слово, Грекокатолїцка парохия св. Петра и Павла.

Надь, Г. Г. (1983). *Линґвистични статї и розправи*. Нови Сад: Руске слово.

Надь, Г. Г. (1988). *Прилоги до историї руского язика*. Нови Сад: Руске слово.

Рамач, Ю. (1983). *Лексика руского язика*. Нови Сад: Универзитет у Новим Садзе − Филозофски факултет − Институт за педаґоґию − Катедра за руски язик.

Рамач, Ю., Фейса, М., Медєши, Г. (1995).*Српско-русински речник / Сербско-руски словнїкI, А-Њ*. Нови Сад: Универзитет у Новим Садзе – Филозофски факултет – Катедра за руски язик и литературу, Дружтво за руски язик и литературу.

Рамач, Ю., Фейса, М., Медєши, Г. (1997).*Српско-русински речник / Сербско-руски словнїк, II, О-Ш*. Беоґрад: Завод за учебнїки и наставни средства, Универзитет у Новом Садзе – Филозофски факултет – Катедра за руски язик и литературу и Дружтво за руски язик и литературу.

Рамач, Ю. (2002). *Ґраматикаруськогоязика*.Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.

Рамач, Ю., Тимко-Дїтко, О., Медєши, Г.,Фейса, М. (2010).*Руско-сербски словнїк / Русинско-српски речник*. Нови Сад: Универзитет у Новим Садзе − Филозофски

факултет − Катедра за руски језик и литературу, Завод за културу војводянских Руснацох.

Рамач, Ю. (2018). *Словнїк руского народного язика*.Нови Сад: Завод за културу войводянских Руснацох.

Рамач, Ј. (2017). Граматика русинског језика Хавријила Костељника и њена рецепција у периоду између два светска рата. *Славистика*XXI 1-2, 155-161.

Сеґеди, К. (2006). Русинисти-лингвисти. У: М. Фейса (ред.) *Русини / Руснаци / Ruthenians (1745−2005) I*.Нови Сад: Филозофски факултет − Одсек за русинистику, ИК Прометеј, КПД ДОК, 248−252.

Скубан, М. (1975). Нєдошлїдносци у нашим язику (Що шицко остало нєришене зоз Правописом и Словнїком). *Творчосц* 1, 28−34.

Тамаш, Ю. (2018). Фолклорист и етнолоґ Микола Мушинка. *Шветлосц* 3, 455-457.

Фейса, М. (1992). Три жридла проблемох у нормованю руского язика. *Шветлосц* 2−6, 150−160.

Фейса, М. (1996). Коцуризми и норма. У: Ю. Тамаш, С. Сабо (ред.) *Руснаци / Русини 1745−1995*. Београд, Нови Сад: Завод за уџбенике и наставна средства, Филозофски факултет − Катедра за русински језик и књижевност, 95−115.

Фейса, М. (2007). Правописни проблеми руского язика. *Русин* 5, 20−22.

Фейса, М. (2012а). Стан и тенденциї унапредзованя норми руского язика. *Studia Slavica*XVI. Opole:Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, 161−173.

Фейса, М. (2012б). Церковнославянски елементи и їх адаптация у руским язику. У: Ј. Тамаш (ред.) *Величина малих језичких, књижевних, културних и историјских традиција*. Нови Сад: Филозофски факултет − Одсек за русинистику, 319−330.

Fejsa,M. P. (2013).Development of the Ruthenian Language and Its Orthography Standards In Serbia.*AmericanJournalofLinguistics* 2 (1), 1−7.

Фейса, М. (2015). Лингвистични проблеми южнорусинскей вариянти русинского язика. У: A. Plišková (zost.) *Русиньскый літературный язык на Словакії 20 років кодіфікації*. Пряшів: Пряшівска універзіта в Пряшові − Інштітут русиньского языка і культуры, 98−114.

Фейса, М. (2016). Ґу новому правопису руского язика войводянских Руснацох. У: К. Копорова (ред.) *Дінамічны процесы в сучасній славістіцї*. Пряшів: Пряшівска універзіта в Пряшові − Устав русинскего языка а культуры, 40−57.

Фейса, М. (2017а). *Правописнисловнїкрускогоязика.* Нови Сад: Филозофски факултет – Оддзелєнє за русинистику. http://digitalna.ff.uns.ac.rs/sadrzaj/2017/978-86-6065-419-1

Фејса, М. (2017б). Осавремењавање русинског правописа. *Примењена лингвистика* 18, 29−42.

Fejsa, M. (2017в). The Improvement of the Orthographic Rules in the Bachka-Srem Rusin Language. *Русин*4 (50), 165−178.

Фејса, М. (2017г). Лексичке разлике у говору Русина Руског Крстура и Куцуре. У:С. Гудурић (ред.) *Jezici i kulture u vremenu i prostoru 6.* NoviSad: Filozofski fakultet, 351−359.

Фейса, М. (2019а). *Правопис руского язика*. Нови Сад: Филозофски факултет − Оддзелєнє за русинистику. http://digitalna.ff.uns.ac.rs/sadrzaj/2019/978-86-6065-520-4

Фејса, М. (2019б). *Енглески утицај на русински језик / Анґлийски уплїв на руски язик / The English Influence On the Ruthenian Language*. НовиСад: Филозофскифакултет − Одсек за русинистику. http://digitalna.ff.uns.ac.rs/sadrzaj/2019/978-86-6065-515-0

Фейса, М. (2020а). *Словнїк компютерскей терминологиї*. Нови Сад: Филозофски факултет − Оддзелєнє за русинистику.

Фейса, М., Шлемендер, М., Бенчик, С.(2020б). *Анґлийско-руски словнїк* (у рукопису).

Др Михајло Фејса

ДЕЛАТНОСТ НА НОРМИРАЊУ РУСИНСКОГ ЈЕЗИКА

Резиме

Први *Правопис русинског језика* Миколе М. Кочиша (1971) је постигао свој главни циљ − успостављање основних правописних принципа. Иако неки секундарни проблеми нису третирани у првом русинском правопису, он је био веома користан и утицајан. Током више од четрдесет година јавила се потреба за новим правописом и објављени су *Правописни речник русинског језика* (2017) и други *Правопис русинског језика* (2019) Михајла Фејсе. Сврха Фејсиног *Правописног речника русинског језика* и *Правописа русинског језика* није укидање правописне норме коју је успоставио Кочиш, већ њено исправљање и осавремењавање.

Кључне речи: русински језик, стандардизација, правопис, правописни речник, вишеобличност

Dr Mihajlo Fejsa

ACTIVITY ON THE RUTENIAN LANGUAGE ORTHOGRAPHY NORM

Summary

The first *Orthography of the Ruthenian Language* by Mikola M. Kočiš (1971) achieved its main goal – to establish the basic orthographic principles. Although some of the secondary problems were not treated in the first Ruthenian orthography it was very useful and influential. During more than forty years the need for a new orthography arose and the *Orthographic Dictionary of the Ruthenian language* (2017) and the second *Orthography of the Ruthenian Language* (2019) by Mihajlo Fejsa were published. The purpose of Fejsa's *Orthographic Dictionary of the Ruthenian language* and *Orthography of the Ruthenian Language* is not to revoke the orthography norm established by Kočiš but to correct and update it.

Key words: Ruthenian language, standardization, orthography, orthographic dictionary, multiformity.

Др Пол Роберт Маґочи
Dr Paul Robert Magocsi, FRSC Professor
Chair of Ukrainian Studies, University of Toronto
100 St. George St. Toronto, ON M5S 3G3
CANADA ONTARIO KANADA
ukr.chair@utoronto.ca

РУСИНСКИ ЯЗИК: НЄДАВНИ ПОСЦИГНУЦА И НОВИ СПОКУСИ

Абтракт: Тота студия виглєдує наукову и видавательну активносц у вязи зоз русинским язиком од 2004. року. По кратким опису ґеополитичней ситуациї у жемох у хторих жию Карпатски Русини, автор ше занїма зоз розвойом у трох држави: Польскей, Словацкей и України. Студия дава прегляд даскелїх русинских словнїкох, ґраматикох и школских учебнїкох хтори обявени у каждей з тих жемох. Автор пошвецує увагу и даскелїм питаньом зоз хторима ше ещи вше стретаю нєшкайши кодификаторе язика: можлївосц твореня заєднїцкого писаного язика за шицки подруча хтори населєни зоз Русинами; хасноване римскей абецеди (латинка); ревизиї утвердзених литературних нормох; и творенє новей литературней вариянти за Русинох Мадярскей.

Ключни слова: Карпатски Русини, кирилка, язичне плановане, русински язик

Циль тей студиї досц скромни: препатриц публикациї пошвецени русинскому язику хтори ше зявели од 2004. року. Того року на Универзитету Ополе у Польскей под покровительством медзинародней комисиї славянских линґвистох обявена моноґрафия *Модерна история славянских язикох* од 480 боки, як єдна од штернац томох у сериї (Magocsi, 2004). Зявенє тей кнїжки значело же русински язик припознати як окремни язик, нє лєм як диялект або конарчок другого язика, з другима словами, од теди слависти прилапели нову реалносц у велїх жемох. Три роки познєйше збула ше ещи єдна значна подїя. Року 2007. основани перши центер високого образованя карпаторусинских студийох у швеце: перше Оддзелєнє (Oddilennia), а потим полноправни Институт за русински язик и културу на Прешовским универзитету у Словацкей.

Тота студия, хтора облапя час од 2004. року по нєшка, на одредзени способ представя другу часц виглєдованя хторе започате ещи 1989. року (Magocsi, 2006). Анї тота, анї скорейша студия ше нє занїмаю зоз публикациями войводянско-сримскей вариянти русинского язика хтора ше хаснує у Сербиї и Горватскей. Скорей як ше огляднєме на посцигнуца

и спокуси русинского язика од 2004. року, прикладне би було повесц даскельо слова о контексту.

ҐЕОПОЛИТИЧНИ КОНТЕКСТ

Територия на хторей старобивателє традицийно бешедую русински язик, историйна Карпатска Рус, то обласц хтора покрива коло 18.000 квадратни километри. Историйна Карпатска Рус нєшка змесцена у граніцох штирох державох: Польскей (юговосточна часц, позната под назву Лемковина), Словацкей (сиверовосточна часц, позната под назву Прешовски край), України (на заходзе Закарпатскей обласци / Закарпат`я) и Румуниї (Реґион Мараморош, воздлуж южней часци побережя горнєй Тиси). Попри тей ґеоґрафскей териториї подзелєней зоз граніцами штирох горе наведзених державох, русински язик ше у прешлосци бешедовал и у даскелїх валалох сиверовосточней Мадярскей. Конєчно, исновало (а и нєшка існує) мале число бешеднїкох русинского/руского язика у Войводини у Сербиї и у Сриму у Горватскей, алє о тих дияспорових заєднїцох хтори датираю зоз стредка осемнастого вику, як и о имиґрантских заєднїцох хтори ше од 1880-их рокох насельовали до Зєдинєних Америцких Державох и Канади у тей студиї нє будзе слова.

Очиглядне же ше число людзох хтори ше вияшюю же су карпаторусинскей националносци, або же им русински язик мацерински, после закончеия Другей шветовей войни нагло ше зменшало. Причина барз єдноставна. После 1945. року, кед шицки жеми у хторих жию Карпатски Русини пришли под комунистичну власц, їх националносц и язик були забранєни. То було у складу зоз совєтску политику (першираз прилапену 1924. року) хтора запровадзена у цалим реґиону после 1945. року; по тей политики, русинска бешеда ше состої зоз диялектох українского язика, а Карпатски Русини конар українскей националносци.

По препаданю комунистичней доминациї ширцом централней и восточней Европи 1989. року, як и по розпаду Совєтского Союзу 1991. року, политичне окруженє ше пременєло. Карпатским Русином знова дошлєбодзене, як и пред Другу шветову войну, еґзистовац як окремни народ и розвивац кодификовани литературни язик. Велї о тим периодзе после 1989. року бешедую як о трецим националним будзеню Карпатских Русинох. Будзенє ше наисце случело, гоч зоз различним интензитетом и зоз розличним ступньом успиху.

У нєшкайшей ери шицкоприсутней ґлобализациї може випатрац нєсподзиваюце же ше у ствари звекшало число людзох хтори ше идентификую як Карпатски Русини и котрим мацерински язик русински. То найзамеркованши податок достати з пописох жительства отриманих у посткомунистичней Чехословацкей/ Словацкей, Польскей и Мадярскей[1]. Процивне тому, число Карпатских Русинох ше нє звекшало у Румунії (Мараморош) а їх число нєможлїве одредзиц на основи попису хтори Україна окончела 2001. року.[2]

Найвекше число Карпатских Русинох у Словацкей и воно ше и надалєй звекшує, а зазначени и умерено звекшани числа у Польскей и Мадярскей.[3]

ТАБЛЇЧКА 1: Податки попису жительства о русинскей националносци/етнїчносци

	СЛОВАЦКА	ПОЛЬСКА	МАДЯРСКА
1991	17.200	—	—
2001	24.200	5.900	1.100
2011	33.500	10.500	3.900

ТАБЛЇЧКА 2: Податки попису о русинским язику як мацеринским язику

	СЛОВАЦКА	ПОЛЬСКА	МАДЯРСКА
1991	49.100	—	—
2001	54.900	5.600	1.100
2011	55.500	6.300	1.000

Ключна характеристика националного препородзеня после 1989. року була поволанка новим гражданским орґанизацийом у шицких жемох Карпатского ареала же би кодификовали русински литературни язик. Значни крочай у тим напряме було зволованє „роботного семинара“

1 Медзи найлєпшима концептуалнима розправами и розправа Стефана Пюа (Pugh 2007); опатриц и Кушко (Kushko 2007), Маґочи (Magocsi 2016) и Ванько (Vaňko 2007).

2 Нє лєм же єст поровнуюци податки за Україну, алє єст аж и єден попис жительства хтори нам ґутори дакус о числу Карпатских Русинох у Закарпатскей обласци. И попри обецункох пред пописом жительства же Русин будзе официйна национална катеґория, Державни завод за статистику нє створел анї єден код за одвит *Русин*, а Україна обявела у националних статистичних податкох же Русини нє еґзистую. И попри неґативного окруженя пред пописом жительства 2001. року, заш лєм ше 10.100 жителє Закарпат`я вияшнєли же їх националносц Русин, гоч тото число остава закопане у чежко доступних реґионалних статистичних звитох, а нє и у обявених податкох националного пописа (Deržavnyj komitet, 2003, б. 62).

3 3 Податки у табелох 1 и 2 вицагнути зоз официйних звитох о попису жительства хтори обявели влади Словацкей, Польскей и Мадярскей.

у новембру 1992. року, хтори познєйше познати як Перши конґрес русинского язика, отримани у Бардейовских купельох у Словацкей. Присуствовали науковци, писателє, новинаре и граждански акивисти зоз карпаторусинских заєднїцох у Польскей, Чехословацкей (Словацкей), України, Мадярскей, Югославиї (Сербиї), Зєдинєних Америцких Державох и Канади, як и даскельо шветово припознати социолинґвисти и славянски линґвисти зоз других жемох.[4]

После дводньового розпатраня „Перши конґрес“ прилапел даскельо принципи хтори од теди унапрямовали роботу планерох карпаторусинского язика: (1) же би русински литературни язик бул кодификовани на основи бешедного народного язика; (2) же би писмо була кирилка и (3) же би на початку нє требал существовац єден литературни язик, алє розлични вариянти за кажду зоз штирох заєднїцох у хторих жию Карпатски Русини: Україна, Словацка, Польска и Сербия (дзе стандардизовани язик уж еґзистовал). Треци принцип постал познати як романшски модел, на основи искуствия штвартей националносци у Швайцарскей, рето-романшскей, чийо язични планере скорей у двацетим вику створели пейц вариянти, а познєйше и шесту вариянту, або заєднїцки литературни язик (Romansch Grischun) за обще хасноване медзи шицкима романшскима бешеднїками. Аналоґно з тим, думало ше же о даяки нєодредзени час у будучносци будзе створени и русински коине на основи штирох реґионалних вариянтох.[5] На Першим конґресу вимагане и же би ше витворели розлични язични публикциї, же би ше основали виглєдовацки и педаґоґийни институти, як и же би ше „нови русински язики“ хасновали у школох. Шлїдуюци конґреси русинского язика хтори отримани 1999, 2007. и 2015. року, превредновали цилї поставени 1992. року и идентификовали проґрес и виволаня зоз хторима ше и далєй стретаю планере и наставнїки язика.[6]

4 Медзи присутнима угляднима науковцами була и чолна особа двацетого вика зоз обласци социолинґвистики, Джошуа Фишман зоз Зєдинєних Америцких Державох, и углядни славистични линґвист Свен Ґуставсон зоз Шведскей.

5 Романшски модел уж бул предложени пред роком у програмней вияви „Карпатски Русини: нови або ожити народ?“ обявеней у марцу 1991. року на Першим конґресу Русинох (Magocsi, 1999).

6 Робота перших штирох конґресох русинского язика нєдавно виглєдана у Pljiškova and Citrjakova, 2017. Викладаня на трецим и штвартим конґресу находза ше у Pljiškova, 2008a и *Русинским литературним язику* Pljiškova 2015.

НАЙНОВШИ ЯЗИЧНИ ПУБЛИКАЦИЇ

Главни циль, наявени 1992. року на Першим конґресу русинского язика, у основи и витворени у шлїдуцей деценії. Тот циль, хтори вимагал творенє кодификованого литературного язика, витворени после зявйованя стандардних ґраматикох за русински заєднїци у Прешовским краю у Словацкей (Jabur and Pan'ko, 1994), у Закарпатскей обласци у України (Almašij, Kerča, Molnar, Popovyč, 1999), у Лемковским краю у Польскей (Fontanski and Chomiak, 2000) и у Войводини у Србиї (Ramač, 2002).

Сиґурно и скорей, а бизовно и после зявеня тих стандардних ґраматикох, „нови" русински язики ше хасновали у широким спектру публикацийох (кнїжки, новини, часописи. Два библиоґрафиї хтори облапяю период од 1989. по 2014. рок виключую дїла обявени на територийох Сербиї и Горватскей (Il'čenko and Lendjel, 2007; Il'čenko and Lendjel, 2015) и чишля нє менєй од 600 публикациї на русинским язику, зоз хторих векшина науково дїла, язични учебнїки и белетристика.

А. СЛОВНЇКИ

Можебуц найзначнєйше посцигнуце у цеку прешлей деценії було законченє даскелїх вельких словнїцких проєктох. Закарпат`є було лидер у тим поглядзе: Иґор Керча обявел двотомни русинско-русийски словнїк од 58.000 словох (Kerča, 2007) и двотомни русийско-русински словнїк од 65.000 словох (Kerča, 2012); док Юрий Чори обявел русинско-українски словнїк од 250.000 словох (Čori, 2013-16) и пейцтомну компилацию русинских виразох зоз їх еквивалентами на українским язику (Čori, 2015-17). Керчово и Чорийово монументални словнїки обезпечую толкованя на русийским або українским язику, як и приклади виразох на русинским язику за кажду лексичну одреднїцу. По обсягу скромнєйши словнїк под редакторским водзеньом Дмитрия Попа, точнєйше компилация зоз двох лїстинох словох, зоз хторих кажда ма коло 20.000 слова: першу лїстину на русинским язику шлїдза еквиваленти на українским и русийским язику; другу лїстину на русийским язику шлїдза еквиваленти на українским и русинским (Pop, 2007). Д. Поп зоз даскелїма школярами и пензионерами составел и єден том хтори уключує два лїстини виразох: єдна лїстина на русийским язику зоз еквивалентами на русинским и українском язику, а

друга на русинским язику зоз еквивалентами на українським и русийским язику (Pop, 2011).

Зявели ше и словнїки специялизованей файти. Михаил Алмаший обявел два менши дїла: русински правописно-ортоепски словнїк (Almašij, 2014a); попис русинских лингвистичних терминох зоз їх еквивалентима на русийским, українским и латинским (Almašij and Uchal', 2014); и наисце амбициозни русинско-славянски лексикон, хтори ше состої зоз вецей як 4.700 русинских словох, провадзених зоз дефинициями и илустративнима виразами за кажде слово, як и зоз еквивалентнима словами на дзешец славянских язикох: билоруским, українским, русийским, польским, словацким, ческим, болгарским, сербским, словенским и македонским (Almašij, 2015). Конєчно, даєдни науковци зоз Закарпат`я (медзи хторима нїхто нє потримує становиско же русински окремни язик, або же би то могол буц) збогацели нашо знанє о диялектох реґиону з етимолоґийним словнїком фамелийних менох од 11.500 словох (Čučka, 2005), словнїком долнього русинского диялекту Марамороша од 15.900 словох (зоз дефициями на українским язику) хтори ше бешедує у валалу Сокирниця восточно од Хуста (Sabadoš, 2008) и писом словох зоз двох гуцулских валалох нєдалєко од Рахива у найвосточнєйшим реґиону Марамороша (Pipaš and Halas, 2005).

Словнїцки проєкти у других реґионох хтори населєни з Русинами менєй обсяжни. За Прешовски край у Словацкей, Юрий Панько обявел словацко-русински словнїк од 45.000 словох (Paňko, 2012-15), док заняти у Институту за русински язик и културу на Универзитету у Прешове обявели ревидовану верзию правописного словнїка зоз 1994. року у хторей до огляду вжата реформа русинского язика Прешовского края прилапена 2005. року (Jabur, Pljiškova and Koporova, 2007). Узшого фокусу русинско-словацки словнїк бешедного язика двох валалох, Руска Воля и Чирч (Birčak, 2017), и русийско-українски тематични словнїк хтори ше одноши на людске цело, поживу и варенє (Čižmarova, 2013).

Науковци зоз Лемковини у Польскей од 1990-их рокох робя на двох вельких ещи нєобявених словнїцких проєктох. По нєшка ше зявели лєм даскельо други дїла зоз хторих найобсяжнєйши лемковско-польски словнїк Ярослава Горощака. То у ствари два лїстини словох (без толкованьох и без язичних прикладох): лемковско русински зоз еквивалентами на польским и польски зоз еквивалентами на лемковско русинским (Horoszczak, 2004). Други словнїки сучасного лемковского русинского литературного язика представяю ряд малих польско-

лемковско-анґлийских/анґлийско-лемковско-польских школских текстох зоз словами и виразами на одредзени теми (Chomiak and Górska, 2004; Chomiak, Górska, and Sandowicz-Bakowska, 2006; Chomiak and Górska, 2003). По своєй природи фаховши детальни словнїк хтори составел углядни польски диялектолоґ Януш Риґер, хтори ше фокусує на лемковски-русински диялект (зоз дефиницiями и язичнима прикладами на польским), хтори ше бешедує у валалу Бартне (Rieger, 2016). Конєчно, културни ентузиясти з лемковскей дияспори з України после Другей шветовей войни (историйна восточна Галичина) попробовали зачувац бешеду своїх предкох у тим що описую як словнїки „лемковского диялекту українского язика“.[7] Ту спадаю: компилация лемковско русинских словох (Pyrtej, 2004); зборнїк од 2.600 виразох з толкованями на українским язику (Stupins'ka and Bytkivs'ka, 2013); цошка що наволане „лемковски“ словнїк, а що у ствари компилация од прейґ 10.700 українских словох хтори потолковани зоз хаснованьом скоро 26.000 „ридких и найчастейше хаснованих“ лемковских словох (Duda, 2011); и обсяжни попис лемковско русинских словох, з толкованями на українским язику, зоз валалу Тилич (Turčyn, 2011).

Културни активисти зоз дияспори у Сиверней Америки тиж завжати зоз пробованьом же би зазначели русинске лексичне нашлїдство. Ясне же найамбициознєйши проєкт то проєкт Ненси Кели хтора у трох томох обявела список од прейґ 39.000 русинских словох зоз їх еквивалентима на анґлийски и список од прейґ 48.000 анґлийских словох зоз їх еквивалентима на русинским язику (Kelly, 2016).

Б. ҐРАМАТИКИ

У цеку прешлей децениї обявени даскельо ґраматики чийо еґзистованє отримує чечуцу роботу на стандардизациї. Ґраматика Мирослави Хомяк и Генрика Фонтанского, перши раз обявена 2000. року, ознова видата штири роки познєйше, без пременкох (Chomiak and Fontański, 2004). Вельо иншака ситуация у Прешовским краю у Словацкей, дзе заняти у Институту за русински язик и културу на Универзитету у Прешове запровадзели ревизию стандардох хтори першираз прилапени 1995. року. Пременки перше виложени у новим правопису (Jabur and Pljiškova, 2005), а потим у универзитетским учебнїку (Jabur and Pljiškova, 2009) и на концу су розробени у ревидованей ґраматики на 325 бокох хтору составели Василь Ябур, Ана Плїшкова и Кветослава Копорова (Jabur, Pljiškova and Koporova, 2015). Ревидована верзия русинского

7 Наведзено у Duda, 2011, б. 2.

литературного язика у Словацкей зоз 2005. року твори основу описней ґраматики хтору написал нєдавно упокоєни америцки слависта Стефан Пю за нємецку серию Язики швета / Материяли видавателя Линком Европа (Pugh, 2009), як и ревидоване и преширене виданє популярного бешеднїка зоз ґраматичнима призначками хтори першираз обявени 1976. року, насампредз за хасноване у Сиверней Америки (Magocsi, 2015).

За розлику од Лемковини у Польскей и Прешовского краю у Словацкей, дзе русински ґраматики творя основу за язик хтори ше хаснує у школох и других сферох явного живота, робота ґраматичарох (зоз хторих нїхто нє школовани линґвиста) на Закарпат`ю у України мало ше хаснує, скоро є и нєпозната, а по вредносци ма значенє дакус векше од културних артефактох. Од 1999. року, од першого пробованя же би ше написала стандардна ґраматика за Закарпат`є, зявели ше и два други ґраматики, єдна православного священїка Димитрия Сидора (2005), а друга пензионованей учительки основней школи Ани Мегеле (2014). Кажди з авторох нависцує же його ґраматика треба же би постала стандард за Закарпат`є, алє анї єдному ше нє удало сполнїц тоту улогу.[88]

B. ШКОЛСКИ УЧЕБНЇКИ

Попри словнїкох и ґраматикох, у цеку прешлей деценії зявело ше и вельке число школских учебнїкох на русинским язику. На Закарпат`ю у України еґзистовала, дакус вецей од деценії, нєвладова звонканаставна програма русинских школох. Од 2003/2004. по 2012/2013. у реґионє, у 20 до 40 школох, отримовани годзини русинского язика и культури.[9] За тоту програму обявени даскельо ґраматики (Almašij, 2004; Pečora, 2013) и читанки (Padjak, 2012), а нєдавно ше зявел и мали правопис (Almašij, 2014б). Иснує и ревидоване виданє бешеднїка зоз ґраматичнима призначками за Анґлийцох хтори жадаю научиц закарпатску вариянту русинского язика (Magocsi, 2017).

Нє нєсподзиваюце же ше у тих жемох у хторих ше русински язик припознава и учи у державних школох зявели велї студентски тексти. За лемковски русински школи у Польскей существує нова предшколска кнїжка за рисованє (Prokopczak, 2003) и буквар за основну школу (Murjanka, 2003). Окреме продуктивна учителька Мирослава Хомяк, хтора обявела пейц школски ґраматики и читанки (Chomiak, 2003;

8 Сидорова ґраматика була предмет оправданих критикох (Pfandl, 2008; Nimchuk, 2013).

9 Деталї о закарпатскей деценийней Русинскей школскей програми находза ше у Padjak, 2013.

Chomiak, 2005а; Chomiak, 2005б; Chomiak, 2007; Chomiak, 2008) и штварту кнїжку обдуману за роботу з компютерами (Chomiak и Matała, 2003). За странцох заинтересованих за лемковску вариянту русинского язика єст и всеоблапни анґлийско-лемковски бешеднїк зоз ґраматичнима призначками (Magocsi, 2018).

Док обявени учебнїки язика на Лемковини насампредз наменєни школяром предшколского и основношколского уровню, у Прешовском краю доступни цали спектер учебнїкох на русинским язику за шицки уровнї образовней системи у Словацкей. Ту припадаю и крашнє дизайновани и живописни учебнїки за основношколски уровень (Pljiškova and Koporova, 2011; Glosíková, 2011; Varšova et al., 2014; Melničakova, 2015; Gicova-Micovčinova, 2015) и систематична серия ґраматикох, читанкох и роботних кнїжочкох хтори подпомогло словацке Министерство образованя за хасноване у оддзелєньох на русинским язику на основношколским уровню (класи од 1. по 9) и стредньошколским уровню (класи од 1. по 4). Обявени нє менєй як 19 учебнїки хтори пошвецених ґраматики (*Rusyn'skŷj jazŷk*), 17 читанки зоз литературнима текстами (*Čitanka*/*Lyteraturna vŷchova*/*Rusyns'ka literatura*), учебнїк за музичне (*Muzyčna vŷchova*) и даскельо роботни теки (*Robočii zošŷt*) од 2004. року, а дзепоєдни з нїх у вецей виданьох.[10] Исную аж и кнїжки за конверзацию односно бешеднїки унапрямени на упознаванє дзецох основношколского и стредньошколского возросту зоз странскима язиками, словацким або анґлийским прейґ русинского (Koporova, Pljiškova and Edi, 2009; Magocsi, 2014). Конєчно, исную учебнїки на универзитетским уровню (Jabur and Pljiškova, 2009), уключуюци ту и учебнїк хтори наменєни специялно странским студентом уписаних на Универзитет у Прешове, у цеку порядного академского року або под час интензивней медзинародней летнєй школи Студиум Карпато-Рутенорум (Pliškova and Koporova, 2015).

НЄРИШЕНИ ПРОБЛЕМИ

Як и у случаю каждого другого литературного язика, стандардизация по дефиниції тирваци процес, хтори нїґда нє може буц закончени. Причина очиглядна: язики живи орґанизми хтори ше по своєй природи розвиваю як одвит на дружтва хтори ше нєпреривно меняю и чия су

10 Учебнїки на русинским язику зоз Прешовского реґиону наведзени у Il'čenko and Padjak, 2013, б 23-30.

часц. Русински язик нє винїмок, цо и видлїве у розправох хтори водзени у цеку остатнєй децениї и пол понеже ше одноша на ревизию постояцих литературних нормох, або аж и на творенє нових нормох.

А. КОИНЕ, АБО ПРЕДЛОЖЕНИ ЗАЄДНЇЦКИ ЛИТЕРАТУРНИ ЯЗИК.

Попри концептуалней одлуки же би ше розвивали штири русински литературни вариянти, по єдна за Польску, Словацку, Україну и Сербию, Перши конґрес русинского язика предвидзел же би ше у даєдней хвильки у будучносци могол створиц коине або заєднїцки литературни язик за цале русинске язичне подручє.[11]

Од шицких предкладаньох винєшених на першим (1992) и шлїдуюцих (1999, 2007, 2016) конґресох русинского язика, идея коинеа або заєднїцкого литературного язика указала ше як найпроблематичнєйша. У тим напряме витворени и експеримент закарпатского филолоґа и видавателя Валерия Падяка, хтори створел коине засновани на вариянтох Закарпатскей обласци и Прешовского краю за преклад популарней кнїжки о историї *Народ нїодкадз* (Magočij, 2007). Тото закладанє – нє нєсподзиваюца судьба векшини початних експериментох − критикована на Трецим конґресу русинского язика 2007. року. Други конґресни роботи дотикали линґвистични питаня хтори требало ришовац скорей од рушаня напредок зоз планованьом заєднїцкого литературного язика.[12]

Од 2007. року випатра же доминантни скептицизм медзи рускима планерама хтори твердза же творенє заєднїцкого литературного язика нєпрактичне и же вироятно до ньго анї нє придзе. Анї терашня

11 У резолуцийох Першого язичного конґреса нє спомнути общи русински литературни язик. Медзитим, о тей идеї ше бешедовало у контексту преподаваня на конґресу професора Ґеорґеса Дармса о ретороманшским язику у Швайцарскей. На шлїдуюцих язичних конґресох споминана идея заєднїцкого русинского литературного язика. Гоч би термин *коине* за описиванє того феномена нє требало хасновац, подзековни сом проф. др Юлиї Дудашовей-Кришаковей же указала на тот нєдостаток. Од тераз ше термин *заєднїцки писани язик* будзе хасновац за описованє теорийней можлївосци твореня єдинственого русинского литературного язика по романшским моделу.

12 Бешеднїца хтора анализовала преклад на коине була Ана Плїшкова, „Глєданє консензусу при формованю коинеа на прикладу преклада тексту кнїжки *Народ нїодкадз*“; и попри своїх часто оправданих критикох, Плїшкова, заш лєм, „привитала тото перше напруженє на драги ґу твореню будуцого [русинского] коинеа“ (Pljiškova, 2008a, б. 219-232; Pljiškova, 2010, б. 23-38). Други роботи на Трецим конґресу занїмали ше зоз общим заєднїцким питаньом литературного язика (Юрий Ванько), зоз русинскима системами писаня (Василь Ябур) и зоз русинску линґвистичну терминологию (Генрик Фонтански и Мирослава Хомяк (у Pljiškova, 2008a, б. 15-24 и 178-191).

стварносц нє охрабруюца за заєднїцки язик, окреме кед ше дзепоєдни реґиони (окреме Закарпат`є у України) ещи вше нє зложели коло власних стандардох.

И попри велїх дискусийох, язични планере у рижних жемох зоз карпаторусинскима жителями нє могли прилапиц заєднїцку азбуку чийо ше число буквох, цо ше одражує у хвилькових ґраматикох, руша од 34 по 39. Ґу тому, ещи вше нє существує согласносц о заєднїцкей линґвистичней терминолоґиї, а ещи менєй о ґраматичних правилох и лексики. Понеже векшина язичних планерох фаворизує фонетични место етимолоґийного принципа, прикметнїцки законченя у даєдних вариянтох маю мегки знак (*-ськый* у Закарпат`ю и Мадярскей), док други нє (*-скый* у Прешовским краю; *-скій* у Лемковини). Як записац єден вокал хтори трапи писательох на русинским язику од конца дзеветнастого вика остава нєришени проблем, та нєшкайши литературни стандарди у прешовским и лемковским краю хасную **і** (без огляду на то як ше дотична фонема вигваря); закарпатски ґраматики можу хасновац комбинацию до шейсц буквох (**і**, **у**, **ӱ/î**, **о**, **ô**) за тоту єдну фонему.

Б. РИМСКА АБЕЦЕДА (ЛАТИНКА)

Гоч поволанка за хаснованє кирилки зоз Першого конґресу русинского язика у основи прилапена, русински заєднїци у державох у хторих ше за урядови язик хаснує латинка стретаю ше зоз озбильним проблемом. У ери панованя комунистичней власци пред 1989. роком русийски язик бул обовязни предмет у основних школох. Резултат того бул же шицки школяре читали тексти написани зоз кирилку. То вецей нє случай у посткомунистичних школох у Польскей хтори ше стретаю з истим гендикепом, алє су нє примушени публиковац лєм на кирилки. У Словацкей, медзитим, грекокатолїцки церковни прихильнїки русинского язика предводзени зоз о. Франтишеком Крайняком (хтори вєдно зоз своїма колеґами меншина у власней церкви) углавним хасную римске писмо (латинка), дакеди зоз паралелнима текстами на кирилки (азбука), у їх вирских кнїжкох и серийских публикацийох.[13] Їх толкованє єдноставне:

13 Найрозширенши церковни публикациї на русинском язику катакизи (Krajňak, 1992), богослужебни кнїжки (*Мали требник*, 2013; *Апостоли на нєдзелї и швета цалого року*, 1997, 2017) и євангелиї (*Тетраєвангелия*, 2009; *Святе євангелия*, 2017), шицки зоз паралелнима текстами на латинки и кирилки. Мешачни часописи *Артос* (од 2005. року по нєшка) Грекокатолїцкого дружтва св. Йоана Златоустого и *Благовиснїк* Василиянского манастиру у Прешове (1995-2001) и у Красним Броду (од 2001. року по нєшка) обявюю статї або на латинки (векшина) або кирилки.

найменєй єдна ґенерация младих у Словацкей нє у стану читац кирилку; прето лєпше же би им ше Боже слово нє преношело на словацким язику, алє на їх мацеринским русинским, та гоч то и на римскей абецеди.

B. РЕВИЗИЇ ҐРАМАТИЧНИХ СТАНДАРДОХ

И попри тим же єст стандардни ґраматики и словнїки за русински язик у Польскей, Словацкей и України, нє шицки публикациї, уключуюци и школски учебнїки, нужно у складзе зоз предложенима стандардама. Наприклад, у Польскей даєдни школски тексти хторим авторка учителька Мирослава Хомяк нє провадза норми предложени у стандардней ґраматики чий є и коавтор (Fontański and Chomiak, 2000).

Контроверзи коло прилапеного стандарду були окреме проблематични у Словацкей после прилапйованя ревидованого стандарда хторого принєсли заняти на Институту за русински язик и культуру Универзитета у Прешове 2005. року. Од теди прешла вецей як єдна децения а розправи ше предлужую.[14] Институт Универзитета у Прешове ма монопол над продукцию школских учебнїкох, так же вони, як и даєдни други видавателє и периодични виданя (*Русин*, од 1991. року по нєшка), хасную нови стандард зоз 2005. року. З другого боку, найстарше и найвекше гражданске здруженє карпатских Русинох у Словацкей, Русинска оброда и його гласнїк (*Инфо Русин*, од 2001. року по нєшка) у основи хасную „ориґинални“ стандард зоз 1995. року. Нєдавно Институт за русински язик и культуру формовал язичну комисию,чийо дзепоєдни члени прихильни ґу стандарду зоз 1995. року, док професийни линґвисти у ґрупи предлужую робиц на ришованю отворених правописних питањох. Комисия посцигла консензус коло одредзених правописних правилох (Koporova, 2018), гоч нє сиґурне же ше нових напрямкох буду притримовац рижни здруженя гражданох и друковани медиї хтори активно хасную русински язик.

Закарпатска обласц у України ше зочує зоз найгоршу ситуацию од шицких, прето же українски власци, гоч и нє забранєли русински язик, ґенерално го кладу на бок. Русински язик нє часц наставней програми хтору одобрела держава за образовну систему Закарпат`я и хаснує ше лєм у даскелїх публикацийох и у новинох хтори ше, мож повесц, зявюю спорадично. Маюци у оглядзе таки обставини, анї єдна зоз еґзистуюцих

14 За резиме спроцивених становискох по тим питаню, видзиц Pan’ko, 2008; и Vasyl’ Jabur „Правописни проблеми“ (у Plišková, 2007, б. 93-103 и Pljiškova, 2008a, б. 57-62).

ґраматикох обявених у Закарпат`ю (Almašij et al., 1999; Sydor, 2005; Pečora, 2013; Mehela, 2014) нє прилапена за норму та кажди з авторох и видавательох пише на власней форми русинского язика. Резултат того язични хаос.

Д. МАДЯРСКА ВАРИЯНТА РУСИНСКОГО ЯЗИКА

До найновшого и покус нєобчекованого збуваня пришло у Мадярскей. Давного 1992. року на Першим конґресу русинского язика мадярска делеґация твердзела же ше нє заклада за творенє окремного русинского стандарда за Мадярску, алє же, место того, прилапи стандард зоз Словацкей. Концом 1990-их и зоз вше векшим числом имиґрантох зоз України хтори ше тирвацо населєли у Мадярскей, даскельо русински серийски публикациї котри ше зявели у Будапешту (*Русинский свит*, од 2003. року по нєшка; *Русински алманах*, од 2000. року по нєшка) написани на язику хтори вше баржей здабе на тот цо ше хаснує у Закарпат`ю. Понеже ше Закарпатяном нє удало розвиц общеприлапююци стандард, мадярски русински граждански лидере одлучели створиц нови, пияти стандардни язик часточно базовани на диялектох зоз Закарпат`я, як и на правопису хтори одражує способ вигваряня словох старших ґенерацийох у валалох як цо то Комлошка и Мучень у сиверовосточней Мадярскей.

Наява же у цеку виробок русинскей норми за Мадярску сцигла 2007. року од Михаила Капраля, тедишнього преподавача на бувшим Оддзелєню українскей и русинскей филолоґиї у Школи за напредне образованє у Ніредьгази.[15] До першого пробованя твореня нового стандарда пришло даскельо роки познєйше з русинско-мадярским словнїком (Giric, 2010), основношколским приручнїком (Ljavynec, 2011), и, окреме од 2011. року, зоз двомешачним часописом *Русинский свит*. Верх мадярских намаганьох за стандардизацию русинского язика − шицко под язичним редакторством Михаила Капраля − ушлїдзел зоз обявйованьом читанкох и роботних текох за перши штири класи основней школи (Bajsa, 2015a; Bajsa 2015b; Zajakovs'ka and Giric, 2015) и правописним словнїком зоз ґраматичнима таблїчками (Kapral', Skiba, and Vorynka, 2017).

15 О причинох за кодификованє пиятого русинского стандарду бешедує ше у трох статьох Михаила Капраля (у Plišková, 2007, б. 85-91; Pljiškova, 2008, б. 73-79; и *Русински литературни язик*, 2015, pp. 90-97).

ЗАКЛЮЧЕНЯ

Нєт сумнї же русински язик посцигнул значне напредованє од початку двацец першого вику. Наздаваме ше же ше нам през тот есей, хтори у основи библиоґрафийней природи, удало информовац славянски наукови швет о числених, гоч мало познатих язичних текстох хтори еґзистую на терашнїх пейцох вариянтох русинского литературного язика.

Важне надпомнуц же ше русински язик нє може найсц лєм у публикацийох. То живи медий хтори ше хаснує у каждодньовей усней комуникациї, у школох, церквох, друкованих медийох, радию, телевизиї, интернетских дружтвених медийох, литературних и наукових публикацийох, як и на гражданских, културних и академских збуваньох. Його хасновонє у каждим зоз тих доменох варира од держави по державу а його успих у велькей мири завиши од того як рижни влади почитую и од финансийней потримовки хтору обезпечую за развой язика. Уж еґзистуюца наукова литература о тим як русински язик функционує у одредзених жемох сама по себе шведочи о посцигнуцох хтори витворени од революциї 1989. року, а окреме у цеку першей и пол децениї двацец першого вику.[16]

ЛИТЕРАТУРА

Almašij, Mychayl. 2004. *Žyvoje slovo: čytanka dlja rusyns'koji nedil'noji narodnoji školŷ*. Užhorod: Vŷd-vo V. Padjaka.

Almašij, Mychayl. 2014a. *Orfohrafyčno-orfoepyčnŷj slovar' rusyns'koho jazŷka*. Užhorod: Zakarpats'koje oblastnoje naučno-kul'turolohyčnoje obščestvo ym. A. Duchnovyča.

Almašij, Mychayl. 2014b. *Pravyla rusyns'koho pravopysanja*. Užhorod: Zakarpats'koje oblastnoje naučno-kul'turolohyčnoje obščestvo ym. A. Duchnovyča.

Almašij, Mychayl. 2015. *Rusyns'ko-slavjans'kŷj leksykon*. Užhorod: Karpats'ka veža.

Almašij, Mychajlo, Igor Kerča, Vasyl' Molnar, and Stepan Popovyč. 1999. *Materyns'kŷj jazŷk: pysemnycja rusyns'koho jazŷka*. Mukačevo: Obščestvo Dukhnovyča. Moskva: Kominfo Konsalting.

Almašij, Mychayl and Mychayl Molnar'. 2004. *Slovo za slovom: praktyčna hramatyka rusyns'koho jazŷka dlja nedil'noji narodnoji školŷ*. Užhorod: Vŷd-vo V. Padjaka.

Almašij, Mychayl I. and Mychayl Uchal'. 2014. *Rusyns'ko-rosijs'ko-ukrajyns'ko-latyns'kŷj slovar' lingvistyčnoji terminologiji*. Užhorod: Zakarpats'koje oblastnoje naučno-kul'turolohyčnoje obščestvo ym. A. Duchnovyča.

Apostoly na ned'il'i i svjata ciloho roku. 1997, 2017. Pereložyv: František Krajňak. Medzilaborce: Obščestvo Sv. Joana Krestitel'a.

16 О функционалним хасновоню русинского язика у Словацкей, Польскей и України, оп. Pljiškova, 2008b, б. 74-123; Pljiškova, 2009, б. 87-145; Misiak, 2006, б. 111-130; и студиї Олени Дуц-Файфер, Кветослави Копоровей, Франтишека Крайняка, Мариани Лявинец-Угрин, Валерия Падяка и Александра Зозуляка у Pljiškova, 2008, б. 96-126; и Русински литературни язик, 2015, б. 116-200.

Bajsa, Natalija. 2015a. *Naš materyns'kŷj jažyk: čytanka pro I. klasu*. Budapest: Croatica.
Bajsa, Natalija. 2015b. *Naš materyns'kŷj jažyk: čytanka pro II. klasu*. Budapest: Croatica.
Birčák, Jan. 2017. *Krátky slovník nareča Ruskej Vole n/P a Čirča / Korotkyi slovnyk dialektu Rus'koji Voli n/P Čirča*. Prešov: D.A.H.
Chomiak, Mirosława. 2003. *Język łemkowski: kurs podstawowy / Lemkivskij jazŷk: osnovnyj kurs*. Warszawa-Legnica: Rutenika.
Chomiak, Mirosława. 2005a. *Lemkivskij jazŷk / Język łemkowski*. Warszawa: Rutenika.
Chomiak, Mirosława. 2005b. *Lemkivskij jazŷk: II část dlja gimnazyi / Język łemkowski: część II dla gimnazjum*. Warszawa: Rutenika.
Chomiak, Mirosława. 2007. *Besidujeme po lemkivskŷ:2 část / Mówimy po łemkowsku: cześć 2*. Warszawa: Rutenika.
Chomiak, Mirosława. 2008. *Lemkivskij jazŷk: III část dlja gimnazyi / Język łemkowski: część III dla gimnazjum*. Warszawa: Rutenika.
Chomiak, Mirosława and Magdalena Górska. 2003. *Słowniczek tematyczny—szkoła: polsko-łemkowsko-angielski, angielsko-łemkowsko-polski*. Warszawa: Rutenika.
Chomiak, Mirosława and Magdalena Górska. 2004. *Słowniczek tematyczny—dom, człowiek, przyroda: polsko-łemkowsko-angielski, angielsko-łemkowsko-polski*. Warszawa: Rutenika.
Chomiak, Mirosława and Bogdan Matała. 2003. *Język łemkowski z komputerem / Lemkivskij jazŷk z komputerom*. Warszawa-Legnica: Rutenika.
Chomiak, Mirosława, Magdalena Górska, and Wiera Sandowicz-Bąkowska. 2006. *Słowniczek tematyczny—praca: polsko-łemkowsko-angielski*. Warszawa: Rutenika.
Čižmárová, Mária. 2013. *Nárečový slovník Rusínov-Ukrajincov Slovenska*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej university.
Čori, Jurij. 2013-16. *Slovar' rusyns'koho jazŷka*, 5 vols. Užhorod: TOV "IVA".
Čori, Jurij. 2015-17. *Frazeologizmŷ rusyns'koho jazŷka*, 5 vols. Užhorod: TOV "IVA".
Čučka, Pavlo. 2005. *Prizvyšča zakarpats'kych ukrajinciv: istoryko-etymolohičnyj slovnyk*. L'viv: Svit.
Deržavnyj komitet statystyky. 2003. *Nacional'nyj sklad naselennja ta joho movni oznaky*. Užhorod: Zakarpats'ke oblasne upravlinnja statystyky.
Duda, Ihor. 2011. *Lemkivs'kyj slovnyk*. Ternopil': Aston.
Fontański, Henryk / Fontan'skij, Henryk and Mirosława Chomiak / Myroslava Chomjak. 2000. *Gramatyka języka łemkowskiego/Gramatŷka lemkivskoho jazŷka*. Katowice: Śląsk. Reprint: 2004. Warszawa: Rutenika.
Gicova-Micovčinova, Helena. 2015. *Školjaryk*. Prešov: Občan'ske združinja Kolŷsočka-Kolíska.
Giric, Vira/Giricz Vera. 2010. *Rusyns'ka konverzacija / Ruszin Társalgás*. Aszód: Rusyns'ki Menšynovi Samospavovanja Asovda, Gëděllë, Njired'hazŷ y Šarošpotoka.
Glosíková, Ol'ga, ed. 2011. *Lienka-Babarunka/Babarunka-Bobrunka: učebnŷj pomičnyk pro djity i molodež*. Prešov: Slovenské narodné múzeum—Múzeum rusínskej kultúry.
Horoszczak, Jarosław. 2004. *Slovnyk lemkivsko-pol'skyj, pol'sko-lemkivskij/Słownik łemkowsko-polski, polsko-łemkowski*. Warszawa: Rutenika.
Il'čenko, Larysa and Marija Lendjel, zost. 2007. *Bibliografija rusyns'kojazŷčnŷch vŷdan: 1989-2004*. Užhorod: Vŷd-vo V. Padjaka.
Il'čenko, Larysa and Valerij Padjak, sost. 2015. *Bibliografija rusyns'kojazŷčnŷch vŷdan: 2005-2014*. Užhorod: Vŷd-vo V. Padjaka.
Jabur, Vasyl' and Jurij Pan'ko. 1994. *Pravyla rusyn'skoho pravopysu*. Prešov: Rusyn'ska obroda.
Jabur, Vasyl' and Anna Pljiškova. 2005. *Rusyn'skŷj jazŷk u zerkalji novych pravyl pro osnovnŷ i serednji školŷ z navčaněm rusyn'skoho jazŷka*. Prešov: Rusyn i Narodnŷ novynkŷ.

Jabur, Vasyl' and Anna Pljiškova. 2009. *Sučasnŷj rusyn'skŷj spysovnŷj jazŷk*. Prešov: Prjašivska univerzita, Inštitut rusyn'skoho jazŷka i kulturŷ.

Jabur, Vasyl', Anna Pljiškova, and Kvetoslava Koporova. 2007. *Rusyn'ska leksika na osnovi zmin u pravylach rusyn'skoho jazŷka: pravopysnŷj i gramatičnŷj slovnyk*. Prešov: Rusyn i Narodnŷ novynkŷ.

Jabur, Vasyl', Anna Pljiškova, and Kvetoslava Koporova. 2015. *Gramatika rusyn'skoho jazŷka*. Prešov: Vyd-vo Prešovskej univerzity.

Kapral, Mychayl, Iryna Skiba, and Iryna Vorynka. 2017. *Rusyns'kŷj ortografičnŷj slovar'/ Ruszin helyesírási szotár*. Budapest: Vsederžavnoje rusyns'koje Samospravovanja i Rusyns'kŷj naučnŷj institut ym. Antonija Hodynkŷ.

Kelly, Nancy J. 2016. *Rusin/Rusyn-American Dictionary*, 3 vols. Syracuse: Hale Mary Press.

Kerča, Igor'. 2007. *Slovnyk rusyns'ko-rus'kŷj*, 2 vols. Užhorod: PoliPrint.

Kerča, Igor'. 2012. *Slovnyk rus'ko-rusyns'kŷj*, 2 vols. Užhorod: PoliPrint.

Koporova, Kvetoslava. 2018. "Korekciji v pravylach pravopysu rusyn'skoho jazŷka na Slovakiji po 20-jech rokach od kodifikaciji." In *Rusyn*, Vol. XXVIII, No. 2, pp. 1-3.

Koporova, Kvetoslava, Anna Pljiškova, and Eva Eddi. 2009. *Rusyn'skŷj jazŷk u konverzaciji pro II. stupin' osnovnŷch škol i serednji školŷ*. Prešov: Rusyn i Narodnŷ novynŷ.

Koporová, Kvetoslava, Anna Pljišková, and Eva Eddy. 2017. *Hovoríte po rusínsky? / Bisjidujete po rusyns'kŷ? / Do you speak Rusyn?* Prešov: Vyd-vo Prešovskej univerzity.

Krajňak, František. 1992. *Malŷj grekokatolyc'kŷj katechizm pro rusyns'kŷ dity*. Prešov: Rusyns'ka obroda.

Kushko, Nadiya. 2007. "Literary Standards of the Rusyn Language: The Historical Context and Contemporary Situation." In: *Slavic and East European Journal*, Vol. 51, No. 1, pp. 111-132.

Ljavynec, Marianna A. 2011. *Rusyns'kŷj bukvar' pro školaruv Madjarščynŷ*. Budapest: Stolyčnoje Rusyns'koje Menšŷnovoje Samospravovanja Madjarščynŷ.

Magočij, Pavlo Robert. 2007. *Narod nyvŷdkŷ: ilustrovana istorija karpatorusynôv*. Užhorod: Vŷd-vo V. Padjaka.

Magocsi, Paul Robert. 1999. "Carpatho-Rusyns: A New or Revived People?" [1991]. In: Paul Robert Magocsi, *Of the Making of Nationalities There is No End*, Vol. 2. New York: Columbia University Press/East European Monographs, pp. 249-274.

Magocsi, Paul Robert, naukowy red. 2004. *Rusyn'skŷj jazŷk*. Najnowsze dzieje języków słowiańskich, Vol. 14. Opole: Uniwersytet Opolski, Instytut Filologii Polskiej. Reprinted with emendations 2007.

Magocsi, Paul Robert. 2006. "Rusyn'skŷj jazŷk: dostiženija poslednego vremeni i predostojaščie zadači." In Aleksander D. Dulichenko and Sven Gustavsson, eds. *Slavjanskie literaturnye mikrojazyki i jazykovye kontakty*. Slavica Tartuensia, VII. Tartu, pp. 207-222.

Magocsi, Paul Robert. 2014, 2015. *Let's Speak Rusyn/Bisyidujme po rusyn'skŷ: Prešov Region Edition*. New York: Carpatho-Rusyn Research Center and Prešov: Academy of Rusyn Culture in the Slovak Republic.

Magocsi, Paul Robert. 2016. "A Borderland of Borders: The Search for a Literary Language in Carpathian Rus'." In: Tomasz Kamusella, Motoki Nomachi, and Catherine Gibson, eds. *The Palgrave Handbook of Slavic Languages, Identities, and Borders*. New York: Palgrave Macmillan, pp. 101-123.

Magocsi, Paul Robert. 2017. *Let's Speak Rusyn / Hovor'me po rusyns'kŷ—Transcarpathian Region Edition*. New York: Carpatho-Rusyn Research Center.

Magocsi, Paul Robert. 2018. *Let's Speak Lemko Rusyn/Besiduime po lemkivskŷ—Lemko Region Edition.* New York: Carpatho-Rusyn Research Center.

Malŷj trebnyk. 2013. Pereklad: František Krajňak and Josif Kudzej. Prešov: Obščestvo Sv. Joana Krestytelja.
Mehela, Anna. 2014. *Hramatyka rusyns'koho lyteraturnoho jazŷka*. Užhorod: Zakarpats'koje oblastnoje naučno-kul'turolohyčnoje obščestvo ym. A. Duchnovycha.
Melničakova, Iveta. 2015. *Z prypovidkŷ svit*. Prešov: Občan'ske združinja Kolŷsočka-Kolíska.
Misiak, Małgorzata. 2006. *Łemkowie: We kręgu badań nad mniejszościami etnolingwistycznymi w Europie*. Wrocław: Wyd-wo Universytetu Wrocławskiego.
Murjanka, Petro. 2003. *A-Ja znam azbuku: lemkivskij bukvar*. Warszawa-Legnica: Rutenika.
Nimchuk, Vasyl'. 2013. "'Kodyfikuvaty' novi literaturni movy?: zberehty j zachystyty ukrajins'ki hovory!" In *Ukrajinska mova*, Vol. 13, No. 3/2013, pp.3-26.
Padjak, Valerij. 2012. *Literaturnŷj košyčok: čytanka, 2.-3. cvit, pro rusyns'ki školŷ pjat'rîčnoj sistemŷ narodnoj osvitŷ*. Užhorod: Vŷd-vo V. Padjaka.
Padjak, Valerij. 2013. *Rusyns'ka škola: vidrodžennja narodnoji osvity*. Užhorod: Vyd-vo V. Padjaka.
Pan'ko, Jurij. 2008. "K orfografiji rusyn'skoho jazŷka." *InfoRusyn*, č. 5/2008, p. 8.
Paňko, Juraj. 2012-15. *Slovensko-rusínsky slovník / Slovac'ko-rusyn'skŷj slovnyk*, 2 vols. Prešov: Rusínska obroda na Slovensku.
Pečora, Nadija. 2013. *Rusyns'kŷj jazŷk, 1.-3. cvit, pro rusyns'ki školŷ pjat'rîčnoj sistemŷ narodnoj osvitŷ*. Užhorod: Vŷd-vo V. Padjaka.
Pfandl, Heinrich. 2008. "Die Windischen der Ukrainer oder die Kurden Europas?: Uberlegungen zu Ethnos und Spache der Russinen." In *Wiener slavistisches Jahrbuch*, Vol. LIV/2008, pp. 105-123.
Pipaš, Jurij and Borys Halas. 2005. *Materialy do slovnyka hucul's'kych hovirok: Kosivs'ka Poljana i Rosiška Rachivs'koho rajonu Zakarpats'koji oblasti*. Užhorod: Užhorods'kyj nacional'nyj universytet.
Pljiškova, Anna, zost. 2007. *Jazyková kultúra a jazyková norma v rusínskom jazyku/Jazŷkova kultura i jazŷkova norma v rusyn'skim jazŷku.* Prešov: Prešovská univerzita, Ústav regionálnych a národnostných štúdií.
Pljiškova, Anna, ed. 2008a. *Rusyn'skŷj jazŷk medži dvoma kongresamy*. Prešov: Svitovŷj kongres Rusyniv / Inštitut rusyn'skoho jazŷka i kulturŷ.
Pljiškova, Anna. 2008b. *Rusyn'skŷj jazŷk na Sloven'sku: korotkŷj narys istoriji i sučasnosty*. Prešov: Svitovŷj кongres Rusyniv.
Plishkova, Anna. 2009. *Language and National Identity: Rusyns South of Carpathians*. New York: Columbia University Press/East European Monographs.
Pljiškova, Anna, ed. 2010. *Rusyn'skŷj spysovnŷj jazŷk na Sloven'sku 1995-2010 i sučasna rusyn'ska literatura.* Prešov: Prjašivska univerzita, Inštitut rusyn'skoho jazŷka i kulturŷ.
Pljiškova, Anna and Zdenka Citrjakova. 2017. "Rusyn'skŷj literaturnŷj jazŷk u koncepcijach učenŷch i strategijach jazŷkovŷch kongresiv." In: *Rusyn*, vol. XVII, č. 4/2017, pp. 6-10 and č. 5/2017, pp. 5-10.
Pljiškova, Anna and Kvetoslava Koporova. 2011. *Rusyn'skŷj jazŷk pro začatočnykiv*. Prešov: Sloven'ska asociacija rusyn'skŷch organizacij—Rusyn i Narodnŷ novynkŷ.
Pljiškova, Anna and Kvetoslava Koporova. 2015. *Rusyn'skŷj jazŷk pro čudžinciv*. Prešov: Prjašivska univerzita, Inštitut rusyn'skoho jazŷka i kulturŷ.
Pop, Dmytrij, sost. 2007. *Rusyns'ko-ukrajyns'ko-rus'kŷj y russko-ukrainsko-rusinskij slovar'*. Užhorod.
Pop, Dmytrij, sost. 2011. *Rusyns'ko-ukrajyns'ko-rus'kŷj y russko-rusinsko-ukrainskii frazeologičeskie slovari*. Užhorod.
Prokopczak, Julia. 2003. *Bukvŷ maljuvankŷ*. Warszawa-Legnica: Oficyna Wydawnicza ATUT.

Pugh, Stefan M. 2007. *A New Historical Grammar of the East Slavic Languages*, Vol. 1: *Introduction and Phonology*. Munich: Lincom Europa.

Pugh, Stefan M. 2009. *The Rusyn Language.* Languages of the World / Materials, Vol. 476. München: Lincom Europa.

Pyrtej, Petro. 2004. *Korotkyj slovnyk lemkivs'kych hovirok*. Ivano-Frankivs'k: Siversija MV.

Ramač, Julijan. 2002. *Gramatika ruskoho jazika za I, II, III, IV klasu gimnaziji*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.

Rieger, Janusz A. 2016. *Mały słownik łemkowskiej wsi Bartne*. Warszawa: "Artes Liberales" Uniwersytetu Warszawskiego.

Rusyn'skŷj literaturnŷj jazŷk na Slovakiji: zbornyk referativ z IV Midžinarodnoho kongresu rusyn'skoho jazŷka, Prjašiv, 23.-25.2015. Prešov: Prjašivska univerzita, Inštitut rusyn'skoho jazŷka i kulturŷ.

Sabadoš, Ivan. 2008. *Slovnyk zakarpats'koji hovirky sela Sokyrnycja Chusts'koho rajonu*. Užhorod: Lira.

Stupins'ka, Halyna and Jaryna Bytkivs'ka. 2013. *Frazeolohičnyj slovnyk lemkivs'kych hovirok*. Ternopil': Navčal'na knyha.

Sydor, Dymytrij. 2005. *Hramatyka rusyns'koho jazŷka dlja rusynôv Ukrájynŷ, central'noji Jevropŷ y Amerykŷ*. Užhorod: Carpathian Rus.

Svjate jevanhelije. 2017. [Pereklad: František and Josyf Kudzej]. Krásny Brod: Rád sv. Bazila Vel'kého.

Tetrajevanhelije: Maftej, Marek, Luka, Joan. 2009. Pereklad: František Krajňak and Josyf Kudzej. Prešov: Svitovŷj kongres Rusyniv.

Turčyn, Jevhenija. 2011. *Slovnyk sela Tylyč na Lemkivščyni*. L'viv: Ukrajins'ka akademija drukarstva.

Vaňko, Juraj. 2007. "The Rusyn Language in Slovakia: Between a Rock and a Hard Place." In: *International Journal for the Sociology of Language*, No. 183, pp. 75-96.

Varšova, Kristina, Marek Gaj, Jan Hryb, and Marija Jasykova. *Rusyn'skŷj jazŷk pro najmenšych*. Prešov: Občan'ske združinja Kolŷsočka-Kolíska.

Zajakovs'ka Barnane, Maria and Gabriela Giric. 2015. *Narodopys: učebnyk rusyns'koho narodopysa npo učenykuv I-IV. klasŷ*. Budapest: Croatia.

Др Пол Роберт Магочи

РУСИНСКИ ЈЕЗИК: НЕДАВНА ПОСТИГНУЋА И НОВИ ИЗАЗОВИ

Резиме

Ова студија истражује научну и издавачку активност у вези са русинским језиком од 2004. године. Након кратког описа геополитичке ситуације у земљама где живе Карпатски Русини, аутор се бави развојем у три државе: Пољској, Словачкој и Украјини. Студија даје преглед неколико русинских речника, граматика и школских уџбеника који су објављени у свакој од тих земаља. Аутор посвећује пажњу и неким питањима са којима се још увек сусрећу данашњи кодификатори језика: могућност стварања заједничког писаног језика за сва подручја која су насељена Русинима; употреба римске абецеде (латинице); ревизија утврђених књижевних норми; и стварање нове књижевне варијанте за Русине у Мађарској.

Dr Pol Robert Magocsi

THE RUSYN LANGUAGE: RECENT ACHIEVEMENTS AND NEW CHALLENGES

Summary

This study examines scholarly and publishing activity regarding the Rusyn language since 2004. Following a brief description of the geopolitical situation in Carpatho-Rusyn inhabited lands, the author looks at developments in three countries: Poland, Slovakia, and Ukraine. The study reviews the several Rusyn language dictionaries, grammars, and school textbooks published in each of those countries. The author also discusses several issues still facing present-day language codifiers: the possibility of creating a common written language for all Rusyn-inhabited areas; the use of the Roman alphabet (Latynyka); revisions of established literary norms; and the creation of a new literary variant for the Rusyns of Hungary.

Др Оксана Тимко Дїтко
Катедра за українски язик и литературу
Филозофски факултет Загреб, Загреб
okditko@ffzg.hr

ОБСТАВИНОВО ПРИСЛОВНЇКИ У РУСКИМ ЯЗИКУ: ТВОРЕНЄ, КЛАСИФИКАЦИЯ, ХАСНОВАНЄ

Абстракт: Обставиново присловнїки найчисленша ґрупа присловнїкох, источашнє су и найрижнороднєйши. У роботи ше понука нова, детальнєйша класификация обставинових присловнїкох зоз даскелїма подґрупами. Така класификация дєпше и прегляднєйше дзелї присловнїки.

Ключни слова: присловнїки, морфеми, присловнїки места, часу, причини, цилю

Спрам семантично-синтаксичних ознакох присловнїки ше дзеля на два ґрупи: означуюци и обставиново.

Означуюци присловнїки ше операю на присловнїки прикметнїкового походзеня и прилагодзени су им спрам семантично-синтаксичних прикметох (*весело, високо, глїбоко, лєгко, чесно, швидко, щиро*…)

Обставиново присловнїки виражую семантично-синтаксични одношеня з котрима повязана одвитуюци зависна часц зоз главну (*рано, зпочатку, довику, збоку, нароком, упрекосц*…). Прето, праве обставиново присловнїки численша часц тей файти словох, алє праве вони и преноша таку семантику одношеньох котру нєвиражую други файти словох.

У наших ґраматикох обставиново присловнїки подзелєни наштири ґрупи:

- присловнїки за место (а вони на: местодїї и напрям дїї)
- присловнїки за час (а вони на: кеди, од кеди, покля)
- присловнїки за причину и
- присловнїки за циль (Рамач,142-143).

Тота класификация облапя векшу часц значеньох обставинових присловнїкох. А праве семантика обставинових присловнїкох тото цо их одвоює до окремней ґрупи, бо вони самостойна ґрупа котра преноши рижни обставиново семантично-синтаксични одношеня медзи споредну и главну часцу виреченя.

Творенє обставинових присловнїкох розликує ше од присловнїкох атрибутивного типу. Окремносц твореня морфолоґизованих обставинових присловнїкох у тим же ше форми окремних лексемох изолую од парадиґми

деклинациї лєбо конюґациї, „окаменюю“ и поставаю нови лексеми. Дакедишнї припадкови закончeня меновнїк лщх трансформую ше до присловнїкових суфиксох. На приклад: *воднє - во днє*, та окаменєна форма воднє очивиснода кеди була применовнїк во + меновнїкднє у локативу. Найчастейше жридло твореня морфолоґизованих присловнїкох то применовнїково-припадкови форми котри у „нєфиксованим“ випатрунку функционую як аналитични синтаксични присловнїки.

Обставинових присловнїкох єст менєй як означуюцих, алє су рижнороднєйши нє лєм по походзеню, алє и семантично.

Обставиново присловнїки, за розлику од других ґрупох присловнїкох, у виреченьох маю улогу детерминуюцого члена, котри одредзує рижни обставиново семантико-синтаксични одношеня медзичасцами виреченя.

Обставиново присловнїки ше и творя иншак. Вони дакедишнї припадково, лєбо применовнїково-припадково форми даєдних меновнїкох, дєбо форми дзепоєдних дїєсловох котри ше одорвали од своєй парадиґми, окаменєли у присловнїковей позициї, и як пошлїдка того, дакедишнї закончeня ше претворели до суфиксох.

Вельовецей єст нєморфолоґизованих, лєбо аналитичних присловнїкох. Ту уходза, скорей шицкого применовнїково-припадково форми, у котрих ше случела найслабша, синтаксична адвербиялизация. Єй сущносц у тим же тоти форми пременєли лєм свою синтаксичну позицию, док ше семантични змист применовнїка и припадка зачувал. Тот ступень адвербиялизациї представяю углавним применовнїкови акузатив и ґенитив, ридше – применовнїкови датив и инструментал, котри овиша од дїєсловох рушаня и виражую рижни просторово значеня. Вони дефиную початни и конєчну точку рушаня, а тиж так и напрям рушаня: *висц з будинку, присц на виставу,..*

Предкладаме обставиново присловнїки подзелїц на шейсц ґрупи. Нєєднак су вельки, алє пре рижнородносц значеньох и дистрибуциї єднак су важни:

- Присловнїки часу
- Присловнїки места и напряму
- Присловнїки причини
- Присловнїки цилю
- Присловнїки условия (лєманалитични)
- Присловнїки допусни.

Обставиново **присловнїки часу** мож подзелїц на три подґрупи, присловнїки, котри указую кеди ше одбува дїя: *нєшка, додня, вечар, рано, вжиме, наяр*; присловнїки, котри указую на гранїцу починаня часу, од кеди ше случує дїя: *звечара, здавна, спочатку*, *од початку, од тераз*; присловнїки котри означую гранїцу тирваня часу, покляшеслучу єдїя: *докля, покля, дотераз / до тераз, допозно…*

Присловнїки места и напряму настали як пошлїдок адвербиализациї формох рижних файтох словох. Медзи нїма вельо адвербиялизовани меновнїцки форми (*горе, зверху, додолу, набок, збоку, дома, наоколо, сподком, верхом, вонконцом*), дакус менєй прикметнїкових (*налїво, направо, зправа, здалєка, зблїзка*). Значне число обставинових присловнїкох места и напряму створене на основу заменовнїкох: *дзе, дзешка, там, ту, вшадзи, одвшадзи, тадзи, тамадз…*

Таки присловнїки дзелїме на штири ґрупи:

А) присловнїки котру одредзую напрям: *набок, догоре, направо, тадзи, тамаль, назадок, криста-крижом, инкадзи, кадзишик…*

Б) присловнїки котри меную початок рушаня: *здалєка, зверху, одвшадзи, звонка, зоднука…*

В) присловнїки котри даваю орєнтир у рушаню: *шлїдом, уздлуж, наоколо, попрейґа…*

Г) нєозначени заменовнїково присловнїки котри меную нєодредзени напрям рушаня: *одкадзишик,кадзишик, хтозна-кадзи, кадзиш, одинкадз…*

Присловнїки часу меную часово семантикчно-синтаксични одношеня. Настали як пошлїдок адвербиялизациї формох рижних файтох словох. Тоту ґрупу дзелїме на три часци:

А) присловнїки котри меную кеди ше одбувадїя: *рано, вечар, вноци, вжиме, влєце, додня, воднє, потим, нєодлуга, нєдавно…*

Б) присловнїки котри меную початну часову гранїцудїї: *оддавна, одкеди, зпочатку, здавна, од вше….*

В) присловнїки котри одредзую конєчну часову гранїцу, покля ше случує дїя: *довика, навики, допозно, покля, докля, потераз…*

Присловнїки причини ошвицую причиново семантико-синтаксични одношеня. Их нєт вельо: *зач, нїзач, чом, зато,нєдармо, прето*. Дзепоєдни з морфологизованих присловнїкох (*даремно, дармо*) наглашую одсуство причини за окончованє одредзеней дїї.

Присловнїки цилю меную цильово семантично-синтаксични одношеня з котрима ше поєдную зависна цильова часц и главна у

зложеним виреченю. Таки присловнїки нєт вельо: *нароком, нацо, нач, нєнароком…*

Присловнїки условия меную условни семантико-синтаксични одношеня: *спрам можлївосцох, спрам условийох, при можлївосци…* Таки присловнїки аналитични и ридко кеди ше хасную у бешеди. Настали вони найчастейше зоз калкованьом сербских присловнїкох.

Допусни присловнїки наглашую обставини коло котрих ше и далєй одбува дїя: *упрекосц, зашлєм, єднак, усприч…*

Предложена класификация понука лєм дакус детальнєйше спатранє присловнїкох з оглядом на їх значенє, дистрибуцию и походзенє. Тота класификация часц обсяжнєйшей анализи присловнїкох у руским язику.

Хаснована литература:

Рамач, Ю. 2002 - Ґраматика руского язика, Беоґрад.

Dr Oksana Timko Djitko

UZROČNI PRILOZI U RUSINSKOM JEZIKU: TVORBA, KLASIFIKACIJA, UPOTREBA

Rezime

Uzročni prilozi, kao najbrojnija skupina priloga, ujedno je i najraznovrsnija. U radu se nudi nova, detaljnija podjela uzročnih priloga, sa nekoliko podskupina. Ovakva podjela bolje i preglednije klasificira priloge.

Ključne riječi: prilozi, morfemi, mjesni, vremenski, uzročni, izvedenica

Dr Oksana Timko Djitko

ADVERBS OF CAUSE IN THE RUTHENIAN LANGUAGE: FORMATION, CAUSAL ADVERBS, DERIVED

Summary

Adverbs of cause, as the most numerous group of adverbs, are also the most diverse. The paper offers a new, more detailed classification of adverbs of cause, with several subgroups. Such a classification of adverbs is much better and clearer.

Key words: adverbs, morphemes, adverbs of place, adverbs of time, adverbs of cause, derivative

Др Гайналка Фирис, Мадярска

ФАМИЛИЙНИ НАЗВИСКА МАДЯРСКОГО ПОХОДЗЕНЯ ПРИ БАЧВАНСКО-СРИМСКИХ РУСНАЦОХ

Абстракт: При бачванско-сримских Руснацох єст фамилийни назвиска, як тоти цо настали у блїзкей прешлосци, так и тоти далєкей прешлосци, хтори ше преноша з колєна на колєно и шведоча о наставаню и виводзеню фамилийних назвискох у прешлосци, пред фиксованьом презвискох у Австроугорскей монархиї. Медзи фамилийнима назвисками бачванско-сримских Руснацох єст и тоти хтори мадярского походзеня, цо шведочи о „цесним соживоце" Руснацох и Мадярох у прешлосци на териториї историйней угорскей держави и о познаваню мадярского язика при єдней часци припаднїкох рускей популациї.

Ключни слова: фамилийни назвиска, фамилийни презвиска, наставанє фамилийних назвискох, виводзенє фамилийних назвискох, денотат, мотивация фамилийних назвискох, мадярско-руски билинґвизем

Назвиска то мена хтори людзе доставаю нєурядово. Виводзенє, тє. даванє назвискох случує ше у дружтвеней заєднїци у хторей ше єй члени особнє познаю – тоти цо даваю назвиска и тоти хторим ше их дава. Даєдни назвиска наставаю пре розликовну функцию, а даєдни насампредз прето же су мотивовани зоз даяку барз обачлїву особну прикмету, вонкашню чи нукашню, особи хторей ше назвиско дава. То єдна зоз прахарактеристикох чловечества (Hajdú 1994: 43). У дружтвеним колективе, у хторим ше шицки його члени медзисобнє познаю, назвиско у каждодньовей комуникациї може заменьовац нє лєм особне мено, алє и презвиско, або и мено и презвиско нараз. Назвиска можу зоз поєдинца прейсц на цалу фамелию (Kálmán 1989: 95) и можу ше нашлїдзовац з колєна на колєно. Назвиска, односно фамилийни назвиска мож подзелїц до ґрупох по їх походзеню (так як и презвиска):

– назвиска цо виведзени зоз мена оца, тє. з особних менох;
– назвиска хтори шведоча о месце биваня денотата;
– назвиска хтори шведоча о националним приипаданю денотата;
– назвиска хтори шведоча о професиї денотата; и
– назвиска хтори шведоча о вонкашнїх и нукашнїх характеристикох особи хторей су дати (Hajdú 1994: 44–45).

Особни и фамилийни назвиска то „живи мена", хтори у себе ноша слику колективу, дружтвеней заєднїци, одредзеного населєня яка панує о особи або фамилиї хторей ше назвиско дава (Дуйчак: 2003: 36), цо значи же ше назвиска, як особни так и фамилийни, виводза и даваю и нєшка

попри урядових особних менох и презвискох. Особни и фамилийни назвиска єст при шицких европских народох (Симин 1969: 27). У русийским язику то ткв.”улїчни” фамилийни назвиска (=*”уличные” фамилии*) (Симин 1969: 31). Тото поняце у русийским язику гутори о нєурядовим хаснованю особних и фамилийних назвискох.

При бачванско-сримских Руснацох тиж єст фамилийни назвиска, як тоти цо настали у блїзкей прешлосци, так и тоти цо ше од давна преноша з колєна на колєно як други член власного мена (Melich 1943: 269) и так шведоча о наставаню и виводзеню фамилийних назвискох у прешлосци, пред фиксованьом презвискох у Австроугорскей монархиї. Медзи фамилийнима назвисками бачванско-сримских Руснацох єст и тоти хтори мадярского походзеня, цо шведочи о „цесним соживоце” Руснацох и Мадярох у прешлосци на териториї историйней угорскей держави и о познаваню мадярского язика при припаднїкох рускей националносци.

Фамилийни назвиска при бачванско-сримских Руснацох, за хтори би ше могло повесц же су мадярского, чи лексичного, чи морфолоґийного походзеня, шлїдуюци:

Андич, Андришко, Бадарка, Баґовчар, Берци, Бетяр, Бириня, Биялош, Боґоль, Бруґош (Кочиш 1978: 189–218)*, Вереш ~ Вереши* (Латяк 1977: 117)*, Гатраш, Ґабор, Ґажи, Ґали, Ґеци, Ґовля, Ґоч, Ґуляш, Дайко, Данко, Данчо, Дюрко, Ержань, Катольош*(Кочиш 1978: 189–218)*, Катончик*(Латяк 1977: 132)*, Кечкеш, Кишмишка, Корпаш, Лацкань, Лацканїн, Лацко* (Рац Сашко народзени 1972. року у Кули, жиє у Руским Керестуре)*, Лукач, Льовчош, Макаїчка, Матяш, Медєши, Мелеґ* (Кочиш 1978: 189–218)*, Мишка, Мишкань, Мишков*(Латяк 1977: 140)*, Надьмишка, Новта* (Кочиш 1978: 189–218)*, Няради* (Латяк 1977: 142)*, Палко, Папянко, Пельваш* (Кочиш 1978: 189–218)*, Пештика, Пинтер* (Латяк 1977: 146)*, Пипаш, Пулькаш, Сабадощик, Сабол, Сеґеши, Такач, Тамащик, Феркань, Ферканїн, Ферко, Ферчо, Фунтош, Чорба, Шайтош, Шандор, Шовань* и *Югас* (Кочиш 1978: 189–218).

Фамилийни назвиска мадярского походзеня виводзени зоз меновнїцких словох, як цо и презвиска мадярского походзеня, мож подзелїц до ґрупох спрам мотивациї. Так маме шлїдуюци ґрупи фамилийних назвискох мадярского походзеня при бачванско-сримских Руснацох:

1. фамилийни назвиска виведзени зоз мадярских особних менох *(Андич, Ґабор, Ґоч, Матяш, Тамащик, Шандор),* або особних назвискох *(Андришко, Берци, Ґажи, Ґали, Ґеци, Данко, Данчо, Дюрко, Ержань, Кишмишка, Лацкань, Лацканїн, Лацко, Мишка, Мишкань, Палко, Пештика, Феркань, Ферканїн, Ферко, Ферчо)*;
2. фамилийни назвиска мотивовани зоз даяку особну прикмету денотата – вонкашню *(Вереш, Корпаш, Льовчош, Малацко, Чорба, Шовань)* або нукашню *(Бадарка, Баґовчар, Бетяр, Бруґош, Гатраш, Ґеци, Кишмишка, Мелеґ, Пипаш, Фитькош)*;
3. фамилийни назвиска виведзени зоз назви занїманя, професиї або назви ремесла *(Баґовчар, Бруґош, Ґуляш, Дайко, Катончик, Кечкеш, Льовчош, Пинтер, Пипаш, Пулькаш, Сабол, Такач, Шайтош)*;
4. фамилийни назвиска виведзени зоз мадярских ойконимох *(Бириня, Катольош, Макаїчка, Медєши, Нярадн, Сеґеши)*;
5. фамилийни назвиска виведзени зоз назвох животиньох *(Боґоль, Ґовля, Малацко)* и
6. фамилийни назвиска мотивовани зоз социялним або материялним станом денотата *(Пельваш, Сабадощик)*.

Найчисленши фамилийни назвиска мадярского походзеня при бачванско-сримских Руснацох тоти цо виведзени з особних менох або особних назвискох. Вони шведоча о хасноваию мадярских особних менох при предкох бачванско-сримсих Руснацох и пред и по їх селїдби зоз Горнєй на Долню жем. Други по численосци то фамилийни назвиска, хтори як розликовни мена були мотивовани зоз даяку особну прикмету денотата, а потим шлїдза фамилийни назвиска виведзени зоз назвох занїманя, професиї або ремесла. О особней прикмети денотата метафорично шведоча и гевти фамилийни назвиска хтори виведзени зоз назвох животиньох, алє их нєт вельо. Тиж нєт вельо (як то случай и при презвискох мадярского походзеня) анї фамилийни назвиска мотивовани зоз социялним або материялним станом денотата. Интересантни факт же фамилийни назвиска мадярского походзеня, хтори виведзени зоз ойконимох при бачванско-сримских Руснацох нєт вельо, за розлику од презвискох мадярского походзеня, медзи хторима найчисленши праве

гевти цо виведзени з ойконимох. То значи же таки назвиска нє мали у велькей мири розликовну функцию.

Назвиска фамилийох, хтори мадярского лексичного походзеня єст вельо. То шлїдуюци фамилийни назвиска: *Андришко/Андришка, Югас, Берци (< Berci* - мадярске хлопске назвиско*), Ґеци (< Géci* - мадярске хлопске назвиско*), Лукачов (< Lukács* - мадярске хлопске особне мено), *Вереш (< veres/vörös* = червени*), Лацканїн (Lackó* - мадярске хлопске назвиско*), Малацко (< malac* = праше*), Ґажи (< Gazsi* - мадярске хлопске назвиско*), Ґабор (< Gábor* - мадярске особне хлопске мено*), Данко (< Dankó* - мадярске хлопске назвиско*), Данчо (< Dancsó* - мадярске хлопске назвиско), *Фунтош (< fontos* = важни, значни*), Ержань (< Erzsi* - мадярске женске назвиско*), Катончик (< Katona < katona* = катона, вояк*), Керекярта (< kerekgyártó* = колєсар*), Ґовля (< gólya* = ґовля*), Медєши (< Meggyesi < meggyesi* = житель места *Meggyes), Кишмишка (< Kiss/Kis < kis + Miska* - мадярске хлопске назвиско*), Матяш (< Mátyás* - мадярске хлопске особне мено), *Шайтош* (= зоз сира, або тот хто прави сир, або тарґує зоз нїм*), Шандор (< Sándor* - мадярске хлопске особне мено*), Надьмишка, Новта (nóta* = писня,шпиванка*), Такач (takács* = ткач*), Лацкань, Пештика (Pesta* - мадярске хлопске назвиско*), Пулькаш (pulykás* = тот хто ше занїма зоз хованьом пулькох*), Сабадощик (Szabados < szabados* = шлєбодняк*), Шовань (sovány* = худи*), Барна,* (Кочиш 1978: 190–217) (<*Barna* - мадярске хлопске особне мено, або *barna = кафови*). При наведзених фамелийних назвиских мадярского лексичного походзеня мож видзиц же су з єдней часци творени зоз славянскима, тє. русинскима суфиксами *(Андришко, Баґовчар, Бириня, Дюрчак, Ержань, Катончик, Лацкань, Лацканїн, Макаїчка, Малацко, Мишкань, Мишков, Сабадощик, Тамащик, Феркань, Ферканїн).* Тото указує же предки бачванско-сримских Руснацох були билинґвални, же попри свойого мацеринского язика знали бешедовац и по мадярски. Друга часц фамилийних назвиских виведзена зоз додаваньом мадярских суфиксох *(Бадарка, Биялош, Бруґош, Гатраш, Катольош, Льовчош, Медєши, Нярадн, Пельваш, Сеґеши, Фитькош).* Тиж так єст и таки назвиска хтори виведзени без додаваня суфиксох. Шицки тоти нєурядово фамилийни мена шведоча о дакедишнїм руско-мадярским билинґвизме предкох бачванско-сримских Руснацох и о уплїве мадярского язика на руски (як и при урядових презвиских мадярского походзеня).

Презвиска, при шицких народох Австроугорскей монархиї, та и при Руснацох, наставали зоз фиксованьом актуалних фамилийних назвиских

концом XVIII столїтия. (Kálmán 1989: 70, Karády-Kozma: 23). Даєдни фамилийни назвиска би могли представяц друге фамилийне назвиско, хторе ше паралелно хасновало при менованю датей фамилиї або настало по фиксованю презвискох. Фамилийни назвиска були виводзени и по фиксованю презвискох. Тото зявенє наволованя фамилийох вшелїяк же ище вше жиє. Ґу тому, фамилийни назвиска насампредз наставали, и ище вше наставаю, пре свою розликовну функцию, та так и при бачванско-сримских Руснацох. Понеже фамилийни назвиска нєурядово мена фамилийох, нє мож зоз точносцу утвердзиц кеди хторе виведзене, тє. одкеди ше хаснує при менованю датей фамилиї.

ЛИТЕРАТУРА:

Filipović 1986 = Filipović Rudolf: *Teorija jezika u kontaktu.* Zagreb, 1986.

Gogolák 2000 = Gogolák Lajos: *Magyar-szláv néprajzi kapcsolatok. - A magyarság és a szlávok.* Budapest, 2000.

Hajdú 1974 = Hajdú Mihály: *Magyar becézőnevek (1770–1970).* Budapest, 1974.

Hajdú 1994 = Hajdú Mihály: *Magyar tulajdonnevek.* Budapest, 1994.

Hajdú 2003 = Hajdú Mihály: *Általános és magyar névtan.* Budapest, 2003.

J. Soltész 1979 = J. Soltész Katalin: *A tulajdonnév funkciója és jelentése.* Budapest, 1979.

Kálmán 1989 = Kálmán Béla: A nevek világa, Debrecen, [4]1989.

Karády 1999 = Karády Viktor: *Kényszerhelyzet vagy sztratégikus asszimiláció? - Névmagyróyítás dualizmus korában.* In: Pesti polgár, Budapest, 1999, 159–170.

Karády-Kozma = Karády Viktor - Kozma István: *Név és nemzet.* Budapest, 2002.

RMCSNSZ = Kázmér Miklós: *Régi magyar családnevek szótára XIV–XV. század.* Budapest, 1993.

Király 2001 = Király Péter: *A nyelvkeveredés - A magyarországi szláv nyelvjárások tanulságai.* Nyíregyháza, 2001.

Kiss 1988 I–II = Kiss Lajos: *Földrajzi nevek etimológiai szótáraI–II. kötet.* Budapest, [4]1988.

Kiss Lajos: *A hegyek és hegységek nevei.* Budapest, 2001.

Kniezsa 2000 = Kniezsa István: *Magyar-szláv nyelvi érintkezések.* In: Szekfű Gyula: *A magyarság és a szlávok.* Budapest, 2000,137–164.

Kniezsa István: *Kelet-Magyarország helynevei.* Budapest, 2001.

Kniezsa 2003 = Kniezsa István: *Helynév- és családnév vizsgálatok.* Budapest, 2003.

Melich 1943 = Melich János: *Családneveinkről.* In: Magyar nyelv 39 (1943) Budapest, 1943. 265–280.

Udvari 1992 = Udvari István: *Ruszinok a XVIII. században*. In: Történelmi és művelődéstörténet tanulmányok, Nyíregyháza, 1992.

Udvari 1997 = Udvari István: *A bács-szerémi ruszin nyelv lexikai hungarizmusai kutatásának története.* In: Studia Ukranica et Rusinica, Nyíregyháziencia 5, Nyíregyháza, 1997, 100–111.

Бондалетов 1970 = Бондалетов В. Д.: *Ономастика и социолингвистика - Антропонимика.* Москва, 1970, 15–23.

Дуйчак: 2003 = Дуйчак Микола: *Антропонімія Пряшовщини.* Пряшів,2003.

Жирош I–II = Жирош Мирон: *Бачванско-сримски Руснаци дома и у швеце 1745–1991 I–II том.* Нови Сад, 1997–1998.

Кочиш М. Микола: *Пожички з мадярского язика у нашей бешеди.* In: Шветлосц 1971/1, Нови Сад, 1971, 45–56.
Кочиш М. Микола: *Пожички з мадярского язика у нашей бешеди.* In: Шветлосц 1971/2, Нови Сад, 1971, 132–136.
Кочиш 1978 = М. Кочиш Микола: *Руски презвиска и назвиска у Югославиї.* In: Лингвистични роботи. Нови Сад, 1978, 187–218.
Лабош 1979 = Лабош Федор:*История Русинох Бачкей, Сриму и Славониї*
Симин 1969 = Симин Г. Я.:*Фамилия и прозвище.*In: Ономастика. Москва, 1969, 27–34.
Удвари 1985 = Удвари Иштван: *Фонетичне адаптованє мадярских словох у бачваньско-сримским руским язику.* In: Творчосц, ч. 11, Нови Сад, 1985, 40–62.
Удвари Иштван: *Микола Кочиш о угорских пожичкох у руским язику.* In: Studia Ruthenica 1997, НовиСад, 1997.
Чучка 1973 = Чучка П. Павло: *О чим шведочи антропонимия войводянских Руснакох.* In: Шветлосц 1973/1, Нови Сад, 1973, 95–105.
Чучка 2005 = Павло Чучка: *Призвища закарпатских українців - Історико етимологічний словник.* Львів, 2005.

Др Хајналка Фирис

ПОРОДИЧНИ НАДИМЦИ МАЂАРСКОГ ПОРЕКЛА КОД БАЧКО-СРЕМСКИХ РУСИНА

Резиме

Код бачко-сремских Русина постоје породични надимци, како они који су настали у ближој прошлости, тако и они из далеке прошлости, који се преносе с колена на колено и тако сведоче о њиховом настајању и деривацији у прошлости, пре фиксирања презимена у Аустроугарској монархији. Међу породичним надимцима бачко-сремских Русина постоје и они који су мађарског порекла, што сведочи о „тесном суживоту" Русина и Мађара у прошлости на територији историјске угарске државе, као и о русинско-мађарском билингвизму код једног дела русинске популације оног времена.

Dr Hajnalka Firis

FAMILY NICKNAMES OF HUNGARIAN ORIGIN AMONG BAČKA-SREM RUTHENIANS

Summary

Backa-Srem Ruthenians have family nicknames, which are passed down from generation to generation, created both in the recent and remote past, thus testifying to their creation and derivation in the past before surnames got fixed during the Austro-Hungarian monarchy. Among the family nicknames of Bacva-Srem Ruthenians there are the ones that are of Hungarian origin proving the close coexistance of Ruthenians and Hungarians in the past on the territory of the historic Hungarian state as well as the Ruthenian-Hungarian bilingualism in a part of population living in those times.

Др Анна Плішкова
Пряшівска універзітав Пряшові
Центер языків і култур народностных меншын
Інштітут русиньского языка і културы
anna.pliskova@unipo.sk

ОД ДІАЛЕКТУ – ПО УРЯДНЫЙ ЯЗЫК: НОВЫЙ СТАТУС І НОВЫ ПРОБЛЕМЫ РУСИНЬСКОГО ЯЗЫКА НА СЛОВАКІЇ

Абстракт: Кодіфікація русиньского языка на Словакії (1995) отворила процес ёго імплементації в розлічных сферах жывота враховано урядной. Довгодобо іде о найслабше розвинуту сферу вжываня русиньского языка, што корешпондує з обєктівнов сітуаціёв – абсенціёв людей з языковыма компетенціями про роботу в урядній сфері, абсенціёв належной термінолоґії, але і зо субєктівныма факторами – низшым ступнём інтересу самых Русинів вжывати свій язык в урядній сфері. Без огляду на даны факторы Словацька републіка давно прияла законы і законны інштрументы на імплементацію языків народностных меншын в урядній сфері, але аж в послїднїм деценію видно дінаміку їх практічной аплікації. В статї представлюєме і аналізуєме домашнї і меджінародны леґіслатівны інштрументы створены на імплементацію русиньского языка на Словакії в урядній сфері і досягнуты выслїдкы.

Ключовы слова: Русины на Словакії, русиньскый языкна Словакії, урядна сфера русиньского языка, Европска харта реґіоналных або меншыновых языків, Закон о вжываню языків народностных меншын

1. ВСТУП

Каждый язык є надзвычайно богатов частёв культурной дїдовизны Европы і світа, бо выражать ідентіту і помагать споїти ёго носителїв з їх минулостёв, сучасностёв і будучностёв. В языках є зафіксована комплекс знань о світї і людьскы скушености. Кедь языкы заникнуть, тоты знаня счезнуть. Зато охрана языків, а окреме мінорітных языків, носителям якых найскорїше грозить асімілація, є вызначнов частёв політікы европскых країн і інштітуцій. Выходячі з актуалной сітуації европскых мінорітных языків, у 90-х роках 20. ст. выдала орґанізація УНЕСКО публікацію *Червена книга огроженых языків* із розсяглым списком огроженых языків світа, котру пізнїше замінив *Атлас світовых языків в огрожіню* (Atlas 2012). В роках 2002 – 2003 пожадало УНЕСКО ґрупу експертів створити рамкы на вызначіня жывотаспособности языка, котра задефіновала слїдуючіх 7 ступнїв: 1. *безпечный;* 2. *стабілный*

– *але огроженый;* 3. *крегкый;* 4. *дефінітівно огроженый;* 5. *важно огроженый;* 6. *крітічно огроженый;* 7. *заникнутый*. Аж пять із семох ступнїв ся односить к огроженым языкам.

Аплікуючі повіджене на русиньскый язык, з оглядом на розсїяность ёго носителїв у централно-выходній Европі, *Атлас світовых языків в огрожіню* (дале „атлас") русиньскый язык не характерізує діференцовано: в Словацькій републіцї (дале „СР") і в цїлій карпатьскій области го атлас класіфікує атрібутом „крегкый", т. зн. языком говорить переважна часть дїтей, але ёго вжываня є звычайно огранічене лем на даяку сферу, переважно на домашню, а войводиньскый русиньскый язык атлас класіфікує як „дефінітівно огроженый , што значіть, же дїти войводиньскых Русинів ся дома уж не учать тот язык як свій материньскый.[1]

Хоць каждых 10 років в списованю жытельства в СР од року 1991 видно наростаня кількости Русинів і людей, якы ся голосять к русиньскому материньскому языку,[2] але соціологічных бадань говорять о падаючій тенденції меджіґенерачного передаваня языковой дїдовизны у Русинів (Gajdoš a kol., 2001, Konečný a kol., 2002). Назначують то і новшы аналізы проєкту ЧЕМЕРІЦА II опублікованы в р. 2013 в зборнику „Пережыє русиньскый язык на Словакії?". Штатістічна аналіза 10-рочного тренду (од р. 2011) назначує неоптімістічну проґнозу: „За 30 аж 50 років грозить, же Русины на Словакії ся цалком асімілують." (Rundesová, 2013) Аналіза указує з єдного боку оптімістічны выслїдкы в двох аспектах: а) за 10 років (2001 – 2011) кількость Русинів радікално підросла – з 24 201на 33 482, т. є. выше о 40%, б) підросла і кількость людей, якы ся приголосили к русиньскому материньскому языку – з 54 907 на 55 469 – а сучасно декларовали русиньску народность – о 60%, причім перед 10 роками ани половина (43%) з кількости людей з русиньскым материньскым языом не декларовала русиньску народность. Авторы ся попозерали на тоту оптімістічну штатістіку з іншого угла, причім пришли к резултату, же за 10 років кількость людей, якы ся приголосили к материньскому русиньскому языку, підросла фактічно лем о 562 людей, т. є. о 1%. Што тоды сіґналізують такы протилежны резултаты: за 10 років кількость Русинів на Словакії наросла о выше 40%, але зарівно аж 40% носителїв

1 INTERAKTÍVNY ATLAS SVETOVÝCH JAZYKOV V OHROZENÍ. Доступне онлайн на: http://www.unesco.org/languages-atlas/index.php?hl=en&page=atlasmap.

2 Списованя людей в СР в роцї 1991: 17 197- русиньска народность/49 099 - русиньскый материньскый язык; 2001: 24 197/54 907; 2011: 33 482/55 469.

русиньского материньского языка ся за Русинів не поважує? То значіть, же каждый другый аж третїй чоловік на Словакії, з котрым од мала родічі бісїдовали по русиньскы, ся к народности своїх предків днесь уж не голосить? Чом? Штатістічна аналіза нам самособов не дасть комплексну одповідь, але може нам помочі зоріентовати ся в актуалнім тренді і побудовати ефектівну стратеґію і концепцію роботы. Штатістікы ясно указали: а) в котрых тзв. русиньскых окресах ся голосить найвеце людей к Русинам (Бардеёв, Гуменне, Меджілабірці, Снина, Стара Любовня, Стропків, Свідник, Пряшів, в якых жыє 83% вшыткых Русинів); б) котры указователї в котрых окресах підросли (народность: Стара Любовня, Пряшів, Бардеёв, Свідник; материньскый язык: Стара Любовня, Пряшів) або упали (материньскый язык: Меджілабірці, Стропків); в) у котрых віковых катеґоріях суть выслїдкы позітівны (вік: 55 – 59, 60 – 64, 30 – 34 років) а в котрых неґатівны (найвеце у дїтей до 10 років). Релевантным выслїдком сондованя є і становлїня силы русиньского народного усвідомлїня в даных окресах: к материньскому русиньскому языку ся в них приголосило 14,7% жытелїв, по русиньскы дома бісїдує 14,2% жытелїв, але русиньску народность собі записало уж лем 8,6% жытелїв а русиньскый язык мімо своёй родины, т. є. в публічнім контактї вжывать лем 7,4% жытелїв. Пропастный роздїл меджі кількостёв людей, якы ся приголосили к русиньскому языку, і тыма, якы у публічнім контактї хоснують материньскый язык, ясно свідчіть о занепадї ці аж стратї народной ідентічности русиньского жытельства. Дослова алармуючіма суть выслїдкы народностных указователїв у окремых віковых катеґоріях: покы в катеґорії 60-рочных ся к русиньскому материньскому языку голосить 25% жытелїв, в катеґорії 30-рочных уж лем 12% жытелїв, але в катеґорії дїтей до 10 років лем 5% жытелїв. То значіть, же кедь порівнаєме катеґорію дїтей до 10 років з катеґоріёв 60-рочных особ, выходить, же уж лем у пятины дїтей є декларованый русиньскый материньскый язык. На основі такого тренду мож проґнозовати, же в катеґорії потомків сучасных молодых Русинів русиньскый язык ся буде хосновати уж лем у мінімалній мірї. При захованю такого тренду мож проґнозовати тоталну асімілацію Русинів за 30 – 50 років. Із штатістікы видно, же русиньскый язык на Словакії треба зараховати до катеґорії не „крегкых", але „дефінітівно огроженых" языків. Тот став собі выжадує безодкладно приїмати на уровни домашнёй і меджінародной леґіслатівы такы законы і інштрументы на їх імплементацію, котры бы максімально спомалили тот неґатівный тренд і якнайвеце підпорили жывотаспособность мінорітных

языків. Зато ся попозерайме, котры найвызначнїшы леґіслатівны інштрументы (законы, договоры) были дотеперь прияты на охрану мінорітных языків у домашнїм і меджінароднім контекстї і як вплинули на статус русиньского языка на Словакії.

2. ЛЕҐІСЛАТІВНЫ РАМКЫ ВЖЫВАНЯ ЯЗЫКІВ НАРОДНОСТНЫХ МЕНШЫН

В СЛОВАЦЬКІЙ РЕПУБЛІЦЇ

Основным законом реґулуючім права народностных меншын в СР є Устава СР (дале лем „устава“).[3] В ст. 34 абз. 1 і 2 уставы є декларованe їх право на многосторонный розвой, главно право розвивати властну культуру, шырити і приїмати інформації в своїм материньскім языку, здружовати ся в народностных орґанізаціях, закладати і утримовати освітнї і культурны інштітуції, право на освіту в языках народностных меншын, право вжывати язык народностной меншыны в уряднім контактї і право брати участь на рїшаню дїл тыкаючіх ся народностных меншын і етнічных ґруп. Тоты права належать до катеґорії основных прав і слобод, т. є. не мож їх никому одняти, одперти, замовчати ани зрушити і не можуть быти предметом референдуму (ст. 93 абз. 3 уставы).

Правда, статя 34 уставы не охоплює вшыткы права народностных меншын і етнічных ґруп, тоты выпливають і з меджінародных договорів. Факт, же Словакія дотеперь не має окремый закон о народностных меншынах, котрый бы комплексно реґуловав реалізацію окремых прав у навязности на уставу, але тоты права суть загорнуты до понад 20 іншых законів, тот факт комплікує їх законом становлену імплементацію.

Найкомплекснїша реґулація права на вжываня языків народностных меншын ся находить в законї ч. 184/1999 З. з.,[4] котрый дефінує персоналный аспект права на вжываня языків народностных меншын: подля § 1 абз. 1 право вжывати мінорітный язык має обчан СР,

3 Ústavný zákon č. 460/1992 Zb. Ústava Slovenskej republiky (v znení č. 244/1998 Z. z., 9/1999 Z. z., 90/2001 Z. z., 90/2001 Z. z., 140/2004 Z. z., 323/2004 Z. z., 323/2004 Z. z., 463/2005 Z. z., 92/2006 Z. z., 210/2006 Z. z., 100/2010 Z. z., 356/2011 Z. z., 232/2012 Z. z., 161/2014 Z. z., 306/2014 Z. z., 427/2015 Z. z., 44/2017 Z. z., 71/2017 Z. z., 137/2017 Z. z., 40/2019 Z. z., 40/2019 Z. z., 99/2019 Z. z.). Доступне онлайн на: https://www.zakonypreludi.sk/zz/1992-460.

4 Zákon č. 184/1999 Z. z. o používaní jazykov národnostných menšín. Доступне онлайн на: https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/1999/184/vyhlasene_znenie.html.

котрый є особов, яка належить к народностній меншынї. Закон в § 1 абз. 2 дефінує понятя „язык народностной меншыны“: є то кодіфікованый або штандардізованый язык традічно вжываный на теріторії СР єй обчанами, якы належать к народностній меншынї, одлишуючій ся од штатного языка; статус мінорітного языка в СР мають: булгарьскый, мадярьскый, нїмецькый, польскый, ромскый, русиньскый, україньскый, хорватьскый і чеськый, а од року 2015 і російскый і сербскый язык.

Предметом закона ч. 184/1999 З. з. є в першім рядї реґулованя вжываня языків народностных меншын в уряднім контактї, означованя в мінорітнім языку, містне референдум о змінї означіня (назвы) села/міста, шырїня інформацій, компетенції Уряду влады СР в области вжываня мінорітных языків і справны делікты в даній области. Аплікація того закона є теріторіално детермінована, бо переважна часть ёго параґрафів ся може апліковати лем на теріторії сел/міст, котры суть зафіксованы в наряджіню влады ч. 221/1999 З. з.[5] Закон дефінує повинности орґанам містной штатной справы, орґанам теріторіалной самосправы і юрідічным особам створеным орґанами теріторіалной самосправы (дале „орґаны верейной справы“) в селах/містах зафіксованых в законї ч. 184/1999 З. з., як і Уряду влады СР.

На основі § 2 закона ч. 184/1999 З. з. орґаны верейной справы в селах/містах зафіксованых в цітованім законї од обчанів СР, якы належать к народностным меншынам, приїмають поданя, писомны документы і доказы в мінорітных языках а на них одповіять окрем штатного языка і в мінорітнім языку, покы то не є верейна листина. Орґаны верейной справы в даных селах/містах выдають рівнописы рїшінь в мінорітных языках, кедь їх обчан СР, якый належить к народностній меншынї, пожадав, або кедь поданя, котрым ся урядна процедура зачала, было написане в мінорітнім языку. На пожаданя выдають і двоязычны родны, вінчалны і умертны листы, поволїня, концесії, потверджіня, прословы і выголошіня, а тыж урядны формуларі в розсягу своїх компетенцій. Будовы орґанів верейной справы в тых селах/містах авою назву окрем штатного языка мають уведжену і в мінорітнім языку. Інформацію о можности вжываня мінорітных языків орґаны суть повинны опубліковати у своїм центрї

5 Nariadenie vlády Slovenskej republiky č. 221/1999 Z. z., ktorým sa vydáva zoznam obcí, v ktorých občania Slovenskej republiky patriaci k národnostnej menšine tvoria najmenej 20% obyvateľstva. Доступне онлайн на: https://www.epi.sk/zz/1999-221.

на добрї виднім місцї подля взору становленого наряджінём влады ч. 535/2011 З. з.[6]

Повинности в сферї означованя в языках народностных меншын становлює § 4 закона ч. 184/1999 З. з. § 4 абз. 1 становлює повинность уводжованя означіня села/міста в мінорітнім языку; таке означіня ся уводить попри назві села/міста в штатнім языку на транспортных значках означуючіх зачаток і конець села/міста, на будовах орґанів верейной справы або рїшінях выданых в языку меншыны, кедь таке означіня є зафіксоване в § 2 абз. 2 наряджіня влады ч. 221/1999 З. з. Повинность уводити означіня села/міста в мінорітнім языку на транспортній значцї означуючій зачаток і конець села/міста платить про субєкт, в справі котрого є путь, на котрій ся дана значка находить. Означіня села/міста в мінорітнім языку ся може уводити ай на означованя желїзнічной і абтобусовой станіцї, летїща і приставу. Закон ч. 184/1999 З. з. в селах/містах зафіксованых цітованым законом як повинность становлює уводити в мінорітнім языку інформації, якы ся тыкають огрожіня жывота, здравя, безпечности або маєтку обчанів СР, якы ся находять на місцях приступных шырокій громадї. Тота повинность платить про каждого без огляду на характер субєкту, т. є. про вшыткы фізічны і юрідічны особы. Орґаны верейной справы в селах/містах зафіксованых в цітованім законї суть повинны давати інформації в рамках своїх компетенцій на пожаданя о общо платных правных нормах в мінорітных языках. Закон доволює (але не дефінує то як повинность) выдавати общо прияты наряджіня села/міста в мінорітных языках, а тыж уводити в них вшыткы інформації і ознамы; тота можность ся тыкать і помників, памятных таблічок і памятників, уліць і другых містных ґеоґрафічных значок. Означіня ґеоґрафічных обєктів (з терітотії СР і мімо нёй), котры суть завжываны в мунорітнім языку, можуть ся уводити в одборных публікаціях, пресї і іншых масмедіях і в урядній роботї орґанів верейной справы, кедь ся в них вжывать мінорітный язык, і в мінорітнім языку, попри штандардізованых назвах у штатнім языку.

В соціалній і здравотницькій сферї в селах/містах зафіксованых в законї ч. 184/1999 З. з. мож вести комунікацію меджі персоналом і

6 Nariadenie vlády Slovenskej republiky č. 535/2011 Z. z. z 19. decembra 2011, ktorým sa vykonávajú niektoré ustanovenia zákona č. 184/1999 Z. z. o používaní jazykov národnostných menšín v znení neskorších predpisov. Доступне онлайн на: https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2011/535/20120101.html.

паціентами/кліентами в мінорітных языках, але не є то повинностёв про ниякы субєкты забезпечовати можность вжываня мінорітного языка.

У сфері інформованя жытелїв в мінорітных языках закон становлює повинность селам/містам зафіксованым у законїч. 184/1999 З. з. уводити таксатівно становлену кількость вызначных інформацій на урядній таблї села/міста, на інтернетовій сторінцї села/міста і в нима выдаваній пресї і в мінорітнім языку. У далшых припадах доволює вжываня мінорітного языка, але не становлює то як повинность.

Уряд влады СР помагать одборно і методічно орґанам верейной справы і орґанізачным частям безпечностных і захранных зборів при імплементації закона ч. 184/1999 З. з. і предкладать владї СР раз за два рокы справу о ставі вжываня языків народностных меншын на теріторії СР. Уряд влады СР рїшать і справны делікты в области вжываня языків народностных меншын.

3. МЕДЖІНАРОДНЫ РАМКЫ ВЖЫВАНЯ ЯЗЫКІВ НАРОДНОСТНЫХ МЕНШЫН В СЛОВАЦЬКІЙ РЕПУБЛІЦЇ

Охрана прав особ, якы належать к народностным меншынам, є предметом меджінародных договорів і документів розлічных орґанізацій і на розлічных уровнях, на меджінародній уровнї суть то ОСН, Рада Европы (дале „РЕ"), ОБСЕ. Статус і права народностных меншын реґулують і дакотры документы Европской унії, а тыж білатералны меджіштатны договоры. СР є сіґнатарьсков країнов вшыткых меджінародных договорів заміряных на охрану прав особ, якы належать к народностным меншынам. Меджі найвызначнїшы меджінародны договоры Рады Европы прияты на охрану прав народностных меншын належать: Договор о охранї людьскых прав і особных слобод,[7] Рамковый договор на охрану народностных меншын,[8] Европска харта реґіоналных або меншыновых языків[9] (дале „харта). Спомеджі них бы сьме ся хотїли дотулити послїднёго з уведженых договорів, якого СР є сіґнатарьсков країнов од року 2001, затоже темов імплеметанції харты у звязи з русиньскым языком сьме ся в нашых публікаціях уж занимали, причім

7 Oznámenie Federálneho ministerstva zahraničných vecí č. 209/1992 Zb. Доступне онлайн на: https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/1992/209/vyhlasene_znenie.html.

8 Oznámenie Ministerstva zahraničných vecí Slovenskej republiky č. 160/1998 Z. z. Доступне онлайн на: https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/1998/160/.

9 Oznámenie Ministerstva zahraničných vecí Slovenskej republiky č. 588/2001 Z. z. Доступне онлайн на: https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2001/588/.

сьме ся дотеперь концентровали на дві сферы, котры поважуєме за найвызначнїшы про захованя материньского языка і народной ідентіты, а то на сферу школьску[10] і масмедіалну[11].

Знаєме, же першорядов основов харты є єй кулурный розмір. Взникла на охрану і підпору реґіоналных і мінорітных языків, котры суть огроженым аспектом европской культурной дїдовизны. З той прічіны не обсягує лем антідіскріміначны прінціпы односно хоснованя мінорітных языків, але тыж дефінує інштрументы на активну підпору реґіоналных і мінорітных языків з цїлём забезпечіти їх хоснованя в освітнїй сістемі, масмедіях, юстіції, урядній сфері, в соціалнім і економічнім жывотї і в культурных активітах. Вдяка ефектівному вжываню мінорітных языків у тых сферах бы ся дало досягнути захованя языків як жывой части европской культурной дїдовизны. Харта на єднім боцї становлює просты прінціпы (часть II) платны про вшыткы реґіоналны і мінорітны языкы, на другім боцї обсягує комплекс шпеціфічных кроків (часть III) тыкаючіх ся статусу реґіоналных і мінорітных языків у різных сферах жывота: окремы державы можуть собі слободно подля своїх можностей выбрати установлїня, котры будуть апліковати про каждый мінорітный або реґіоналный язык хоснованый на їх теріторії. Цїлём такой флексібілности є решпектовати великы роздїлы в реалній сітуації реґіоналных і мінорітных языків (кількость вжывателїв, ступінь роздробености, і т. д.), але тыж міру фінанчных можностей европскых країн, бо імплементація многых установлїнь харты є повязана з немалыма штатныма інвестіціями. В процесї імплементації харты є тыж важный прінціп проґресу, т. є., жебы к уж выбраным і імплементованым повинностям штаты могли пізнїше прибрати новы, кедь ся їх леґіслатівна і фінанчна сітуація злїпшить. Харта створює тыж контролный механізм на оцїнёваня дотримованя харты в членьскій державі, якым є предкладаня Радї Европы імплементачных справ в трирічных інтервалах. Вшыткы предложены інформації перевірює Выбор міністрів РЕ у каждім штатї. На обєктівне

10 Плїшкова, А. (2018). Імплементація европской харты реґіоналных або мінорітных языківу школьскій сістемі Русинів на Словакії (2003-2014). In: Русин : международный исторический журнал. Роч. 52, ч. 2, с. 329-356.; Plišková, A. (2015). Rusínsky jazyk v kontexte Európskej charty regionálnych alebo menšinových jazykov. In: Rusínsky spisovný jazyk na Slovensku. Ed. K. Koporová. Prešov: PU, s. 202-231.; Plišková, A. (2018). Vzdelávanie Rusínov na Slovensku v kontexte Európskej charty regionálnych alebo menšinových jazykov. In: Lemkovia, Bojkovia, Rusíni - dejiny, súčasnosť, materiálna a duchovná kultúra, tom. 7, časť 1. Banská Bystrica: Belianum, s. 329-341.

11 Plišková, A. (2016). Rusínske masmédiá na Slovensku v kontexte Európskej charty regionálnych alebo menšinových jazykov. In: Dynamické procesy v súčasnej slavistike. Ed. K. Koporová. Prešov: PU, s. 101-129.

посуджіня Выбор міністрів РЕ завів властны методы роботы: зберать інформації од компетентных орґанів і од незалежных здроїв у конкретній державі а по первістнім перевіріню періодічной імплементачной справы, кедь треба, предложить даному штату дакілько вопросів к неясным або недостаточно поясненым проблемам. По тім писомнім поступі делеґація Выбору експертів РЕ звычайно іде до даной державы перевірити сітуацію в особній комунікації зо субєктами і орґанізаціями, котрых робота є тїсно звязана з вжыванём релевантных языків, а пак конзултує з штатныма орґанами проблемы зареґістрованы в моніторованю. По завершіню даного поступу Выбор експертів выготовить свою властну оцїнюючу справу, котру предкладать Выбору міністрів вєдно з пропозіціями на рекомендації, котры може Выбор міністрів адресовати членьскому штату.

СР в р. 2001 собі выбрала од 49 по 53 повинностей з III. части харты про 9 мінорітных языків: булгарьскый, мадярьскый, нїмецькый, польскый, ромскый, русиньскый, україньскый, хорватьскый і чеськый язык, к якым прибрала в роцї 2015 далшы два – сербскый і російскый[12].

Імплементація харты про русиньскый язык ся тыкать слїдуючіх статей: Статя 8 – Освіта (9 пунктів); Статя 9 – Юстіція (8); Статя 10 – Справны орґаны і верейны службы (11); Статя 11 – Масмедії (8); Статя 12 – Культурна робота і культурны інштітуції (9); Статя 13 – Економічный і соціалный жывот (4); Статя 14 – Черезгранічна сполупраца (1).

Дотеперь СР передложыла РЕ 5 періодічных справ о імплементації харты в СР (2003, 2008, 2012, 2014, 2018) а Выбор експертів РЕ выпрацовав ку каждій з них свої оцїнюючі справы (2006, 2009, 2012, 2015, 2019) і предложыв конкретны рекомендації владї СР. За недотримованя приятых пунктів харты сіґнатарьскым країнам не грозять ниякы санкції, є то скоріше форма меджінародного оцїнїня одношіня кажной країны к реґіоналным або меншыновым языкам вжываным на єй теріторії. Мож конштатовати, же од року 2001 проґрес в досягованю становленых цїлїв про русиньскый язык в окремых ціклах моніторованя є евідентный, і хоць з нерівномірнов дінаміков у окремых сферах. Біланція повнїня приятых девятёх повинностей про русиньскый язык в Статї 8 – Освіта по 5. ціклї моніторованя (2018) і наслїднім оцїнїню Выбором експертів РЕ (2019)[13]

12 EURÓPSKA CHARTA REGIONÁLNYCH ALEBO MENŠINOVÝCH JAZYKOV. Správa výboru expertov predložená Výboru ministrov Rady Európy v súlade s článkom 16 Charty. Piata správa. Slovenská republika. Štrasburg, 30. apríl 2019, s. 7. Доступне онлайн на: https://www.mzv.sk/documents/10182/3736745/001+201118+Pr%C3%ADloha

13 Тамже.

є слїдуюча: 1 сповнена повинность; 6 счасти сповненых повинностей і 2 несповнены повинности.

У Статї 11 – Медії біланція повнїня приятых восьмох повинностей про русиньскый язык СР зазначіла в порівнаню з 4. ціклом моніторованя[14] явну дінаміку: 3 сповнены повинности, 3 счасти сповнены, 1 формально сповнена і 1 несповнена повинность. (Plišková, 2016: 127)

Выбор експертів на основі того вызвав словацькы орґаны, жебы дотримовали вшыткы повинности выпливаючі з харты, к якым ся завязали і котры Выбор експертів РЕ оцїнює по 5. ціклї моніротованя за „несповнены", і жебы дале дотримовали тоты, котры суть сповнены. Выбор міністрів РЕ словацькым орґанам шпеціально рекомендовав заміряти ся на рекомендації, котры означів за пріорітны: а) в сферї школства розшырити понуку навчаня русиньского языка на передшкольскім і прімарнім ступню едукації і отворити понуку основной части навчаня в русиньскім языку на секундарнім ступню едукації, в технічній і одборній едукації; б) розшырити вжываня русиньского языкав уряднім контактї, т. є. в контактї зо штатныма і самосправныма орґанами, без огляду на становены ліміты (20% жытелїв даной міноріты в селї/містї), підпоровати вжываня русиньского языка в практічнім жывотї, главно в публічных надписах/назвах, враховано означованя міст і сел в русиньскім языку.[15]

4. АПЛІКАЦІЯ РУСИНЬСКОГО ЯЗЫКА В УРЯДНІЙ СФЕРЇ В СЛОВАЦЬКІЙ РЕПУБЛІЦЇ

Вжываня русиньского языка в СР, як сьме уж увели, реґулує основный закон штату –Устава СР, конкретны законы і правны нормы, як і высше споминаны меджінародны конвенції і договоры о правах особ, якы належать к народностным меншынам. Кедьже СР доднесь не має шпеціалный закон о народностных меншынах, право на вжываня мінорітных языків в уряднім контактї реґулує Закон о вжываню языків народностных меншын (1999). Подля нёго особы, якы належать к народностным меншынам і подля послїднёго списованя людей в селї/містї творять найменше 20% жытельства, мають право в такім селї/містї

14 В роках 2003 - 2012 біланція повнїня харты в Статї 11 - Медії была така: 2 сповнены повинности, 1 счасти сповнена і 5 несповненых повинностей.

15 Позерай реф. 12, с. 72.

в уряднім контакті вжывати свій материньскый язык. В нїм мають право: писомно ся обертати на штатны і самосправны орґаны а тыж дістати в нїм писомну одповідь; мати надписы на публічных інштітуціях; мати урядны формуларі; вести засїданя теріторіалных самосправ і выступати на них в материньскім языку; вести кронікы; означовати уліцї і іншы містны ґеоґрафічны назвы.

Міров практічной аплікації закона ч. 184/1999 в урядній сфері сьме ся уже скоріше занимали в дакількох роботах.[16] Вызначны інформації сьме здобыли тыж з історічно-соціолоґічного баданя Словацькой академії наук в Кошыцях (Gajdoš a kol., 2001). На основі того по списованю людей в роцї 2001, респ. і по далшім списованю в роцї 2011 сьме могли ясно сконштатовати, же урядна сфера вжываня русиньского языка од самого зачатку была і є довгодобо стаґнуючов, і хоць кількость жытелїв русиньской народности в каждім списованю людей од року 1991 все наростала, так як тыж наростала кількость сел/міст, в котрых Русины творять мінімально 20% населїня: кедь в роцї 1991 такых сел/міст было 68, то в роцї 2001 їх было уж 92, а в роцї 2011 аж 123. То чом же у тій сфері вжываня русиньского языка довго не видно позітівны зміны? Є то лем винов довгодобой абсенції штатного орґану, котрый бы дозерав над імплементаціёв приятой леґіслатівы, або і винов недостаточной ініціатівы самой народностной меншыны, респ. єй лідерів, про котрых дана сфера вжываня русиньского языка была і є мімо їх зорного угла. Видить ся нам, же выслїдок є комбінаціёв обидвох факторів і хоць не мож повісти, же ниякы ініціатівы не были розвинуты.

К тым вызначнїшым ініціатівам, в котрых Русины проявили інтерес апліковати законне право на вжываня свого материньского языка в урядній сфері, належить протестна петіція по реалізації приятого Закона Народной рады СР ч. 191/1994 о означованю сел/міст в языку народностных меншын.[17] Внаслїдку аплікації того закона села/міста, в котрых жыло мінімально 20% жытелїв русиньской народности, дістали офіціалны двоязычны таблічкы з назвами своїх сел/міст не зо словацько-русиньскыма, але зо словацько-україньскыма назвами, т. є. друга назва,

16 Plišková, A. (2006). Списовный язык карпатьскых Русинів: проблемы становліня, кодіфікації, акцептації і сфер функціонованя. Dizertačná práca. Bratislava: Slavistický ústav Jána Stanislava, s. 68-71.; Plišková, A. (2007). Rusínsky jazyk na Slovensku : náčrt vývoja a súčasné problémy. Prešov: Metodicko-pedagogické centrum, s. 62-103.; Плїшкова, А. (2009). Русиньскый язык на Словеньску. Пряшів: Світовый конґрес Русинів, с. 74-123.

17 Zákon č. 191/1994 Z. z. Národnej rady Slovenskej republiky o označovaní obcí v jazyku národnostných menšín. Доступне онлайн на: https://www.zakonypreludi.sk/zz/1994-191.

котра має сіґналізовати етнічну приналежность законом становленой кількости жытелїв даного села/міста, была декларована в українськім языку. Высвітлити тот став мож было двома факторами: а) практічну реалізацію уведженого закона підтримовала в тім часї парламентна Партія демократічной лївіцї, в рядах котрой были і членове а зарівно офіціалны представителї українськой народностной меншыны на Словакії; б) абсенція літературного русиньского языка в тім часї была єдным з міцных протиарґументів, якы не доволили в 68 русиньскых селах назвы уводити в згодї зо законом і таблічкы з двоязычныма назвами реалізовати в другій части подля русиньского правопису. Але за нецїлый рік по приятю в СР тзв. „таблічкового закона“ настала діаметрально інша сітуація – 25. януара 1995 была выголошена кодіфікація русиньского языка і основный протиарґумент заникнув. Наслїдно представителї русиньскых орґанізацій ся ініціативно дожадовали зміны надписів на двоязычных таблічках – подля правил русиньского правопису. Але аж до року 2019 практічно нияка зміна не настала. Найправдоподобнїшов прічінов порушованя приятой леґіслатівы была економічна, але своє місце наісто ту мало тыж слабе дожадованя ся імплементації закона репрезентантами русиньскых орґанізацій, як і самых жытелїв даных сел.

Аналоґічна сітуація была тыж в означованю уліць і іншых ґеоґрафічных назв, публічных будов і інштітуцій. Наприклад, ани єдна із школ із навчанём русиньского языка мінімально 20 років од приятя закона ч. 191/1994 і мінімально 10 років од приятя закона ч. 184/1999 не мала в двоязычній назві текст в русиньскім языку. Наопак, і ту ся утримовали парадоксны сітуації: хоць школа мала двоязычну таблічку, але зась лем словацько-українську, і хоць українськый язык ся в містных школах давно перестав учіти а кількость жытелїв українськой народности в селах/містах не досяговала 20% з кількости жытелїв села. Подобно то было з назвами на склепах, рештавраціях, поштах і под., на котрых або ся іщі заховали двоязычны словацько-українськы назвы, або на них были новы назвы, але уж лем у словацькім языку. Назнак зміны сьме зареґістровали може аж о 10 років пізнїше од приятя закона ч. 184/1999, і то лем в поєдных припадах в означіню будов містной самосправы або штатной справы, конкретно в Меджілабірцях і Чабинах, де з ініціативы старостів, респ. пріматорів і предностів обводных урядів были інштальованы словацько-русиньскы назвы інштітуцій.

Евідентно лїпшу сітуацію в аплікації русиньского языка в уряднім контакті в СР мож было відїти при ёго вжываню в устній формі. Як основный

інштрумент комунікації ся вжывав на засїданях містных самосправ, главно в селах/містах з перевагов по русиньскы бісїдуючого жытельства і з перевагов по русиньскы бісїдуючіх посланцїв містных самосправных орґанів. Але писомна аґенда з тых засїдань ся вела лем в языку словацькім, што є очівісно детерміноване незнанём правил русиньского правопису особами повірены́ма робити такы записы, респ. неовладанём ґрафемічной сістемы русиньского літературного языка, т. є. азбукы.

Од року 2005 дакотры урядны інформації, напр. ознамлїня о часї і місцю реалізації волеб, зачали выдавати в русиньскім языку орґаны Пряшівского самосправного края, т. є края, в котрім жыє основна маса Русинів. У сітуації кедь в СР є абсенція урядных тлумачників до русиньского языка, переклады собі забезпечовали у русиньскых народностных орґанізацій або у лінґвістів з Інштітуту русиньского языка і культуры Пряшівской універзіты. Таксамо поступали дакотры штатны орґаны перед акціями цїлоштатного характеру, напр. Штатістічный уряд СР перед списованём людей, котрый выдає в згодї з приятов леґіслатівов розлічны поучіня, выголошіня і іншы вызначны інформації в языках народностных меншын.

Русиньскый язык мож вжывати тыж в писомнім контактї з Канцеларіёв верейного хранителя прав (омбудсмана), яка свої формуларі выдає в мінорітных языках, враховано русиньского. Право на вербалну комунікацію в уряднім контактї Русины вывжывають тыж в судных процесах на языково змішаных теріторіях, а то без призываня тлумачника вдяка близкости і зрозумілости русиньского і словацького языка.

В послїднїх роках евідуєме частїше вжываня русиньского языка в урядній сфері почас церьковных обрядів – вінчанок, хрестин, погробів і под., переважно в ґрекокатолицькых парохіях на северовыходї Словакії, што прямо корешпондує з ініціованём і реалізаціёв русиньской пасторачной практікы з боку части русиньскых священиків Пряшівской ґрекокатолицькой єпархії.

Найміцнїшу позіцію в уряднім контактї мало і має вжываня русиньского языка меджі русиньскыма орґанізаціями і дакотрыма штатныма народностныма інштітуціями так в рамках СР, як і в меджінароднім контекстї – справила в комунікації меджі членьскыма орґанізаціями Світового конґресу Русинів. Вшыткы засїданя орґанів тых орґанізацій, але і їх писомна аґенда ся вели і ведуть в русиньскім языку з рівноцїнным дотримованём норм окремых літературных варіантів. В меджінароднім контекстї ся на сполочных акціях таксамо вжывають в

устній формі окремы літературны варіанты русиньского языка. Писомна аґенда на цілорусиньскій уровни ся веде в залежности од походжіня особы повіреной таков роботов, в дотеперішній практіці то все была норма літературного языка Русинів на Словакії.

Можеме конштатовати, же по році 1989, але главно по кодіфікації русиньского языка (1995), по приятю закона ч. 184/1999 і надвязных законів і по ратіфікації харты языків (2001) наросла міра вжываня русиньского языка в урядній сфері на Словакії. Але думаєме собі, же докладніше, але в першім ряді сістематічне мерькованя на тот аспект русиньского языка з боку лідрів русиньскых орґанізацій бы могло выразно помочі розшыріню законного вжываня русиньского языка. Є то вызначный момент нелем з погляду пропаґації материньского языка внутрі етніка, але і з погляду плеканя позітівного одношіня к нёму у розлічных верьств як русиньского жытельства, так другых народностных меншын. Шырше заступлїня русиньского языка в уряднім контакті має таксамо барз вызначный псіхолінґвістічный аспект. Членам того етніка дає можность усвідомити собі, же їх літературный язык має достаточну міру достойности і про вжываня у высшых сферах жывота, як є лем каждоденна комунікація в кругу родины і же може быти рівноцїнный з другыма мінорітныма языками.

В сучасности, мінімально в послїднїх пятёх роках, в СР єднозначно видиме дінаміку у процесї вжываня русиньского языка в урядній сфері і в аплікації языковых прав народностных меншын. О тій темі нелем ся вели частїшы діскусії, але штат створив властны інштрументы на слїдованя імплементації языковых прав народностных меншын. Посередництвом Уряду уповномоченого влады СР про народностны меншыны Уряду влады СР[18] зачінать цїлено реалізовати конкретны практічны крокы, жебы ся сітуація довгодобой стаґнації (дакотрых) мінорітных языків в урядній сфері змінила. І хоць многы штатны уряды в реґіонах, у якых жыють народностны меншыны у законом становленій кількости, тов темов ся ініціатівно не занимають, або може ани о тім не знають ці не хотять знати, бо нихто їх к тому не вызывать і не выжадує ани не котролює практічне дотримованя нима языковых прав народностных меншын в урядній сфері, на основі приятых законів жытелї СР мають леґітімне право і в урядній комунікації зо штатныма урядами, містнов

18 Splnomocnenec vlády SR pre národnostné menšiny. Доступне онлайн на: https://www.narodnostnemensiny.gov.sk/.

самосправов і теріторіалнов самосправов вжывати в устній і писомній формі свій материньскый язык.

Правила вжываня языків народностных меншын в писомній формі в уряднім контакті реґулує новелізованый Закон ч. 184/1999 З. з. о вжываню языків народностных меншын у формулаціях пізнїшых приписів.[19] Подля § 2 того закона языкы народностных меншын в писомнім уряднім контакті ся можуть вжывати тогды, кедь жытелї, якы належать к народностным меншынам і мають місце стабілного бывання в данім селї/містї, творять на основі двох за собов наслїдуючіх списовань жытельства в селї/містї найменше 15% жытельства, причім тота граніця зачне платити аж по списованю людей в роцї 2021 (дотеперь платить граніця 20%). На основі того в СР в писомнім уряднім контакті мож хосновати мадярьскый, русиньскый, ромскый, україньскый і нїмецькый язык, а то в селах зафіксованых в наряджіню влады СР ч. 221/1999 З. з.[20] Довєдна іде о 656 сел/міст з мінорітным жытельством, причім аплікація русиньского языка в уряднім контакті ся в сучасности дотыкать 68 сел (подля списованя людей з року 1991) з русиньскым жытельством у 7 окресах на северовыходї Словакії: Бардеёв, Гуменне, Меджілабірцї, Свідник, Снина, Стара Любовня і Стропків. Свій материньскый язык жытелї СР мають право вжывати в комунікації з орґаном містной штатной справы, орґаном теріторіалной самосправы і теріторіалнов самосправов створенов юрідічнов особов. Урядам у селах/містах зафіксованых у тім наряджіню жытелї СР мають право в своїм материньскім языку предкладати розлічны писомны листины – жадости, доказы, пропозіції і под., і на них дістати одповідь в тім языку, в якім ся на уряд обернули.

Є позітівне, же міра аплікації языковых прав про народностны меншыны в СР ся в послїднїх роках підвышує – посередництвом актівнїшой і ефектівнїшой роботы Уряду уповномоченого влады СР про народностны меншыны, в компетенції котрого є аґенда языковых прав народностных меншын. Зарівно але процес їх аплікації на конкретных урядах отварять і новы, а не малы проблемы, на рішаня якых уряды в данім моментї не суть достаточно приготовлены, бо окрем мадярьского языка аплікаціёв іншых мінорітных языків в уряднім контакті ся нихто шпеціально не занимав. Зато Уряд уповномоченого влады СР про народностны меншыны довшый час ся снажить глядати

19 Zákon č. 184/1999 z. z. o používaní jazykov národnostných menšín (v znení č. 318/2009 Z. z., 204/2011 Z. z., 287/2012 Z. z.). Доступне онлайн на: https://www.epi.sk/zz/1999-184.

20 Позерай реф. 5.

оптімалны рішіня на законну аплікацію языковых прав вшыткых высше уведженых народностных меншын. Як найбівшы проблемы уводить: абсенцію єднотной одборной термінолоґії в мінорітных языках, абсенцію двоязычных формуларів і недостаточну кількость урядників компетентных вести урядну комунікацію в мінорітных языках. З тым цілём створив пять порадных робочіх ґруп з одборників про окремы мінорітны языкы (мадярьскый, німецькый, ромскый, русиньскый і україньскый),[21] якы партіціпують на імплементації Закона ч. 184/1999 о вжываню языків народностных меншын в уряднім контакті. Без огляду на уведжены проблемы, ёго дотеперішні ініціатівы принесли свої першы конкретны резултаты, якы мож відіти главно в дінамічнім розвою візуалной двоязычности – двоязычнім означованю публічных міст, штатных і самосправных урядів і інштітуцій, школ, влаковых і автобусовых заставок і под., дале в перекладах леґіслатівных документів, урядных формуларів про уряды штатной справы, містной і теріторіалной самосправы. На основі планованых кроків зробив вызначный крок у будованю слабо розвинутой одборной термінолоґії про тоту сферу,[22] але і в підвышованю языковых компетенцій в уведженых мінорітных языках урядників з конкретных одборів окресных урядів.[23] Проєкт, в рамках якого ся в СР першы такы компетенчны курзы реалізовали в році 2019 про мадярьску і русиньску народностну меншыну,[24] мав назву *Розвой мадярьско-словацькой і русиньско-словацькой білінґвалной компетенції з адміністратівных жанрів*. Участниками курзів у русиньскім языку в першій етапі проєкту были лем робітници Окресного уряду в Меджілабірцях із штирёх одборів: орґанізачного, катастралного, крізового манажменту і енвіроменталного.

Стімулуючім моментом про розвой языковых компетенцій штатных урядників у мінорітных языках в СР быв рік 2018, коли на основі ініціатівы уповномоченого влады про народностны меншыны была до

21 Jazykové poradné skupiny. Доступне онлайн на: https://www.narodnostnemensiny.gov.sk//8449/jazykove-poradne-skupiny/.

22 Odborné terminologické slovníky v jazykoch národnostných menšín. Доступне онлайн на: https://www.narodnostnemensiny.gov.sk//odborne-terminologicke-slovniky-v-jazykoch-narodnostnych-mensin/.

23 Začína sa jazykové vzdelávanie štátnych zamestnancov v maďarskom a rusínskom jazyku. Доступне онлайн на: https://www.narodnostnemensiny.gov.sk//zacina-sa-jazykove-vzdelavanie-statnych-zamestnancov-v-madarskom-a-rusinskom-jazyku/.

24 Першы курзы в мадярьскім языку ся вели од конця мая 2019 року а продовжовали до конця рока 2019. В русиньскім языку ся курзы реалізовали в двох етапах: перша 24. – 25. октобра і 30. – 31. октобра 2019, а друга в новембру 2019.

Выглашкы Уряду влады СР ч. 126/2017, котров ся становлюють детайлы о підвышованю освіты штатных урядників, зафіксована і можность розвоя компетенцій в языках народностных меншын.[25] Наслїдно уповномоченый ініціовав дакілько робочіх діскусій з Міністерством внутра СР, Факултов середнёевропскых штудій Універзіты Конштантіна Філозофа в Нїтрї і Інштітутом русиньского языка і культуры Пряшівской універзіты з цїлём найти оптімалны можности на реалізацію того проєкту. На основі заключінь із уведженых діскусій ся од мая 2019 реалізовали курзы з мадярьского языка про 59 робітників з восьмох окресных урядів, а наслїдно з русиньского языка про 8 робітників з Окресного уряду в Меджілабірцях. Курзы в розсягу 40 годин были заміряны на комунікацію і реторіку в мінорітнім языку, білінґвалну урядну корешпонденцію, правопис і методіку перекладу.

Заміром проєкту ініціованого уповномоченым влады СР про народностны меншыны СР, якый буде продовжовати і в новім роцї, є, жебы ефектівна і отворена верейна справа служыла каждому жытелёви без будьякой языковой барьєры і жебы в будучности така форма освіты штатных урядників ся реалізовала і в іншых штатных резортах. На наш погляд, найідеалнїше бы было, як бы на урядах штатной справы в каждім окресї, де жыють конкренты народностны меншыны, были створены робочі місця про особы з належныма языковыма компетенціями вести урядну комунікацію нелем устну, але главно писомну в мінорітнім языку. Самособов, реалізація того проєкту в русиньскім контекстї є діаметрально інакша, як напр. в мадярьскім, бо є значно лімітована недостатком высокошкольскых абсолвентів русиньского языка. Але істо має і свій позітівный аспект: уведжены курзы, якы ся реалізовали заты лем в Меджілабірцях, могли їх участників холем счасти мотівовати веце ся інтересовати о літературный русиньскый язык, подумати над оптімалныма можностями ёго аплікації в урядній сфері на їх оддїлїнях, дали їм основны інформації о кодіфікованім русиньскім языку, о сферах аплікації русиньского языка дома і в загранічу і т. д. Но, природно, указали і дакотры неґатівны аспекты того процесу, а то ліміты – ці особны, або інштітуціоналны, якы зо собов процес підвышованя статусу їх материньского языка на уровень урядного несе, респ. може принести. А тот фактор зась може быти про многых демотівуючім, бо може засягнути до дотеперїшнёго штандартного комфорту штатных робітників.

25 Vyhláška č. 126/2017 Z. z. Úradu vlády Slovenskej republiky, ktorou sa ustanovujú podrobnosti o vzdelávaní štátnych zamestnancov. Доступне онлайн на: https://www.epi.sk/zz/2017-126.

Усвідомлюєме собі, же абсенція комплексной освіты в русиньскім языку каждого штатного робітника і інштітуцію все буде лімітовати у практічнім вжываню літературной нормы русиньского языка, главно в писомній формі. Дочасным рішінём даной сітуації про них є забезпечованя перекладів урядной писомной корешпонденції в русиньскім языку посередництвом екстерных фірем. Такых фірем, якы у звязи з імплементаціёв высше уведженых законів в СР розшырили своє первістне заміряня і на русиньскый язык, у послїднїм часї ся обявило дакілько. Тот новый феномен, хоць із шыршого погляду є про Русинів і русиньскый язык позітівным, але мож го розуміти лем як зачаточне і дочасне рішіня в процесї заведжіня русиньского літературного языка до урядной сферы, т. є. до сферы, яка спомеджі вшыткых сфер, в якых ся СР завязала апліковати русиньскый язык і як сіґнатарьска країна харты языків, найвеце стаґнує. Прічіны стаґнації сьме уж назвали высше. Помагать їм і тот факт, же близкость словацького і русиньского языка практічно ани не выжадовала, ани не мотівовала самых Русинів, не то іщі штатны резорты, до компетенції котрых конкретны уряды верейной справы належать, тов темов ся шпеціально занимати. Законы і языковы права в демократічній країнї але мають платити єднак про вшыткых обчанів і їх языкы, а з того погляду ініціатівы уповномоченого влады СР про народностны меншыны суть леґітімны. Лемже без жадостей, імпулзів і ініціатів з боку самых Русинів каждый закон, языкове право або і тота найменша ініціатіва компетентного уряду одповідного за їх аплікацію зістане лем на папірю. До якой міры штатны субєкты і їх ведучіх робітників у реґіонах компактно заселенах Русинами новы ініціатівы уповномоченого влады про народностны меншыны ословлять або нї, укаже час. Мы уж теперь знаєме, же тоты амбіції ся дадуть наповняти лем тогды, кедь мають ініціатора, план реалізації і дозоруючій, респ. контрольный орґан. Доказы о тім приносить і заты послїдня, пята Справа о вжываню языків народностных меншын на теріторії СР за рокы 2019 – 2020 (Správa, 2020), але тыж попереднї штири справы[26] выготовлёваны од року 2012 в двойрічных ціклах Урядом влады СР в кооперації з Урядом уповномоченого влады СР про народностны меншыны. Вызначну часть 5. справы творить якраз інформація о ставі повнїня повинностей выпливаючіх із закона ч. 184/1999 о вжываню языків народностных меншын у формулаціях пізнїшых приписів, а то у сферї вжываня

26 Справы о ставі вжываня языків народностных меншын в СР за рокы 2012 - 2018 суть доступны онлайн на: https://www.narodnostnemensiny.gov.sk//spravy-a-koncepcne-materialy/..

мінорітных языків орґанами містной штатной справы, орґанізачныма частями озброєных безпечностных зборів і захранных зборів, орґанами теріторіалной самосправы і юрідічныма особами створеныма орґанами теріторіалной самосправы в селах/містах зафіксованых в законї ч. 184/1999 З. з.

З цїлём здобыти комплексный і штруктурованый образ о ставі вжываня языків народностных меншын, Уряд уповномоченого влады СР про народностны меншыны інформації зберав поесередництвом розсяглой анкеты, до котрой были загорнуты релевантны сферы вжываня мінорітных языків. В порівнаню з попереднїма роками, анкета была доповнена вопросами з области языковых компетенцій в мінорітных языках. Із 638 вшыткых ословеных сел/міст было 56 такых, котрых ся тыкали вопросы повязаны з русиньскым языком а 12-ох ся тыкали вопросы заміряны на два языкы (т. з. тых сел/міст, в якых жыла законна кількость двох народностей) – русиньскый і україньскый (11) ці русиньскый і ромскый (1). Села/міста мали одповісти на 79 вопросів із 7 тематічных областей вжываня мінорітных языків в компетенції орґанів теріторіалной самосправы: означіня в языку народностной меншыны, урядный контакт, двоязычны документы, язык засїдань теріторіалной самосправы, інформованя людей, фінанчный аспект споєный з аплікаціёв закона і заключны вопросы. Предметом анкеты была уж третїй раз область вжываня мінорітных языків юрідічныма особами створеныма орґанами теріторіалной самосправы.

Анкета была заміряна і на вжываня мінорітных языків орґанами штатной справы. Із 89 ословеных субєктів штатной справы (окресны уряды, уряды роботы, соціалных дїл і родины, данёвы уряды, мытны уряды, реґіоналны ветеринарны і потравиновы справы, реґіоналны уряды верейного здравотництва і штатны архівы) штири были в селах/містах з русиньсков мінорітов.

Анкета принесла вцїлку оптімістічны інформації із сел/міст з русиньскым жытельством, де уряды не авізовали великы проблемы з вжыванём русиньского языка ани в устній, ани в писомній формі, навыше в порівнаню з попереднїм періодом ся підвышив інтерес о вжываня русиньского языка в писомнім уряднім контактї. В роках 2019 – 2020 было заевідованых довєдна 8 подань од людей в русиньскім языку в трёх селах/містах, на порівнаня, в роках 2017 – 2018 было заевідоване 1 поданя, передтым ани єдно. По першыраз были заевідованы жадости о выданя двоязычных урядных формуларів, верейных листин (родны,

вінчалны і умертны листы), общо обовязных приписів. Справа в заключіню конштатує, же условія вжываня мінорітных языків ся в цілім в СР зліпшыли, причім у русиньской меншыны ся уводить вызначна міра наростаня кількости поданых жадостей і зліпшіня в области інформованя в русиньскім языку (Správa 2020: 70). Таксамо сондованя в орґанах штатной верейной справы (2 окресны уряды, 1 мытный уряд і 1 уряд роботы) в селах/містах з русиньсков мінорітов принесли позітівны выслїдкы в ефектівнїшім дотримованю закона о двоязычнім означіню (назвах) орґанів у штатнім і в русиньскім языку (96%, в р. 2018 – 80%) (Správa 2020: 81), в підвышіню кількости орґанів штатной справы, котры забезпечують урядну комунікацію в мінорітнім языку своїма інтерныма робітниками (88%, в р. 2012 – 63%) (Správa 2020: 84), в уводжованю інформації о можности інформованя людей в мінорітнім языку на виднім місті (урядна або інформачна табла, веб – 98%, в р. 2018 – 63%) (Správa 2020: 89), в наростаню кількости писомных подань в русиньскім языку (з цілкового чісла 279 было 63 в русиньскім языку) (Správa 2020: 89), у выдаваню двоязычных формуларів, вжываню мінорітного языка на засїданю орґану верейной справы, уводжованю інформацій о огрожіню жывота, здравя або маєтку (34%, в р. 2018 – 9%) (Správa 2020: 95), у вжываню надписів і ознамів на інформованя людей (46%, в р. 2018 – 19%) (Správa 2020: 97). Орґаны, враховано русиньскых сел/міст, тыж одповіли на вопрос – до якой міры поважують за проблем практічну аплікацію Закона ч. 184/1999 З. з.: безпроблемову аплікацію закона означіло 63% урядів (в р. 2018 – 48%), счасти проблемову 29%, проблемову 8% урядів (в р. 2018 – 17%) (Správa 2020: 105). Як главны прічіны звычайно увели комбінацію факторів: недостаток кваліфікованых робітників, недостаток фінанцій, недостаточна одборна підпора. Справа конштатує, же за слїдованый період настало зліпшіня аплікації цітованого закона в селах/містах з мадярьсков, русиньсков і ромсков мінорітов.

Штатна справа в порівнаню з минулым періодом зліпшыла аплікацію закона у вшыткых слїдованых областях у селах/містах з мадярьсков і русиньсков мінорітов. Пята справа тыж конштатовала резервы в аплікації закона, якы бы мож было рішати приїманём до роботы в урядах робітників з належныма языковыма компетенціями а сучасно жебы ся бівшый акцент приділяв сістематічному підвышованю языковых компетенцій робітників штатной справы, главно в овладаню одборной термінолоґії в мінорітных языках. Ефектівным інштрументом бы могло быти тыж створіня компензачного фонду, з якого бы орґаны

штатной справы і теріторіалной самосправы рефундовали наклады споєны з аплікаціёв закона, який укладать повинности, але не уводить здрої на фінанчне забезпечіня їх повніня.

5. ЗАКЛЮЧІНЯ

На основі повідженого можеме конштатовати, же законна повинность практічной аплікації русиньского языка в урядній сфері ставлять Русинів в СР до новой сітуації. Нова сітуація значіть і новы можности на зміну їх статусу як народностной меншыны, так і на зміну статусу їх літературного языка, який в новодобій історії попершыраз аж зачатком 21. Стороча реально зачінать здобывати кредіт урядного языка, і хоць Закон о вжываню языків народностных меншын в СР платить од конця 20. ст., т. є. уж выше 20 років. Теоретічно бы то могло значіти і нову мотівацію про підвышіня інтересу Русинів учіти ся і штудовати русиньскый язык, почінаючі матерьскыма школами а кончаючі высокошкольскыма штудіями. Отворіня можностей здобыти на основі знаня літературного русиньского языка роботу у штатній сфері а по скончіню штудій вернути ся назад до русиньского реґіону могло бы быти добров мотіваціёв і про розвой русиньского школства, але і про навертаня ся школованых молодых людей назад до родного краю, што бы пригамовало вылюднёваня русиньскых реґіонів на северовыході Словакії. Ці то так буде, укаже нелем час, але і якость штатной стімулації зачатых ініціатів заміряных на аплікацію русиньского языка в урядній сфері. Але таксамо і оптімалный языковый розвой, котрый бы доволив релатівно успішному функціонованю русиньского языка в даній сфері в будучности. Домашня і меджінародна леґіслатіва суть наставены так, жебы тот процес міг быти успішный. Першы успіхы властно суть на світї і припадають іщі на конець 20. ст.: 1. з недавного діалекту взникнув літературный язык; 2. русиньскый літературный язык здобыв домашню і меджінародну акцептацію як офіціалный язык самостатной народностной меншыны; 3. як такый є храненый домашнёв і меджінароднов леґіслатівов і має право вжывати ся в розлічных сферах жывота. А то є солідный фундамент к тому, жебы з декларованой катеґорії „крегкого“ языка (Atlas 2012) русиньскый язык не впав до катеґорій низшых. Уж занедовго списованя людей в роцї 2021 нам назначіть, до якой міры ёго выслїдкы будуть корешпондовати з назначеныма проґнозами у вступі нашой статї (Rundesová 2013).

ЛІТЕРАТУРА

Atlas of the World's Languages in Danger. New edition of the Atlas of endangered languages. (2012). UNESCO. Retrieved 30 April 2012.

GAJDOŠ, M. a kol. (2001). *Rusíni/Ukrajinci na Slovensku na konci 20. storočia. K vybraným výsledkom historicko-sociologického výskumu v roku 2000.* Prešov: UNIVERSUM.

KONEČNÝ, S. a kol. (2002). *Sebareflexia postavenia a vývoja Rusínov na Slovensku. Niektoré výsledky etnosociologického výskumu na severovýchodnom Slovensku v roku 2002*. Prešov: Robert Vico – vydavateľstvo.

PLIŠKOVÁ, A. (2015): Rusínsky jazyk v kontexte Európskej charty regionálnych alebo menšinových jazykov. In: *Rusínsky spisovný jazyk na Slovensku – 20. výročie kodifikácie : IV. Medzinárodný kongres rusínskeho jazyka. Prešovská univerzita 23. – 25. 09. 2015*. Ed. K. Koporová.Prešov: Prešovská univerzita v Prešove – Ústav rusínskeho jazyka a kultúry, s. 202-231.

PLIŠKOVÁ, A. (2016). Rusínske masmédiá na Slovensku v kontexte Európskej charty regionálnych alebo menšinových jazykov. In: *Dynamické procesy v súčasnej slavistike*. Ed. K. Koporová. Prešov: Prešovská univerzita, s. 101-129.

RUNDESOVÁ, T. (2013). O 30 – 50 rokov hrozí, že Rusíni na Slovensku sa celkom asimilujú. Naznačuje to desaťročný trend. In: *Prežije rusínsky jazyk na Slovensku? : Zborník výstupov projektu ČEMERICA II*. Bratislava: ZIRS, 2013, s. 18-34.

Др Ана Плишкова

ОД ДИЈАЛЕКТА ДО ЗВАНИЧНОГ ЈЕЗИКА: НОВИ СТАТУС И НОВИ ПРОБЛЕМИ РУСИНСКОГ ЈЕЗИКА У СЛОВАЧКОЈ

Резиме

Од кодификације 1995. године, русински језик у Словачкој се користи као језик националне мањине, регулисан националним и међународним законодавством. Рад се првенствено бави питањима примене русинског језика у службеној сфери, која је међу онима које дугорочно највише стагнирају у вези са употребом русинског језика у Словачкој. Устав Републике Словачке, Закон о употреби језика националних мањина, Европска повеља о регионалним или мањинским језицима и закони који следе ове документе могу гарантовати заштиту русинског језика као језика националне мањине, под условом да држава обезбеђује ефикасне алате за примену горе наведених докумената. У Словачкој су такви алати створени већ крајем 20. века; њихова примена је, међутим, приметна тек у последњој деценији. Стога се чини да би законска примена језичких права националних мањина, коју је у последњих неколико година доследније спроводила Канцеларија повереника за националне мањине при Влади Републике Словачке, могла допринети широј примени русинског језика у јавној сфери, што би у будућности могло стимулисати нове могућности за рад у дотичној сфери, посебно за оне људе који говоре русински и пишу на русинском

језику у североисточној Словачкој, региону који губи становништво. Ова чињеница истовремено може да подстакне веће интересовање за проучавање русинског језика и, на тај начин, да промовише национални идентитет Русина у Словачкој.

Кључне речи: Русини у Словачкој, русински језик у Словачкој, службена сфера русинског језика, Европска повеља о регионалним или мањинским језицима, Закон о употреби језика националних мањина

Dr Anna Plishkova

FROM DIALECT TO OFFICIAL LANGUAGE: NEW STATUS AND NEW PROBLEMS OF THE RUSYN LANGUAGE IN SLOVAKIA

Summary

Since its codification in 1995, the Rusyn language in Slovakia has been used as a language of national minority, regulated by national and international legislation. The paper primarily deals with issues of implementing Rusyn in the official sphere, which has been among those stagnating the most on a long-term basis regarding the use of Rusyn in Slovakia. The Constitution of the Slovak Republic, the Act on the Use of Languages of National Minorities, the European Charter for Regional or Minority Languages and the laws that follow these documents can guarantee the protection of Rusyn as a language of a national minority, provided the state ensures effective tools for the implementation of the above documents. In Slovakia, such tools were created as early as the end of the 20th century; their implementation has, however, only been noticeable in the most recent decade. It, thus, seems that the legal implementation of the linguistic rights of national minorities, which has been, in the past few years, more consistently enforced by the Commissioner's Office for National Minorities at the Government of the Slovak Republic, could contribute to broader implementation of Rusyn in the public sphere, which could, in the future, stimulate new work opportunities in the sphere in question, especially for those people who are able to speak and write Rusyn in North-Eastern Slovakia, a region which is losing its population. This fact can, at the same time, encourage greater interest in studying Rusyn language and, in this way, promote the national identity of Rusyns in Slovakia.

Keywords:Rusyns in Slovakia. Rusyn language in Slovakia.Official sphere of the Rusyn language.European Charter for Regional or Minority Languages.Act on the Use of Languages of National Minorities

Мср. Александер Мудри
Универзитет у Новим Садзе
Филозофски факултет
Оддзелєнє за русинистику
mudrisasa@ff.uns.ac.rs

О ПОНЯЦОВЕЙ МЕТАФОРИ У РУСКИМ ЯЗИКУ[1]

Абстракт: У тей роботи будзе представени єден зоз главних феноменох интересованя коґнитивней линґвистики, поняцова метафора. Видзенє метафори ше з часом меняло од поетского висловного средства по механїзем думаня. Коґнитивна линґвистика розликує структурну, ориєнтацийну и онтолоґийну метафору, а з оглядом на общосц, видвоюю ше метафори специфичного и общого уровня. Ствари ше концептуализує зоз метафору ВЕЛЬКИ ЛАНЄЦ ИСНОВАНЯ, а одношеня зоз метафору СТРУКТУРА ПОДІЇ. Тота робота дава основни информациї о метафори зоз становиска коґнитивней линґвистики.

Ключни слова: поняцова метафора, коґнитивна линґвистика, механїзми думаня.

УВОД

За найвекшу часц людзох метафора представя термин зоз хторим означуєме поетске висловйованє, прикраску у писнї зоз хтору автор, поровнуюци два поняца, виражує якуш думку, алє ше тиж намага онєзвичаїц текст и виволац при читательови одредзену реакцию. Таке традицийне розуменє метафори ма свойо коренї у реторичней, односно стилистичней традициї и представене є у Аристотеловей *Поетики*[2] (Klikovac 2004: 10). Медзитим, як твердза коґнитивни линґвисти, метафору хаснуєме каждодньово у бешеди. Здогаднїме ше як часто повеме же зме *вистати як пес* або же *гонїме авто* хтори ма тельо и тельо *конї*. Або кед двойо у емотивней вязи *сцигню по конєц драги*. Кед *чловек нє лапел остатнї гайзибан* бо ше на час нє оженєл, нє закончел факултет итд. Кельо раз повеме (або прецихнєме) же дахто *маґарец*, *швиня*, *пес*. Чом ше перше здогаднєме крави хтора зоз задню ногу вивраци полни жохтар млєка кед бешедуєме о особи хтора способна знїщиц шицко

1 Робота резултат проєкту Русинистични виглєдованя як одвит на вимоги диґиталней ери (хтори финансує Покраїнски секретарият за високе образованє и научновиглєдовацку дїялносц, чс. 142-451-2968/2020-01.

2 Кликовац на основи Махона наводзи же ше роздумованя, становиска Аристотела у його Реторики можу повязац зоз модерним похопйованьом метафори, алє же ше виглєдоваче заш лєм частейше опредзельовали за його толкованя у Поетики (Klikovac 2004: 10).

добре цо пред тим поробела (*Вон/вона добра як тота крава цо до полного жохтара виргнє*). Шицки тоти приклади представяю метафори хтори хаснуєме каждодньово.

Коґнитивна линґвистика у тих виразох видзи способ роздумованя, а нє потребу прикрашиц бешеду або прицагнуц увагу собешеднїка чи читателя зоз нєзвичайним виразом. Людзе хасную свойо през живот назберани искуства през хтори концептуализую дїйсносц, односно зоз познатим представяме нєпознате.

ПОЕТСКА, ЛЕКСИЧНА И ПОНЯЦОВА МЕТАФОРА

З оглядом на становиско патреня, метафору можеме видзиц як стилске висловне средство (поетска метафора), язични механїзем (лексична метафора) и як механїзем думаня (поняцова метафора) (Драгиґевиґ 2010: 147).

По Даринки Ґортан Премк, у язику єст типи метафоричних асоцияцийох хтори засновани на форми (*шия ґитари*, *фляши* итд.), фарби (*кирвави мешац*), месце, положеню (сербске *глава брда*, або руске *буяче чоло* „предня часц брадла при хторей роги вистирчени напредок”); трансформациї типу абстрактне-конкретне (*оштри/тупи нож* : *оштри/тупи чловек*), семох колективней експресиї (*добри чловек* : *добра журка*) и асоцияциї типу простор-час (*кратка улїчка – кратки днї*) (Драгиґевиґ 2010: 149; Халас Поповиґ 2017: 21).

Окрем виводзеня значеня з механїзмом поняцовей метафори, Халас Попович розликує и фиґуративне хасноване лексеми, и метафорични ґрупи, як типи метафоричней екстензиї значеня (Халас Поповиґ 2017: 21–22). Фиґуративне хасноване лексеми авторка илуструє зоз прикладом анґлийского дїєслова *haunt* (обшедац „обшеда го страх, памятки”), а метафорични ґрупи то вецей термини єдней обласци або дисциплини формовани зоз метафору як цо у компютерскей терминолоґиї *вирус*, *мемория*, *ошвижиц*[3] дзе мож обачиц напрям преношеня од чловека ґу рахункару (Халас Поповиґ 2017: 21–22).

3 Приклади зоз (Халас Поповиґ 2017: 21–22). Преложел автор.

КОҐНИТИВНА ЛИНҐВИСТИКА И ПОНЯЦОВА МЕТАФОРА

Коґнитивна линґвистика[4] интердисциплинарна школа линґвистики хтора настала седемдзешатих рокох двацетого вику. До своїх виглєдованьох вона уключує резултати и методи психолоґиї, линґвистики, филозофиї, штучней интелиґенциї, неуролоґиї (Драгићевић 2010: 89). Предмет виучованя тей дисциплини людски розум, односно перцепция, думанє, паметанє, ученє и др. коґнитивни феномени (Драгићевић 2010: 89).

Поняцова метафора през роботу Лейкофа и Джонсона *Метафори нашо насущни*[5] (*Metaphors We Live By*) (1980) вошла до фокусу интересованя виглєдованьох коґнитивней линґвистики. Вєдно зоз метонимию и типичнима сценариями, то ментални механїзем хтори нам оможлївює розуменє дїйсносци (Драгићевић 2010: 90). У тим процесу треба розликовац *жридлови* и *цильови домен*[6]. Поняце од хторого рушаме, хторе познате и хторе нам послужи за толкованє нєпознатого, коґнитивни линґвисти волаю *жридлови домен* (source domain) (Лејкоф, Џонсон 2014: 289). Поняце хторе нам одкрите прейґ того жридлового домену, односно хторе сцеме представиц, представя *цильови домен* (target domain) (Лејкоф, Џонсон: 289). Розпатраюци цо представяю жридлово и цильово домени, Кевечеш заключел же жридлово домени найчастейше ясно дефиновани конкретни поняца, а цильово звичайно абстрактни поняца (Kövecses 2010: 18).

З оглядом на функцию, можеме розликовац три файти поняцовей метафори. То структурни (ЧАС ТО РУШАНЄ[7]: *час прелєцел*, *пришол*

4 У зависносци од розликох у теорийним приступе и методолоґиї, у литератури ше зявюю ище и термини коґнитивна семантика або коґнитивна ґраматика (Кликовац 2004: 8).

5 Преклад по углядзе на сербски преклад у (Расулић, Кликовац 2014: 275).

6 Хаснує ше и термин домен даватель и домен приматель.

7 Лейкоф и Джонсон предложели же би ше поняцово метафори у роботох означовали на два способи. Наприклад, у поняцовей метафори ПОДОБНОСЦ ТО БЛЇЗКОСЦ цильови домен ПОДОБНОСЦ одвитує субєкту, а жридлови домен меновей часци предикату (БЛЇЗКОСЦ). Пресликованє представене зоз указуюцим заменовнїком ТО (анґл. is, серб. є). Гоч на тот способ представена поняцова матафора здабе на виреченє – вона то нє, алє функция такого записованя лєгчейше представянє, односно читанє и розуменє. Як други способ представяня поняцовей метафори, авторе предложели же би ше символ пресликованя (анґ. is, серб. је, рсн. то) заменєло зоз стрелку хтора указує з лївого боку ґу правому, односно од жридлового домену ґу цильовому домену ПОДОБНОСЦ → БЛЇЗКОСЦ (Лейкоф, Джонсон 2014: 289).

час[8]), ориєнтацийни[9] (ЗДРАВЄ ГОРЕ: *стануц з мертвих*; ХОРОТА ДОЛУ: *спаднуц до коми*) и онтолоґийни метафори (ИНФЛАЦИЯ ТО ЕНТИТЕТ: *Инфлация нам зніжує животни стандард*[10] (Klikovac 2004: 23))[11]. З оглядом на общосц, можеме розликовац метафори специфичного уровня при хторих поняца лєпше дефиновани (ЖИВОТ ТО ПУТОВАНЄ: *Препущиц остатнї/шицки гайзибани*), и общого уровня чийо поняца барз общи (ОБЩЕ ТО СПЕЦИФИЧНЕ: *Йому тузок, а мнє препилку*) (Klikovac 2004: 24).

Поняцово метафори можеме звесц до двох системох[12] хтори гиєрархийно ушорени (Klikovac 2004: 25; Kövecses 2010: 149–166). Перша система то СТРУКТУРА ПОДЇЇ (*Направиц вельки крочай у медицини/науки итд.*), а друга система поняцових метафорох то ВЕЛЬКИ ЛАНЄЦ ИСНОВАНЯ (ЧЛОВЕК ТО ЖИВОТИНЯ: *Швиньо єдна*).

У тих двох представених системох поняцових метафорох можеме видзиц основне подзелєнє поняцових ентитетох: на ствари хтори стабилни у просторе и часше, а хтори ше виражую зоз меновнїками (метафора ВЕЛЬКИ ЛАНЄЦ ИСНОВАНЯ), и одношеня хтори поняцово вязи медзи двома ентитетами, а хтори ше на язичним планє виражую зоз дієсловами, прикметнїками, применовнїками и злучнїками (метафора СТРУКТУРА ПОДЇЇ) (Klikovac 2004: 27 на основи Кевечеш 2002: 123–124).

ЗАКЛЮЧЕНЄ

Спатранє метафори з угла коґнитивней линґвистики унапрямело фокус науки, насампредз линґвистох и психолоґох на чловеково коґнитивни способносци. Гоч прешло уж вецей як 40 роки од перших коґнитивних виглєдованьох, руска лингвистика ше нє занїмала зоз поняцову метафору або другима линґвистичнима темами зоз становиска коґнитивней линґвистики. Тота робота дава основни податки о поняцовей метафори з угла коґнитивней линґвистики и жада направиц крочай зоз хторим ше руска линґвистика приблїжи ґу сучасним виглєдованьом руского язика.

8 Приклади по углядзе на (Kövecses 2010: 37–38). Преложел автор.

9 Ориєнтацийни метафори мож розумиц и як други бок онтолоґийних метафорох, односно же кажда онтолоґийна у исти час и просторна метафора (Поповић 2008: 48).

10 Преклад зоз сербского А. Мудри.

11 Вецей о тих файтох метафорох у: (Lakoff, Johnson 1980: 25–29; Драгићевић : 90–91; Klikovac 2004: 23; Kövecses 2010: 37–40).

12 То заш лєм нє конєчне число можлївих системох метафорох.

ЛИТЕРАТУРА

Klikovac, D. (2004). Metafore u mišljenju i jeziku. Biblioteka XX vek. Beograd.
Kövecses, Z. (2010). METAPHOR, A Practical Introduction, Second Edition. Oxford university press. New York.
Lakoff, G. and Johnson, M. (1980). Metaphors We Live By. The University of Chicago Press, Chicago.
Драгићевић, Р. (2010). Лексикологија српског језика. Завод за уџбенике. Београд.
Поповић, Љ. (2008), Језичка слика стварности, когнитивни аспект контрастивне анализе, Београд, Филолошки факултет.
Расулић, К., Кликовац, Д. (2014). Језик и сазнање – Хрестоматија из когнитивне лингвистике. Филолошки факултет. Београд.
Халас Поповић, А. (2017). Увод у лексичку полисемију. Филозофски факултет. Нови Сад.

Мср. Александар Мудри

О ПОЈМОВНОЈ МЕТАФОРИ У РУСИНСКОМ ЈЕЗИКУ

Резиме

У овом раду је представљена појмовна метафора као један од главних феномена којим се бави когнитивна лингвистика. Виђење метафоре се кроз време мењало, од поетског средства до механизма мишљења. Когнитивна лингвистика разликује структурну, оријентациону и онтолошку метафору, а с обзиром на општост, издвајају се метафоре специфичног и општег нивоа. Ствари се концептуализују помоћу метафоре ВЕЛИКИ ЛАНАЦ ПОСТОЈАЊА, а односи помоћу метафоре СТРУКТУРА ДОГАЂАЈА. Овај рад даје основне информације о метафори са становишта когнитивне лингвистике са примерима из русинског језика. *Кључне речи:* појмовна метафора, когнитивна лингвистика, механизми мишљења

Msr. Aleksandar Mudri

ON THE CONCEPTUAL METAPHOR IN THE RUTHENIAN LANGUAGE

Summary

This paper looks at the conceptual metaphore as one of the main phenomena dealt with by cognitive linguistics. The view of mataphor has changed over time, from the poetic means to the mechanism of thought. Cognitive linguistics distinguishes between structural, orientational and ontological metaphors, and with regard to generality, there are metaphors of specific and general levels that stand out. Things are conceptualized through the metaphor THE GREAT CHAIN OF BEING, and relationships through the EVENT STRUCTURE metaphor. This paper provides basic information about metaphor from the point of view of cognitive linguistics with examples from the Ruthenian language. *Key words*: conceptual metaphor, cognitive linguistics, mechanisms of thought

Олена Папуґа, Руски Керестр

СЛУЖБЕНЕ ХАСНОВАНЄ РУСКОГО ЯЗИКА И ПИСМА У ОПШТИНОХ ДЗЕ ТО ЗОЗ СТАТУТОМ ОДРЕДЗЕНЕ[1]

Абстракт: Право на службене хасновань язика и писма националних меншинох ше находзи медзи першима правами зоз хторима ушорена културна автономия националних меншинох у Републики Сербиї як основа защити и очуваня идентитету, а реґуловане є з Уставом и велїма другима законами, хтори добре написани, алє их нєдостаточно применює, що видно зоз нашого руского прикладу.

Ключни слова: службене хасновань язика и писма, мацерински язик, национални меншини, права националних меншинох, назви местох, улїцох, учебнїки итд.

АНАТОМИЯ НАШОГО ЧАСУ

Република Сербия ма обовязку почитовац право на службене хасновань язикох и писмох националних меншинох и пре медзинардни спорозуменя хтори подписала, а то конвенция Совиту Европи о европскей повелї о реґионалних и меншинских язикох дзе ше учишлює албански, босански, болгарски, мадярски, ромски, румунски, руски, словацки, українски и горватски язик.

Проблеми у витворйованю права на службене хасновань язика и писма ше найчастеше зявюю у роботи орґанох явней управи, окреме кед ше глєда уписованє особного мена и презвиска на язику меншини. За тото нє виновати ми припаднїки меншинох, алє службенїки хтори такой на початку вимаганя уписац особни податки на мацеринским язику поведза же то компликоване, бо нє маю нїкого хто зна по руски, вец же ше то оддлужи, бо виписованє муша вимагац од компетентних у Беоґрадзе, та кед мено и презвиско будзе виписане на векшинским язику леґитимация будзе готова о тидзень, а кед будзе по руски, та о мешац.

Держава нє роби на тим же би змоцнєла капацитети орґанох явней управи, односно, нє прима на роботу особу що зна язик хтори ше службено хаснує же би ше процес поєдноставело, алє предрилює набок право национлних меншинох. Наш Национални совит би требал мац

1 Пише: Олена Папуґа, член Националного совиту рускей националней меншини Републики Сербиї, предсидателька Одбору за службене хасновань язика и писма Националного совиту, потерашня посланїца Народней скупштини Републики Сербиї.

список занятих полицайох, службенїкох, судийох, новтарушох хтори знаю по руски, алє то нє ма.

Нашо право же бизме на руским язику могли бешедовац у судох, же би мена улїцох и назви местох були написани на нашим язику там дзе ше наш язик службено хаснує, а то у општинох Кула, Вербас, Нови Сад, Жабель и Шид на цалей териториї, а у општини Бачка Тополя у населєним месце Нове Орахово.

Руски язик би мал буц ровноправно хасновани у державних орґанох, орґанох автономней покраїни, варошох и општинох, установох, явних подприємствох и явних службох. Значи, кед пойдземе до полиції, до инспекцийох у општини, до порцийней управи, до социялного, на биро роботи, до суду, до комуналного – вшадзи муши буц занята особа хтора зна по руски, а нє шме ше случиц же явне подприємство *Руском* у Руским Керестуре нє ма сайт по руски и же там шедза особи хтори гуторя же ше нє шме бешедовац по руски.

Закон о занятих у АП Войводини и єдинкох локланих самоуправох у члену 47. предвидзує же Влада зоз уредбу муши блїжей одредзиц кельо заняти цо знаю язик хтори ше службено хаснує буду мушиц буц у локалних самоуправох, полициї, явних подприємствох, судох...

У члену 3. Закона о службеним хаснованю язика и писма пише же до права на хаснованє мацеринского язика уходзи усне и писане бешедованє орґана у општини зоз гражданами, водзенє поступку за витворйованє правох гражданох, водзенє евиденцийох у општинских орґанох, видаванє явних документох, виписованє менох населєних местох, улїцох, назвох орґанох, фирмох, виписовнє явних поволанкох, обвисценьох, явних надписох итд.

Була сом иниціятор вименкох Закона о службеним хаснованю язика и писма же би народни посланїки бешедовали на мацеринским язику и же би писани документи подношели тиж на мацеринским язику. Тото право хаснуєм и бешедуєм по руски, а на сербски язик преклада Владимир Бодянец. Тото право маю и покраїнски посланиїки, алє сом нє чула же то даєден наш посланїк хасновал, а тиж анї нашо одборнїки у општинских скупштинох.

Донєдавна ше керованє хаснованя права на службене хаснованє язика и писма нє карало. По нових вименкох Закона, зоз 50.000,00 до 100.000,00 динарами ше каре одвичательну особу у орґану або орґанизациї хтора окончує явни овласценя кед назву орґанизациї нє випише на язику хтори ше службено хаснує. Пенєжну кару 200.000,00 до

1.500.000,00 динари плаци орґанизация хтора транспортни знаки и назви местох нє напише на язику меншини, а за тото потупенє кару плаци и одвичательна особа у орґанизациї зоз 50.000,00 до 100.000,00 динарами.

За витворйованє права на службене хасновонє язика и писма потребна насампредз свидомосц, хтору ми Руснаци такповесц нє маме. Закони нє познаме, а Одбор за службене хасновонє язика и писма нашого Националного совиту тоту часц цалком занєдзбал. У дотерашнїх зволаньох Одбор водзели особи хтори ше нє лапали до того, або нєдостаточно познали, односно познаю руски язик и його права и обовязки. Финансийни средства наменени тому Одбору хасновани нє за унапредзованє хасновaня нашо язика, алє за одход хорох до иножемства итд.

Нїґда наш Национални совит нє мал пригварки же у Керестуре анї єден полицай нє зна по руски, же на пошти нє прегваряю по руски, же сайт *Рускома* нє написани по руски, же поволаники за вибернаки доставаме лєм по сербски... Верим же и у других општинох нє лєпше. Зоз того шицкого вишло же би я, як предсидателька Одбору за службене хасновнє язика и писма у марцу требала зоз членми Одбора рушиц по наших општинох и видзиц яки стан, односно надпомнинац локалним самоуправом най почитую закони у тей обласци, бо их у процивним буду чекац кари хтори нє мали.

О УЧЕБНЇКОХ У ШКОЛОХ НАЦИОНАЛНИХ МЕНШИНОХ

По новей реформи образованя, того школского року друга и шеста класа маю нову програму, та з тим у вязи треба же би достали и нови учебнїки. Правда, вони ше док нє сцигню нови учебнїки можу учиц и зоз старих, цо значи же родичи муша купиц стари кнїжки, а док виду нови, та и їх. Два комплети у єдним школским року финансийно нє можу поднєсц анї богати жеми, а нє ми цо керпиме конєц з концом.

По Уставе Републики Сербиї заґарантоване право и исти условия за основне образованє и воспитанє. З тим у вязи и ми Руснаци у Сербиї маме здобути права, и нє важне чи нас єст 100 чи 14 500. Наш народ ту жиє 275 (боїм ше вше зоз меншим чувством за националним руским идентитетом), алє заш лєм и ище вше єст Руснацох хтори чувствую свою националну припадносц и знаю ше за ню бориц.

Учебнїки за тот чечуци школски рок вибрани з каталоґу ище вяри, предложени прекладателє, лекторе и обезпечене шицко цо требало ище влєце. Прешло вецей як мешац, почал школски рок, а учебнїки

нєт. Цо ше нас дотика, учебнїки були за друкованє порихтани ище на початку авґуста. Випатра же до компетентних тоти податки нє сцигли, та ушлїдзели обвиньованя дзепоєдних националних совитох, медзи нїма и нашого руского за утаргованє права на образованє.

Школи би мали буц гласнєйши, а окреме наставнїки хтори би нє шмели виявйовац же то нє проблем и же мож учебнїки и фотокопирац, та нє проблем и кед у класи 20 школяре достаню учебнїки а тройо нє, бо нє видруковане достаточне число (перше, учебнїки защицени зоз авторскима правами, та виновне дїло копирац их, а вец ище ґу тому и дискриминация же нє каждому шлїдзи учебнїк). Чежка ситуация и у мишаних школох у Коцуре и у Дюрдьове, дзе школяре векшинского народу почню нови школски рок зоз новима учебнїками, а нашо руски дзеци их чекаю до децембра, априла. То приводзи до роздумавоаня родичох же чи дзеци треба уписовац до школох з мацеринским наставним язиком чи нє!

Як народна посланїца у Народней скупштини Републики Сербиї сом ище 2009. року почала указовац же дзепоєдни национални меншини нє маю учебнїки. Од теди, та по тераз ше вельо того пременєло лєм на паперу, односно у законских предписаньох, а у пракси такповесц нїч. Процедури хтори провадза видаванє учебнїкох таки компликовани же кед бизме нє мали добру службу у Националним совиту хтора ажурна и одвичательна и посила шицки дописи на час, а тиж и добри и активни Одбор за образованє, могли бизме положиц ключ на дзвери наших руских школох. Нїхто би ше такповесц *нє таргнул* же нас после 275 рокох нєт.

Совит Европи и Европска уния визначую же буду давац потримовку защити и промоциї правох националних меншинох, бо то нє лєм же хасновите за промоцию националних меншинох, алє є хасновите и за цале дружтво и доприноши процесу европских интеґрацийох Сербиї. Як даваю тоту потримовку, щиро поведзено, нє знаме и нє видзиме ю. По шицким судзаци, вони надпоминаю компетентним институцийом у просвити, окреме у обласци настави националних меншинох, а питанє чи их контролую чи нє! У своєй дзешецрочней борби за учебнїки на язикох националних меншинох сом, анї раз на дїлу нє видзела же представнїки европских институцийох помагаю у ришованю того проблему. Та, на концу, по моїм виходзи же надалєй будзме мац тельо права кельо ше за нїх будземе бориц. Лєм чи ми маме кадри за тото и чи маме чувство за рускосц - то вельо чежше питанє.

Олена Папуга

СЛУЖБЕНА УПОТРЕБА РУСИНСКОГ ЈЕЗИКА И ПИСМА У ОПШТИНАМА ГДЕ ЈЕ ТО СТАТУТОМ ОДРЕЂЕНО

Резиме

Право на службену употребу језика и писма националних мањина је међу првим правами којима се уређује културна автономија националних мањина у Републикци Србији. То је основ за заштиту и очување националног идентитета. Право на службену употребу језика и писма регулисано је Уставом и великим бројем других закона и подзаконских аката који су добро написани, али треба настојати на њиховој доследној примени

Olena Papuga

THE OFFICIAL USE OF THE RUTHENIAN LANGUAGE AND SCRIPT IN THE MUNICIPALITIES WHERE IT IS DETERMINED BY THE STATUTE

Summary

The right to the official use of the language and script of national minorities is among the first rights governing the cultural autonomy of national minorities in the Republic of Serbia. It is the principal foundation for the protection and preservation of national identity. The right to the official use of languages and scripts is regulated by the Constitution and a large number of other laws and by-laws that are well written, but efforts should be made to ensure their consistent application.

Др Юлиян Рамач, Коцур
Униветзитет у Новим Садзе
Филозофски факултет
Оддзелєнє за русинистику, Нови Сад
ramacyu@gmail.com

В КАЛЇНОВИМ ЛЄШЕ ВОДА ДРЕВКО НЄШЕ (НАР. ПИСНЯ)
Яке то древко вода нєше?

Абстракт: У даєдних руских народних писньох зазначели зме стихи *вода* (тє. рика) *древо нєше* и *вода древко нєше*, а у каждей писнї на тим *древе / древку* шедзи жалосна дзивка, чеше ше и поносує на свою нєщешлїву судьбу: мили ю охабел, милого вжали до войска и др. Заинтересовало нас цо то за *древо / древко* рика нєше и прецо и дзе нєщешлїви дзивки на нїм путую.

Ключни слова: калїнов лєс, древо, древко, вода, дереґля

Пречитайме перше тоти штири народни писнї (даєдни у скраценей форми):

Ч. 1.

У желєним лєше вода древо нєше;
мила моя на нїм шедзи, чарни власи чеше.
Як ше зачесала, горко заплакала:
„Бодай сом це, мили, нїґда не спознала!
Нї тебе самого, нї коня твойого,
та биш ме нє збавел венка желєного,
желєного венка, златого персценка,
дзивоцкей коруни и младей персони!”
(Гнатюк ч. 178)

Ч. 2.

У шаришским лєше вода древо нєше,
Юлка на нїм шедзи, злати власи чеше.
Як их розчесала, горко заплакала:
„Бодай сом це, мили, була нє зазнала!“
(*Гнатюк ч. 183*)

Ч. 3.

В калїновим лєше вода древко нєше,
дзивка на нїм шедзи, чарни власи чеше.
Як их зачесала, горко заплакала:
„Бодай сом це, шугай, нїґда нє зазнала!“
Ище вона баржей горенько плакала:
дунайска єй вода злати венок вжала.
„Рибаре, рибаре, на цихим Дунаю,
чи сце нє видзели мой венок желєни?“
„Видзели ми його, долу з воду плїва,
долуводом плїва, у блаце спочива.“
(*Бинд-Кост 38. б.*)

Ч. 4.

У гайовим лєше
У гайовим лєше вода древко нєше,
на нїм шедзи дзивче, злати власи чеше.
Кед их розчесала, // җалошнє плакала:
Мойого милого бистра вода вжала.
У гайовим лєше тащочки шпиваю,
мойого милого до войни волаю.
Волаю, волаю, конїчка шедлаю,
на кого це, мила, ту зохабиц маю?
(*Бинд-Кост 19. б.*)

Ч. 5.

Наведземе и писню хтору Гнатюк записал на нашей Горнїци: Писню ч. 6. записал у Спишскей вармедї, а обявена є 1900. року у його зборнїку Етн. IX на 68. б., под ч.55 (нашо скраценє *Гнатюк*):

В каліновим лесе, вода древко несе,
сідіт на ньім дьівча, җовти власи чеше.
Йак йіх рошчесало, гірко заплакало:
Йе, Боже мий льубий, де йа сйа ту узьало?
Самам ту не прішла, вода мйа прінесла,
бодай тота вода муравом заросла.

У зборнїку Онуфрия Тимка „Наша писня“ (1989) под ч. 43. находзиме писню подобного змисту, а Тимко за ню гвари же ю записал Гнатюк у земплинским краю Ет. зб. IX ч. 55. По наведзених податкох (Ет. зб. IX ч. 55) заключуєме же ше ту роби о истей писнї яку зме наведли под ч. 5, а Тимко за ню тиж гвари же є у його зборнїку обявена як вариянта спомнутей писнї ч. 55. У Тимка писня глаши:

В калїновим лєше вода древко нєше
на нїм шедзи дзивче, чарни власи чеше.
Як их розчесала, горко заплакала:
„Ей, да це я шугай нїґда нє познала!“

У зборнїкох наших народних писньох зазначели зме, значи, пейц писнї (под числами 1–5) зоз стихами *вода древо нєше* и *вода древко нєше* (перши штири писнї Гнатюк записал у Бачкей, а пияту на Горнїци)*:* у писньох под ч. 1, 2. и 3. тема”желєни венок”, у писнї под ч. 4. тема жаль дзивки за милим, хторого одведли до войска, у писнї ч. 5. дзивка плаче нє знаюци як ше нашла на води: *дзе ше я ту вжала? ... вода ме принєсла*.

У спомнутих пейцох писньох заинтересовало нас цо знача слова *древо* и *древко*[1] . Наведзме ище раз стихи зоз перших пейцох писньох у хторих похасновани слова *древо* и *древко*:

ч. 1: *У желєним лєше вода древо нєше,*
мила моя на нїм шедзи, чарни власи чеше.
ч. 2: *У шаришским лєше вода древо нєше,*
Юлка *на нїм шедзи*, злати власи чеше.
ч. 3: *В калїновим лєше вода древко нєше,*
дзивка на нїм шедзи, чарни власи чеше
ч. 4: У гайовим лєше вода *древко* нєше,
дзивка на нїм шедзи, чарни власи чеше
ч. 5: В каліновим лесе, вода *древко* несе,
сідіт на ньім дьівча, жовти власи чеше

Одвит цо у тих стихох знача слова *древо* и *древко* найдземе у наслову писнї ч. 1 у тим зборнїку, а у Гнатюковим зборнїку наших народних писньох у тей истей писнї под ч. 178. Гнатюк дал тей писнї наслов На дарабі, а українске диялектне *дараба* значи „повязани вєдно

1 Писню Михала Ковача Там под лєсом калїновим зме нє вжали за анализу, бо у нєй поточок (нє рика) нєше древко (нєясне яке древко), а дзивка-широтка шедзи при поточку (а нє на древку). Перши два стихи писнї Там под лєсом калїновим // вода древко нєше Ковач вироятно превжал зоз даєдней горе цитованей народней писнї.

вецей длугоки древа, салфи“ хтори ше спущовали долуводом по рики – по нашим то *дереґля,* по сербски *сплав,* по українски *пліт* (ґен. *плоту).*

Вирубане древо (салфи) карпатски древорубаче спущовали з горских лєсох по потокох и „валовох” до векшей рики, по хторей их спущовали долуводом до подприємствох хтори древо прерабяли або го предавали як будовательни материял. Найчастейше древа спущовани позбивани вєдно як дереґлї, а управяли (корманьовали) з нїма двоме (на менших рикох) або троме (на векших рикох) *корманьоше*, хтори стали за корманьом на предку дереґлї. У єдней дараби-дереґлї могло буц 300–800 m3 древа. Корманьоше були медзи людзми окреме припознати: то були схопни и шмели хлопи.

У описох спущованя древох-дереґльох по рикох хтори зме нашли на интернету споминаю ше *корманьоше*, алє нє и други людзе як путнїки. Тиж и на вецей фотоґрафийох дарабох-дереґльох зме видзели углавним лєм корманьошох. Лєм на пар фотоґрафийох дереґльох замерковали зме, окрем корманьошох, и даскельо одроснути особи. Прето нам ище вше нєясне як ше на таких вельких дереґльох могли найсц тоти нєщешлїви млади дзивки.

Дараби (дереґлї) дакеди вироятно служели и як скели за превоз людзох з єдного боку рики на други бок. На такей дараби би нам присуство младей дзивки було розумлївше. Таку дереґлю вироятно маме у писнї ч. 180 у Гнатюковим зборнїку:

... ґу води бежала.
„Превеж ти мнє, превеж, превежнїчку млади,
ша я ци заплацим з тамтей страни води!“ (*Гнатюк ч. 180*)

Заш лєм, стихи писньох ч. 1–5 ясно гуторя же *вода древ(к)о нєше* (тє. же древо идзе долуводом).

Прецо народни поетове у шицких пейцох писньох описали нєщешлїви дзивки праве на дарабох-дереґльох, хтори рика нєше до їм вироятно нєпознатого швета? Уж саме питанє нам понука и одвит: кажда з тих дзевкох шедла на дарабу-дереґлю, цалком розумлїве, жадаюци пойсц зоз швета болю и нєщесца и дзешка у новим швеце найсц нове щесце. Заключуєме же дзивка у писнї ч. 1. вироятно шедзела *на дереґлї* (тє. у тей писнї: *на древе*).

Прецо у писнї дзивка шедзи на *древе,* а нє на *древох* (дереґля составена з вецей древох)*?* Здогаднїме ше же форму *древо* часто хаснуєме зоз значеньом множини (як материялни меновнїк): *привез древо з лєса*

(тє. привез *древа*). А кед у наведзеней писнї *древо* значи „дереґля“, вец и у писнї ч. 2. воно ма тото исте значенє. Тиж так и деминутивна форма *древко* у писньох ч. 3, 4. и 5, як заключуєме по контексту (*дзивка на нїм шедзи*), значи тиж „дереґля”.

Перши штири писнї зме превжали, як под нїма и пише, зоз зборнїкох наших народних писньох (*Гнатюк, Дюра Биндас–Осиф Костелник*). У нїх ше споминаю лєси, потоки, рики. Значи же зме перши штири писнї принєсли з Горнїци пред вецей як 260 роками, як цо и писня ч. 5. зоз Горнїци. Кед бизме лєм у наших бачванских писньох ч. 3. и 4. зазначели форму *древко*, та бизме подумали же наш народ забул першобутни текст писньох, та место *древо* у писньох похасновал деминутивну форму *древко.* Алє форма *древко* похаснована з истим значеньом и у карпатскей писнї ч. 5, значи же ше форма *древко* у писньох ч. 3, 4. и 5. вироятно хасновала на Горнїци и пред нашим приселєньом.

Затераз нам остава нєясне прецо у писньох ч. 3, 4. и 5. место *древо* похаснована деминутивна форма *древко*. У писньох ч. 1. и 2. вода *древо* нєше (= вода дереґлю нєше), а *на нїм* шедзи дзивче, та можеме заключиц же и кед вода *древко* нєше, а дзивче на нїм шедзи, та вона у дїйсносци шедзи *на древкох* одн. *древох,* тє. на *дереґлї.* Прецо вец у наведзених писньох похаснована деминутивна форма *древко*: *вода древко нєше, на нїм шедзи дзивче,* кед ту бешеда вироятно о дереґлї? Здогаднїме ше же деминутивна форма *древко* место *древо* похаснована и у пар других народних писньох у хторих ше нє спомина *дереґля:*

1. *У желєним гаю древко так сцинаю*
же ми аж до двора триски нападаю.
Цо би то лєм мали, алє таки вельки
же хто их позбера кед ми нєт фраєрки?
(*Тон ч. 199*)

2. *В ширим полю грушка древко верхом желєна, //*
под ню стої моя мила, очка уцера.
(*Бинд-Кост* 34)

Кед у першей писнї при рубаню *древка* падаю и вельки триски, вец то мушело буц векше або и вельке древо. За овоцово древа хтори на яр садзиме хаснуєме деминутивну форму *древка,* а у писнї ч. 2. дзивка, цалком лоґично, стої под виросну́ту грушку, а нє под праве посадзеним грушковим древком. А у обидвох писньох за виросну́те древо похаснована деминутивна форма *древко.* У тих двох прикладох форму *древко* можеме розумиц як поетичне слово: у велїх народних писньох находзиме таки

приклади: *очко* место *око, ручка* место *рука* и др. Алє у случаю *дереґлї*, хтора збита зоз длугоких, вельких, грубих стеблох чежко нам прилапиц же и ту *древко* лєм поетична форма.

Остава нам нєришене питанє: Прецо у писньох **ч. 3, 4.** и **5.** похаснована деминутивна форма *древко* зоз значеньом „дереґля“?

ЛИТЕРАТУРА

Дядя Беліч, *Лісоплавна історія Гуцульщини. Кляуза Балтаґул.htm*

ЖРИДЛА

Бинд-Кост – *Южнославяньских Русинох народни писнї*. Позберали и ушорели Дюра Биндас и Осиф Костелник – Р. Керестур–Нови Сад, 1927.

Гнатюк: *Руски народни писнї у записох В. М. Гнатюка.* Зредаґовал и до друку приготовел Дюра Латяк. – Руске слово, Нови Сад, 1972.

Тон: Онуфрий Тимко, *Наша писня*. Интеґралне виданє кнїжкох I-III зоз преушорену нотну часцу и IV кнїжки як новим додатком. – Руске слово, Нови Сад, 1989.

Др Јулијан Рамач

У КАЛИНОВОЈ ШУМИ ВОДА ДРВЦЕ НОСИ (НАР. ПЕСМА) КАКВО ТО ДРВЦЕ ВОДА НОСИ?

Резиме

У зборнику русинских народних песама аутор је забележио пет песама у којима је опевана несретна млада девојка која седи на *дрвету / дрвцу*, које плови низводно реком. На основу песме са насловом *На дарабі* (укр. дијал. *дараба „сплав“ – Гнатюк, ч. 178)* аутор је закључио да *дрво / дрвце* у овим песмама значи „сплав“: у шуми посечена стабла која су, причвшћена једно уз друго као сплав, спуштана низводно реком у дрварска предузећа (срб. *сплав,* укр. *пліт*). Именица *дрво* је употребљена у једнини као материјална именица. Аутор претпоставља да су такви сплавови некад употребљавани и као превозно средство. У свих пет песама несретна девојка симболично путује на сплаву у жељи да заборави своју невољу, у нади на нову срећу у неком другом свету.

Аутор није успео да објасни зашто је у неким од ових песама уместо облика *дрво* употребљен деминутиван облик *дрвце.*

Dr Julijan Ramač

IN THE PRIVET FOREST, WATER CARRIES A TREE (FOLK-SONG) **WHAT KIND OF TREE IS FLOATING ON THE WATER?**

Summary

In some collections of Ruthenian folk poems the author noted five poems about an unhappy young girl sitting on a tree floating downstream the river. Based on a poem titled *На дарабі* (Ukr. dialect *дараба*) – *Hnatjuk*, n. 178, the author concludes that the *древо / древко* (*tree*, *sapling*) in those poems means „a raft“: in the forest, trees were cut down and, joined into a raft, lowered down the river to the logging companies (Serb. *сплав*, Ukr. *плит*). In the poems, the noun *tree* was used in the singular as a mass noun. The author assumes that such rafts were once also used for river crossing. In all the five poems the unhappy girl symbolically travels on a raft wishing to forget her misfortune, hoping for new happiness in the new world.

The author failed to fully explain why in some of these poems the diminutive form *древко* (*sapling*) was used instead of the form *древо* (*tree)*.

Дереглї

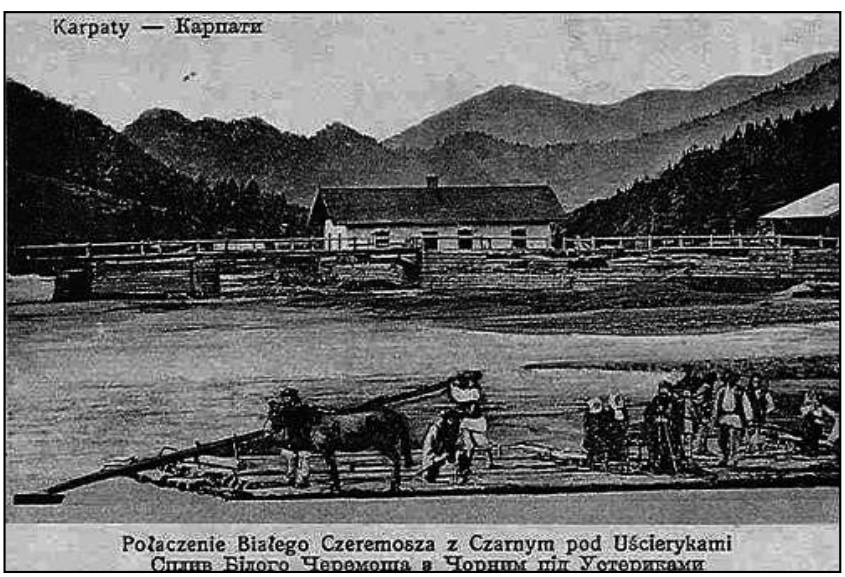

Połaczenie Białego Czeremosza z Czarnym pod Uścierykami
Сплив Білого Черемоша з Чорним під Устериками

Др Михаил Капраль
ведучый Русинського Научно-изглядователного
Інстітута имени Антонія Годинкы, Будапешт
kapraly@gmail.com

„НАШЪ ЮЖНЪ БРАТЯ" В УЖГОРОДЇ: ВЕРШЫ БАЧВАНСЬКЫХ АВТОРУВ НА БОКОХ НОВИНКЫ „НЕДЪЛЯ"

1942-1944 рокох (тексты и ілустрації)

Абстракт: В матеріалї представленї поетичнї творы русинськых авторув из Бачкы, котрі были публикованї в рокы Другуй світовуй войны подля языковых норм бачванського варіанта русинського літературного языка на бокох ужгородськуй новинкы „Недѣля", котра дас за три рокы, докы Войводина была зясь прикапчана до Мадярщины и была заперта містна новинка „Руски Новини", была єдинов русинськов новинков про Русинув Бачкы и Срима. Тексты ілустрованї сканами новинкы „Недѣля"1942-44 рр.

Ключові слова: русинська бачванська поезія 1942-44 рр., русинська періодика, ужгородська новинка „Недѣля"

Пуд час Другуй Світовуй войны по довгуй павзї Русины зясь, хоть лем на куртый час, были в єднуй державі. Позад того, же 1941. рока у Руськум Керестурі перестала выходжовати из печатнї містна новинка „Руски Новини", ужгородська „Недѣля" обстала ся хоть лем даяков алтернатівов не лем про бачванського читателя, айбо и про писателя. Даколы єм публиковав у „Шветлосци" статю за тоту ужгородську новинку, на бокох котруй быларубрика „За Бачванскихъ русинохъ!"[1]. У тітул днешнюй публикації суть вынесенї слова ї главного редактора Андрея Кутлана, молодого аґілного русинського новинаря и предсїдателя містного Общества ґрекокатолицькуй молодежи, котрый нараз по назначеню на довжность редактора на зачатку авґуста 1941. рока навщивив бачванськых братув. Матеріал, котрый вун пудготовив и застачив прекрасныма фотоґрафіями, увидїв світло світа у четырёх числох ужгородськуй новинкыод 5. октовбра до 30. новембра 1941. рока. Научну статю за саму „Недѣлю" переже єм публиковав у будапештськуй Studia Slavica[2]. Кібы дакого заінтересовали тексты ужгородського редактора за путованя на юг, навщивленя ным Коцура и Руського Керестура, їх мож

1 Капраль Михаил: Руска журналистика у чаше другей шветовей войни. Шветлосц. Часопис за литературу кул¬туру и уметносц, 2003, N 1.– Нови Сад: НВУ „Руске слово". 67-76.

2 Káprály Mihály: Ужгородская русинская еженедельная газета «Недѣля» 1941–1944 гг. Studia Slavica Hung. 57/2. – Budapest, 2012. 357–365.

найти у послїднюм томі „Русинського дайджеста”[3], у спередслові до котрого є и курта інформація за траґічну, хоть и тіпічну про русинського інтеліґента, його долю меже братами „ослободителями” нараз по войнї.

5 октобра 1941. НЕДѢЛЯ 3 стр.

Погледъ на Бачкиростуръ

Нашѣ южнѣ братя

Въ лѣтѣ, коли написме зъ нашими разовскими та терновскими братами до Сабадки на торжество мадярского хлѣба, я оденъ день застановиськмся въ Будапештѣ. Тамъ, на такъ названномъ Галасбаштѣ, виднѣйшие памятники двохъ монархъ, изъ котрыхъ оденъ упокъ и умиракъ. Не може дале ждти. Другий награсно указуе, что уже не далеко до Цѣли. Они глядали кольску мадярского народу на востокѣ. Якъ болѣвши была радость цѣлого народа, коли монахъ Юлїанъ вернувся въ страшными (иде татаръ!!!), но и съ радостними вѣстками, что найшовъ на востокѣ родныхъ братовъ.

То было дуже давно. Тогды тота надорожъ держала цѣлѣ роки, а днесь можно-бы учинити подъ нѣсколькими днями. А учинали, бо любили свой народъ, любили свою історію.

Якъ освободилася южна часть нашей державы — т. зн. Бачка — мене каждый божый день такъ кольо въ серци, чтобы данимъ способомъ ураати-бы мало часу, а розумѣеся и мало грошей и подвинутися на нашѣ южнѣ братя.

Мене страшно цѣкавило, что ци и они мають таку голову, таку бесѣду, таку ношу, такъ звычаѣ, якъ мы?

Богъ вѣдѣвъ и повелося Увидѣлисьме.

Правда, такой туй на початку признаюсь, что мы не ишли пѣшкомъ. Мы въ Будапештѣ сѣли на — бацикъ — моторъ, якъ у насъ кажуть, та гайда. Хотѣли новы-бы посмотрѣти. Но не повелося. Раховальисьме, что по-полудненкуеме въ Пештѣ, а вечерати будеме уже въ Уйвидеку, въ Новомсадѣ. Але перебачте... Камбячки, гвоздики и такъ дале не пустили айбаме полишли гаддыемъ по дорозѣ некотечки забитѣ курята, качки и т. д. Признаюся, — малисьме дась девять дефектовъ. Уже, майже вернулися изъ половины дороги. Но потому уже не малисьме дефектовъ — лише изнечнем на каждому кроцѣ. Мы хочу нидуе колеса фесть, абы держали. А то знаете не фигалѣ... Трясло, якъ чорта на шерегалѣ. Перебачте за слово еще и теперь не дуже комотно сижу на своемъ столцѣ.

Всё одно. Варта было выдержати. Мой товаришъ (бо самъ боимся такъ далеко рушитися!...) ишовъ гадати словаковъ, а я русины.

Въ нѣсколько разо найдеме мы въ одно село, такъ изваканый Дунаградъ и завдаемо перну мову (бо вымѣхлвати, найлѣпше отъ жовъ!...), что вы ще лише жиють въ томъ селѣ, а она чистимъ литературнымъ словацкимъ языкомъ отвѣчае, что Словакиѣ! Ей, малисьте видѣти моего цумбору. Якъ му нателко было. Та видишь... каже... туй Словаки жиють. Добре. Идѣмъ дале въ село. Та знаете, они не хочу вшитко описати, бо казалибысьте, что кто изъ далека приходитъ, тому возможно хоть что говорити (перебачте — многѣ може такъ-бы казали, что обрехатие...), но наведу лише только, что то мы-бы видѣти каждый изъ насъ.

Улиця щодовъ полита и вымета-на. Дворы, якъ дяка на мѣшки тѣта. Дѣти бѣгаютъ прибранѣ, якъ у насъ здесь на Унгварѣ. А то въ середѣ!...

Стѣны якъ блестять, якъ-бы изъ чистого сала, а украшенѣ такими художественными орнаментами, якъ-бы сонъ. **Нарадъ можно было постановити, что туй люде уже не знають гроша кулы дѣвати. Богатство, та роскошъ кулы не гинець.** Но, кажу собѣ словаки, то паны, интелигентъ, культурнѣйшѣ — просвѣщеннѣйшѣ. Боже, ба ци не треба буде менѣ гнѣвитися между нашими братами? Если найду ихъ.

Въ середнѣ села коло церкви найшли мы и парохіе. Зайшлисьме. Поговорили. Отець дуже сердечно приняв насъ. Такъ, якъ **то истинный Душепастырь мае робити.** Може, на передъ почуствовалъ, что мы не воини зъ баранячой шкурѣ. Коли мы розказали, что въ якомъ дѣлѣ ходимо зъ любовію-найлюбовъ, что о основаню католицкой организаціѣ дни слово не може быти, бо цѣлое село евангелики. Они чуствуються добрыми словаками, бо свой родный языкъ и черезъ двосторочной изоляціѣ отъ другихъ словаковъ не утратили — сохранили, но такъ само любять и свою прадѣду вѣру и нидачто на свѣтѣ не хотуть, абы якъ душевный животъ въ данюмъ покалахутили. Впрочемъ, повѣдайте будь чотрого хлопця, ци не то буде вамъ казати. Въ своемъ менѣ порозумѣвъ я, что кому они такъ богатѣ. **Они живуть въ дружности, въ любви и согласіи. Помагають оденъ другому. Они годѣ** одень на другого.

(Продолженя слѣду).

Фактом є, же по тум путованю моторков у Войводину отвітственого редактора „Недѣлѣ” Андрея Кутлана на зачатку воєнного 1942. рока зачали ся обявляти мало чуднї языково про пудкарпатськых читателюв тых рокув тексты бачванськых авторув, а в самуй Бачцї зачала ужгородська новинка переберати на свуй бук читателюв переже затвореных „Руских Новинох”. Про бачванцюв язык їх авторув зуставав цалком привичный, кедь не раховати чудный про ных єр (ъ) на кунцёви слов з твердым спувзвуком, котрый быв назад заведеный подля языковых норм ґраматикы Ивана Гарайды 1941. рока[4], котра и сповняла кодіфікаторську функцію про русинськый літературный язык у Пудкарпатю тых рокув, де вун довєдна з мадярськым первый раз в історії мав статус офіційного.На ілустрацію новуй редакторськуй політикы новинкы представлю ї фраґмент од 25. януара 1942. рока, поміщеный на другум бокови:

3 Русинськый дайджест 1939-1944. III/2. Кроника. Тексты з ужгородськуй новинкы „Недѣля” 1941–1944 гг. Матеріалы ушорив и спередслово написав Михаил Капраль. – Nyíregyháza, 2011.

4 Гарайда Иван: Граматика руського языка. Выданя Подкарпатского Общества Наукъ. Унгварь.

ЗА БАЧАВСКИХЪ [пузднїйше все ся писало: БАЧВАНСКИХЪ] РУСИНОХЪ! Тото число НЕДЇЛЇ посиламе шицкимъ предплатнїкомъ б. Рускихъ Новинохъ и модлїме да се преплаца на Недїлю такъ, якъ и на Руски Новини були предплацемъ [?]. Котри нє сце приимацъ тоту новинку най ю враци назадъ и то або поверенику кедъ ю одъ нього досталъ, або по пости назадъ до Редакциї до Унгвару. Предплатници б. Рускихъ Новинохъ, котри предплату виплацели напредокъ у 1941 року достаню [?] тоту новинку до 1. VII. на рахунокъ тей уплаценей предплати.

Ищи лем тельо додам, же даколы, доста уже давно, на научнуй конференції на честь тридцятьлїтя русинськуй катедры у Новосадськум університетї вельочестованый муй старшый колеґа Юлиян Рамач у бесїдї зо мнов повів, же добрі бы было позберати ай публиковати тотї вершы з ужгородськуй новинкы. Што на тото повісти? Ту неє зач дішкуровати, тото є літературна дїдузнина, культурна памнятка, котра має быти ку діспозіціїпро каждого изглядователя, котрый ся інтересує історіёв, языковыма и літературныма особостями бачванськых и сремськых Русинув. Хоть и по читавуй павзї по туй давнюй бесїдї з Юлияном Рамачом у прекраснум, милум про каждого Русина грункастум містї, котрой, кідь добрі тямлю, ся кличе Фрушка Гора, реаґуву на його просьбуи заганям тексты поетичных творув бачванськых авторув з ужгородськуй русинськуй новинкы „Недѣля” там, де їм давно має быти місто, до Нового Сада. Ищи лем тельо зазначу, же звідавый и мерькувный читатель ся од мене годен попросити, де є верш „Звада” авторства Якима Олеяра, за котрый єм споминав у публикації на бокох „Шветлосци” 2003. рока? Мусай ся признати, же на мою ганьбу, стратив єм копію ипен туй новинкы за 8. февруара 1942. рока. Так же лишыв єм роботу про ищи дакого, ко буде шіковнїйшый и компетентнїйшый, ги автор сых шорикох... Ушыткі другі тексты, котрі даву ту за кронологічным шором, змагав єм ся передати максімально захранявучы особости (даколи и печатнї хыбы) публикації в ужгородськуй новинцї. У сякых [ ] квадратных скобкох даву исправленя хыбы вадь коментуву якісь міста у текстох. Надїву ся, же редакція Studia Ruthenica, котруй є адресована моя скромна праца, буде годна вухосновати и дашто з ілюстративного матеріала, котрой єм попризбіровав у властнум віртуалнум архіві. Не єм на тельо фахманом, жебы коментовати языкові и літературнї характерістикы текстув, котрі заганяву до Нового Сада, айбо супукуйный єм, ибо добрі знам, же ипен там суть як цїнителї властнуй культурнуй дїдузнины, так и спеціалісты на тоту роботу.

Велми бануву, же про днешнї санітарнї нормы, не годен буду ся стрітити з своїма дорогыма колеґами з Новосадського університета на праздноваию красного про вшыткых нас юбілея, 50-лїтя „Дружтва за руски язик, литературу и культуру”, де єм мав честь быти покликаным. Айбо тїшу ся надїёв, же тотї мізернї писемнї матеріалы, што заганяву, и котрі нас, пудкарпатськых и бачванськых Русинув, довєдна даколы скапчовали на бокох єднуй айбо общуй новинкы, будуть хоть лем мало на хосен у розвою нашуй общуй русинськуй культуры.

Нашѣ южнѣ братя въ Бачкерестурѣ

СТРАХЪ

Тексты:

ВИЛЇЯ

Кедъ ушъ придзе вечаръ и дзень престанє,
Докончи ше шицка робота, беганє.
Зосъ вечаршимъ дзвономъ шицко ше умири,
Надъ змученимъ шветомъ ноцъ кридла рошири...

Доокола вона цали шветъ обвиє,
Поля, гори, лєси, скридлами закриє.
Надъ тимъ ширимъ шветомъ миръ завлада,
И зацихнє мержня, грихъ и звада.

Кедъ вечарша гвизда пушчи зарю ясну,
У палати чи колїби увидзиме слику красну,
Коло стола оцецъ мацъ и цала фамелия,
Нєшка Святи вечаръ, нєшка намъ Вилія.

На штредъ стола Крачунъ, єдла,п [друкарська хыба]
а гочъ и худобни,
Доокола клєча оцецъ, мацъ и дзеци дробни.
Руки шицки на молитву поскладали,
Та дзекуюъ йому, же тотъ вечаръ дочекали.

Дзекуєме Боже! За нєбески дари цо ихъ маме!
Же Твойо Рождество нєшка преславляме!
Дзекуєме Тебе! Ти найкраши цвите!
”Христосъ Раждаєтся!,, Славите!

Якимъ Олеяръ (Недѣля, 4 януара 1942, с. 7)

Чи сте бесїдовали зось учителямъ?

Стрійце не за малого школяра

РОБОТНИЦЬ РУСИНЫ!

НЕДЬЛЯ

ВИЛЇЯ

Роли малуки у исторії

Найнюви будовалї на шисце

НЄШКА ВЕЧАРЪ

Нєшка вечаръ хижочки нашо,
Зосъ шнїгомъ билимъ закрити,
Буду здабацъ на хлївъ-Вертепъ.
Худобни − у цмоти овити.

Нєшка вечаръ дзеци розвешеля,
Хижочки нашо и цали шоръ
И заменьовацъ буду кедишнї,
Небесни ангелски хоръ.

Нєшка вечаръ гвизда ясна,
Зашъ на нєбє виступи,
Бо ше нєшка родзело дзецко,
Цо родъ людски викупи.

Нєшка вечаръ нашо дзвони,
Якъ дакеди труби ангелски,
Дзвонїцъ намъ гласно буду,
Теразъ ше родзелъ Царъ небески.

Нєшка вечаръ до церкви святей,
Шицки людзе ше буду збивацъ,
И писню ”Христосъ Раждаєтся!„
Весело буду шпивацъ!

Михаилъ Биркашъ (Недѣля, 4. януара 1942, с. 8)

8 стр. НЕДѢЛЯ 4 януара 1942.

НЄШКА ВЕЧАРЪ

Нєшка вечаръ хижочки нашо,
Зосъ шнїгомъ бялимъ закрити,
Буду здабацъ на хлївъ-Вертепъ,
Худобки — у цмоти свити.

Нєшка вечаръ дзеци розвешели,
Хижочки нашо и цали шоръ,
И заменьовацъ буду кединоі,
Небесни ангелски хоръ.

Нєшка вечаръ гвезда ясна,
Зашъ на небє виступи,
Бо ше нєшка родзело дзецко,
Що родъ людски викупи.

Нєшка вечаръ нашо дзвони,
Якъ дакеди труби ангелски,
Дзвонїцъ намъ гласно буду,
Теразъ ше родзелъ Царъ небески.

Нєшка вечаръ до церкви святей,
Шицки людзе ше-буду збивацъ,
И писню »Христосъ Раждаєтся!«
Весело буду шпивацъ!

Михаилъ Биркашъ.

Дѣчата въ Кудрѣ идуть изъ Вечерни

Найстарша хата въ крестимъ на селѣ въ Кудрѣ

ВѢСТИ ЗЪ КЕРЕСТУРА

Предъ валаску фина слика
Тамъ внєдзелю република,
Вецей людзохъ якъ у служби
Їмъ би танєръ дацъ на руби.
А въ байбернї у тимъ часу
На карсцелїкъ кладу ”касу„
Шнапслу, визу обрацаю
И такъ службу отправяю!

Яр (Недѣля, 25. януара 1942, с. 2)

ВЕЧАРШИ ДЗВОНЪ

На полю жимни виторъ виє,
Якъ да предъ собу дакого гонї,
У цми валалъ ушъ лїцо криє,
А зосъ турнї дзвонъ вечарши дзвонї.

Далеки, цихи, його гласи,
Иду презъ поля, якъ да плїваю,
И здогадаюлюдзохънатотичаси,
Цошеназадънєврацаю.

Якимъ (Недѣля, 1. февруара 1942, с. 3)

НОЦЪ

Така чудесна ноцъ,
Ягодъ у раю,
А витрикъ цихи,
Якъ да гудаци граю.

Цали шветъ бимъ любелъ,
До шерца прицагнуц,
Цо красне-паметацъ,
А цо подле та забуцъ.

Якимъ (Недѣля, 1. февруара 1942, с. 3)

МОДЕРНЕЙ ЖЕНИ

Жено мила, Твоя свила − а на лїцу зашъ помади,
Гвари чловекъ своєй жени − задали намъ ушъ досцъ звади.
Нацо ми ше тельо билїшъ, − Престань ушъ разъ за Бога милого,
Най це квици, чиста душа − я це любимъ и презъ того.
Руцашъ пенєж, трудъ и муку, цо насъ кошта вельо зною,
Зосъ тимъ будзешъ краша − признамъ, але брудзишъ душу свою.

Мужу мили престань слово − дай ми ушъ разъ и спокою,
Ша и други ноша свилу − питацъ можешъ мацеръ мою.
Та и вона таку ноши − лємъ кусъ цмейшу зосъ гадвабу.
Прето мала зъ моїмъ оцомъ − часто, часто, зваду.
Теди вона залярмала и подзвигла бурю праву,
А мой оцецъ цо зналъ зробицъ − уцихъ, спушчелъ главу.

Дармо жено полни орманъ, злато, шмати дзевецери,
Кедъ ци душа празна − дармо шицко. Такъ поведъ мацери:
Твоя душа ма буцъ полна зосъ любову и чесноту,
То ци краши душу, цело − а знїшчує грихъ простоту,
Баржей якъ блїшчаце злато − та и ясне шветло його
Вецей вредзи чиста душа − и любовъ власного.

Боже святи цо да робимъ? Сама плачемъ. − Ахъ за Бога
Цо да робимъ мили мужу, да ше враци наша злога?
Охабъ жено драги шмати, баршонь, злато и гатласи [,]
Одруцъ пудеръ и помаду, а нєбренуй вецей власи.
Поштуй шмати, животъ, душу свого рода [,]
Та ше знова враци назадъ, наша любовъ и злагода.

Учитель (Недѣля, 1. фебруара 1942, с. 3)

ВЕЛЬКОНОЦНИ ДЗВОНИ

Знами вєдно ашъ до нєшка,
Жалосцъ вельку прецерпели
А нєшка намъ вони гласно
И радошнє задзвонєли.

Длуго вони такъ дзвонєли,
Зосъ сна, природу будзели,
Бреги, лєси и ровнїни,
Перши желєнь ушъ пушчели.

А у шерцохъ людзскихъ вони,
Бриги жимски порашели,
Найславнєйше ярнє швето,
Вони людзомъ оглашели.

Длуго вони такъ дзвонєли,
Христосъ воскре[с], спашелъ шветъ,
Животъ вични вамъ даровалъ,
Ужъ на швеце вичней шмерци нєтъ.

Вельконоцни дзвони дзвоня,
Съ писню людзохъ преберaю,
Шицки гласи вєдно беру
А гу Богу посилаю.

Михаилъ В[Б]иркашъ (Недѣля, 5. апріля 1942. с. 4)

4 стр. НЕДѢЛЯ 5 апрѣля 1942.

Герберть Олейбергъ:

Велька ноцъ у Єрусалиму

Якъ тебе поколишъ дичне место? Зовъ чиjъ починаjъ твою хвалу, ти, котре ши найвисшихъ предместохъ туги милийонохъ? Поведи твоjма мурами я часто думалъ на Єгулу Бетъ Галеви, марокканского поета 12 вику, котри зъ далекей Кастиліj, де вонъ жилъ якъ лєзъръ, тужелъ за тобу:

Охъ, бувъ тамъ я зъ поривомъ
гайбовнъ
Молиjъ ше, де вибранимъ
пророкомъ
Завелъ ше Богъ! И летомъ зъ
далекъ
Достаjъ ше до Твоjхъ святихъ
рубижъ.
Залiвицъ свойого шерца рани!
Я спадкуть би нiцъ на жемъ зъ
шесца пяни
Цiлуючi ю, бо вона — жемъ свята
И гу кладнимъ камечьомъ прикладалъ безъ уста . . .

Кедъ би вонъ тераз пришолъ гу, розчаровалъ би ше. Та и тедi, кедъ би вишолъ зозъ мелзаницы на скрозней штациї штвартку годзини окъ нарошу. Але иначъ тота дакедишня столица Давидова на чловека и тераз на чаръ, котри не можъ порównацъ зозъ никимъ другимъ. Особово зъ рана, кедъ видзе случечко и тепаци цегласти муры и капури, кедъ ше стада чарнокъ опацъ цихо прецагую поподъ камениcти скали, а надъ околму вини камени спокоjнi пустинi — идзе Єрусалимъ на бiлци сiй незарумей шецкотъ.

Цiшина чуйе чисте, лiйка прецъ тоту столицу трохъ нарушъ шаста. И таки исти торжестисци нарой ши ше кажди вечеръ, кедъ зъ комокъ гайбовнаjъ виростаjу цiнi и шветла по людзкихъ домохъ. зiлiваjу ше у прецудней гармой зозъ звездами на небе.

Тогъ образъ потерпаjъ еще не гу-би ни єдна фабрика. Зъ Масливскей Гори нарошъ виператъ, якъ средньовиковна твердиня зъ дооколнима мурами, котри вибудовалъ султанъ Саладинъ, а по нiмъ Сулейманъ, на старихъ Соломоновихъ фундаментохъ. Лемъ из єдним месце видно, на жаль, дзиру при капури Яффи. Ту ше ужъ замишалъ пiдъ Вилгелмъ II. року 1989, бо наредзюъ же би му тамъ зробели улiцу, кедъ вонъ прихоцелъ до Єрусалиму.

Можесiъ такъ стацъ на гори и слухацъ безъ вистатосци легки шумъ нарошу и припатрацъ ше на мураванiце бiего домохъ. Барзъ уски и стримяни улiци, порозрущовани на сказокъ, не допущую автомъ жiни руръ. Место iхъ трубко найчастейше учуеце гласъ гамилохъ, або осла, котри ту шпика скоро мелодиjа.

Зъ Масленской Гори видена ... мани до Гетсеманской Загради, ... диканей зъ фиjлками. Предвиду ... при зворушаjуцого места, о котрим ... евангелистъ Лука пише: «Єсус ... Исусъ пришолъ цалкомъ бiлi ... збачелъ нарошъ и заплакалъ над ... нiмъ». Нiгдзе талъ силно, якъ ... тимъ месце, не зворушуjе нас. Д... ка из два подиї, котри пришли ... за другу: шмерцъ Исуса и розпа... Єрусалиму.

У книжки-водичу по Палестини ... прочиталъ таке место: «Исиход ... Єрусалимъ розчаровуjе путуючи... а мне иначъ прицаjло. Того мо... одъ першого попатрунку. Такъ ... живо ше ми зарили до шерца ... льомнини животъ арабохъ и ... стаjнца габа людзохъ, котри ... по Давидовей улiци одъ рана до ... чара. А далей и шицки хлаиа, ... ви, синагоги и мошеi,[1]) та ... плачуе[2]) — зворушаjуци одлом... найвекшей святинi швета. Ин... сомъ ужъ чулъ, же жидзи часто ... чу ту лемъ прето, же би нихъ пу... ци видзели, але я видзелъ ту и ... рихъ и младзихъ зъ найчистей... слизами на лiцу.

Видзелъ сомъ и старцохъ, ... ше сцели скрицъ зозъ своjм ... льомъ у найцемнейшому кут... Були ужъ и таки психологи, ... сни, котри радзели вибудзи... змуръ плачуе у каждмъ вели... нарошу на швеце, де єстъ жи... Чулъ сомъ и нераз поносовани... дихъ - сионистохъ.[3]) же iхъ, ... безцiльно плачу, место да ше ст... якъ злиъ вибудовацъ старе ... ство.

Ведьке значенiе исторij скри... на тiмъ месце: докъ тоти цi су... ни и надзадзани долу плачу, ... ходла поебiдници, бо из святей с...

[1]) турска Сонница.

[2]) „Кур плачу" — од старого Са... нового храму вишчали лем фазати... ту котрему можди видла мармор.

[3]) „Сионисти" — тие же волци ... национализести, котри сцу у Палестини ... нец старе миллионе ...

За Бачванскихъ русинохъ!

ВЕЛЬКОНОЦНИ ДЗВОНИ

Знами вєдно вшъ до исина,
Жалоснъ нельку пречнерели
А исшка начъ вони гласно
И радоние зазвонєли.

Длуго вони такъ дзвонєли,
Зоръ єня, природу будзели,
Брєги, лєси и ровнини,
Перши жєлєзъ упъ пупчели.

А у шерцохъ людзкихъ вони,
Бриги жимєни поранєли,
Найєлянєнєше ярис швєто,
Вони людзомъ оглашєли.

Длуго вони такъ дзвонєли,
Христосъ воскре, спашелъ швєтъ,
Животъ вічни вамъ даровалъ,
Ужъ на швеце вичней шмерци нєтъ.

Вельконоцни дзвони дзвоня,
Съ писню людзохъ преберaю,
Шицки гласи вєдно беру
А гу Богу посилаю.

Михаилъ Виркашъ.

Поливани на Великдень въ Бачцѣ.

НА ВИЛІЮ 1942-ОГО

Нєшка вечаръ, предъ вельо роки
Пастире зозъ сна твардого поставали;
Гвизда ясна ошвицела шветъ широки:
Ангели на нєбе писні шпивали
”Слава во вишнихъ Богу... „

И теразъ у малей хижочки, на концу валала,
При пецу жимнимъ и празнючкимъ столє,
Будзе шпивацъ фамелия цала,
Знаюци свою чежкосцъ и горку долю:
”Слава во вишнихъ Богу... „

И на главней уліци, у красней палати,
Дзе жию лємъ мужъ и жена сами
На столє єдла и крачунъ богати,
Буду шпивацъ дзеци подъ облаками:
”Слава во вишнихъ Богу... „

И тамъ далєко, штредъ бою чежкого
И дзела уцихню на єдну годзину;
Кажди ше здогада часу святого,
Кедъ ангели шпивали Божому Сину:
”Слава во вишнихъ Богу... „

Нєшка у церкви нашей, точно на полноци
Зидзе ше озда и нашъ валалъ цали,
Придзе кажде, хторе лємъ ма моци,
Зашпиваю стари, а такъ и мали:
”Слава во вишнихъ Богу... „

Олеяръ(Недѣля, 3. януара 1943, с. 4)

ВИНЧОВАНКА

На востоо[-]ку гвизда вишла
Доокола жемъ обишла
Цалимъ шветомъ восияла
Надъ Керестуръ горе стала

Надъ Керестуръ вельки славни
Пригадала часи давни
Цали валалъ рошвицела
Таки слова прегварела

Винчуємъ Вамъ яку-таку
На б[Б?]аришчу и Буджаку
На Збегньове, Циглаш[о]ре
И широкимъ Новимъ-шоре

Дзецомъ нашимъ на початку
Чоколаду, коня, бабку
Филеръ, пенгу и орешки
Да наполня свойо мешки

Добре здраве людзомъ шицкимъ
Якъ далекимъ такъ и блїскимъ,
Мехъ пенєжи и конопи
А чесарохъ полни шопи

Най конопи предаваю
Подъ заглавокъ най складаю
Наостатку новосцъ малу
На конопи ”максималу,,

Автобусу драгу фину
Нови гуми и бендзину
Да нє йойча нашо жени
”Зашъ автобусъ погубени,,
А тарговцомъ шицкимъ нашимъ
Да зметеромъ клїнъ випрашимъ
Най намъ цени нєдзвигаю
Кедъ же нєсцу да ше каю

На пияцу велї ствари
Сиръ и вайца гочъ и стари
Отворено шицко кладзме
Да престанє ”такъ покрадзме„

А шпорташомъ нашимъ братомъ
Дай имъ Боже вельке щесце
Да ше можу разъ похвалїцъ
”И ми ужъ на першимъмесце„.

[Без автора] (Недѣля, 3. януара 1943, с. 5)

Ксеня Новоселска:

ОБЧЕКОВАНЯ

І вельо часи ушъ прешли,
Одкеди о Тебе шнїємъ.
Хочъ Ши далєко, далєко барзъ,
Я лємъ Тебе обчекуємъ.

Вечаръ, кедъ ше помали спущує,
І кедъ жимнї віторъ задує,
Най Ци ноши тоту пісню,
Тамъ геть [ъ], най Це обрадує.

А зъ нєй зрозумъ же то Тебе пісня пошвецена!
І ту далєко Це обчекує,
Шніє о Тебе єдна дзивчина,
І о Тебе піснї вишпівує.

На яръ, кедъ пахъ ше розшири любічици розквітнутей,
Кедъ слунечко зашъ огреє жемъ,
Ти придзъ! Придзъ ґу тей,
Цо чека Тебе лєм!

(Недѣля, 31. януара 1943, с. 4)

ВИЛІЯ У РУСКИМЪ ВАЛАЛЄ

Ноцъ... Зозъ билимъ шнігомъ на широко
Закрити Божи шветъ.
На облакохъ вшадзи у валалє
Розквитнулъ лядовъ кветъ.

Валаломъ цалимъ цихо и пусто
Вшадзи жима и мразъ.
Лємъ конаръ ореха дагдзе у дворе
Зашкрипи зъ часу на часъ...

Наразъ, заграли зозъ турні дзвони
Розлялъ ше ширцомъ гласъ:
– ”Христосъ ше народзелъ того вечара
Богъ, Богъ, Богъ нашъ и Спасъ„.

А за дзвонами якъ хоръ ангелохъ
Дзеци зашпивали...
”Пожаданого, зъ нєба даного„ –
Зъ дзвонами витали.

Ноцъ... Зозъ билимъ шнігомъ на широко
Закрити Божи шветъ.
Тей ноци дала Мария швету
Зозъ раю найкрасши кветъ.

Задунайовъ [Михайло Ковач] (Недѣля, 7. януара 1944, с. 4)

НЕДЪЛЯ

ВИЛІЯ У РУСКИМЪ ВАЛАЛЄ

СВЯТЫЙ ВЕЧЕРЪ

ПЛАЧУЩИХЪ УТІШЕНІЄ...

Др Михаил Капраљ

„НАША ЈУЖНА БРАЋА“ У УЖГОРОДУ: СТИХОВИ БАЧКИХ АУТОРА НА СТРАНАМА НОВИНА „НЕДЂЉЯ“

1942-1944. године (текстови и илустрације)

Резиме

У материјалу су представљена поетска дела русинских аутора из Бачке, која су објављена у годинама Другог светског рата према језичким нормама бачке варијанте русинског књижевног језика на странама ужгородских новина „Недиља” („Недѣля”), које су у периоду од око три године, док је Војводина била укључена у Мађарску и док су локалне новине „Руски новини“ биле затворене, била једина русинска новина за Русине у Бачкој и Срему. Текстови су илустровани скенираним деловима новина „Недиља” („Недѣля”) од 1942. до 1944. године.

PhD Mihaly Kapraly

„OUR SOUTHERN BROTHERS” IN UŽHOROD: THE VERSES OF BAČKA AUTHORS ON THE PAGES OF THE NEWSPAPER “NEDIL`A” (НЕДѢЛЯ)

1942-1944. years (texts and illustrations)

Summary

The material presents poetic works by Ruthenian authors from Bačka, which were published during the Second World War according to the linguistic norms of the Bačka variant of the Rusyn literary language on the pages of the Užhorod newspaper „Nedil`a” (Недѣля), which was in the period of about three years, while Vojvodina was included in Hungary and the local newspaper „Ruski novini” („РускиНовини”) was closed, the only Ruthenian newspaper for Ruthenians in Bačka and Srem. The texts are illustrated with scanned parts of the newspaper „Nedil`a” (Недѣля) from 1942 to 1944.

Мр Славомир Олеяр, Канада

ДУНАЙ У ВОСТОЧНОСЛАВЯНСКИХ НАРОДНИХ ПИСНЬОХ

Абстракт: Лексема Дунай ше зявює у велїх народних писньох и приповедкох восточнославянских народох у символичним и метфоричним значеню хтори вироятно одгук реалних историйних подїйох преробених у народним паметаню и зачувани зоз митолоґийним призвуком. Час наставаня поєдинєчних писньох чежко точно утвердзиц на основи тексту, та историйни цек ту подзелєни на даскелї периоди у хторих Восточни Славянє були у дотику з Дунайом и подїї у тих периодох вироятно були основа за їх наставанє. За реализацию цилю того виглєдованя приблїжно одредзиц историйни оквири у хторих настали таки писнї, хасновани доступни кнїжки и други написи на интернету.

Ключни слова: Дунай, Русини, Руси, Билоруси, козаки, войни, Австроугорска монархия, Отоманске царство, царска Русия

Нєридко ше у наших народних шпиванкох спомина рика Дунай. Так, наприклад, у писнї „Червена ружа трояка”, жена грожи мужови пиянїци:

Нє бий ме, мужу, нє карай (2х)
зохабим дзеци,
дзеци зохабим,
а сама пойдзем за Дунай.

У писнї „Їхав козак за Дунай”, козак ше розходзи зоз дзивку:

Їхав козак за Дунай, сказав: „Дівчино, прощай!
Ти, конику вороненький, неси та гуляй!”
„Постій, постій, козаче, твоя дівчина плаче,
Як ти ж мене покидаєш, тільки подумай!”.

Дунай ше тиж спомина у писньох „Ой у гаю, при Дунаю”, „Дунаю, Дунаю”, „Дунаю, Дунаю, чому смутен течеш?”, „В зеленім гаю”, „За річкою за Дунаєм”, „Ой, там за Дунаєм”, „ Запорожець за Дунаєм”, „Як Дунай паспрачаліся з морем”, „Дунаю, Дунаю бистра вода в тобі” итд., а тоти писнї ше вяжу за Українцох, Русинох, Лемкох, Билих Русинох, Русох, Гуцулох, Бойкох... Остатня начишлєна, „Як Дунай паспрачаліся з морем”, то билоруска народна писня.

Уж и сам попатрунок на мапу як чече Дунай указує же цошка нє у шоре, бо нїхто з Русинох (ту рахуєм Українцох, Лемкох, Бойкох, Гуцулох

и Билих Русинох тє. Билорусох) и Русох, нє жиє на векшей териториї коло тей рики. Винїмок Русини (Руснаци) у бувшей Югославиї, алє їх писнї о Дунаю випатра старши од часу насельованя до Панонскей ровнїни, а тиж и лєм мала часц України ше находзи коло улїву Дунаю до Чарного моря. Сучасни просторно-ґеоґрафски дотик тих Восточних Славянох з Дунайом вельо менши як цо то його присутносц у їх писньох хтори спадаю до шора найкрасших. О краси тих писньох шведочи факт же велї заходноевропски композиторе „пожичовали" музични фраґменти, теми, а дакеди и цали писнї хтори адаптовани до цудзей музичней традициї як їх власни. Позната мелодия писнї „Їхав козак за Дунай" хтору хасновал Бетовен (Ludwig van Beethoven), длуго була рахована як шкотска народна писня.[1]

Як то же ше Дунай спомина у писньох Восточних Славянох, а анї єден з тих народох, окрем українского на малим просторе коло улїву до Чарного моря, нє жиє коло нього? (Сл.1)

Сл.1 Цек Дунаю

Єст толкованя же Дунай у народних писньох ма символични характер и представя свойофайтову граніцу, преход з єдного побережя на друге, зоз мирного живота до шмерци. Рика, озеро, лєбо вообще вода у митолоґиї велїх народох представя конєц, препреченє хторе душа

1 Тарас Филенко, Ukrainian Songs with Historical and Cossack Themes in the Works of Western European Composers, http://lab.chass.utoronto.ca/rescentre/slavic/ukr/Cossacks/Filenko-Songs.pdf

муши прейсц и ту ше часто находзи и чамец лєбо ладя як наприклад у греческей митолоґиї дзе Харон превожи души мертвих на чамцу през рику у под'жемним швеце. У єгипатскей митилоґиї, душа умартого мала прейсц през огньове озеро на ладї бога Ра. У Києвскей Руси умартого вожда ховали так же го положели на ладю хтору дрилєли на воду и потим запалєли. Знова ше зявює вода хтору душа муши преплївац.

Єден час пановало думанє, на основи тексту зоз хронїки „Повѣсть врем-ньныхъ лѣтъ": *„...сели суть словени по Дунаеви и разыдошася по земли...",* же ше слово „Дунай" затримало у славянских язикох по їх розсельованю зоз праоцовщини коло Дунаю, та ше прето зявює у шицких славянских язикох. Познєйши линґвистични, археолоґийни, етнолоґийни и ґенетски виглєдованя демантовали таку теорию.

У анализи писнї „Їхав козак за Дунай" пан Olof Eriksson[2] указує же рика Дунай ма дословне и метафоричне значенє. Козак ма прейсц прейґ Дунаю и бориц ше, а можебуц и погинуц, а метафорично то значи прейсц гранїцу хтора розлучує реални, терашнї живот од живота по шмерци. Прейсц прейґ Дунаю то символ за одход до другого швета, лєбо символ за шмерц и вични живот.

Пиц води з Дунаю то метафора за забуванє шицкого.[3]

У своїм тексту С. Ю. Харькова[4] наводзи же мено рики Дунай мало у 5-6. вику сакралне значенє, алє го з часом страцело, та ше познєйше у восточнославянских епских народних писньох надалєй зявює як синоним за героя. У давних часох ше нє ридко хлапцом давало мено Дунай, наприклад Дунай Иванович.

Д. А. Мачинский[5] розпатрал тему Дунаю и води вообще у митолоґиї восточнославянских народох, дзе ше поняцє "Дунай", спрам ридких жридлових текстох, повязує зоз женским култом, алє, у частейше присутних историйних написох и епских писньох, повязане є зоз хлопским култом и бойовнїцтвом, як и зоз злу силу хторей ше модлєли пред борбу и приношели єй жертви по побиди. Жертви хтори ритуално давени у Дунаю були жени, дзеци и когути зарабровани од нєприятеля.

2 Olof Eriksson, Ukrainian Folk Songs and the Danube https://danubeonthames.wordpress.com/ukraine/summer-school-2015/ukrainian-folk-songs-and-the-danube/

3 http://andantemoderato.com/cossacks-ride-danube-alexandrov-ensemble/

4 С. Ю. Харькова "Гидроним дунай в севернорусских былинах" http://pushkinskijdom.ru/wp-content/uploads/2019/03/harkova_dunaj.pdf

5 Д. А. Мачинский. „Скифия-Россия. Узловые события и сквозные проблемы. Том 2" пдф

Медзитим, попри романтично-мистично-митолоґийно-метафоричного аспекту феномену присутносци Дунаю у наших писньох, єст и историйно-ґеоґрафски хтори реалнєйши, алє є, нажаль, занєдзбани и мало присутни у литератури з обласцох музикологиї, а окреме историї музики.

Писнї о Дунаю мож приблїжно, на основи їх змисту, положиц до корелациї з историйнима фактами и класификовац их до часових периодох у хторих Русини и Руси мали дотик зоз Дунайом:

1. Период миґрацийох;
2. Експанзия Руси;
3. Войни процив Туркох и Татарох;
4. Польско-Литванска уния;
5. Царска Русия;
6. Австроугорска.

1. ПЕРИОД МИҐРАЦИЙОХ

Вельки миґрациї народох почали у 300-им, а закончели ше у 568-им року[6], медзитим, спрам других авторох, закончени су у 800-им року.[7] На мапи (Сл. 2) видно же Славянє концом пиятого и з початку шестого вику були присутни на побережйох Дунаю и на його улїве до Чарного моря.

Под час миґрациї народох, Ґерманє хтори перше рушели на заход Европи, були поциснути з боку Гунох, Аварох, Славянох и Болгарох хтори ше тиж рушели на заход.[8]

У тей ґрупи писньох, дзепоєдни настали под час славянских миґрацийох коло 5-7. вику, а можебуц и скорей. На тото упут'ює и саме мено рики Дунай зоз индоевропским кореньом „*дану*" зоз хторого настали подобни назви на рижних язикох, наприклад „Донау" - по нємєцки, „Дуней" на їдишу, „Дунареа" - по румунски итд. Интересантне же ше слово „Дану" зявює и у скитским язику дзе значи „вода", а у хинду язику означує богиню води.[9]

6 Halsall, Guy. Barbarian Migrations and the Roman West, 376–568. Cambridge University Press, 2007.

7 "The Migration period (fourth to eighth century)", p.5 Migration Art, A.D. 300-800, 1995, Metropolitan Museum of Art, ed. Katharine Reynolds Brown, ISBN 0870997505, 9780870997501

8 Bury, J. B., The Invasion of Europe by the Barbarians, Norton Library, 1967.

9 https://en.wikipedia.org/wiki/Danu

За тераз мож лєм предпоставиц, бо нє можлїве твердзиц, хтора з писньох настала у тих давних часох без глїбшого виглєдованя, алє вироятно же цо народ оддалєнши од Дунаю, то паметанє на ньго походзи зоз старших историйних часох як цо то случай з Билоруску писню „Як Дунай паспрачаліся з морем”.

Сл. 2 Юговосточна Европа 520. року

Як правдива, остава лєм констатация же медзи славянскима писнями о Дунаю єст и таки прастари, з периоду миґрацийох народох.

2. ЕКСПАНЗИЯ РУСИ

Друга ґрупа писньохо Дунаю могла настац познєйше, у дзешатим и дванастим вику, кед ше києвски князове Святослав Игорович (968–71) и Володимир Мономах (1116) намагало запровадзиц воєни упорища воздлуж цеку Дунаю, цо им ше нє удало и попри велїх борбох и жертвох. Исц на Дунай теди наисце значело исц до битки и вироятно погинуц, як цо то ошпиване у народних писньох хтори найскорей настали у тим периодзе. То ше конєчно удало галицкому князови Ярославови Владимировичови – Осмомислови (1119 – 1187), цо описане у „Слове о полку Игоровим”:

Галичкы ОсмомыслЪ Ярославе! Высоко сЪдиши на своемъ златокованнЪмъ столЪ, подперъ горы Угорскыи своими желЪзными плъки, заступивъ королеви путь, затворивъ Дунаю ворота, меча бремены чрезъ облаки, суды рядя до Дуная.

Ярослав Осмомисл, лєбо його родзина Иван Ростисавлєвич Берладнюк, основали Мали Галич, козацке утвердзенє на сиверним боку Дунаю, одкаль ше одходзело до биткох. Нєдалєко ше до Дунаю улїва и рика Прут. Мали Галич то нєшкайше место и лука Галати у юговосточней Румунскей и була важна тарґовинска лука медзи Галичину и Византию (Сл. 3). Галицко-Волиньске князовство страцело коло 1240. року подруча коло Дунаю у биткох зоз монґолско- татарску „Златну горду”[10].

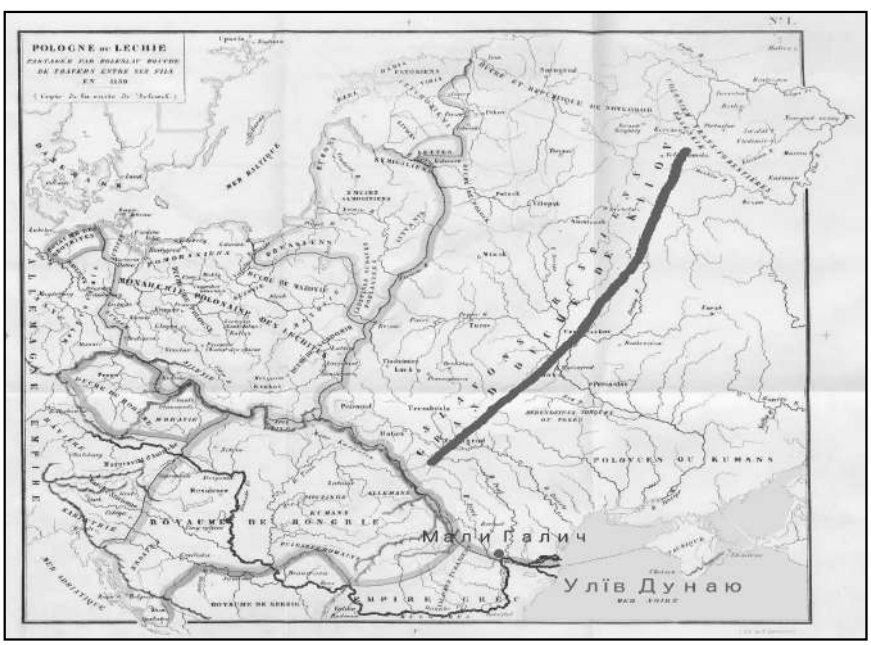

Сл.3 Европа 1139. року

10 Д. А. Мачинский. „Скифия-Россия. Узловые события и сквозные проблемы. Том 2” пдф

3. ВОЙНИ КОЗАКОХ ПРОЦИВ ТУРКОХ И ТАТАРОХ

Треца ґрупа писньох о Дунаю могла настац у 15. и 16. вику, кед козаки часто нападали турски ґарнизони у месце Стара Килия (нєшкайша Одеска обласц у України,) хтори були стратеґийна точка за контролу тарґовини по Дунаю (Сл.4)

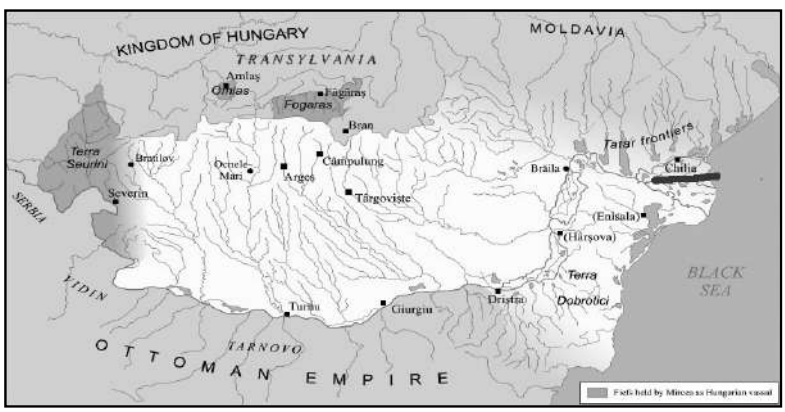

Сл. 4 Килия, стратеґийне место у Молдавиї (Бесарабиї)

Килия була од Молдавиї завжата з боку Отоманскей империї у 15. вику. Часци Молдавї коло Дунаю, тє. Бесарабия, були населєни и зоз Славянами, та части и безуспишни войни козакох нє були лєм пре стратеґийну важносц улїву Дунаю до Чарного моря, алє и пре охрану братского народу. Отоманска империя тримала Килию аж по 1790. рок, кед була завжата з боку русийскей армиї у русийско-турских войнох. У войнох процив Туркох участвовали козаки, тє. преважно Русини (Українци), Руси, та аж и татарски раби хтори посцекали. Борби прейґ и коло Дунаю вироятно зохабели шлїди и у восточнославянских епских писньох у хторих ше описую битки козакох процив Туркох и Татарох.

4. ПОЛЬСКО-ЛИТВАНСКА УНИЯ

Ище пред снованьом Польско-Литванскей униї (ПЛУ) 1569. року, кральовина Польска войовала процив Отоманскей империї од 1485. по 1503. рок, а потим од 1633. по 1634. рок, и з помоцу войска Велького Литванского князовства пре намаганя Отоманскей империї завжац

Молдавию хтора була польски, а по зєдиньованю з Литванию, и вазал Польско-Литванскей униї (Сл.5).

По формованю ПЛУ, предлужени конфликти з Отоманску империю хтора мала интереси контроловац тарґовину на тим подручу. За войни процив Туркох мобилизовани и козацки єдинки хтори часто знали на свою руку нападац турски населєня хтори би опустошели, а потим ше поцагли назад до своїх утвердзеньох.

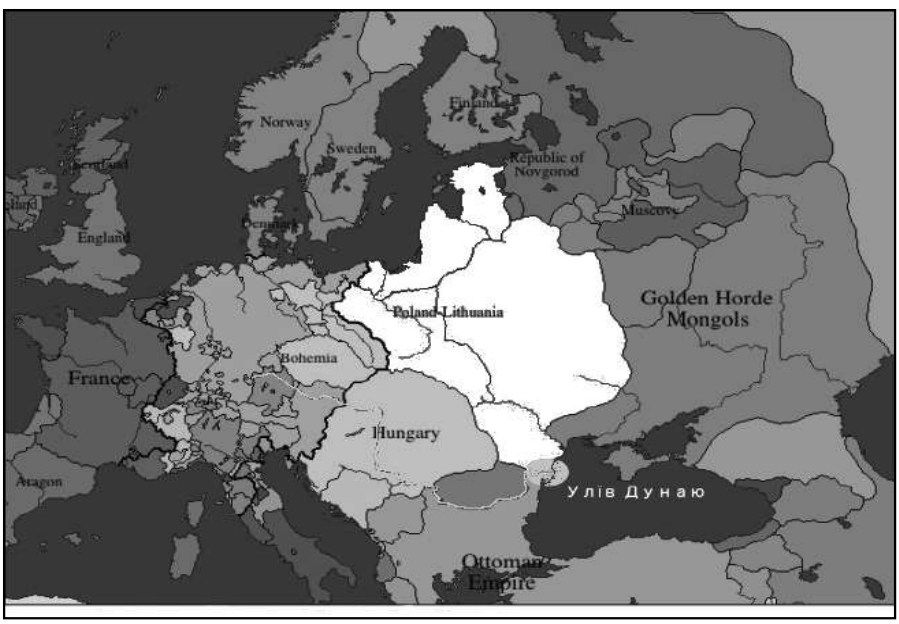

Сл. 5 Польско-Литовске князовство 1400-1450. року

Войни зоз того периоду зохабели шлїди и у народних писньох, як наприклад у писнї „Як засядем браття коло чари” дзе ше споминаю Турки и Татаре.

На историйних мапох видно же русински жеми виходзели єден час на делту Дунаю под час Польско-Литовского князовства, тє. на граніцу з Отоманским царством. Там ше зоз Турками нєпреривно били и мирели, та вироятно же писнї як цо то „Запорожець за Дунаєм”, „Тихий Дунай” и „Їхав козак за Дунай” настали у тих часох и на тих просторох.

5. ЦАРСКА РУСИЯ

Дунай ше тиж спомина у велїх русийских епских писньох, медзитим, треба зазначиц же ше у царскей Русиї русински (українски) жеми наволовали „Мала Русия” а Русини були „Малоруси”. То ше случело по придаваню под протекторат русийскому царови териториї хтори Боґдан Хмельнїцки у повстаню Русинох и запоржских козакох (медзи 1648. и 1657. роком) ошлєбодзел од ПЛУ. Од теди козаки страцели свою автономию, Русини страцели свойо мено и територию, а войни за русийского цара и далєй водзели.

Зоз того периоду остали у народзе велї писнї [11, 12, 13].

Слово „Дунай” ше зявює и у народних приповедкох. Так, наприклад, Илья Муромец, Добрыня Никитич и Алеша Попович були поволани „прейґ Дунаю вишлєбодзиц своїх братох по креви од нєприятельскей инвазиї”. То випатра ма директну вязу зоз русийско-турскима войнами у 19. вику, кед ше Русия намагала ошлєбодзиц од Туркох южних Славянох у Молдавиї и Влахиї[14]. У епу о Дюкови Степановичови, юнак Дюк ше рушел зоз Галицко-Волиньскей Руси по Днаю до Києва помогнуц князови Володимирови охранїц руски жеми[14]. И у народней митологиї ше стрета мено Дунай як особне мено („Дунай Иванович – сват”)[14].

По руйнованю Запорожскей Сичи 1775. року, козаки ше поцагли и з допущеньом турского султана основали Задунайску Сич у месце Добруджа, хторе теди було под турску власцу. Нєодлуга ше зражели зоз потомками донских козакох хтори ше там скорей населєли, та турски власци одредзели Запорожцом преселїц ше южнєйше, до места Силистра-Рущук (нєшка Русе). Велї були нєзадовольни зоз таку одлуку, та коло 8.000 козаки напущели Турску и населєли ше у Австроугорскей до Банату, дзе були плацени з боку цара за свою воєну службу. Медзитим, нєзвикнути на бирократски режим, напущели и тот край та ше врацели назад до Добруджи дзе ше по биткох зєдинєли зоз Запорожцами хтори там остали. Турски власци им допущели орґанизовац ше як и у Запорожскей Сичи: мали право виберац гетмана итд., алє мушели участвовац на боку

11 Encyclopedia of Ukraine, vol. 1 (1984)

12 Исторические песни малорусского народа / с объяснениями В. Антоновича и М. Драгоманова. - Киев : Тип. М. П. Фрица, 1874.

13 Потебни А.А. Малорусская народная песня, по списку XVI века. Воронежь, в типоґрафіи В.И Исаева, 1877.

14 др. Іван Франко, Стуії над українскима народнїми піиснями https://shron3.chtyvo.org.ua/Franko/Studii_nad_ukrainskymy_narodnimy_pisniamy.pdf?

Туркох у їх войнох часто и процив християнох. У Русийско-турскей войни, єдна менша часц козакох прешла на русийски бок 1828 року. Пре тоту зраду, Турки розваляли Задунайску Сич и козаки ше нїґда вецей нє могли орґанизовац. Їх потомки ище жию у тих крайох.

Мала вироятносц же нє тота велька ґрупа козакох створела народни писнї о Дунаю кед пребували у Банаце.

Спрам змисту, писня „Ой, там за Дунаєм" могла настац у 18. вику у Задунайскей Сичи:

Ой там за Дунаєм, та ой там за Дунаєм,
Молодець гуляє, молодець гуляє.
Молодець гуляє, та молодець гуляє,
Вин крічить, гукає, вин крічить, гукає.
Подай перевозу, та подай перевозу,
Най перевезуся, най перевезуся.
На свою Україну, та на свою Вкраїну,
Хоч раз подивлюся, гоч раз подивлюся.

6. АВСТРОУГОРСКА

Як видно на Сл. 6, у значней часци Дунай цекол през територию Австроугорскей монархиї и представял єй граніцу зоз Сербию. Познате же ше Русини под час Габзбурґскей монархиї, з карпатских крайох, населєли до Войводини у 18. вику и були реґрутовани до войска хторе ше борело процив Туркох, Русох и Французох.

Зоз тих часох медзи Русинами настали писнї у хторих ше описує одход хлопох до войни („Кед я пойдзем маршировац") як и звичайни живот у Австроугорскей.

Наприклад, у тексту писнї „Червена ружа трояка", єст часц, як уж спомнуте, дзе жена охабя мужа пиянїцу и дзеци, а сама шеда на ладю и одходзи „за Дунай":

Ей, нє бий ме, мужу, не карай (2 раз)
Ей, зохабим дзеци (2 раз) ей, та пойдзем аж гет за Дунай
А як на човен сідала... Білом хусточком махала. (Лемківська пісня)
Коли на Дунай сідала... Білов хусточков махала. (Закарпатські пісні та музика)
Як я на лодку сідала... Білом хусточком махала. (Українська пісня)

Тиж так ше у контексту каждодньового живота Дунай спомина и у писнї „Кед сом ишол вчера вечар”:

Кед сом ишол вчера вечар з любованя
спаднул ми конїчок до Дуная.
Вицагнєм го зоз Дуная,
зарекнєм ше любованя,
душо моя.

Писню зазначел Юлиян Пап у кїжки „Бачи Дюра з Керестура”, списал ю даґдзе коло 1950. року у Коцуре, а ноти записал Мирослав Пап.

Таки приклад мож найсц и у лемковскей писнї „Дунаю, Дунаю, Бистра вода в тобі”:

Дунаю, Дунаю,
Бистра вода в тобі,
Не повідж, дівчатко, (2)
Же я быв при тобі.

Долу приказани войни у хторих участвовала Австрия и Австроугорска, до хторих вироятно були реґрутовани и Русини.

Сл. 6 Цек Дунаю през Австроугорску

1716-1718 Австро-Турска война;

1733-1735 Война за нашлїдство польских територийох;

1737-1739 Русийско-Австрийска война процив Туркох;

1788-1791 Австро-Турска война у хторей участвовала Русия на австрийским боку;

1794-1794 Кощушково повстанє ПЛУ процив Русиї, Прусиї и Австриї;

1797-1797 Денисково повстанє ПЛУ процив Австриї (Ґалицкей и Лодомерскей кральовини и Буковинскей князовини);

1914-1918 Перша шветова война и розпад Австроугорскей монархиї;

1918-1919 Австийско-словенски конфликт у хторим подзелєна Каринтия (обласц у Австриї населєна з мишанима словенско-австрийскима житлями. Ту войовали Держава Словенцох, Горватох и Сербох тє. Кральовина Сербох, Горватох и Словенцох до хторей була уключена и Войводина зоз Русинами, процив Нємєцко-Австрийскей Републики (чия креация нє була успишна, та Австрия формовала першу Австрийску Републику).

Велї войни у хторих була анґажована Австрия и Австроугорска монархия нє спомнути у тим тексту, алє понеже Русини жили у тих державох, вони тиж були реґрутовани и участвовали у тих войнох як припаднїки їх армийох.

МЕСТО ЗАКЛЮЧЕНЬОХ

Гоч сучасни граніци жемох у хторих жию Восточни Славянє, окрем малей часци України, нє виходза на Дунай и Дунай нє чече през нїх, у їх народних писньох зачувани памятки на часи кед було иншак, тє. кед Восточни Славянє насельовали обласци коло Дунаю.

На основи тексту даєдних писньох, мож лєм приблїжно одредзиц час їх наставаня, поготов кед ше писня, з истим лєбо подобним текстом и исту мелодию, зявює при вецей восточнославянских народох. Точнєйше одредзованє часу комплексне и на ньго уплївую велї елементи як цо то селєнє и мишанє народох, войни, културни контакти итд. Историйни збуваня комбиновани зоз змистом писньох, можу буц єден з параметрох за часове одредзованє їх наставаня. Кажда творчосц, та и народна писня, настава у одредзених дружтвено-историйних рамикох и директно лєбо индиректно осликовює обставини у хторих настала, та постава ношитель и чувар народного паметаня.

Мр Славомир Олејар

ДУНАВ У ИСТОЧНОСЛОВЕНСКИМ НАРОДНИМ ПЕСМАМА

Резиме

Реч „Дунав“ се често појављује у народним песмама Источних Словена (Русини, Украјинци, Руси и Белоруси). Из погледа на ток Дунава кроз Европу, јасно је да ниједан источнословенски народ (осим на малом делу територије Украјине) није живео на његовим обалама у историјским периодима када су песме, у којима се помиње та река, биле написане. Циљ овог рада је да временску линију, релевантну за историју Источних Словена, подели на сегменте у којима су ове песме можда настале. За писање овог истраживања користио сам књиге и друге текстове доступне на интернету.

Slavomir Olejar, M.Sc

THE DANUBE IN EAST SLAVIC FOLK SONGS

Summary

The word “Danube” often appears in the folk songs of Eastern Slavs (Ruthenians, Ukrainians, Russians and Belarusians). From the view of the course of the Danube across the Europe, it’s clear that no Eastern Slavs (except in a small part of the territory of Ukraine) lived on its banks in the historical periods when the songs, in which that river is mentioned, were written. The aim of this paper is to divide the timeline, relevant to the history of Eastern Slavs, into the segments in which these songs possibly originated. I used online books and other texts available on the Internet to write this research.

Keywords: Danube, Ruthenians, Russians, Belarusians, Cossacks, wars, Austro-Hungarian monarchy, Ottoman Empire, tsarist Russia

Ирина Гарди Ковачевич, Нови Сад

РЕНЕСАНСА АБО ОПТИМИЗЕМ

Абстракт: Значносц литератури за дзеци на мацеринским язику вецейнїсто важна за очуванє каждого националного идентитету, образовно и культурологґийно, а окреме то значне за стан яки тераз, бо тот идентитет вецейнїсто загрожени, цо пре рапидне зменшованє численосци Руснацох и тих цо ше так декларую, а цо пре вецейнїсто нєвигодни уплїв вообще культурологґийно и социологґийно спричинєтих вименкох условених з дружтвенима рушанями, насампредз тих цо виволани зоз технологґиями масовней комуникациї хтори вицискую з хасноваиня традицийни жридла информованя и задовольованя культурних и образовних потребох каждого поєдинца, а окреме припаднїкох меншинских националних ентитетох.

Ключни слова: руски язик, литература за дзеци, дїла авторох, руска литеартура, предшколски, школски дзеци

Точно пред дзешец роками сом, почитуюци ювилей манифестациї Днї Миколи М. Кочиша, а окреме його уплїв на цали корпус литератури за дзеци, попри инших його анґажманох на руским язику и литератури, писала о истей теми. Медзитим, теди сом нє правела препатрунок шицкого цо за дзеци написали Кочишово предходнїки, сучашнїки и нашлїднїки, алє прегляд авторох хтори то робели, пробуюци накратко дац главни риси їх литератури котру обявйовали, зоз самостойнима виданями окреме за дзеци. У медзичаше ше вельо койцо поменяло у нашим дружтве, та вец и у литератури. Остатнї даскельо роки ше у литератури за дзеци на руским язику зявели нови авторски мена хтори после вецей як двох деценийох кед за наймладших писали лєм даскельо особи, цо дава оправданє до бешеди о нєй увесц оптимизму.

Поволуюци ше на статю Дюри Латяка, обявену у його кнїжки Руснаци, том I, (бок 111. по 120) *Златни роки литератури за дзеци на руским язику*, за хтору гвари же є сообщенє пречитане на 21. Дньох Миколи М. Кочиша 2011. року, оправдана и друга часц наслова, бо, окреме указуюци на факт же того, 2020. року у виданю *Руского слова* вишли аж пейц наслови за дзеци, наисце ше роби о ставаню з пирнї тей сущней литературней обласци по руски.

Нє сиґурна сом же сом найлєпше зложела наслов того мойого вислову на задату тему, а сама сом ю задала, бо повесц же зме тераз у ренесанси литератури за дзеци наисце оптимизем, а окреме кед ше

факти приложа з потребами. Як и теди, у чаше хтори сом спомла, и нєшка литература за дзеци на руским язику преважно ма характеристики читаня за школски, або и предшколски дзеци, зоз котрого вони маю черпац поуки яки ше складаю з педаґоґийнима аспектами у образованю и вихови. Практично, и теди и тераз, наша, руска литература за дзеци, поведло би ше, баржей резултат похопйованя же то дзецом потребне, як же є автентична креативна продукция духу. Пишу ю малочислени писателє по руски, знаюци же би вона мала буц така же би могла буц помоцне средство у виучованю руского язика як мацеринского, а могла би послужиц и за виучованє руского язика як нємацеринского. Дакеди то експлицитно, дакеди имплицитно, з краткима вилєтами до модерних сферох хтори отвераю вецей шлєбоди креировац дзецинску ствармосц як ю старши задумую, приблїжно сучасним вимогом їх автентично дожитей ствармосци.

Було би, конєчно, кед ше пробує оценїц литературу за дзеци хтора нам на розполаганю, перше розпатриц и щиро вианализовац цо то тото цо тераз маме понукнуц дзецом хтори знаю по руски (або тим цо бизме любели же би знали язик своїх предкох). Ту у першим шоре на розполаганю препатриц архиву найвекшого видавателя кнїжкох по руски, вообще, Новинско-видавательней хижи *Руске слово*. На попису маме понад сто поєдинєчни наслови, од хторих анї трецина уж вецей нє на розполаганю купиц, читац... Иншаки стан маме кед розпатраме попис лектири яку у образовней системи на руским язику пририхтує Завод за видаванє учебнїкох, дзе „тото цо у авзлоґу єст и у дутяну” и зводзи ше на два ориґинални кнїжки предложени младим читательом у єдним школским року, а други, и пейцраз вецей, то наслови хтори преложени и зоз хторима ше руски дзеци упознаваю прейґ руского язика, значи, хтори преложени зоз сербского або других шветових язикох.

Най ше врацим на початок: троме видавателє кнїжкох за дзеци би наисце було досц за оптимизем. Час у хторим пишем тоту роботу, огранїченя контактох и нащивох пре пандемию, прави виновнїк обаваня же анї єден зоз спомнутих спискох (а хтори ту буду приложени) нє подполни. У тим турбулентним чаше и спомнута архива *Руского слова* ше физично премесцала та, за тераз, ґу нєй анї нє мож директно приступиц. Ґу тому, указало ше на основи случайних преверйованьох, же тот список анї нє точни доконца, анї нє барз точни, а анї нє подполни. Список виданьох школскей лектири за руски дзеци Заводу за видаванє учебнїкох виказує лєм стан у тей хвильки, бо мож предпотавиц же за пейц децениї

роботи тей видавательней хижи велї кнїжки пришли и пошли до историї, а мали би буц у архиви духовного нашлїдства, дзе би требало направиц места за кажду карику у ланцу тирваня руского писаного слова. Окреме треба наглашиц же окрем пандемийних препреченьох, дойсц до правого стану у Заводзе, очежане бо ше з тим видавательом случує подобне як и з *Руским словом*, и тота видавательна хижа була примушена виселїц ше и напущиц будинок хтори з реституцию врацени першобутним власнїком. Треци, найкратши попис кнїжкох за дзеци то список виданьох за дзеци Дружтва за руски язик и литературу, хтори вироятно и найточнєйши, и то нє лєм пре малочисленосц насловох у нїм, алє и прето же є резултат континуованого евидентованя. Медзитим, як уж поведзене, його число а и змисти, нє барз значно уплївую на слику стану у рускей литератури за дзеци. Ту место спомнуц и ридки виданя дзепоєдних нєпризвичаєних видавательох (Медзинародни центер за литературу за дзеци *Змайово бависка* видал 2013. року преклад и по руски кнїжку *Чи ми верице*...)

У суми хтора ше приблїжує ґу двасто насловом, можебуц єст причини буц задовольни зоз количеством лектири хтору мож понукнуц дзецом читац на своїм мацеринским язику. Патраци на змисти тих кнїжкох, могло би ше аж и повесц же вони жанровски и тематски задоволюю потреби, та и смаки. Маме ту шицкого: цифровани виданя за початнїкох, аж и тоти з твардима рамиками за таких цо читац ище нє знаю, алє у сущносци найбогатши и найчисленши кнїжки за дзеци у основних школох, дзе єст од поезиї, аж и даєден роман, док за висши класи, односно штредньошколцох, цо би ше аж могло наволац за младеж, єст найменєй. Зоз скорей поведзеного, же нашу литературу за дзеци, углавним, писали просвитни роботнїки, та у складзе з їх професийнима потребами у процесу образованя, за виучованє руского язика як мацеринского, їм таки кнїжки були потребни и понеже их нє було, вони их писали. Так було спочатку, дзешец роки после снованя РНПД кед вишла кнїжочка за дзеци *Пупче* учителя Янка Фейси, з преложенима писнями Йована Йовановича Змая и даєднима ориґиналнима Фейсовима писнями, после хторей ше чекало ище седем роки на другу кнїжку за наймладших читачох хтору написал Силвестер Саламун 1936. року *Нашим дзецом.* Року 1938. Янко Фейса обявел и перши драмски текст за дзеци, єднодїйку *Мижов сон*. Окрем єдного числа подлїстку у *Руских новинох* “Мали новинки за руски дзеци” (1927), нє було периодики по зявенє *Нашей заградки* чий редактор бул учитель, писатель, редактор, та аж и илустратор Михал Ковач од 1937. по 1941. рок. Насампредз, як прапочаток рускей литератури вообще, муши

ше спомнуц Идилски венєц Ґабра Костелника *З мойого валала*, поезию за шицки возрости и, поведли бизме, шицки часи.

Кнїжки за старши дзеци и адолесцентох и дакус чежше обдумац, написац и обявиц, а ґу тому, тоти одроснутши дзеци уж маю свой смак, свидоми су своїх литературних потребох, та и кед су у *найрускейшим* штредку, добре знаю язик дружтвеного штредку, так же можу хасновац кнїжки хтори написани по сербски, або су на сербски преложени, а у новших часох аж ше лапаю читац, кед же су читателє, у ориґиналу бо найвекша часц тих цо дойду по висши класи, або штредньошколци, вше лєпше знаю странски язики, окреме анґлийски. То тот позитивни бок ґлобализациї култури и образованя хтору принєсла ера интернету и сучасних комуникацийох. Правда, други бок истого того тренду ше нам нє так люби, бо ґлобални комуникациї одцагую младих од класичного друженя з литературу, од кнїжки.

Алє знова ше врацме на початок, ґу препатраню тей шумней библиотеки за дзеци хтора такповесц з добрей часци лєм виртуална у корпусу рускей литератури. Наслови хтори архивовани як духовне нашлїдство з векшей часци вецей нє тоти цо руски дзеци можу купиц або пречитац. Лєм найновши виданя доступни тим цо их сцу купиц, а наздавайме ше же заш лєм векше число з тих списко́х у школских, чи особних библиотекох. Тото цо треба и на тот завод похвалїц и прецо у наслове оптимизем, то факт же ше у новшим чаше найзначнєйши видаватель озбильнєйше намага ожиц, односно утвердзиц основу упознаваня з руску литературу, же ше стара обезпечиц нови кнїжки тим наймладшим хторих треба замамунїц на кнїжку, у найкрасшим смислу того виразу и затримац їх увагу вязану за руски язик, односно, руску кнїжку. На спомнутим списку остатнї роки ше нашли цифровани и интересантни кнїжки хтори источашнє креативна розвага, як бависка зоз хторима ше уходзи до читательства. Аж, три остатнї: *Весели буквар*, *Фарби* и *Родзина,* окрем примарней едукативносци, даваю и радосц бавеня, з чим ше найлєгчейше доставаю резулати яки перша кнїжка ма намиру витвориц - здобуц навикнуце з кнїжку жиц, з нєй черпац знанє и задовольство хторе тото знанє дава – капитал за цали живот. Окреме приємне нєсподзиванє нових менох у швеце литератури за нашо дзеци: Оленка Живкович, Сашо Палєнкаш и Даниєла Тамаш. У їх кнїжкох, *Таньов швет, Вселенски корабель* и *Страшидла, нє зашмеюйце ме*, нови попатрунки на дзецински швет, вони источашнє и едукативни и

воспитни, алє на нови, сучасни способ у складзе зоз применьованьом фахових приступох.

Ту єст места похвалїц и Дружтво за руски язик, хторе медзи гарсточку кнїжкох видатих за тоти пейц деценії видало половку насловох за дзеци, лєм даскельо хтори на даяки способ репринтую скорей видати кнїжки, а голєм половку з тих 10 плус 4, плус два цалком ориґинални и поведло би ше праве таки цо виполнюю пражнїну яка остала нєпополнєта у продукциї найвекшого видавателя. Кус озбильнєйши видаватель Завод за видаванє учебнїкох, бо континуовано, голєм то робене у перших даскелїх дзешаткох його роботи, уключовал авторски кнїжки до образовней литератури. Ридше то були буквални повторени виданя, частейше вибори з обявених кнїжкох, а нє менєй важни и преклади по хторих ше руски дзеци виєдначовали як читаче зоз другима дзецми. Иста лектира, як и другим дзецом, давана у прекладзе источашнє и приклад животносци и розвою руского язика зоз хторого мож провадзиц, а по руски, шицко цо ше у швеце, у жеми твори...

Прецо треба ґенерално спатрац обявйованє кнїжкох за дзеци? Перше, прето же би ше видзело кельо и чого ше понука дзецом по руски, а вец и цо хиби, и наостатку, и чого єст вельо. Бо, кед уж даєдна кнїжка обявена, поведзме у видавательней хижи *Руске слово*, вона источашнє доступна шицким нашим дзецом и нєт потреби дупловац труд и средства, єст их дзе индзей потрошиц... То мойо особне думанє як конзумента шицкей нашей литератури, заинтересованей же би єй було цо вецей. Правда, як и шицко, и на тото мож патри иншак. Факт же би даєдни вредни кнїжки хтори написали авторе цо уж нє медзи нами, було добре мац и за ґенерациї хтори их нє мали нагоду читац, а їх и далєй вредзи мац. Очивисне, єст нови способи, директно лєбо наоколо збогацовац количество кнїжкох за нашо дзеци, зоз свидомосцу же им обезпечуєме будучносц як национално освидоменим и задовольним особом.

У сообщеню *Литеретура на руским язику у Войводини*, котре пречитала на Дньох Балинта Вуйкова, котре обявене у *Шветлосци* число 2 з того року Мелания Римарова, длугорочна редакторка часопису за дзеци *Заградка* и наша найвреднєйша и найплоднєйша сучасна писателька за дзеци винєсла таки становиска:

- Млади поколєня заслужую и вецей и богатше опремени кнїжки, а финансийни (нє)можлївосци им ускрацую пестованє любови ґу красней, сучасней кнїжки. А шицки знаме же литература за дзеци фундамент каждей литератури. Гоч вериме же кнїжка нїґда нє видзе з

моди, зочуєме ше зоз зложеним, комплексним педаґоґийним проблемом кризи читаня. У конкуренциї барз нападней забави и розваги, мас-медийох и їх атрактивних програмох, дзецко ше дистанцує од кнїжки, а ми би формовац младу читательну публику. Поцискуюци кнїжку и з ню и националну културу, поцискує ше и хасновванє язика, хасновванє мацеринскей бешеди.

Длугорочни редактор видавательного оддзелєня *Руского слова* Дюра Латяк, статї хтора спомнута на початку, попри иншого заключує же би нє требало допущиц спонтане зявйованє литературней творчосци за дзеци... же ше найлєпши успих посцигує кед ше о нєй перманентно стара даяке дружтвене цело... котре би свойо препоруки могло прешлїдзиц Националному совиту... котри би их пренєс потенциялним видавательом и вєдно з нїма ше старал о обезпечованю финансийних средствох...

- Кед спомнутей потримовки нє будзе, вец ше случи таке же кнїжки будзе обявйовац лєм тот цо ма пенєжи, без огляду чи його твор по уметнїцким досягу задоволює жадани критериї - заключує Латяк.

Вшелїякк, нє муши ше применьовац таки рецепт, алє його автор з нїм наглашує окремну увагу хтору наша дружтвена заєднїца муши мац на тото яку ше кнїжку дава до рук нашим дзецом

КНЇЖКИ ЗА ДЗЕЦИ ХТОРИ ОБЯВЕЛО “РУСКЕ СЛОВО”

1. А. Кононов, Приповедки о Ленїнови, преклад Дю. Варґа и Г. Надь, 1948
2. Вочи опасносцом, преклад Гавриїл Надь, 1949
3. Бранко Чопич, Армия, охрана твоя, преклад Гавриїл Надь, 1950
4. Владимир Назор, Приповедки за дзеци, преклад М. М. Кочиш, 1953
5. Тидвик, добродушни єлень, 1953
6. Нандор Майор, Бависка зоз кромпльох, преклад Микола Скубан, 1959
7. Миленко Єфтович, Приповедки о Титови, проза 1960
8. Петар Мардешич, Кристофор Колумбо, преклад Дюра Варґа, 1960
9. Бранко Чопич, Приповедки партизанки, проза 1960
10. Нєпознати автор, Яни и Ганча, Пищалка на три гласи Качочка преклад Микола Скубан, 1961
11. Микола М. Кочиш, Крочаї, 1963
12. Антология дзециньскей поезиї (Фейса, Ковач, Надь, Олеяр, М. М. Кочиш, Мудри, Будински, Павлович, Скубан) 1964
13. Микола Скубан, Дванац мешаци, 1965
14. Янко Фейса, Желєни лїсточка, 1965
15. Андерсен Ханс Кристиян, Сказка о ядловцу, Руске слово, 1967
16. Г. К. Андерсен, Дзиви лебеди, преклад Дюра Папгаргаї, 1967
17. Г. К. Андерсен, Сказка о ядловцу, шреложел Дюра Папгаргаї, 1967
18. Г. К. Андерсен, Швиняр, преложел Дюра Папгаргаї, 1967
19. Мирон Будински, Воденїчка на стриберним поточку, 1969

20.Тибор Секель, Кумевава – син пралєса, драчопис ?? (преклад и рок)
21.Иво Андрич, Приповедки, ?? (преклад и рок)
22.Слунечни роки (зборнїк приповедкох за дзеци) Ковач, Е. Кочиш, М. М. Кочиш, Рац, Костелник, Гудак, Будински, Чакан, Скубан, Папгаргаї, 1969
23.Янко Фейса, Клаше сущаце, 1970
24.Штефан Чакан, Басни, 1971
25.Микола М. Кочиш Дзелїме радосц и чежкосци, 1972
26.Горняк-Пушкаш Мария, На рукох мацериних, приповедки, 1973
27.Кочиш М. Евґений, У млєчней драги, роман, 1973
28.Янко Рац, Мойо и твойо слички, 1973
29.Василь Мудри, Подшнїжнїки викукую, 1973
30.Юлиян Каменїцки, Нєсташна азбука, 1974
31.Евґений М. Кочиш, Чайка, 1974
32.Микола Скубан, Колач, 1974
33.Мелания Павлович, Веселинка, 1974
34.Микола М. Кочиш, Заячок на ляду, 1975
35.Яким Олеяр, Вивирка чека жиму, 1975
36.Янко Д. Рац, Мойо и твойо слички, 1975
37.Микола М. Кочиш, Путованє по слунковей системи, 1975
38.Юлиян Каменїцки, Нєсташна азбука, 1976
39.Мирон Канюх, Добридзенька, 1976
40.Ирина Гарди Ковачевич, Тисяч радосци, за менши и векши дзеци, 1976
41.Микола Скубан, Стари ствари, 1976
42.Папгаргаї Дюра, Нє дам свойо роки и квит, писнї за дзеци, 1977
43.Ковач Михайло, Перши радосци, приповедки за дзаци, 1977
44.Кочиш М. Евґений, Бриґа, Руске слово, 1978
45.Михал Ковач, Яни Мальовани, 1078
46.Мучаї Ксения, Гвиздочки ходза по жеми, Руске слово, 1978
47.Микола Скубан, Добри тоти дзеци, 1978
48.Михал Ковач, Писнї дїда Заградара, 1979
49.Макаї Серафина, Фестивал животиньох, 1979
50.Силвестер Макаї, Пироги о три роги, 1979
51.Яким Олеяр, Весели часи, 1980
52.Дюра Папгаргаї, Конєц швета, 1980
53.Душан Радович/Душан Петричич, Шеднї най побешедуєме, пр. Мирон Канюх 1981
54.Душан Дюришич Барони ди Макарони, 1981
55.Микола Скубан, Рибна свадзба, 1982
56.Мелания Павлович, Сонне бавенє, 1982
57.Олуїч Ґроздана. Перлова ружа и други сказки, 1983
58.Ирина Гарди Ковачевич, Бависка, писнї за наймладши дзеци, 1984
59.Мелания Римар, Лєто у дїда, 1985
60.Янко Рац, Лєсаров любимец, 1985
61.Штефан Чакан, Басни 2, 1986
62.Єршов. П. П., Гачатко Горбатко, 1986
63.Олеяр Яким, Мали швет, 1986
64.Яким Олеяр, Весели часи, 1986
65.Мирон Колошняї, Ту мам очко, 1987
66.Римар Мелания, Лєто у дїда, писнї за дзеци, 1987
67.Ирина Гарди Ковачевич, Куцик мудросци, 1987

68.Михал Рамач/Любомир Сопка, Сказка о гушлярови и гушлї, 1987
69.Штефан Гудак, Шлїдом голуба по нєбе, 1987
70.Сербски народни приповедки, Руске слово, 1987
71.Мелания Павлович, Били жаданя, 1988
72.Рамач Михал, Рапух медзи гвиздами, 1988
73.Папгаргаї Дюра, Наталка, Дзивче котре любело конї, 1989
74.Антология поезиї за дзеци Хмара на верху тополї, 1990
75.Макаї Серафина, Вчера сом ше ошацовал, 1991
76.Мелания Римар, Слунечков сон, 1991
77.Мелания Павлович, Яр у моїм шерцу, 1992
78.Дюра Папгаргаї, Наталка у швеце лївих и щешлївих (Дзивче котре любело конї, Кральовна пешацкого остроґа, Глєда Дону и На Жобрачей гори), 1994
79.Дюра Папгаргаї, Наталка (Птица бабица и На буджацким мосце), 1996
80.Владимир Сабо Дайко, Ровнї цар, 1996
81.Дюра Папгаргаї. За ґенґлївих и лєнївих, 1996
82.Дюра Папгаргаї, Птица бабица, На буджацким мосце, 1996
83.Мелания Римар, Пошептала ми птица, 1999
84.Любомир Сопка, И жили длуго и одплату, 1999
85.Мелания Римар, Сказков заглавчок, 2001
86.Мелания Павлович, Розбавене лєто, 2003
87.Макаї Силвестер, Ей, тота школа, писнї за дзеци 2003
88.Агнета Бучко, Стриберни мотиль и други сказки, 2004
89.Ковач Михайло, Бишалма, приповедки за дзеци, 2004
90.Папгаргаї Дюра, Яй, Боже мой, яке я то вельке, 2005
91.Макаї Серафина, И ми, вера, циркус правелї, 2007
92.Хун-Кан Михеон, Мудрило и причти за здогадлївих, 2007
93.Ирина Гарди Ковачевич, Дванац сказки, 2008
94.Римар Мелания, Шнурки и ґужлїк, писнї за наймладших, 2008
95.Макаї Серафина, Бавме ше на бини, драмски слички, 2009
96.Штефан Гудак, Кудлїк пудлїк чека ґазду, 2010
97.Ксения Варґа, Облак до швета, 2011
98.Мелания Римар, Чилаш, а без принца, 2012
99.Пап Юлиян, Чом ше качка з воду мачка, 2013
100. Мелания Римар, Жвирки у азбуки, 2013
101. Тамаш Ана, Чом чомка нє ма уха, 2013
102. Мудри Василь, Будзенє яри, 2014
103. Чакан Евґений, Бачвански сафари, приповедки за дзеци, 2014
104. Макаї Серафина, Злагода, приповедки и писнї за дзеци, 2016
105. Римар Мелания, Гайзибан на шпарґу, приповедки за дзеци, 2016
106. Михал Ковач, Челядз дринкова 2016
107. Милутин Дюричкович, Як росли двойнята, 2016, (?) преклд
108. Няради Себастиян, Инисур – рика княза, роман за младих, 2017
109. Ирина Гарди Ковачевич, Котульки и ґомбульки, 2017
110. Римар Мелания, Драга до швета, антология приповедкох 2018
111. Римар Мелания, Когуцик яраби, народни колїсанки, 2018
112. Ирина Гарди Ковачевич, За главки у лавки, 2019
113. Юлиян Тамаш, Їжик голик, приповедки за дзеци, 2019
114. Силвестер Макаї, Боси по праху, 2019
115. Весели буквар, 2019
116. Оленка Живкович, Таньов швет, 2020

117. Фарби, з роботнї у Заводу за културу, 2020
118. Родзина, з роботнї у Заводу за културу, 2020
119. Сашо Палєнкаш, Вселенски корабель, 2020
120. Даниєла Тамаш, Страшидла, нє нашмеюйце ме, 2020

Завод за видаванє учебнїкох

121. Цепла рука мамова – тексти вибрал Михайло Ковач
122. Басни, сказки и приповедки – тексти вибрала Ґеновева Шанта
123. Перша Пахулька – вибрал Михайло Ковач
124. Белава Лабда – вибор з рускей народней и уметнїцкей прози тексти вибрал Дюра Варґа
125. Найкрасши заренка – вибор з рускей народней и уметнїцкей прози тексти вибрал Дюра Варґа
126. Дзецински швет – Михал Ковач
127. Воденїчка на стриберним поточку – Мирон Будински
128. Хвали до повали – вибор зоз сучасней прози за дзеци на руским язику
129. Сказка о гушлярови и гушлї – Михал Рамач
130. Квет на розходзе – вибор зоз сучасней рускей поезиї за дзеци вибрал Василь Мудри
131. Тисяч радосци – Ирина Гарди Ковачевич
132. Окати облак – вибор зоз сучасней рускей приповедацкей прози тексти вибрал др Юлиян Тамаш
133. Бразда як судьба – вибор зоз сучасней прози за дзеци на руским язику др Яков Кишюгас
134. Глїбоки коренї – М. М. Кочиш
135. Руски народни писнї
136. Руски народни приповедки – др Яков Кишюгас
137. Час у дуги – вибор зоз рускей приповедацкей прози – Дюра Латяк

ЛЕКТИРА ЗА ОСНОВНУ ШКОЛУ НА РУСКИМ ЯЗИКУ

ПЕРША КЛАСА

1. Красшого нєт як тот швет – Йован Йованович Змай
2. Цицибан – Отон Жупанчич
3. Цепла рука мамова – тексти вибрал Михайло Ковач
4. Басни, сказки и приповедки – тексти вибрала Ґеновева Шанта
5. Перша Пахулька – вибрал Михайло Ковач

ДРУГА КЛАСА

1. Кед жадаш – вибрала Сея Бабич
2. Пальчочка – Ханс Кристиян Андерсен
3. Сказки – Александер Серґеєвич Пушкин
4. Белава Лабда – вибор з рускей народней и уметнїцкей прози – тексти вибрал Дюра Варґа
5. Найкрасши заренка – вибор з рускей народней и уметнїцкей прози – тексти вибрал Дюра Варґа

ТРЕЦА КЛАСА

1. Тисяч гвиздочки – пририхтал др Стеван Мицич
2. Як ше будзем бавиц – вибор зоз сучасней прози за дзеци на руским язику – пририхтала Мария Чакан
3. Витрова колїсанка – Десанка Максимович
4. Чаривне Самарче – Ванчо Николески
5. Жаворонкова ранша писня – Ґриґор Витез
6. Дзецински швет – Михал Ковач
7. Скрите благо – вибрала Ирина Гарди Ковачевич
8. Воденїчка на стриберним поточку – Мирон Будински
9. Алиса у жеми чудох – Луис Керол

ШТВАРТА КЛАСА

1. Сказка о гушлярови и гушлї – Михал Рамач
2. Гайзибан у шнїгу – Мато Ловрак
3. Всемогуще око – Чедо Вукович
4. Перши крочаї – Микола М. Кочиш
5. Квет на розходзе – вибор зоз сучасней рускей поезиї за дзеци – вибрал Василь Мудри
6. Хвали до повали – вибор зоз сучасней прози за дзеци на руским язику
7. Рано на мешацу – вибор зоз шветовей поезиї и прози за дзеци пририхтали Павле Илич и Милутин Петрович

ПИЯТА КЛАСА

1. Тисяч Радосци – Ирина Гарди Ковачевич
2. Кнїжка о джунґли – Рад’ярд Киплинґ
3. На кого здабем – Октав Панку-яши
4. Окати облак – вибор зоз сучасней рускей приповедацкей прози – тексти вибрал др Юлиян Тамаш
5. Варош на валалє – вибор зоз сучасней рускей поезиї – др Юлиян Тамаш
6. Робинсон Крузо – Даниєл Дефо
7. Приповедки з давен-давна – Ивана Брлич-Мажуранич

ШЕСТА КЛАСА

1. Гвизда кец – Александер Беляєв
2. Бразда як судьба – вибор зоз сучасней прози за дзеци на руским язику – др Яков Кишюгас
3. Доме, доме нєзабутни – вибор зоз сучасней рускей поезиї за дзеци – Дюра Папгаргаї
4. Конєц швета – Дюра Папгаргаї
5. Орли вчац лєца – Бранко Чопич
6. Били палати – Вехби Кикай
7. Дружтво „Белава чайка” – Тоне Селишкар

СЕДМА КЛАСА

1. Мали принц – Антоан де Сент-Егзипери
2. Била канджурка – Мирослав Антич
3. Дзецинство – Максим Горки
4. Дожица Тома Соєра – Марк Твен
5. Глїбоки коренї – М. М. Кочиш
6. Руски народни писнї

ОСМА КЛАСА

1. Подозрива особа – Бранислав Нушич
2. Руски народни приповедки – др Яков Кишюгас
3. Тарас Бульба – Н. В. Ґоґоль
4. Час у дуги – вибор зоз рускей приповедацкей прози – Дюра Латяк
5. Приповедки о Никови – Ернест Геминґвей
6. У звади зоз шветом – Иво Андрич
7. На крижней драги – тексти вибрал Миливой Ненин

ШТРЕДНЯ ШКОЛА

1. Ана Каренїна

КНЇЖКИ ЗА ДЗЕЦИ У ВИДАНЮ ДРУЖТВА ЗА РУСКИ ЯЗИК, ЛИТЕРАТУРУ И КУЛТУРУ

1. Госц у нашим дворе - Ксения Папуґа
2. Моя хижа – Ксения Папуґа
3. Нє мам злата, мила мамо – Наталия Голуб
4. Квитки з нашей заградки – школяре авторе
5. Ластовички (2)
6. Сни малей Иринки спод єдней перинки – Гелена Гафич Стойков
7. Писнї и приповедки за дзеци – Микола М. Кочиш
8. Єшеньска розгварка – сликовнїца
9. Хто цо роби – сликовнїца
10. Домашнї животинї – сликовнїца
11. У нашим краю птички шпиваю – сликовнїца
12. Зборнїк дзецинских и школярских роботох зоз литературно-подобового конкурсу Миколи М: Кочиша

ЛИТЕРАТУРА:

Тамаш Ю. (1997). История рускеј литератури, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства,

Гарди-Ковачевич И. (1990) Хмара на верху тополї. Антология дзециньскеј поезиї, Нови Сад, Руске слово

Латяк Дю. (2017) Руснаци, том I, Златни роки литератури за дзеци, Нови Сад, Руске слово, бок 111—120,

Римар М. (2020) Шветлосц, число 2, Литература за дзеци на руским язику у Войводини, бок 83-93, Нови Сад, Руске слово,

Ирина Харди Ковачевић

РЕНЕСАНСА ИЛИ ОПТИМИЗАМ

Резиме

Књижевности за децу на матерњем језику је веома значајна за очување националног идентитета, образовања и културе, а посебно у условима нових технолошких и масовних комуникација која такорећи истискују из употребе традиционалне изворе информисања и задовољовање културних и образовних потреба сваког појединца, а посебно припадника мањинског националног ентитета.

Irina Hardi Kovačević

RENAISSANCE OR OPTIMISM

Summary

Literature for children in their mother tongue is very important for the preservation of national identity, education, and culture, especially in the conditions of new technological and mass communications which almost squeeze out the use of traditional sources of information and meet the cultural and educational needs of each individual, especially members of minority national entities.

Олена Планчак Сакач, Нови Сад

КУРНЯВА ЗОЗ ХТОРЕЙ НЇХТО НЄ ВИЛЄЦИ

Абстракт: Владимир Ґарянски талантовани поета, а його образованє му помага же би творчи процес спатрел и през призму теориї литератури и як творитель. Тот двойнїсти приступ збогаци його символику, його думка постанє глїбша и пасмовитша, а часто ше положи до пророцкей позициї и того цо досягнул висши правди того швета, до позициї того цо видзи вецей и далєй. Цит: „ти ту же би паломнїки и путнїки жадни знаня и духа/ нє були смиядни/" або „ти заш лєм будзеш бивац у свидомосци свойого народу/ а вец после шицкого, у води, зарї, твари"../. У своїх писньох водзи єден нукашнї монологґ, оживює найглїбши чловеково думки, свойо тайни, памятки, вереня и интимни заблуди, оживює свойо нукашнї трепеценя, свойо сни и нєсвидоми цеки думки. Поставя и велї питаня, бо поставянє питаньох то знак интелектуалней узретосци и свидомосци и, без огляду на тото же одвити нє вше єст.

Ключни слова: поета, поезия, интелектуалєц, ерудита, лїпа, дуб, лєс, бисер, слунко, квет, витор, кутнява епика, лирика

„цма ноц веє шнїх нїкого нєт
осамени бог чорт цали швет
и мойо сни писнї дзешка забути
чи их зобудза швитаня и когути
през свидомосц лєца мриї-герлїчки
виходзим вонка зоз цеплей хижи
може ме тот глас таємни рознїжи
глас цо приме до себе шицки швички
кед спаднє у моїм оку остатня тополя
та спознам цо любов страх и доля"
(Зоз збирки Владимир Ґарянски „Курнява")[1]

Прешли уж вецей од двацец роки як Владимира Ґарянския (1959-1996), поети и универзитетского професора литератури, вецей нєт медзи нами, алє остало за нїм богате литературне нашлїдство у шейсцох збиркох поезиї. Три витворени на руским язику „Рисунок слунка", „Цверчок у коцки ляду" и „Курнява", а три на сербским язику

1 (Владимир Ґарянски „Цверчок у коцки ляду", писнї, НВУ „Руске слово", Нови Сад, 1987, „Курнява", писнї, НВУ „Руске слово" Нови Сад 1990, и по сербски „Сеча", писнї, Сербска читальня и кнїжкарня, Ириґ 1989)

„Жрвањ”, „Сеча” и „Коњ од чудесне ноћи”, а остало за нїм и вельке число есеїстичних текстох и литературна критика. Вон ше як поета у обидвох язикох витворел, з оглядом на думаня сербскей критики, його поезия ше цалком добре тримала у контексту младей сербскей поезиї. И, без огляду же Владимира физично вецей нєт, читаюци ознова його поезию ми ше стретаме у духовней сфери и у цихосци бешедуєме и черамe власни попатрунки на швет.

Ґарянски пише як образовани поета, як интелектуалєц и ерудита, з богату символику и метафорику, хтора ма коренї у греческей и славянскей митолоґиї, у Библиї и при класичних поетох, пише як пророк, як казательнїк, як чувар знаня и руского язика, як визионер, як тот хтори ратує швет („Цверчок у коцки ляду”) и тот хтори видзи його катаклизмични рушаня („Курнява”)... Його шпив здогадує на библийни параболи и восточни философиї, руша з глїбини историї, през познати символи шеяча и зарна, жридла, рики и утоки, гаврана хтори символ и у народней поезиї, як и при Поови. До стихох утка и худобну славянску митолоґию прейґ славянских символох древа лїпи и дуба, лєса, а будзе писац и о плодней жеми, житу и бразди, птици и кридлу, о бисеру, слунку, нєбу и гвиздох, о квету, витру и курняви...

Писня нє писня по своєй форми, кельо по тим же єй коренї глїбоко у живоце, и кед є добра, вона отвера нови перспективи, нови погляди, нови швети, а узрети поета нє пише о звичайних, тривиялних чувствох, вон пише о важних чувствох хтори у датей хвильки нє актуални и актуализує их. Поезия нє продукт, вона инспирация зоз животом, поезия нє вираз особного, алє є сцеканє од особного, вше є понад особне. Гевто цо у поезиї важне то нова, швижа, нєзвичайна и креативна думка, дальши крочай понад живота, предзеранє до другого швета, до нового живота, до його обнавяня. Праве таку поезию писал Ґарянски.

Його поезия найчастейше писана у шлєбодним стиху, зоз ридку и нє обовязну риму, зоз поенту на концу писнї, а же би ше висловел, дакеди му потребни и векши простор, так же його поетика з єдней часци ма и фабулу и ширину, цо прикмети епики. Заш лєм його стихи у велькей мири преткани и з глїбоку емоцию, сензибилного алє и освидоменого интелектуалца, так же його поезия ма и прикмети лирики.

Ґарянски талантовани поета, а його образованє му помага же би творчи процес спатрел и през призму теориї литератури и як творитель. Тот двойнїсти приступ збогаци його символику, його думка постанє глїбша и пасмовитша, а часто ше положи до пророцкей позициї и того

цо досягнул висши правди того швета, до позициї того цо видзи вецей и далєй. Цит: „ти ту же би паломнїки и путнїки жадни знаня и духа/ нє були смиядни/” або „ти заш лєм будзеш бивац у свидомосци свойого народу/ а вец после шицкого, у води, зарї, твари”.../.

У своїх писньох водзи єден нукашнї монолоґ, оживює найглїбши чловеково думки, свойо тайни, памятки, вереня и интимни заблуди, оживює свойо нукашнї трепеценя, свойо сни и нєсвидоми цеки думки. Поставя и велї питаня, бо поставянє питаньох то знак интелектуалней узретосци и свидомосци и, без огляду на тото же одвити нє вше єст. Цит: „чи ше шицки чловеково твари/ розпуща як ляд з яри спод стрехи дотирвалей хижи/ цо то цо може повесц”.../.

Гоч нє сообщи и остатнї правди того швета, Ґарянски дотхнє сущни питаня єдного дозретого интелектуалца кадзи идзе тот швет, яки напрям його рушаня и у тим увидзи його катаклизмични процеси нєставаня, замолгавеносц поняцох, скриваня правди, прецихованя писательох и интелектуалцох, войни хтора колєшела коло нас, а ми тото нє сцели видзиц, нє сцели знац и повесц.

Ґарянски одкрива грихи дружтва у хторим жиє, одкрива шалєнство швета и воєне окруженє у хторим зме жили дзеведзешатих, бо ше нїч нє шме прецихнуц пре висши морални и етични принципи у космосу. Вон осудзи поетох за цихосц, бо праве вони як творителє треба же би сообщели цалосну правду того швета, же би молгу розогнали и же би указали на оголєну сущносц. Цит: „прецо поетове цихо/ кед умераю гвизди/ улїчки бежа з гори як потоки/ як лавина/ и смуток мой одноша”/.

Краса єдного твору завиши, гварел Валери, чи оможлївел совершену слику о язику, бо кед ше оглаши поетово слово, на тото муши одгукнуц цали швет. Ґарянски у своєй поезиї чува стари, руски, архаїчни слова, хаснує слова зоз библийней лексики, чува и народни, руски язик, и язично ше точно и прецизно висловює. Його слики и метафори швижи, нови и сучасни, а його роздумованя о смислу еґзистованя облапяю як християнски, так и будистични уплїви о карми и реинкарнациї...

Його цверчок у коцки ляду представя поету хтори и без огляду на шицки огранїченосци цела и часу у яким жиє, шпива и одкрива смисел живота у краси бишалмового квета, плодней бразди, лїпи и бисеру. Цит: „бисер сон/ мост до будучносци/ єдина история хтора припознава/ други историї/ кажда му униформа цесна/ бисер травар,/ осамени як бог/ бисер вери до своєй цихей бешеди”/.

Його курнява, окрем же скрива шлїди, знаки, смисел и значенє, вона сцерпезлївому читательови и одкрива завяти, скрити смисел живота. За Ґарянския нєт дилеми коло того же як ше висловиц и як повесц гево цо так чежко поетски виняц зоз свойого искуства и власней нукашньосци и винєсц на шветло дня, до явносци. Його стихи зазвуча и як присловки и як пароли, алє нє без глїбшого значеня. Цит: „дакому швет празни як мертва шлїмакова хижа/; скошена трава знова вирошнє,/ алє нїчия младосц так знова нє запахнє/; кажде у себе ноши свою яр/; плоди зоз писку витор жува/; кажде царство и власц рошнє, зреє, гнїє/; хто сце будц дуга,/ нє шме буц слуга/...

Юлиян Тамаш у „Историї рускей литератури” за Ґарянскийову поезию напише: „Зоз кнїжками *Цверчок у коцки ляду* – цо значи же би мал шпивац гоч є залядзени – и *Курняву* – цо би значело же би мал ошвициц завяти смисли – руска литература сцигнє по гевту свидомосц хтора на нагнїтим теренє чисци подлогу за дальши рост новей и швижей поетичней рошлїни; чисци нє прето же би ше опаданого лїсца одрекло, алє же би ше яснєйше видзело розлику медзи узретосцу и презретосцу и тим цо лоґични закони живота поетичного феномена вимагаю: нєпреривне шлїдзенє за смислово ношацима иновациями.”

Ґарянски рускей литератури подаровал єден таки швижи, иноративни руски глас, глас хтори ма призвук класики цит: „хто з яри шал, нє даремна його надїя!/; „долу жвири а горе голуби/ кридло понад шицко”/; будзем нашенє хторе ше вше враца, сходзи, квитнє, зреє!/, або сучаснєйши призвук у стихох хтори так визионерски нєшка звуча цит: „о забудзе ме дуга и слунко/ и вода и воздух/ и лєм прах надо мну зоз витром/ загвизда писню/ одходу/.

Ґарянски свою поетску и людску судьбу сполнєл: у цихосци своєй хижи, читаюци ознова його стихи, сцерпезлїво одкривам його символику и метафорику як Арияднову нїтку, заглїбюєм ше до лавиринту значеньох його пасмовитих стихох, заглїбюєм ше и одкривам його поетику. И тот текст закончим зоз його стихами цит: „нїґда твоя думка у швеце нє страда/ конареє ше твойо цело, свидомосц зреє,/ гоч каменєц биє, гоч шнїх веє/” зоз писнї „Лїпа”.

Олена Планчак Сакач

ВЕЈАВИЦА ИЗ КОЈЕ НИКО НЕЋЕ ИЗЛЕТЕТИ

Резиме

Прошло је више од двадесет година како Владимир Гарјански, песник и универзитетски професор књижевности није међу нама, а остало је за њим богато књижевно наследство, шест збирки поезије и велики број есејистичких текстова и књижевних критика. И, без обзира на то што Владимира Гарјанског нема међу нама, читајући поново његову поезију, сусрећемо се у духовној сфери и у тишини разговарамо и размењујемо властити поглед на свет.

Olena Plančak Sakač

THE SNOWSTORM WROM WHICH NO ONE WILL FLY OUT

Symmary

More than twenty years have passed since Vladimir Garjanski, a poet and university professor of literature, is not among us, leaving behind him a rich literary heritage – six collections of poetry and a large number of essays and literary reviews. And, regardless of the fact that Vladimir Garjanski is no longer with us, reading his poetry again, we meet in the spiritual sphere and talk in silence and exchange our own view of the world.

Др Михаил Дронов
Институт славяноведения РАН,
Российская Федерация, г. Москва
Mikhail Y. DRONOV
Institute of Slavic Studies RAS,
Russian Federation, Moscow
mikhaildronov@rambler.ru

РУССКИЙ ПУБЛИЦИСТ ЄВҐЕНИЙ НИКОЛАЕВИЧ МАТРОСОВКАК ИССЛЕДОВАТЕЛЬ РУСИНСКЕЙ ДИАСПОРЫ В СЕВЕРНОЙ АМЕРИКЕ

Абстракт: Русийски публициста Євґений Н. Матросов, хтори на концу 19. вику – на початку 20. вику, пребуваюци у Пенсилваниї, обвисцел русийску читательну публику о ситуациї „русийских емиґрантох“ (восточнославянских имиґрантох) зоз Австроугорскей и Русиї у Сиверней Америки. Значне же найвекша увага Матросова була унапрямена нє на Вельких Русох, хторих було барз мало, алє на угорских Русинох/Руснацох и галицких Лемкох, хтори по чижлє превладовали.

Ключни слова: Євґений Н. Матросов, Русини/Руснаци, Руси, Зєдинєни Америцки Держави

Обязательным пунктом библиографии любых серьезных публикаций по истории восточнославянской эмиграции в Северную Америку является „социологическо-описательный очерк” „Заокеанская Русь”, вышедший в пяти номерах санкт-петербургского журнала „Исторический вестник” за 1897 г.[1] В качестве автора очерка был указан Граф Лелива, при этом в скобках было также дано другое имя – Е. Н. Матросов).

Значение этой известной научно-популярной работы велико для всех, кто занимается изучением эмиграции в Новый свет русских, украинцев, белорусов и карпаторусинов. Известно, что публикация этой работы стала в свое время отправным пунктом для знакомства российской читательской общественности с темой т.н. „Американской Руси” и ее тогдашней главной составляющей – русинов из Габсбургских владений (по оценке самого Матросова, русины составляли около 90% от всех присутствовавших в Северной Америке восточных славян;

1 *Граф Лелива* (*Матросов Е.Н.*) Заокеанская Русь. Социологическо-описательный очерк // Исторический вестник. 1897. Т. LXVII. Январь. С. 131-160; Февраль. С. 478-517; Март. С. 853-874; Т. LXVIII. Апрель. С. 83-104; Май. С. 435-459.

меньше всего на Американском континенте на рубеже XIX и XX вв. было великороссов, которые при этом еще значительно уступали российским малороссам и белорусам).

При этом, однако, личность самого Евгения Николаевича Матросова покрыта пеленой загадочности. Нам не известны даже даты его рождения и кончины. Злую шутку с ним сыграло использование псевдонима „Граф Лелива". Дело в том, что в конце XIX в. под этим псевдонимом было опубликовано несколько резонансных работ, касающихся Польши и Литвы, а именно „Русско-польские отношения" (1895) и „Положение литовского народа в русском государстве" (1896). Они вышли сразу на нескольких языках и сегодня хорошо известны полонистам и литуанистам. Так, основываясь на экземпляре книги „Русско-польские отношения" из собрания Библиотеки Академии наук с дарственной надписью Антона Тышкевича, некоторыми библиографами был сделан вывод, что под псевдонимом „граф Лелива" скрывается никто иной как российский поляк граф Антоний Тышкевич (1866-1919). Интересно, что род графов Тышкевичей, внесенный в родословные книги Виленской, Киевской и Минской губерний, как раз принадлежит к гербу Лелива. Как следствие, в некоторых современных публикациях утверждается, что Матросов – это на самом деле псевдоним Тышкевича. Например, петербургские американисты Ю.Г. Акимов и К.В. Минкова в статье 2016 г. о русинах упоминают „журналиста Антона Тышкевича (писавшегося под псевдонимами граф Лелива и Е.Н. Матросов)"[2] . При этом, в авторитетном „Словаре псевдонимов русских писателей, ученых и общественных деятелей" Масанова псевдонимы „Граф Лелива" и „Лелива" закреплены исключительно за Е.Н. Матросовым[3] .

Лично мы убеждены, что публицист Матросов и граф Тышкевич – это два разных человека. Из обнаруженных архивных источников, о которых будет сказано ниже, стало известно, что Матросов, был крайне нуждающимся человеком, при этом стоявшим на русских националистических позициях. Тогда как видный польский деятель граф Тышкевич, напротив, часто выступал как меценат. Нам не удалось найти и упоминаний об американских страницах жизни графа Тышкевича,

2 *Акимов Ю.Г., Минкова К.В.* Особенности формирования русинской диаспоры в США в конце XIX в. // Русин. 2016. № 1 (43). С. 136.

3 *Масанов И. Ф.* Словарь псевдонимов русских писателей, ученых и общественных деятелей. Т. II. Алфавитный указатель псевдонимов. Псевдонимы русского алфавита К–П. М., 1957. С. 115; Т. IV. Новые дополнения к алфавитному указателю псевдонимов. Алфавитный указатель авторов. М., 1960. С. 306.

которых предостаточно у Матросова. Поэтому, в качестве гипотезы, нуждающейся в проверке источниками, напрашивается предположение, не был ли изначально Матросов „литературным негром" Тышкевича?! В случае правильности данной гипотезы, стало бы понятным, почему очерк „Зарубежная Русь" вышел одновременно под псевдонимом и указанной в скобках фамилией Матросов.

Вероятно, Матросов – уроженец южных губерний Российской империи, территории нынешней Украины. В его мировоззрении уживались общерусский национализм и региональный малорусский патриотизм. „Святые звуки родной малорусской речи" Матросов противопоставлял „трывистым, картавым, своеобразно-шепелявым звукам английского языка"[4] . Именно „по-малорусски" Матросов и общался с русинами, которых в рамках большой „русской" (восточнославянской) он рассматривал все-таки именно как малороссов. При этом важно отметить, что он отнюдь не игнорировал яркую региональную специфику наиболее западных русинов. Например, в „Заокеанской Руси" упоминаются лично встреченные Матросовым „унгары русской веры" и „унгары словенской (словацкой) речи и русской веры". В последней группе легко узнать население, особенно близкое бачкско-сремским русинам.

В Российском государственном архиве литературы и искусства (г. Москва) нам удалось обнаружить несколько интересных документов, связанных с Матросовым. Во-первых, это его письмо от 12/24 мая 1897 г. знаменитому русскому издателю Алексею Сергеевичу Суворину (1834-1912)[5] , имевшему прямое отношение как к „Историческому вестнику", где была опубликована „Заокеанская Русь", так и к влиятельной газете „Новое время". Это первое письмо Матросова Суворину – потому что Матросов отмечает, что он не имел чести быть лично представленным Суворину, однако как автор „Заокеанской Руси" не мог быть ему заочно неизвестным. В письме Матросов, проживавший в г. Шамокин в Пенсильвании, просит издать „Заокеанскую Русь" в виде отдельного издания, предлагая для этого издателю „фотографические оттиски". Однако, насколько нам известно, этому не суждено было осуществиться.

4 *Граф Лелива (Матросов Е.Н.)* Заокеанская Русь. Социологическо-описательный очерк // Исторический вестник. 1897. Т. LXVII. Январь. С. 135.

5 РГАЛИ. Ф. 459. Оп. 1. Ед. хр. 2590. РГАЛИ. Ф. 459. Оп. 1. Ед. хр. 2590.

Хотя черновик ответа Суворина не сохранился, Матросов и его очерк „Заокеанская Русь” упоминаются в изданных дневниках Суворина[6] . Из них видно недоверие издателя к передаваемым в тексте Матросова диалогам (в частности, критику Суворина вызвала аргументация некоего угрорусского крестьянина в американском суде, показывавшая полное непонимание угроруссом католической догматики). Второй документ – письмо Матросова редактору журнала „Русское обозрение” Анатолию Александровичу Александрову от 21 апреля 1899 г.[7] Из него мы узнаем еще один псевдоним автора – Евгений Правдин. Это позволило нам идентифицировать дополнительные тексты Матросова в библиографии „Исторического вестника”, подписанные этим псевдонимом. Матросов в письме предлагает свои услуги, жалуется на нужду, оговаривает гонорар и прилагает свой рассказ „Ночное дело. Эскиз из русско-американского житья” - о взаимоотношениях галичан и угроруссов в униатском приходе в Пенсильвании. Матросов – сторонник, хотя и критик практической реализации православной миссии среди русинских (в его терминологии – „русских”) греко-католиков. Интересно, что Матросов акцентирует внимание корреспондента на том, что он никогда не переписывает своих произведений, а потому его рукопись подлежит „тщательному сохранению”. Возможно, именно благодаря этой приписке мы имеем возможность сегодня знакомиться с этой рукописью в архиве.

В присланном рассказе содержатся любопытные психологические моменты, меткие замечания о региональной специфике уроженцев Галицкой и Угорской Руси – вообще необычные по глубине для российских наблюдателей. Нам не известно, довелось ли самому Матросову побывать в австро-венгерских землях с русинским населением, однако, проживая в Америке он совершенно точно знакомился с культурой и историей этих регионов через непосредственное общение с русинами. Литературно-публицистическое наследие Евгения Матросова, известное узким специалистам, практически не знакомо широкому кругу современников, интересующихся судьбами восточного славянства. Думается, что это большое упущение. Тексты Матросова достойны переиздания и популяризации в русинской среде. При этом сама личность этого русского публициста все еще остается загадочной и поэтому нуждается в изучении историками и литературоведами.

6 Дневник Алексея Сергеевича Суворина / Подготовка текста Д. Рейфилда и О.Е. Макаровой. Изд. 2-е, испр. и доп. London; M., 2000. С. 297-298.

7 РГАЛИ. Ф. 2. Оп. 1. Ед. хр. 201.

ЛИТЕРАТУРА

Акимов Ю.Г., Минкова К.В. Особенности формирования русинской диаспоры в США в конце XIX в. // Русин. 2016. № 1 (43)

Граф Лелива (Матросов Е.Н.) Заокеанская Русь. Социологическо-описательный очерк // Исторический вестник. 1897. Т. LXVII. Январь. С. 131-160; Февраль. С. 478-517; Март. С. 853-874; Т. LXVIII. Апрель. С. 83-104; Май. С. 435-459.

Дневник Алексея Сергеевича Суворина / Подготовка текста Д. Рейфилда и О.Е. Макаровой. Изд. 2-е, испр. и доп. London; М., 2000.

Масанов И. Ф. Словарь псевдонимов русских писателей, ученых и общественных деятелей. Т. II. Алфавитный указатель псевдонимов. Псевдонимы русского алфавита К–П. М., 1957; Т. IV. Новые дополнения к алфавитному указателю псевдонимов. Алфавитный указатель авторов. М., 1960.

Российский государственный архив литературы и искусства (РГАЛИ). Ф. 2. Оп. 1. Ед. хр. 201; Ф. 459. Оп. 1. Ед. хр. 2590.

Др Михаил Дронов

РУСКИ ПУБЛИЦИСТА ЈЕВГЕНИЈ НИКОЛАЈЕВИЧ МАТРОСОВ КАО ИСТРАЖИВАЧ РУСИНСКЕ ДИЈАСПОРЕ У СЕВЕРНОЈ АМЕРИЦИ

Резиме

Руски публициста Јевгениј Н. Матросов, који је крајем 19. века − почетком 20. века, боравећи у Пенсилванији, обавестио руску читалачку публику о ситуацији „руских емиграната“ (источнословенских имиграната) из Аустроугарске и Русије у Северној Америци. Значајно је да је највећа пажња Матросова била усмерена не на Велике Русе, којих је било изузетно мало, већ на угарске Русине и галицијске Лемке, који су бројчано преовлађивали.

Dr Mikhail Dronov

RUSSIAN PUBLICIST YEVGENY NIKOLAEVICH MATROSOV AS A RESEARCHER OF THE RUSYN DIASPORA IN NORTH AMERICA

Summary

Russian publicist Yevgeny N. Matrosov, who in the late XIX – early XX centuries, while in Pennsylvania, informed the Russian readership about the situation of „Russian emigrants“ (East Slavic immigrants) from Austria-Hungary and Russia in North America. It is noteworthy that the greatest attention of Matrosov was paid not to the Greath Russians, who were extremely few, but to the Hungarian Ruthenians and Galician Lemkos, which were significantly predominant in numbers.

Дюра Латяк, Нови Сад

НАЦИОНАЛНИ ПРЕПОРОД РУСНАЦОХ У ВОЙВОДИНИ И УЛОГА РУСКОГО НАРОДНОГО ПРОСВИТНОГО ДРУЖТВА У НЇМ

Абстракт: У рамикох означованя 50-рочнїци снованя и активносци Дружтва за руски язик, литературу и културу указує ше на процеси яки предходзели националному препороду Руснацох у Бачкей, Сриме и Славониї. У рамикох тих процесох пришло до снованя Руского народного просвитного дружтва (РНПД, 2. юлия 1919. року у Новим Садзе) котре превжало на себе улогу представнїка тей националней заєднїци пред державнима власцами и вообще звонка рамикох тей заєднїци.

Ключни слова: Руснаци, Володимир Гнатюк, о Дюра Биндас, о. Михайло Мудри, Руске народне просвитне дружтво (РНПД), реферат „О язику“.

о. Михайло Мудри

о. Дюра Биндас

Тераз, кед Дружтво за руски язик, литературу и културу означує 50 роки свойого исновання и дїйствованя, добре будзе здогаднуц ше же як пришло до того же бешеда Руснацох у Бачкей, Сриме и Славониї прилапена и як їх будуци литературни язик. Главну улогу у тим одбавело Руске народне просвитне дружтво, на чолє зоз керестурским парохом о. Михайлом Мудрим, як предсидательом, и о. Дюром Биндасом, тедишнїм дюрдьовским парохом и иниціятором снованя спомнутого дружтва, чия сторочнїца од снованя означена 2019. року.

Драга од иниціятиви по прилапйованє предкладаня же би ше бешеду тутейших Руснацох преглашело за язик на котрим ше будзе друковац новини, часописи и кнїжки, и окончовац настава у їх школох, нє

була проста. Насампредз, було потребне змоцнїц националну свидомосц у народзе, котра була пригартушена зоз планским асимилаторским уплївом тедишнїх мадярских власцох, под видом „акултурациї“.

Початки националного будзеня при Русинох на подручу дакедишнєй Угорскей, особлїво на подручу нєшкайшей Словацкей и Закарпатскей области України, ґу котрим припадаю и Руснаци Бачкей, Сриму и Славониї, вяжу ше за 1848. рок, односно за революцию у Мадярскей. Медзитим, тоти початки теди нє зазначени и у южних крайох Угорскей, дзе Руснаци жили уж вецей як сто роки. При нїх националне будзенє почина концом 19. и на початку 20. вику.

Руснаци на подручу Бачкей, Сриму и Славониї жию уж вецей як два и пол стороча. У початку то були виключно землєдїлци. Зоз нїма, то єст при нїх, теди були лєм священїки. Такой по насельованю сновали свойо парохиї и конфесийни школи.У першей половки 18. вику було их шицкого 6000. Тедишнї угорски власци им понукали державни школи, прейґ котрих ше найлєгчейше витворйовала асимилация. Знало ше же хто закончи школи на мадярским язику, тот усвої и мадярску культуру и лєгко прилапи и мадярски национални идентитет. Алє, Руснаци ше досц длуго одуперали асимилациї дзекуюци своїм униятским конфесийним школом, у котрих учителє були описменєни даровитши селянє, котри у исти час були и дзияци, а кус познєйше тоту длужносц окончовали образовани пивцоучителє, школовани у Ужгородзе.

Медзитим, концом 19. вику прицисок власцох бул таки моцни же одуперанє Руснацох у Руским Керестуре було примушене попущиц. Економски досц слаби, Керестурци чежко покривали трошки коло отримованя конфесийней школи. Найбаржей прето прилапели понукнуту державну школу, котру держава и финансовала. Так, место конфесийней, з роботу почала державна школа з мадярским наставним язиком. З тим тутейшим Руснацом судьба скрата! За даскельо децениї мали постац Мадяре. То потвердзую з найвекшей часци и їх мадярски презвиска, котри им власци подавали под час державного попису жительства.

Таки обставини тирвали аж до пред Першу шветову войну, то єст по 1914. рок, кед прицисок мадярских власцох пре силу обставинох дакус попущел, алє нє було досц часу за даяки значнєйши пременки.

Замерковал то и українски етнолоґ Володимир Гнатюк ище под час своєй науковей експедициї у Бачкей коло половки 1897. року. Кед ше врацел до свойого Львова, вон у своєй студиї „Руски населєня у Бачкей“ написал и тото:

„Як ше у Бачкей мадяризую, так у Сриме поставаю Горвати, муша ше повиновац месним горватским законом и посилац свойо дзеци до горватских школох. Розуми ше, Руснак скорей научи по горватски як по мадярски, та прето цо ше дотика однародзованя, у Славониї векша опасносц за руских населєнцох як у Угорскей. Кед ше терашнї обставини у Бачкей и Сриме нє пременя и останю и убудуце таки яки су тераз, наших Русинох там очекує нєминовна шмерц. Їх друге поколєнє ше нє будзе волац Русини, алє Горвати або Мадяре.“

Закладаюци ше за превозиходзенє таких обставинох, Гнатюк у истим тексту понука и одвитуюце ришенє:

„Же би ше то нє допущело, иснує лєм єден совит: нашо Русини (а ту дума на Русинох у Галичини – зам. Дю. Л.) *ше конєчно муша постарац и одховац интелектуалцох угорским Русином, котри би ше познєйше врацели до родимого краю и постали му предняци. Даскелїм добрим интелектуалцом би ше там удало направиц подполни преобрат у питаню народного препороду.“*

Єден з таких потенциялних интелектуалцох бул тедишнї богослов Дюра Биндас, родом з Руского Керестура. У чаше кед спомнути українски науковец Володимир Гнатюк 1897. року пребувал у Руским Керестуре, Дюра Биндас бул студент богословиї у тединшнїм Унґвару (нєшкайшим Ужгородзе). Гоч о тим нє маме конкретни докази, зоз вельку виродостойносцу можеме прилапиц предпоставку же ше Биндас и Гнатюк у чаше школоского розпусту стретли у Руским Керестуре, Биндасовим родимим валалє (юний-юлий 1897. року), бо од того часу почина їх медзисобне дописованє.

Очевидно знємирени пре преберанє конфесийней школи з боку мадярских державних власцох, Биндас пише Гнатюкови:

„У Керестуре ше людзе дали нагвариц з боку новтаруша и придали школи державней управи. То велька чкода, бо тераз отворена драга мадяризациї. Можебуц я там будзем катехета док закончим богословию. У других валалох нє таки случай и нє будзе, бо там людзе иншаки...“

Биндас 1900. року закончує богословски студиї. Рукоположени є 1901. року и поставени за администратора парохиї у Сошицох, у Жумберку, алє о шейсц мешаци є премесцени до Руского Керестура на место капелана и катехети. На тей длужносци остава полни 11 роки. Дня 29. авґуста 1912. року поставени є за пароха грекокатолїцкей парохиї у Дюрдьове. И праве ту найбаржей приходзи до вираженя його дружтвена активносц. У початку прейґ писмох зазберує коло себе руских

интелектуалцох, преважно священїкох и учительох. Уж под час 1913. року, як пише о. Роман Миз, вєдно зоз учительом Миколом Будинскийом, правнїком Михайлом Гайналом, др Гавриїлом Костельником и др Дионизийом Нярадийом, будуцим владиком крижевским, иницирує видаванє новинох за Русинох у Бачкей, Сриме и Славониї. У октобру 1913. року Биндас зоз Дюрдьова посила циркуларне писмо-апел (котре подписує вон и адвокатски кандидат др Михайло Гайнал), адресоване бачванско-сримскей интелиґенциї. У тим писме поволує руску интелиґенцию на сотруднїцтво коло видаваня кнїжкох и новинох на народу розумлївим язику и предклада же би ше уж од нового 1914. року почало зоз видаваньом „малих новинох“ на „руским бачванским“ язику.

Най ше нїкому нє видзи нєможлївим − пише вон. − *Кед би ше 300 пренумерантох нашло, теди би ше новини мож було видавац. А чи би нє була ганьба кед бизме по наших валалох тельо нє назберали?*

Най ше нїхто нє бої же би на нашу роботу державна власц зоз сумню патрела. У тих новинох политика би нє мала место. Їх програма би була тота: дружтвено, забавно, вирски и економски воспитовац народ. История наших населєньох, валалох и парохийох, церковни и народни обичаї, одучованє народу од злих обичайох, найновши успихи науки у економиї, физики итд., народни присловки и писнї, поучни новосци зоз швета и инше, бул би задлуго достаточни материял новином. Редактор новинох би бул др Михайло Гайнал, адвокатски кандидат у Кули, як нєзависни шветски чиновник.

Медзитим, свидомосц о потреби даякей верховней националней културно-просвитней асоциациї при нїм, випатра, теди ище нє дозрела. Нажаль, тоту акцию за видаванє новинох зопарла Перша шветова война. Под час войни активносц на националним будзеню и културно-просвитним орґанизованю бачванско-сримских Руснацох на териториї тедишнєй южней Угорскей ми нє замерковали.

Конєц Першей шветовей войни принєс вельки пременки на политичней мапи штреднєй и юговосточней Европи. Престала исновац дотедишня Австроугорска монархия. На дакедшнєй териториї настали нови держави, а даєдни часци єй териториї приключени ґу другим державом. Кед нова мадярска влада ґрофа Мигаля Каролїя подписала Воєну конвенцию зоз силами Антанти у Беоґрадзе 13. новембра 1918. року, мадярске войско ше поцагло зоз тедишнєй демаркацийней линиї, алє було предвидзене же ше мадярска цивилна власц голєм на паперу, як пише др Дюра Гарди, затрима на напущених територийох. У таких

условийох Сербски народни одбор у Новим Садзе, котри у медзичаше постал главни политични представнїк войводянских Сербох, зволує за 25. новембер 1918. року у Новим Садзе Вельку народну скупштину Сербох, Бунєвцох и других Славянох зоз териториї Бачкей, Банату и Баранї же би ше принєсло одлуку о єй дальшей политичней будучносци.

о. Йован Хранилович

На тей скупштини участвовал и 21 представнїк Руснацох. Медзи нїма бул и новосадски грекокатолїцки парох о. Йован Хранилович, гоч бул по походзеню зоз Жумберку, бо го новосадски Руснаци вибрали за свойого представнїка. Хранилович од початку, як пише др Дюра Гарди, бул и член Сербского народного одбору у Новим Садзе як углядна литературна и дружтвено-политична особа у новосадских интелектуалних кругох. Цо вецей, йому, як єдному з найстарших делеґатох, припадла чесц отвориц тотовелїчезне историйне собранє, на котрим tпринєшена одлука о приключеню спомнутих обласцох ґу Кральовини Сербиї, односно ґу Кральовини Сербох, Горватох и Словенцох.

З оглядом на спомнути факти, розуми ше же ше и Руснаци чувствовали як ровноправна часц славянских националних заєднїцох, котри принєсли спомнуту историйну одлуку. Инспировани з тим фактом у новоствореней Кральовини Сербох, Горватох и Словенцох, грекокатолїцки парох з Дюрдьова о. Дюра Биндас, прешвечени до потримовки своїх истодумнїкох о. Михайла Мудрого, потим познєйшого крижевского владики др Дионизия Нярадия и других руских интелектуалцох зоз шорох його ґенерациї, 13. децембра 1918. року (уж по нєполних двох тижньох после преглашеня Кральовини Сербох, Горватох и Словенцох!) знова розпосила циркуларне писмо бачванско-сримскей рускей интелиґенциї, у котрим, медзи иншим, наводзи тото:

Видзиме як ше предняци каждого народу понагляю да шлєбоду свойого народу обраца на хасен и красшу будучносц його. Дзень и ноц ше пожертвовано трудза, аґитираю, орґанизую, да употребя зґоди златней шлєбоди, да цо красшу долю свойому народу збудую.

А ми интелиґентни синове Бачвано-сримского Руского народу чи шмеме зоз зложенима руками на тото шицко ше мирно припатрац и чекац готови рондяви фалатки цо нам други з милосердия доруца...?

Нє питайце ше як було, и цо було, або якнас интелиґенцию тераз народ судзи. На то времена нєт, бо часи преозбильни лєца, а зле будзе нам з народом кет нам даремно прелєца.

У страшних часох войни чешки и горки нам живот бул, алє зме чесно витримали и народу були вирни. Тераз як да нас ище чесша проба чека, а я би рад з вами вєдно да и тоту пробу чесно народу на хасен витримаме и укажеме же зме заслужели довириє його.

Най нїхто нє вери же нас лєм гарсточка єст, па мало можеме зробиц. Богу хвала, нєстало кинеского мура, котри дзелєл Бачванских Руснацох од братох по Сриме. Коло 20.000 Руснаци чекаю свою народну судьбу. Народ, котри до тераз нїяку власну культуру нє мал – жадни є свойого слова, свойого писма. Укажеме му же тото занєдзбане його слово, писмо, добри обичаї так исто красни и мили як и другим народом їх слова и писма.

На вас ше волам браца во Христї и пп. Интелиґентних Руснасцох, соєдиньме ше вєдно руку о руку, започнїме руски народ просвищовац у його власней бешеди. Нє бойме ше чешкей роботи. У початку старайме ше о найнужнєйшим: кнїжки за школски дзеци, календар за 1919. р. и накеди возможно будзе видавац мали просвитни руски новинки котри би тижньово або двотижньово виходзели, зберац народне добро: писнї, обичаї.

Препоручам: накеди комуникация путованя допущи зидзме ше шицки (интелиґенция) на народну схадзку н. пр. до Нового Саду або индзей па ше порадзиме цо маме и як робиц. З моєй страни на народни нашо цилї офируєм 50 кор...

Зоз наведзеного ше ясно видзи же Биндас постал свидоми же за витворенє його задумкох потребна културна асоцияция котра би була ношитель националного препороду, та предклада народну схадзку. Тото його предкладанє єдногласно прилапене. Як пише о. Роман Миз, Биндас подобни апел написал и 31. марца 1919. року и тота схадзка була предвидзена за 14. май 1919. року, алє до єй одкладаня пришло пре усоглашованє становиских о дзепоєдних предлогох пририхтаних одлукох.

Найвецей розправи було о язику на яким ше ма обявйовац публикациї. Даєдни предкладали же би ше за литературни язик прилапело язик Русинох-Українцох у Галичини, даєдни, заш, же би ше прияло ткв. „язичиє“, єдна файта мишанїни карпатских диялектох и церковнославянского язика, а даєдни потримовали предкладанє Дюри

Биндаса же би ше за литературни преглашело язик на котрим бешедую Руснаци у Бачкей, Сриме и Славониї.

Конєчно, после седеммешачних пририхтованьох, 2. юлия 1919. року у Новим Садзе, у святочней сали тедишнього Маґистрату (нєшкайша Городска хижа), з учасцу коло 150 делеґатох зоз скоро шицких местох дзе жили Руснаци у значнєйшим чишлє, отримана Сновательна схадзка Руского народного просвитного дружтва, зоз шедзиском у Руским Керестуре. За першого предсидателя вибрани керестурски парох о. Михайло Мудри, котри на схадзки „преподал“ реферат **„О язику за южно-славянску руску писменосц“** и на концу предложел же най ше за „руску писменосц у держави СГС приме тот руски язик, на котрим наш южнославянски руски народ тераз бешедує“.

А о. Михайло Мудри так обгрунтовал свойо предкладанє:

„За карпатско руски кньижевни язик нье можеме повесц же вон то наисце, бо то є правеньина и мишаньина зос церковного и других руских язикох. Як „Неділя“ писала, так ше ньигдзе нье гуторело. Кед би ми дакле за наш кньижевни язик вжали гоч хтори од тих двох постояцих правих руских кньижевних язикох (а ту ма на уваги „малоруски“, т.є. українски, и „велькоруски“, тє. русийски – зам. Дю. Л.)*, теди би себе и свойому народу, церкви и школи наруцели єдну вельку терху и то пре то, бо би мушели воспитовац себе и дзеци нашо на таким язику, цо го нье бешедує дома аньи мац аньи дзеци, цо го нье зна аньи священик аньи учитель. Хто би писал кьижки и новинки за народ на тим язику, цо го нье зна? Знаме зоз ньедавней прешлосци, як чешко було учительом учиц дзеци на цудзим язику (ту дума на мадярски язик – зам. Дю. Л.), па то заш да заведземе до школох! Нье гуториме ми, же су нам руски кньижевни язики зошицким страни, бо зме и ми дзеци велького руского народу, алье су нам на тельо цудзи, же их нье знаме вигваряц так, як вони вигваряю, же су нам вельо и вельо слова цалком ньепознати. Кед би нашо дзеци у школох мушели учиц гевти кньижевни язики, то би с того льем то вишло, же би аньи свой власни язик аньи гевтот кньижевни нье научели.*

Останьме дакле при свойому, яки є, таки є, наш є. Же ми сцеме свой власни кньижевни язик, то нье значи, же ше с тим сцеме одорвец од своих братох на сиверу. Нье!! Ми треба да и гевти язики учиме и знаме. Дай Боже, да придзе тот час, да будземе єдни у язику, алье док до того нье придзе, мушиме мац темель на котри станьеме у роботи за руску просвиту, бо иншак зме нье годни аньи почац. Тот темель то є наш мацерински язик. Вон нас ма повязац зос гевтима литературнима

язиками. Вон є руски, па кед го будземе добре познавац – порозумиме ми и гевти и льехчейше их прилапиме, примеме за свойо. Пригваряю нам, же кед ми останьеме при своим южно-славянско-руским язику у кньижевносци, же теди будземе одрезани од свойого коренья т.є. одорвани од своих руских братох на сиверу и од их култури. Тота пригварка нье може ше доказац. Льем тельо одповеме. Хто будзе добре знац тот свой язик, льегко ше приучи и на свой – повеме – прадьидовски руски кньижевни язик, кед му будзе потреба...(з чарнима буквами визначел – Дю. Л.)

На концу свойого реферату о. Михайло Мудри предложел шлїдуюцу резолуцию:

„Понеже ше наш южно-славянски руски язик указал способним за водзенье культурного розвитка нашого народу, понеже ма у себе свойствия и силу дальшого розвиваня, понеже наш южно-славянски руски народ нье сце опущиц и забуц свой прадьидовски язик, алье го сце усовершовац, пре то предлагам, да ше за язик нашей рускей писменосци, на котрим ше ма темельиц, будовац и розвивац просвита нашого южно-славянского руского народу, вежнье тот живи мацерински язик, на котрим бешедую терас нашо Русини у Бачкей, Сриме и Славонiи.“

Як зазначене у Записнїку, „по реферату ше отворела векша дебата, у котрй ше заступники валала Коцура и еден посланик зос Сриму, виявели проци тей резолуцiи и жадали да ше за писмени язик вежме уж еден постояци руски писмени язик“. По законченей дебати прешло ше на гласанє. Предкладанє о. Михайла Мудрого прияте „з найвекшу векшину“!

Спрам прилапеней резолуциї, Руске народне просвитне дружтво (РНПД) и його вивершни орґан маю право и длужносц „у мено шицких своїх братох, у культурниних вопросох вшадзи заступац интерес южних Русинох“. Тиж ше наводзи же „руски просвитни одбор“ ше ма старац о „наших народних школох, о кнїжкох за дзеци и старших, о календаре, о новинох, о читальньох и иншей народней просвити“.

А як РНПД и його Управни одбор у периодзе медзи двома шветовима войнами окончели свойо „право и длужносц“, гуторя тоти резултати:

1. Формовали месни одбори и читальнї у 11 местох у котрих исновали грекокатолїцки парохиї и прейґ нїх стимуловали музично-сценску дилетантску дїялносц.
2. З помоцу донаторох и прилогох своїх членох одкупели будинок у котрим було шедзиско РНПД-а у Руским Керестуре.

3. Вибудовали будинок до котрого змесцели власну друкарню, у котрей друковани шицки виданя РНПД-а од початку 1937. року аж по 6. април 1941. року.
4. Од 1921. року, заключно зоз початком 1941. року, видали 21 календар, коло трицец окремни публикациї, у рамикох котрих 7 учебнїки за основни школи, 9 наслови наменєни старшому возросту, а гевто друге то публикациї вирского змисту.
5. Од 1924. по 1941. рок виходза тижньово информативни новини „Руски новини“, од 1938. по 1941. рок виходзи часопис за культуру „Думка“, а у истим периодзе и часопис за руски дзеци „Наша заградка“.

За дацо вецей як 20 роки свойого исновання и дїйствованя, РНПД при Руснацох у Бачкей, Сриме и Славониї утвердзело їх национални идентитет и свидомосц о їх походзеню и унапредзело їх культурне нашлїдство, на чиїх фундаментох нєшка стої їх сучасни культурни и национални живот.

Кед слово о национaлним идентитету Руснацох у Бачкей, Сриме и Славониї, длужни зме здогаднуц же медзи двома шветовима войнами було досц нєскладаня коло того чи Руснаци часц теди нєпризнатей українскей нациї, або су часц велького русийского народу (котри творели Велькоруси, односно Москалє, Билоруси и Малоруси, тє. Русини (народ котри жил на териториї України як ґеоґрафским поняцу). Нє було спорне же Руснаци часц того народу котри жиє на териториї України, алє було спорне його мено! Єдна часц рускей интелиґенциї, позберана коло РНПД-а, була опредзелєна за мено Русин, подрозумююци го як синоним за Малорус, односно Українєц, док друга часц Руснацох го и далєй тримала за Русох, тє. Малорусох, як часци велькей русийскей нациї.

Тих интелектуалцох цо ше опредзелєли за опцию РНПД-а, у народзе наволовали „просвиташе“, а гевтих других „заряше“ по новинох „Русска заря“ котри видавал Културно-просвитни союз (познєйше културно-национални союз) югославянских Русинох.

Длужни зме надпомнуц же у Царскей Русиї признавана лєм єдинствена русийска нация, витворена зоз трохокремних народох, та ше и добра часц угорских Русинох тримала як часц тей велькей нациї. Щипанє тей велькей нациї на три або вецей часци за прорусийски ориєнтовану интелиґенцию у Угорскей значело страциц Русию як моцного защитнїка у борби за национални права. Алє, русийски дух було вельо лєгчейше прилапиц, як усвоїц русийски литературни язик. Пракса указала же ше

народ може културно найуспишнєйше розвивац на його власним язику. Праве прето ше снователє РНПД-а и опредзелєли за язик на котрим бешедую Руснаци у Бачкей, Сриме и Славониї. И нє спреведли ше.

Потвердзую то и слова др Гавриїла Костельника зоз писма Дюрови Биндасови, послатого 9. децембра 1919. року зоз Львова:

„*Сподзивал сом ше, а тераз ше з радосцу дознавам, же Ти главни орґанизатор тих наших „снопох“ там на югу. Жаль ми лєм, же и я нє можем буц тераз з Вами, бо би сом Вам ше могол у койчим придац. Добре сце зробели, же сце вжали наш живи язик. Я о тим уж писал у тутейших новинох, и шицки Вас за то хвалєли. Ви задалєко од главного руского швета, па би сце нїґда нє могли добре научиц нїяки литературни язик (українски або московски)...“*.

Ђура Лаћак

НАЦИОНАЛНИ ПРЕПОРОД РУСИНА У ВОЈВОДИНИ И УЛОГА РУСИНСКОГ НАРОДНОГ ПРОСВЕТНОГ ДРУШТВА У ЊЕМУ

Резиме

У саоштењу се даје историјски преглед кроз који су пролазили припадници русинске националне заједнице у Бачкој, Сриму и Славонији. Главни носилац тих процеса било је грекокатоличко свештенство, а један од главних иницијатора за оснивање јединствене националне асоцијације био је и тадашњи ђурђевачки парох о. Ђура Биндас. Било је то 1918. године. Осивачка скупштина Русинског народног просветног друштва (РНПД) одржана је 2. јула 1919. у Новом Саду, а једно од главних питања на седници било је и питање књижевног језика Русина на овим просторима.

Đura Laćak

THE NATIONAL REVIVAL OF THE RUTHENIANS IN VOJVODINA AND THE ROLE OF THE RUTHENIAN NATIONAL EDUCATIONAL SOCIETY IN IT

Summary

The article presents an overview of the historical events that members of the Ruthenian national minority went through in Backa, Srem and Slavonia. The main bearer of these processes were the Greek Catholic clergy, and one of the main initiators for the establishing of a unique national association was the parish priest of the time, father Djura Bindas. It was in 1918. The founding Assembly of the Ruthenian National Educational Society (RNES) was held on July 2, 1919 in Novi Sad. One of the main issues at the session was the issue of the literary language of the Ruthenians in this area.

Любомир Медєши, Канада

РУСКИ СЕЛЇДБИ: ЧИ РОЗПРЕСЦЕРАНЄ, ЧИ РОЗСЕЛЬОВАНЄ

Абстракт: Руснаци на югу Панонскей ровнїни розвили моцну националну заєднїцу, алє лєм медзи тима що по вири грекокатолїки. Руски язик бул средство моцнєня националного заєднїцтва. У сучасним чаше розсельованя руски дзеци траца свой мацерински язик кед з нїм нє росли. Руснаци сновали свойо орґанизациї у дияспори, алє нєт орґанизованого сотруднїцтва з матку у Бачкей и Сриме. Руснаци спадаю до ґрупи народох без своєй держави и у положеню як бездержавна заєднїца маю проблем як зачувац одродзованє.

Ключни слова: Панонски Руснаци, нєдержавни народи, селїдби, язик як етнїчна характеристика, национална когезия, вирски зраженя, дияспора, сотруднїцтво, руски орґанизациї у дияспори, Америка, Австралия, Банат, Бачка, Канада, Горватска, Нємецка, Сербия, Срим, южна Америка, Шариш

У процесу сучасней шветовей ґлобализациї на економским планє, алє − мож додац − и пребудзеня национализмох державотворних народох, значи тих що витворели свою державносц хтору су нє дзечни подзелїц з другима, виглєдованя указую же ”убудуце, важносц народох без держави и їх шанса буц нови ґлобални политични актере завиши од двох значних факторох, а то од їх економскей моци и од їх способносци обезпечиц поєдинцом мац моцни идентитет”.[1] Руснаци, очигляднє, спадаю до тих народох без держави, або, иншак поведзене, до вецейчисленей ґрупи бездержавних народох. У економским поглядзе Руснаци нє фактор векшого значеня. Можлїве же така шанса була дзешка пред саму Другу шветову войну, кед Руснаци могли сами отримовац свойо релиґийни и секуларни институциї. Дзепоєдни Керестурци твердза же ше руске власнїцтво над польопривредну жему надалєко розцагло аж и на околни хотари, а дзепоєдни привреднїки Руснаци зохабели свой печац векшого значеня (Руснак готелиєр у Новим Садзе, Руснак перши власнїк явней купальнї у Кули итд.). Зоз социялистичну систему Руснацом таки дальши розвой онєможлївени, а зоз повтореним уводзеньом приватней власносци над общима добрами, Руснаци остали цалком ощербени. Значи, економски фактор за змоцньованє руснацтва остава илузорни.

Тот други фактор − цо зробиц же би ше Руснаци як поєдинци добре национално чувствовали и на тот способ чували руснацтво − ма свою историю, алє постава тиж барз актуални у процесу сучасних селїдбох.

1 M. Guibernau (1999), 180

Руснацох, так як и други народи, чи су державотворни чи национални меншини, трапи питанє: чи селїдба людзох зоз власного штредку добра, чи ше так народ розшеє на вецей боки и числено рошнє а культурно моцнєє, або чи то нє утрата, розселєнє и нєставанє. У тим смислу, селїдба Руснацох зоз Горнїци на Долню жем ше указала як добра, бо ше на югу Панонскей ровнїни зоз малей ґрупи розвила национално, язично и культурно моцна заєднїца. Єден час през историю тота руска заєднїца була национално аж и препознатлївша як други русински заєднїци у матки походзеня Руснацох, прето же вони там були политично прецагнути з иншаку нациналну назву и з иншаким националним унапряменьом. Пресцеранє зоз Бачкей на Срим тиж допринєсло звекшаню, националному моцнєню и культурней рижнородносци медзи Руснацами. Руснаци ше територияльно розширели, економнски змоцньовали, алє источашнє прияли дзепоєдни добри характеристики од сушедох з якима змоцнєли свою руску заєднїцу (наприклад, национална гордосц и медзисобне ґрупне помаганє на сримски способ у одношеню на векши индивидуализем и нє нательо наглашованє националней припадносци у Бачкей). Медзитим, перши селїдби дзепоєдних з Панонских Руснацох на сиверноамерицки континент, нє здобули таки характер. Место формованя рускей заєднїци у новим штредку, Руснаци ше там поступнє национално потрацели. Тераз часи знова означени з нову селїдбу Руснацох и зоз нову бриґу: чи на таки способ руска заєднїца остава вше менша по чишлє, слабша по функционалносци и чи тоти цо пошли, напущели нє лєм свой край одкаль походза, алє чи и свойо руске национале походзенє годни пренєсц на свойо потомки.

Гоч у якей мири випатра же старосц або нєбриґа за когезию, збиванє до єдного ма медзи Руснацами сучасну важносц, тото питанє ше пресцера вельо далєй до прешлосци. Бо, гоч ше у якей мири мож цешиц зоз здобутками Руснацох у Бачкей и Сриме, остава подозривосц же чи шицко зробене притулїц ґу себе и тих Руснацох цо територияльно були дакус далєй од фундаменталних руских штредкох. Подобне питанє и коло Руснацох хтори нє були по вири грекокатолїки, та и вони за Руснацох потрацени. Слово о тим же руска национална заєднїца могла буц численша, та з тим моцнєйша кед би було иншакого справованя у самей рускей заєднїци. Роби ше о нєпребераню крочайох, теди як и тераз, або голєм нєводзеню бриґи о Руснацох хтори оддалєни од национаялного ядра. Питанє же як и чи мож затримац коло себе тих цо на националним окраїску.

Руснаци ше до Бачкей почали насельовац коло половки 18. вику, а оталь до Сриму у першей половки 19. вику. Тоти Руснаци ше медзи собу тримали вєдно найвироятнєйше дзекуюци уплїву Крижевского владичества хторому Руснаци припадали. Концом 19. вику до Сриму ше населєла нова ґрупа Руснацох зоз Бардейовского краю, зоз Горнїци. И тота ше ґрупа цалком зляла зоз Руснацами старобивателями. Медзитим, у истим ше чаше зоз Бардейовского краю ґрупа Руснацох населєла и коло Вершцу у Банаце. Єден документ у Вершецким музею вишветлює як качмар, по презвиску Лунґин, помагал тим людзом перше ше змесциц, а потим и куповац хижи.[2] Тота ше ґрупа нє зляла зоз Руснацами у Бачкей и Сриме. Друга ґенерация з нїх ище пестовала традицию о своїм територияльним и национальним походзеню, алє ґенерациї потим прияли сербску национальносц (фамилия Баница, Режек…). Можлїве прето же були по вири православни и приключели ше ґу Сербскей православней церкви. Алє остава питанє же цо були по национальносци тоти грекокатолїки хторих там ище вше єст (або голєм дзепоєдни з нїх) тиж у валалох коло Вершцу. Чи и з нїх голєм дахто нє бул по национальносци Руснак, алє нїхто о нїх нє дзбал затримац их як Руснацох. О Руснацох у Банаце писане (Р. Єремич, 1928), алє там постоянє Руснацох оспорене, бо, нїби, слово о вибеженцох Козакох, а нє Русинох (М. Мушинка, 1971). Други приклад тиж зоз Банату: у фамелиї Ґолушин у Кикинди ше спомина же єден з їх предкох, тиж так як тот качмар Луґин у Вершцу, дал помоц путуюцим.[3]Чи ше тоти затримали у Кикинди, нє виглєдане. Можлїве же нє лєм у Кикинди, алє вонконцом коло рики Тиси було руского жительства, прето же ше з банатского боку затримали презвиска хтори би могли буц руского походзеня (Мудри, наприклад). У коцурскей фамелиї Новак ше чува традицию о їх походзеню: же перши з нїх пришол як древорубач. Русини на Карпатох рубали древа и спущовали их по Тиси аж по Дунай. Робело ше у ґрупох, та по припровадзеню древа долу до Панониї, єдна ґрупа ше пешо врацела назад до горох, а друга ґрупа

2 Бора Лунґин, локални хронїчар-историчар у Вершцу у Музею зохабел свой запис на даскелїх бокох же його дїдо першим Русином приселєним зоз Бардейовского краю давал наборк зоз своєй предавальнї, нашол змесценє и туньши хижи за купованє. Вон 1970-их рокох ище вше знал хтори з дзепоєдних фамелийох у Вершцу, Марковцу и других местох по походзеню Русини. На маґнетофонскей пантлїки (хтору дал вислухац авторови) мал записане як Юлка Режек шпива стару русинску писню и приповеда же зоз своїм оцом була на вашаре у вельким варошу “там назад у краю одкаль селєли” и же вашар бул около високого будинку на хторим збоку “бул камень и до ньго людзе сипали” з того цо предавали. Тот камень бул мера за пиячарину и ище вше стої на дакедишнєй городкей хижи на штред Бардейова.

3 Зазначене од Милутина Ґолушина у Новим Садзе 1986. року.

остала вируцац древо з рики. Єден з нїх, Новак, надумал пойсц опатриц Руснацох у Дюрдьове. Там ше и оженєл, а потим преселєл до Коцура.[4] То було тиж у другей половки 19. вику, кед уж було Руснацох и у Дюрдьове. Значи, теди кед приходзели тоти до Привиней Глави, Бикичу и других сримских местох, Руснаци зоз Горнїци ше тиж селєли и до Банату. Понеже нє мали вязу зоз Руснацами у Бачкей, Руснаци у Банаце прешли до другей националносци.

Вирски одношеня медзи Руснацами у прешлосци тиж значни за спатранє националного єдинства медзи Панонскима Руснацами и вше вецей тоти вирски одношеня науково ошветлєни (Я. Рамач, 1990 и 2007). Историйни факти указую же Руснаци, тоти по вири иншаки як векшина Руснацох, мушели поглєдац места з векщу вирску толеранцию, або, просто, пре виру, мушели пойсц ґу своїм. Православни Руснаци ше зоз Руского Керестура мушели виселїц; у Коцуре, Миклошевцох и Петровцом им нє дате мира, а таки Новосадянє, православни, пре виру мали зужену можлївосц побрац ше зоз Рускинями (фамелиї Колєсар, Ґубаш, Кочиш…). Виселєни православни Обровски ше прето на Новосадским житним пияцу покрадзме стретали зоз родзину з Руского Керестура, а нєшка ше їх потомки тримаю за Сербох (усни запис автора). Ґу тому, зоз буґерох (назаренох) складани вишмеююци писнї (В. Гнатюк, 1900). Єдна така руска фамелия зоз Керестура, ошпивана у писнї (Медєшово), виселєла ше до Славонскей Пожеґи у Горватскей, а познєйше, дзепоєдни з потомкох, аж до Онтария у Канади. Тримаю ше за Горватох, а у фамелиї ше запаметало же ше „єден з давних дїдох преселєл до Славониї зоз места дзе була якаш кула (!)” (записане од Мариї Медєши у Торонту, Канада 1986. року).

Руснаци до Америки, познєйще и до Канади, на самим початку 20. вику, одходзели на дочасну роботу. З часом велї з таких цо одходзели заробиц на рок-два, оставали там занавше. Понайвецей их було у америцких державох Пансилвания, Огайо и Мичиґен, а у Канади у провинциї Онтарио (лєм дзепоєдни у Квебеку и Алберти). Масовни преход америцких Русинох зоз грекокатолїцкей на православну виру нє залапел, бо приходзели познєйше од тей велькей вирскей подїї. Остали грекокатолїки, алє нєнависц медзи тима вирнима цо тримали промадярски або проукраїнски напрям наганяла Руснацох вибрац до хторей з тих парохийох ше найлєпше приключиц, або пойсц аж цалком индзей

4 Зазначене од Павлини Сакач, народзеней Новак (у Торонту, Канада 1995. року).

(P. R. Magocsi, 1999 и 2001). Остава нєрозяшнєне питанє у якей мири Америцки Руснаци бачко-сримского походзеня участвовали у америцким русинским руху, чи Руснаци, дахто з нїх, участвовал на вельких сходох америцких Русинох кед ше ришовало о формованю русинскей держави у Европи по Першей шветовей войни. Нащиви крижевского владики Нярадия (1930-их рокох), беоґрадского надвладики Букатки (1960-их рокох) и владики Сеґедия (1970-их рокох) змоцнєло националну пиху Руснацох Американцох по походзеню зоз Бачкей и Сриму, алє моци за орґанизацийне обєдиньованє нє було. Окрем Церкви, нє познате же би ше з боку других руских орґанизацийох подняло даяки мири за тирваце, орґанизоване сотруднїцтво „зоз нашима у швеце”.Успишни бизнисмен Янко Бучко зоз Детроїту, по походзеню Керестурец, концом 1930-их рокох пробовал до єдней, рускей орґанизациї позберац Руснацох зоз погранїчних обласцох Америки и Канади, алє накратко. Вон явел до „Руских новинох” же формована Руска рада, алє вироятно пре вибиванє Другей шветовей войни тота орґанизация нє зазначела даяки успих. Руснаци ше там сходзели лєм пре розвагу. Уж у трецей ґенерациї руски язик ше нє пестовало, о националним и територияльним походзеню ше вше менєй знало, а з часом медзи рускима виселєнцами скапала потреба за медзисобним повязованьом. Од Гамилтону на югозаходзе канадскей провинциї Онтарио, по Детроїт у ЗАД, подаєдна руска фамелия дакеди (приблїжно 1930-их по 1960-и роки) була скоро у каждим населєним месце и шицки ше знали медзи собу. Уж у 1980-их лєм тоти цо пришли як дзеци зоз своїма родичами ище бешедовали по руски, алє їх потомки вецей нє (Лю. Медєши, 2007). О Руснацох у Арґентини ше барз мало зна, а було Руснацох у тей южноамерицкей держави, можлїве же и у даєдних других. Порядна преписка мацери у Керестуре и сина у Арґентини (М. Жирош, 2002) и даскельо зачувани фотоґрафиї зоз руских фармох документую там руске постоянє, гоч лєм дочасове.

Зачаток руснацтва у Австралиї можлїве же нє досягує далєй у прешлосци, лєм од часох законченя Другей шветовей войни. Дзепоєдни войново зарабровани Руснаци ришели нє врациц ше дому и закончели у Австралиї (приповедало ше о єдному Варґови з Керестура, наприклад). Од 1960-их рокох руски фамелиї у Австралиї вше численши, же би пришло о пар роки аж и до снованя рускей орґанизациї за пестованє културного скарбу (о чим писал Славе Шанта). Руснаци хтори народзени у Австаралиї з векшей часци нє бешедую по руски. Аж и дзеци рускей мацери и оца Серба, по приповеданю дзепоєдних Руснацох Австралиянцох, бешедую,

кельо-тельо по сербски, прето же маю дотики зоз сербским язиком у Сербскей православней церкви и под час масовней нащиви фамелийом кед славя свою Славу.

Питанє отриманя мацеринскей бешеди медзи виселєнцами забера централне место кед слово и о отримованю нациналного походзеня и назви. То праве пре саму функцию людскей бешеди, язика.

Зоз биолоґийного становиска, язик то можлївосц правеня гласох, алє нє лєм гоч яких гласох (животинї и птици тиж маю можлївосц направиц глас). То таки гласи хтори зложени до системи, и найчастейше помогнути зоз символами (хтори нє муша буц лєм усни), помагаю комуникованє медзи людзми (J. J. Macionis…, 2002). Тоти гласи муша мац и одредзене значенє (C. Wade…, 2004). На таки способ бешеда односно язик вообще (вигварени або написани) постава „характеристична форма комуникованя медзи людзми, хтора ше состої зоз гласох зложених вєдно до нєограницїченого числа виречеьох”.[5] Значи же розлика у язикох настава на основи правилох хтори одредзена заєднїца бере як свойо и на таки способ язик постава средство розграницїченя медзи людскима заєднїцами. Тота особа хтора нє позна тоти правила, углавним ше нє трима як часц тей заяднїци,[6] а окреме кед слово о националней заєднїци. Важне мац у оглєдзе и факт же бешедни правила и значенє гласох/символох перше наставаю у директних одношеньох/комуникациї медзи людзми, а аж потим у тирвацей форми (написани, намальовани итд.). Тоти особи хтори ше уча през живот о тих правилох, значи през комуникацию зоз другима людзми цо пестую тоти правила, вони препознаваю, як ше то гвари, „дух того язика”. Препознаваю значенє одредзеного поняца або виреченя, алє препознаваю тиж и смисел у яким воно похасноване. Тоти хтори уча язик на поштредни способ (през написану форму, прейґ електронского запису и инше), найчастейше таку схопносц нє можу посцигнуц. Прето прекладанє з єдного язика на други барз зложени процес и преклад нє мож зробиц на технїчни способ, прекладаюци поняце по поняце, без находзеня точно истого значеня и на єдним и на другим язику. Тиж так, руски дзеци хтори нє маю можлївосц научиц бешедни язик, руски язик нє тримаю як свой, без огляду же го розумя або аж и можу комуниковац на нїм.

5 WhittenPh. … (1990), 304.

6 Особи у емиґациї ище як чувствую феномен препознаваня по бешеди. Бо, гоч ше у якей мири емиґрант по облєканю, справованю и иншим приблїжи ґу старобивательом, скоро злєє медзи нїма, старобивателє по бешеди препознаю хто нє вироснул у їх штредку.

Кед ше Руснаци преселєли зоз Горнїци на Долню жем, нє були цалком виєдначени у поглядзе бешеди. Зоз виєдначеньом бешеди медзи собу, змоцньовало ше и националне єдинство. Поведзме, тоти наволовани Горняци вше менєй поставали препознатлїви як з „горняцкей" преходзели на руску бешеду. Вшелїяк же бешедни розлики остали аж и нєшка медзи Коцурцами и Керестурцами, а гласово розлики мож препознац медзи Бачванами и Сримцами, як и при тих Руснацох цо жию з инородну векшину у одношеню зоз Руснацами зоз преважно руских местох (наприклад, Вербащанє або Новосадянє Руснаци у бешеди препознатлїви медзи Керестурцами). Озда так було од давна. Медзитим, тоти розлики нє маю уплїв на общу националну руску припадносц. У матки походзеня Руснацох, гвари ше же понайвецей у Шаришским краю у Словацкей бешеда барз подобна бешеди Панонских Руснацох, алє є нє цалком иста. Аж и значенє словох медзи Шарищанами и Бачванами дзекеди нє исте (наприклад, бачванско-сримски Руснаци нїґда нє буду меновац свойого священїка „княз"). Спрам єдного документарного запису канадских авторох, понайвецей тераз тот жридлови язик Шарищанох и Руснацох затримани лєм медзи Ромами у месце Свиня у Словацкей.

Линґвистично доказане же видвоєни зоз своєй матки, Руснаци створели свою систему бешеди, язика. За чудованє, заш лєм, же дзепоєдни линґвисти блукаю медзи вецей теориями чи руски язик диялект даякого другого язика (понайвецей єст проукраїнских и менєй прословацких), чи є зложени зоз пожичкох зоз других язикох, або у себе зачувал даяку стару заєднїцку славянску форму, чи ма у себе вецей заходно- чи виходнославянски прикмети итд. Сущносц положеня руского язика медзи другима язиками у тим же руски язик виградзена система комуникованя хтору найбаржей розумя тоти цо виросли у руским штредку (окруженю). Тоти цо мали нагоду научиц живи, бешедни руски язик, наймоцнєйше чуваю тиж и националне мено, односно припадносц до рускей заєднїци. За приклад може послужиц случай зоз Владимиром Мученским у Канади и Тимотийом Чизмаром у ЗАД. У анґлийским язичним оруженю, обидвоме научели чисти руски язик од своїх родичох и, без огляду на изолованосц од других Руснацох, мацеринску бешеду зачували у перфектней жридловей форми. При нїх нєт дилеми же чи су Руснаци. З другого боку, Штефан (Стив) Мудри у ЗАД ше нїґда нє научел по руски и нє чул од своїх родичох хто є по походзеню. Лєм дзекуюци штемблї на єдним писму, у старших своїх рокох пренашол же ма родзини у Шидзе и же є по походзеню Руснак.

У наукових студийох о етнїчносци потолковане же национална припадносц ма свой хасен, алє и пошлїдки (нє приходзи сама од себе). Утвердзене же националносц створена и виградзена дружтвено (значи, то социялна катеґория), на основи вибудованей традициї о культурно-язичним и територияльним жридлє походзеня (P.G. Yang, 2000). У главних рисох, Руснаци тримаю же походза з Горнїци, же бешедую на славянским язику хтори подобни велїм другим язиком, алє є цалком иншаки, тримаю дзепоєдни обичаї, облєчиво и инше лєм за свойо итд. Зоз самим тим, виходзи же при Руснацох, так як и при других, националносц нє стаємна у поглядзе елементох зоз хторих ше состої. Дакому значнєйши обичаї як язик, други заш тримаю же тот хто нє бешедує по руски, нє припада до рускей националней заєднїци. Наука гвари же чловек сам чувствує дзе припада, та аж и национално. Можлїве вироснуц у єдним националним штредку, алє ше познєйше чувствовац у припадносци даґдзе индзей. Нє маме вельо приклади за Руснацох, алє при Американцох русинского, а окреме лемковского походзеня, вше розвитши рух препознац ше як Карпаторусини (E. Rusinko, 2003). Такповесц, єдини дотик зоз стару традицию им були богослуженя у Церкви и традицийни єдла (пироги, наприклад). Єдини язик комуникованя им анґлийски, а конфузия о националним походзеню була ище векша медзи тима цо по вири православни, та з олядом на припадносц ґу Русийскей православней церкви, тримали же су по походзеню Руси. У Грекокатолїцкей церкви медзи Русинами Американцами присутни прословацки и проукраїнски напрям. Врацанє на русинске мено ше при нїх почало розвивац аж по пребудзеню (або ошлєбодзеню) русинства на матичней етнїчней териториї у Европи. З другима словами, кед ше русинство знова зявело як национални рух у Европи, и у Америки потомки Русинох здобули потребу национално ше повязац медзи собу и зоз етнїчну матку походзеня. Америцки Русини ше почали добре чувствовац же знаю одкаль им корень.

Поставя ше питанє: чи ше Руснаци преселєни до швета зоз своєй южнопанонскей, бачко-сримскей матки, добре чувствую як Руснаци. Односно, покля буду медзи собу хасновац руски язик и пестовац руску националносц. У тим наприяме добри крочаї превжали Руснаци зоз снованьом своїх культурних орґанизацийох у Онтарию (Руске дружтво Сиверней Америки) и Саскачеванє (Саскачеванске дружтво рускей култури), зоз друкованьом по руски („Гласнїк Дружтва Сиверней Америки", „Саскаченаски руски гласнїк", „Руснаци у швеце") и орґанизованим ученьом руского язика при дзецох (Саскачеван). Тоти у Австралиї и

у Нємецкей почали (Дружтво руско-нємецкого приятельства), а вец престали мац интерес за гоч яку орґанизовану форму пестованє рускей идентичносци. Проблем у тим же як ше нєдержавни националносци маю сами остарац за своїх сонароднїкох, а Руснаци припадаю до тей ґрупи такволаних народох без своєй держави. Сербия и Горватска у своїх граніцох даваю можлївосци националним меншином пестовац свой язик и културну традицию (културна надбудов уж идзе у другим наприяме). Кед слово о тих вонка з держави, вец ше державотворни народ (Серби, так як и Горвати) стара лєм о своїх. Держани институциї за националну дияспору нє указали интересованє за припаднїкох своїх националних меншинох у иножемстве и попри тим же велї з нїх правно граждане Сербиї або Горватскей. З другого боку, национални меншини нє здобули свойо окремни институциї за одношенє зоз свою националну дияспору. За Руснацох тот факт з тим значнєйши же у поглядзе селїдби Руснацох приступ ґу националней матки двойнїсти: єдни ше отресаю од тих „цо пошли", а други би нагнац тих „цо пошли" най ше сами докажу же су Руснаци. За змоцнєнє националней заєднїци ришенє заш лєм у тим же, кед єст интерес, вец би национални меншини требали хасновац свойо зоз законом фундаментовани орґанизациї и институциї нє лєм за потреби у граніцох конкретней держави, там дзе жию, алє и за сотруднїцтво зоз свою националну дияспору (зоз законом им то нє забранєне).

ПОХАСНОВАНА ЛИТЕРАТУРА

Гнатюк, Володимир. 1900. Етнографічні матеріали з Угорської Русі.*Етнографічний збірник*

Жирош, Миронь. 1971. *Мили мой сину.* Нови Сад: Руске слово;

Јеремич. Ристо. 1928. *Бачки Руси (Рушнаци, Русини).* Нови Сад: Прештампано из Летописа Матице српске;

Magocsi, Paul Robert. 1999. *Of the Maring of Nationalities There is No End,* New York, NY: Columbia Unive3rsity Press;

Magocsi, Paul Robert. 2001. *The Carpatho-Rusyns*, Philadelphia: Chelsea House Publishers;

Медєши, Любомир. 2007. *Руска традиция*. Нови Сад: Дружтво за руски язик, литературу и културу;

Мушинка, Микола. 1971. Потерашнї резултати виглєдованя културни югославянских Руснакох. *Шветлосц, часопис за литературу и културу;*

Рамач, Янко. 1990. *Привредни и дружтвени живот Руснацох у южней Угорскей 1745-1848.* Нови Сад: Руске слово;

Рамач, Янко. 2007. *Руснаци у южней Угорскей (1745-1918)*. Нови Сад, Войводянска академия мнаукох и уметносцох;

Rusinko, Eleine. 2003. *Straddling Borders:Literature and Identity in Subcarpathian Rus'.* Toronto-Buffalo-London: University of Toronto Press;

Whitten, Phillip and Hunter, David E. K. editors. 1990. *Anthropology: Contemporary Perspectives.* Glenview, IL. London, UK: Scott, Foreman and Company;

Yang, Philip G. 2000. *Ethnic Studies: Issues and Approaches.* New York: State University of New York Press.

Љубомир Међеши

РУСИНСКЕ СЕОБЕ: РАСПРОСТИРАЊЕ ИЛИ РАСЕЉАВАЊЕ

Резиме

Русини су на југу Панонске равнице развили јаку националну заједницу, али само међу онима који су по вери гркокатолици. Русински језик је био средство јачања националног заједништва. У савремено време расељавања русинска деца губе свој матерњи језик ако са њим нису расла. Русини су оснивали своје организације у дијаспори, али нема организоване сарадње са матицом у Бачкој и Срему. Русини спадају у групу народа без своје државе и у положају као бездржавна заједница имају проблема како сачувати одређавање.

Ljibomir Medješi

RUSYN MIGRATION: SPREADING GLOBALLY OR FALLING APERT

Summary

Pannonian Rusyn have established their strong ethnic community, but the consistence of Rusyn identity is preserved among Greek-Catholic only. The Rusyn language played a signifiable role in the process of establishing national character, but in the modern time of immigration, Rusyn children have no opportunity to grow learning their language. In diaspora, Rusyns have their cultural organizations, but there have never been systematic cooperation with the Rusyn institutions in Bachka, and Sremia. As a part of the group of the nations without states Rusyns are in dilemma now how to find a way to suppress the process of ethnic disruption.

Олена Папуґа, Руски Керестр

РУСНАЦИ У ЖЕМОХ ЕВРОПСКЕЙ УНИЇ - ПРАВО НА ВИТВОРЙОВАНЄ НАЦИОНАЛНОГО ИДЕНТИТЕТУ

Абстракт: Шицки заєднїци Руснацох, Русинох, Лемкох хтори жию у нашим старим краю, терашнїх державох Польскей, Словацкей, Мадярскей, Румуниї, Ческей, з винїмком України, нєшка граждане Европскей униї. Нашо найблїзши сонароднїки у Горватскей тиж часц ЕУ. Сербия, як и Україна, декларовали намиру приступиц ґу тей заєднїци. У тим напису слово праве о тим як Руснаци у державох у хторих жию витворюю свойо национални права и чуваю свой национални идентитет.

Ключни слова: Европска уния (ЕУ), нациоални права, национални идентитет, меншински права, национална заєднїца, русинска/ руска националносц, русински/руски язик

ВЕЛЬКА РОЗЛИКА У СТАТУСУ И У ХАСНОВАНЮ МЕНШИНСКИХ ПРАВОХ

Кед ше пове Горнїца, перша асоцияция наших людзох на Стари край и завичай то Карпати, Україна и Словацка. Медзитим, у тих двох сушедних державох можебуц и найвекши розлики у статусу и институцийних меншинских правох русинскей заєднїци. У України урядове становиско же су субетнїчна ґрупа державотворного народу. У Словацкей здобули високи уровень институцийного припознаня, алє после деценийох асимилациї запровадзованє и хасновванє меншинских правох идзе помали.

УКРАЇНА: ЕВРОПСКИ ИНТЕҐРАЦИЇ И ВИМОГА ЗА ПРИПОЗНАНЄ

Русини з України жили у рижних державох: Австроугорскей, Мадярскей, Чехословацкей, Совєтским Союзу, тераз у самостойней нєзависней держави. Були виложени асимилациї, алє ше то нїкому нє удало. Русини у сучасней держави України жию и нє миря ше зоз фактом же су єдини спомедзи шицких Русинох/Руснацох/Лемкох у рижних державох нє припознати. Шицки жеми цо нєшка у Европскей униї Русином врацели право декларовац ше як Русини, лєм Україна то анї по нєшка нє поробела. Урядове становиско держави же Русини часц українского народу. Яке будзе надалєй одношенє ЕУ ґу Русином у України, увидзи ше. Алє то нє будзе пошвидко, бо Україна анї нє на пол

драги у европских интеґрацийох, кед би ше у предпиступних договаркох вироятнє поставело питанє нєприпознаваня Русинох.

У цалим швеце на єдним месце, Русинох єст найвецей праве на Подкарпат'ю у України, як тот свой реґион Русини вше наволую. Держава урядово тоту традицийну назву нє припознава, та ше тот реґион по сучашнє вола Закарпат'є, а урядово Закарпатска обласц. У сучасней України Русини чувствую свой идентитет, вон моцнєйши при народу хтори жиє по валалох. У варошох асимилация векша пре уплїв державних институцийох, а шицки школи, оводи и факултети маю наставу лєм по українски. По попису жительства, у України було 10 600 Русинох, алє приватни анкети и попис цо правели русински орґанизациї гваря же лєм на Подкарпат'ю єст вецей як 300 000 Русинох. Тото назначене число, 10 600, то значи же ше Русини вияшнєли як други, а вец назначели же су Русини.

Як ситуация указує, попис жительства зоз 2012. року нє дал Русином можлївосц вияшнїц ше як Русини. Україна єдине цо дала, то формованє русинских орґанизацийох. У законох хтори реґулую права националних меншинох у України нє спомнути Русини, а у одвитох на поставени питаня Влада України одвитує же у тей держави нєт орґан хтори би припознал Русинох. Кажде ше може вияшньовац усно як сце, алє русинскей националносци нєт – шицки Українци, толкує предсидатель Реґионалного здруженя подкарпатских Русинох Микола Бобинец.

У актуалним державним парламенту України єст 8 посланїкох-депутатох зоз Подкарпат'я, алє анї єден з нїх нє станул на бок Русинох. Влада, министерства, або даєдни други державни институциї нє маю Русинох хтори би совитовали предсидателя, министрох або посланїкох о проблемох Русинох. Влада України ма министерство за культуру, зоз хторого ше помага меншином, а посланїки маю Одбор за националносци и релиґию, алє ше там нїґда нє бешедує о Русинох и їх проблемох.

СЛОВАЦКА: ИНСТИТУЦИОНАЛИЗОВАНИ НАРОДНИ ПРЕПОРОД

Русини у Словацкей у сучасней Европскей униї, шлєбодно мож повесц, доживюю препород. Яке гнобенє доживйовали под час тоталитаризма, нє сцу ше анї здогадовац. Русинска националносц, як и грекокатолїцка вира, були забранєни од 1950. по 1991. рок, та ше могли

вияшньовац або як Українци, або як Словаци. Русински язик, на хторим бешедовали, бул українски. Велї нє сцели буц Українци, та ше радше асимиловали до Словацох, цо гутори податок же на попису жительства єст 210.000 грекокатолїкох и 50.000 православних, а Словаци су. Кед спаднул тоталитаризем, Словацка такой дошлєбодзела вияшньованє Русином по їх националней основи.

У сучасней держави права националних меншинох заґарантовани з Уставом Републики Словацкей, держава ище нє ма закон о националних меншинох, алє нова Влада тот закон пририхтує и пошвидко будзе вигласани, а Медзинародни закони и повелї о правох меншинох Словацка шицки потвердзела. Русинох у Народней ради Словацкей (парламенту) єст, алє їх схопносц анґажовац ше за Русинох – ровна нули. Значи, за наш народ нє робя нїч. Так було одвше. Вони у парламенту спред партиї, а нє спред Русинох, бо ґарантоване место за меншини нє постої, гвари портпарол Округлого стола Русинох Словацкей Петро Медвидь, хтори и член Одбору за национални меншини и етнїчни ґрупи и совитнїк за Русинох предсидательки Словацкей Зузани Чапутовей.

Найвисши державни орґани хтори ше стараю о меншинох то Одбор за национални меншини и етнїчни ґрупи, хтори роби при Влади Републики Словацкей, як и Рада влади за людски права, национални меншини и родну ровноправносц дзе Русини маю двох членох, Милана Яна Пилипа и Петра Медвидя, хтори були кандидовани на виберанкох и вибрани су. Пилип заступнїк Одбору Ради влади Словацкей за людски права, национални меншини и родову ровноправносц, а Петро Медвидь и Ана Плишкова меновани за совитнїкох Зузани Чапутовей за проблеми русинскей националней меншини.

Средства за роботу русинских орґанизацийох дава Фонд за потримовку националним меншином. Рочнє, за роботу шицких русинских орґанизацийох, держава наменєла 500 тисячи евра. На тоти средстава ше за културу конкурує прейґ проєктох, та ше средства дзелї зоз тих наменєних еврох за русински фестивали и друге. Прешла Влада вигласала Закон о фонду за потримовку култури националних меншинох, так же ше средства одредзує точно, без можлївосци злохаснованя, а вони шицки зоз буджету. У комисиї за дзелєнє средствох єст Русинох хторих виберaю русински орґанизациї – визначел предсидатель Здруженя русинскей интелиґенциї и член комисиї Фонду за потримовку националних меншинох инж. Ян Липински. Значи, институцийни рамик за сполньованє меншинских правох русинскей заєднїци єст. Медзитим, на

питанє нашим собешеднїком, чи свидомосц о идентитету и припадносци русинскей националней меншини у Словацкей рошнє, чи ше траци, одвит же ше траци, гоч на фестивалох то так нє випатра. У пракси, число людзох хтори ше вияшнюю як Русини рошнє, алє кед треба же би родичи уписали дзеци до русинскей школи, вони то нє сцу…

Од 1991. року Русини єдина национална меншина у Словацкей хторей число рошнє. За 20 роки було двараз вецей вияшнєних. Шицки други меншини ше зменшовали. На попису 1991. року у Словацкей було 17 197 Русинох. Русински мацерински язик бул 49 099 особом, а мацерински русински язик Словацом по вияшньованю бул 27 868 особом. На попису 2001. року Русинох було 24 201, мацерински русински язик бул 54 907 особом, а мацерински русински язик – народносц словацка 28 885 особом. На попису 2011. року як Русини ше вияшнєли 33 482 особи, мацерински русински бул 55 469 особом, а мацерински русински язик – народносц словацка 22 857 особом. Фаховци, хтори ше занїмаю зоз русинским питаньом, гваря же у Словацкей може буц од 150 000, та аж и до 200 000 Русинох, бо ше як грекокатолїки на попису 2011. року вияшнєли 210 000 особи, а як православни 50 000 людзе. Знаюци же Словаци скоро виключно нє маю тоти два вири, мож раховац же то Русини хтори ше вияшнєли як Словаци, та на оживйованю їх руского идентитету треба робиц.

ГОРВАТСКА: ҐЕНЕРАЦИЙНА КРИЗА НАЦИОНАЛНОГО ИДЕНТИТЕТУ

Статус националней меншини Руснацом односно Русином заґарантовани у законодавстве и Горватскей и Мадярскей. Медзитим, у каждодньовим живоце, пре виражени миґрациї у єдней, и пошлїдки дакедишнєй моцней культурнєй геґемониї державотворного народу у другей держави, чежко очувац лєбо зобудзиц свидомосц о руским националним идентитету. У Републики Горватскей од осамостойованя 1991. року по нєшка Руснаци ше вше могли вияшнїц як Руснаци, як таки вше були учишлєни у Уставе РГ медзи националнима меншинами и затримали шицки права цо мали у Югославиї. По попису жительства у Горватскей 2001. було 2.337 Руснацох, а 2011. ше як Руснаци вияшнєли 1.936 особи. Як толкує предсидатель Ради рускей националней меншини Вуковарско-сримскей жупаниї Яким Ерделї, основни закон зоз хторим реґуловани права националних меншинох то Уставни закон о правох

националних меншинох у РГ и з нього виходза шицки други дополнюци закони.

У Соборе РГ (парламенту) нє маме Руснака посланїка, алє маме представителя, та нас Руснацох представя посланїк ромскей националней меншини. Вон представя 11 по численосци мали национални меншини, медзи хторима и наша. У дзепоєдних скорейших зволаньох Руснак предстаял шицки тоти меншини. Нажаль, на остатнїх виберанкох нє мали зме свойого кандидата, нє було заинтересованих. Представителє меншинох ше вибераю у окремней виберанковей єдинки, нєвязано за странки. Анї на лїстинох дзе ше змагали странки за посланїкох у Соборе нє було анї єдного Руснака – визначує Яким Ерделї.

Влада Републики Горватскей нє указує интерес же би у даєдним єй министерстве, одборе або совиту бул Руснак, а як визначел наш собешеднїк, кед же го и єст, нє вияшнює ше як Руснак, премали зме же бизме мали окремного совитнїка. За витворйованє правох националних меншинох задлужени Совит за национални меншини при Влади РГ и Уряд за национални меншини при Влади (на уровню Владовей канцеларий, нїжей од министерства), а вони контактую з министарствами о одредзених проблемох кед слово о образованю, законох, финансийох. Представитель Руснацох у державним Совиту за национални меншини Звонко Костелник. Пенєжи ше достава з буджету РГ, Влада одредзує вкупну суму, а Совит спрам програмох предложених од самих меншинох розпоредзує шицким заєднїцом за їх культурну, дружтвену роботу, информованє. Школство ше финансує прейґ Министерства просвити. Тиж так средства ше достава и од жупанийох, городох и општинох дзе єст Руснацох у одредзеним чишлє и дзе маю свойо активносци, гвари Яким Ерделї.

Значи, национална свидомосц ше, нажаль, траци, а традиция замера. Ґлобализация ма вше векши уплїв, економски миґрациї до заходней Европи масовни, а и асимилация роби свойо. Нє мож занєдзбац анї глїбоки пошлїдки остатнєй войни. Стари умераю, а млади вше менєй чувствую потребу за идентификацию зоз своїм народом. Велї ше ширцом розошали, у руских штредкох вше менєй младих Руснацох, а у велїх фамелийох ше з дзецми нє бешедує по руски, бо родичи думаю же то дзецом ище єдно обтерхованє. Дзеци, кед ше бавя на улїчки медзи собу вецей нє бешедую по руски, алє по горватски.

МАДЯРСКА: ЗНАЮ ХТО СУ, АЛЄ НЄ ЗНАЮ ПО РУСКИ

Пред остатнїм пописом жительства, хтори у Мадярскей бул 2011. року, русински орґанизациї озбильно похопели число Русинох, бо воно значно уплївує на финансованє русинских орґанизацийох и вообще на отримованє идентитету. По словох др Степана Лявинца, предсидателя Здруженя русинскей култури зоз Будапешту хтори и актуални предсидатель Шветовей ради Русинох, у сущносци, пракса у Европскей униї така же кельо вас єст, тельо вам даме. На даєдних местох, кед бул попис, пописоваче нагваряли людзох най ше нє вияшнюю як Русини, а було и таке же ше людзе так вияшнєли, а вони им уписали мадярску националносц. Алє и попри тим же нїч нє було на нашим боку на попису, официйни податки зоз попису позитивни. Число особох хтори ше вияшнєли як Русини ше звекшало за 186 одсто од попису 2001. року, так же ше 2011. року як Русини ше вияшнєли 3.882 особи, а 2001. року було 2.079 Русинох. Нажаль, зменшало ше число людзох цо визначели же им русински мацерински язик – 2001. року таки особи було 1.113, а 2011. року 999 особи.

На давним попису жительства 1930. року, русински мацерински язик бул 993 особом – гварел за нашо новини др Степан Лявинец. Попис зоз 2011. року визначує Русинох на штварте место по уровню образованя, та спомедзи 3.882 Русинох, аж 1.154 особи маю факултетски дипломи. Позитивне и число младих Русинох – 2001. року дзеци до 14 рокох було 89, а 2011. 299. Особи од 15-39 рокох 2001. року було 417, а 2011. 1.229 особи. Кед слово о вирским опредзелєню, 2011. року у Мадярскей було 1.777 ґрекокатолїкох, а то 46 одсто Русинох, 31 Русин православни, 19 Русини будисти, а 306 ше вияшнєли як атеїсти.

Под час тоталитаризма, кед Русином нє було дошлєбодзене вияшньовац ше по свойому, кед була загашена и їх грекокатолїцка церква, ходзели до мадярских або до словацких школох. То створело вельку асимилацию. Рок 1990. приноши Русином ошлєбодзенє и будзенє – створени нови русински здруженя по цалей Мадярскей хтори такповесц *будзели* русински идентитет.

Закон о правох меншинох зоз 2011. року предвидзує финансованє активносцох националних меншинох, а пенєж ше розподзелює з буджету спрам числа припаднїкох меншинох. У мадярским парламенту нє маме посланїка Русина, алє маме совитнїка. То Вира Ґирич, вона нє ма право гласу, алє у парламенту заступа нас Русинох. Посланїкох информує

о наших потребох и проблемох. Вона ма преход и до Министерства за людски ресурси, Влади, предсидателя и зоз тим вона наша вяза зоз державу. Шицки русински орґанизациї ше финансую през державни проєкти и прейґ нїх доставаю пенєж за роботу – потолковал др Лявинец.

У Мадярскей 2001. року було 2 079, а 2011. року 3.882 Русинох. По попису жительства, у Горватскей 2001. було 2.337 Руснацох, а 2011. ше як Руснаци вияшнєли 1.936 особи. Русински орґанизациї у Мадярскей нєшка робя же би ше свидомосц о русинскей припадносци зачувало, або порушало. Но, як спозорюю, єст случаї же ше злохаснує политични права меншинских заєднїцох. Кед локални виберанки за самоуправни обласци, вец велїм важне буц Русин, бо ше медзи Мадярами нє можу афирмовац. То часто лєм на паперу, а кед дацо треба поробиц за Русинох, тота особа то нє порихтана, бо нє зна анї по русински, нє позна культуру, лєм ше так на паперу декларує. Держава нє контролує прецо и як ше дахто приявел же є Русин, лєм кед виберанаки за самоуправну обласц.

ПОЛЬСКА: ВЕЛЇ НАШО ДЇДОВЕ ПРИШЛИ З ЛЕМКОВИНИ

Русини, хтори жию на сиверу Карпатох, на подручу юговосточней Польскей, хтора була часц заходней Галичини, волаю ше Лемки, а реґион Лемковина. Року 1772. реґион постал часц габзбурґскей Австриї, 1918. року припаднул Польскей, а по Другей шветовей войни єдна часц Лемковини премесцена до СССР. У акциї ВИСЛА Лекоми насилу преселєни на границу зоз Нємецку, понеже Польска тоти часци достала як компензованє за часц Лемковини хтори прилучени ґу СССР. Там нєшка жиє досц вельке число Лемкох, алє после 75 рокох вони асимиловани до Полякох. Чежко ше отримали як Лемки далєко од свойого старого дому.

На попису жительства 2002. року у Польскей було 5.850 Лемкох, а 5.605 особи хасную лемковски язик у своїх домох. До 1989. року Лемки нє постояли, нє мали право на вияшньованє, та мушели буц або Українци, або Поляци. Понеже Лемковина нє лєм у Польскей, алє и у України и у Словацкей, податки гваря же Лемкох єст коло 70 000. По медзинародних законох Лемки национална меншина, алє польска держава ма иншаки правила и закони хтори ше дотикаю припознавая и реґулованя националней припадносци. Ма Закон о националних и етнїчних меншинох и о реґионалних язикох.

Лемки етнїчна меншина, як и шицки признати меншини. По польским закону национални меншини жию звонка границох Польскей. Значи, Лемки хтори жию у Нємецкей ше третую як польска национална

меншина. До польского парламенту Сейму припаднїки етнїчних заєднїцох уходза прейґ политичних странкох. Лемком припадаю два места, од у Заєднїцкей канцеларії уряду Влади за етнїчни меншини. Средства за роботу лемковским орґанизацийом по проєктох дава Министерство култури, алє и войводства, гварел за нашо новини Демко Трохановски, зоз радия *Лем. фм.*

Лемки мали свою державу**:** Руска Народна Република Лемкох була мала галичинска держава хтору Лемки створели 5. децембра 1918. року после розпадованя Австроугорскей. Теди 500 делеґати зоз 130 лемковских општинох у Флоринки одлучели же би ше формовало державу зоз вивершну власцу. Вивершна власц мала задаток зєдинїц Русинох хтори жили з двох бокох Карпатох. Пре нєєдинство вождох, и пре нєясни цилї (єдни ше сцели придружиц ґу Русиї, други ґу України, треци ґу Чехословацкей), ситуация ше закомпликовала после українско-польскей войни и окупациї Українскей Националней Републики. До конца януара 1919. року Лемки-Русини ше зєдинєли зоз Русинами зоз Чехословацкей. Судьба Лемковско-Русинскей републики була запечацована зоз Сен Жерменску догварку, зоз хтору Галичина дата Польскей.

Здруженє Руска-лемковска бурса найстарша лемковска орґанизация, основана 1908. року у Ґорлицох. Найвекшу заслугу за єй формованє мал грекокатолїцки паноцец о. Василь Курило. У будинку Бурси спочатку бивали коло 40 студенти и школяре хтори ше школовали у школох у Ґорлицох, а у Бурси бивали задармо, або мало плацели. Коло будинку Бурси було даскельо гольти жеми и заграда. На початку Першей шветовей войни будинок бул заварти, а школярох загарештовали. После судских процесох, 1939. року Руску-лемковску Бурсу отворели и вона робела по Другу шветову войну. По войни будинкок национализовани и Лемки го нє могли хасновац. Лемковска националносц була забранєна, вони були висцерани од вшадзи. Року 1989. будинок врацени орґанизациї Руска-лемковска бурса. Лемки припознати як национална меншина и од 1991. року почали обновйовац будинок, у хторим ше нєшка одбуваю шицки активносци Лекмох. Там ше учи лемковски язик, там овода и школа, там ґалерия, там библиотека, шедзиско радия *ЛЕМ.ФМ* и музичного ансамблу *Терочка.*

РУСИНИ У РУМУНИЇ ПРИПОЗНАТА НАЦИОНАЛНА МЕНШИНА

Русини у Румуниї жию у 12 општинох у централней часци сиверней часци тей держави, хтора од 2007. року членїца ЕУ. Найвецей их єст коло жупаниї и варошу Сату Маре, у округу Баиа Маре и у округу Марамуреш. Дакеди шицки валали коло гранїци зоз нєшкайшу Україну були русински, алє у чаше кед русинска национална припадносц була забранєна, велї валали и Русини у нїх поукраїнчени и так по нєшка. То, як гваря, пошлїдок розвою українского национaлного руху у Трансилваниї у 20. вику и борби процив мадяризациї и романизациї восточнославянского жительства.

У Румуниї ше лєм 262 особи вияшнєли як Русини. Року 2002. 3 890 жителє ше идентификовали як Гуцули, хторих ше третирує же су подґрупа Русинох. Компликоване и нєясне русинство у Румуниї. У Румуниї нєт закон хтори реґулує статус националних меншинох. О нарису того закона розправяло ше вецей як 10 роки, алє по нєшка вон у румунским парламенту нє вигласани. Док нєт реґулаторного закона о националних мнешинох, на уровню румунского парламету єст окремни одбор – Совит националних меншинох, а Влада ма окремне оддзелєнє у кабинету премиєра, односно канцеларию за национaлни меншини. У тей канцеларії єст и єден Русин, понеже у Румуниї Русини припозната национaлна меншина. Тоту функцию окончує Юлиюс Фирцак, представнїк Униї Русинох и посланїк у Румунскей комори посланїкох.

Канцелария за национaлни меншини по рочней уредби премиєра дава пенєж каждей орґанизациї хтора член Совиту нациоанлних меншинох, алє на прдкладанє заступнїка Русинох, та вон ма ексклузивне право кому ше кельо да пенєжи. Случує ше же орґанизация хторей вон припада достава найвецей, або шицки средства. Так виходзи же держава да пенєжи, а хто блїзко при огню з нїх ше найбаржей огреє. Пригваряю и тото же спомнути представнїк Русинох нє бешедує по русински, а роками у парламенту представя Русинох и же є по походзеню зоз штреднєй Румуниї, дзе Русинох нїґда скоро, анї нє було.

За Румунию чудне же тоти цо ше 2001. року вияшнєли як Русини, а теди их було 257, нє жию у реґионох дзе по историї жию Русини. Попис 2011. року нє пременєл число Русинох, алє 2012. року, у варошу Сиґет Марматсиа, округ Марамуреш, формована явна орґанизация Уния подкарпатских Русинох Румуниї хтора формована

же би застановела асимилацию Русинох у Румуниї. До тей орґанизациї ше на самим формованю учленєли 734 особи и подписали вимогу за самоидентификацию Русинох - гварел Мариус Семенюк, з Униї подкарпатских Русинох Румуниї.

РУСИНИ ПОД РУСИЙСКИМ НЄБОМ

На попису жительства 2001. року у Русиї ше вияшнєли 98, а 2010. року 225 особи же су по националносци Русини. Теди сом думал же будзе даскельо тисячи Русинох, бо у Русиї жию други-треци ґенерациї виселєнцох Лемкох и Русинох зоз Подкарпат'я дзе ше нє шму вияшньовац як Русини. Алє вони ше вияшнєли як Руси, або як Українци, а то указало же природна асимилация у краю дзе ше жиє моцна и же кед ше з людзми нє роби на будзеню свидомосци, чежко же дацо мож посцигнуц.

О русинсксей националносци у Русиї ше скоро нїч нє бешедує и нє пише. Нє маю людзе о тим анї дзе чуц. Закарпатски кадри, хтори 70-их и 80-их рокох прешлого вику пришли до Москви робиц, о своїм русинстве нє бешедовали, бо им то було забранєне – гвари др Михаил Дронов, наукови сотруднїк Оддїлу восточного славянства русийскей академиї наукох и познаватель русинского питаня зоз Москви.

У новим чаше, русинска тема нє интересує власц. У Москви єст даскельо русински орґанизациї хтори промовую Русинох, а єдна з нїх – *Здруженє Русинох,* чий предсидатель Андрей Фатула. Орґанизация ше сама финансує, алє и роби на тим же би на шлїдуюцим попису зобудзела свидомосц при унукох русинских виселєнцох зоз Подкарпат'я, Лемковини и других тераз самостойних державох дакедишнєй велькей социялистичней держави. Приклад Русиї указує на тото цо велїх чека. Починанє будзеня нїґдзе нє лєгке, алє ма смисла.

ПРАКТИЧНЄЙШЕ БУЦ ЧЕХ, ЯК РУСИН

У Ческей Републики на попису жительства 2011. року було 1.106 Русинох, алє понеже кед бул попис нє було места дзе мож уписац свою националну припадносц, податки гваря же ше 25 посто людзе у Ческей нє вияшнєли по национлей основи. Могли уписац цо су, а нє мушели.

Русинох у Ческей єст вельо вецей як цо гвари попис. Найвецей су зоз дакедишнєй Словацкей и зоз Подкарпат'я, а пришли ту їх дїдове и оцове робиїц ище по войнох. Забранєне им було вияшньовац ше як Русини, док нє спаднул Берлински мур. Тераз, їх унуки заш лєм нє забули на русинску националну припадносц, та их єст у русинских орґанизацийох, отримую

ше фестивали, бали, цо значи же жирячка русинства нє загашена – гвари Аґата Пилатова, русинска активистка зоз Ческей.

Ческа член Европскей униї, там на моци закони хтори предписує тота заєднїца, алє як и у цалей Европи, о националних меншинох ше стара лєм тельо кельо ше муши, або кельо ше меншини сами за себе боря. Од 1918-1938. рок Бохемия, Моравска, Шлезка, Словацка и Капратска Рутения били єдна держава, алє лєм Русини нє достали свою державу у социялизме. То приведло до асимилациї и притульованю Русинох ґу Чехом, або ґу Словацом. Словацка и Ческа нєшка самостойни держави, а Русини у Подкарпат'ю, анї нє припознати. Остава ше, нажаль, бориц же би голєм на попису могли повесц цо су, гвари Ян Чопик зоз Здруженя приятельох Подкарпатских Русинох зоз Праги.

ЗАКЛЮЧЕНЄ

Окрем України и Сербиї, шицки Руснаци, Русини, Лемки жию у Европскей униї, хтора им дава право на националне опредзелєнє, дава им можлївосц конкуровац на средства за културу, информованє, алє нє и за образованє. Школство, ученє язика анї єдна дежава, окрем Словацкей нє финансує з дзеку, а праве язик главни чувар националного идентитету. Русини/Руснаци/Лемки ше у шицких державох чежко боря за свойо. Там дзе єст вецей национално-освидомених Русинох чуванє идентитету лєгчейше. Шицких Русинох/Руснацох/Лемкох чека попис жительства и чежка борба за каждого Русина/Руснака, бо кельо нас будзе, так нас буду и уважовац.

Олена Папуга

РУСИНИ У ЗЕМЉАМА ЕВРОПСКЕ УНИЈЕ - ПРАВО НА ОСТВАРИВАЊЕ НАЦИОНАЛНОГ ИДЕНТИТЕТА

Резиме

Све заједнице Русина који живе у старом крају, садашњих држава Пољској, Словачкој, Мађарској, Румунији и Чешкој (осим Украјине) су грађани Европске уније. Наши сународници у Хрватској су такође део Европске уније, а и Србија и Украјина се декларишу, односно имају намеру да приступе заједници европских земаља. У овом напису је реч о томе како Русини у земљама у којима живе у оквиру Европске уније остварују своја национална права и како чувају свој национални идентитет.

Olena Papuga

THE RUTHENIANS IN THE COUNTRIES OF THE EUROPEAN UNION THE RIGHT TO ACHIEVE THEIR NATIONAL IDENTITY

Summary

All the Ruthenian communities living in their old homeland in the present states – Poland, Slovakia, Hungary, Romania and the Czech Republic (except Ukraine) are the citizens of the European Union. Our compatriots in Croatia are also members of the European Union, and both Serbia and Ukraine intend to join the community of European countries. This article is about how the Ruthenians living in the countries within the European Union realize their rights and how they preserve their national identity.

Dr Mihajlo Ljikar, Novi Sad

OD MRAČNE KOMORE DO VEŠTAČKE INTELIGENCIJE

Abstrakt: Fotografija je najbolji životni podsetnik. Kad svetlopisac pogleda neku sliku, naviru mu sećanja na mračnu komoru gde je bila dominantna crno-bela fotografija. Međutim, u fotografskom svetu se mnogo toga menja: veštačka iteligencija je naš savremenik zbivanja u fotografskom svetu. Upravo ta savremenost je opisana u ovom radu. Dugo se fotografija borila za svoje zasluženo mesto i konačno je postala umetnost. Tehničko-tehnološka zbivanja stavljaju fotografiju u red naučnih disciplina.

Ključne reči: fotografija, digitalna fotogrfija, veštačka inteligencija, programi za obradu fotografija

UVOD

Epohalni pronalazak fotografije omogućio je svetu da svetlopisci pomoću objektiva i svetlosti zabeleže ljude, događaje, stvari i likovne elemente koji ostaju trajno vidljivi na papiru, staklu ili ekranu.

Fotografski aparat omogućava fotografu snimanje sveta oko sebe, pa možemo reći da je fotografija vizuelna umetnost i da stoga spada u vrstu likovnih umetnosti. Autor umetničkog dela uz pomoć svog znanja i foto-kamere beleži svet oko sebe i prezentuje ga javnosti.

Kada uđe u neki novi prostor, fotograf treba da osmotri nešto interesantno u njemu što bi vredelo snimiti. To zavisi od toga kako umetnik-fotograf posmatra okolinu i način na koji je vidi.

Pojavom fotografije slikari i fotografi imaju mnogo dodirnih tačaka. Prvi nastoje da iskoriste fotografsku tačnost i da je prenesu na slikarsko platno, dok drugi preuzimaju neka slikarska pravila kompozicije i uravnoteženosti.

Kompozicija slike se sastoji od elemenata koji formatiraju sliku kao što su svetlost (kako i gde pada), tačke centralnog fokusa, boje, oblik, uravnoteženost i kako svi međusobno deluju. Slikari su prema fotografijama radili velika platna i trudili se da slike na njima budu identične kao na fotografiji. Dok su slike izrađivane u boji, fotografije su bile crno-bele. Fotografija je boju dobila tek sredinom 20. veka. Duže od jednog veka fotografije i slike su bile upućene jedna na drugu u nastojanju da predstave realni svet. Krajem 20. veka umešali su se jezici medija visoke tehnologije, kada su izbledele tradicionalne granice među umetnostima.

Pojava fotografije oslobodila je slikarstvo potrebe kopiranja stvarnosti. Za precizan prikaz stvarnosti i beleženje raspoloženja i odabranih trenutaka fotografija je bolje opremljena od slikarstva.

Tradicionalna fotografija je u mnogome sputavala novinske fotografe i entuzijaste – fotoamatere kojih je bilo poprilično, ali su radili u otežanim uslovima. Bilo je teško doći do boljeg fotoaparata, a retke su bile i fotolaboratorije za razvijanje filmova i izradu fotografija.

Klasična crno-bela fotografija

Brzi razvoj novih tehnologija nije mimoišao ni fotografiju. Razvijeni su fotoosetljivi senzori koji svetlosne signale pretvaraju u električne. Nastupa era digitalne fotografije. Kod digitalnih fotoaparata za prihvatanje informacija o svetlosti koriste se fotoosetljivi senzori, a za čuvanje tih informacija − memorijska kartica. Digitalni fotoaparati uglavnom imaju i mali LCD ekran kojim je olakšano kadriranje fotografija, kao i pregled fotografija koje su smeštene na memorijskoj kartici.

Digitalni fotoaparat radi gotovo na istom principu kao i analogni, sa tom razlikom da u fokusnoj ravni ne leži više film, već senzor koji ima zadatak da pretvori svetlosne signale u električne impulse usmerene na fokusnu ravan kroz sistem sočiva. Senzor zadužen da obavlja ovu funkciju zove se CCD (charge-coupled device). Kad CCD senzor pretvori svetlosne signale u električne, oni se prosleđuju analogno-digitalnom pretvaraču koji ih zatim pretvara u digitalni zapis. Digitalni zapis se zatim obrađuje u procesoru digitalnog fotoaparata koji je zadužen da od takvih informacija sačini datoteke tipa JPEG, TIFF ili

RAW koje se potom smeštaju na internu memoriju fotoaparata ili na eksternu memorijsku karticu.

U svojoj skoro dvestagodišnjoj istoriji, umetnička fotografija je zainteresovala mnoge kreativne pojedince i omogućila im da zaustave vreme kako bi se kasnije prisetili značajnih mesta, ljudi i događaja.

Postoji više vrsta fotografije: dokumentarna fotografija, umetnička fotografija, portretrna, mrtva priproda, reklamna itd.

U vremenu tradicionalne analogne fotografije, fotografi su se dovijali kako da pri izradi poboljšaju izgled fotografije: senčenjem, delimičnim povećanjem kontrasta, pojačanjem udarnog elementa, sepijom i drugim "trikovima". Umešnost i veština nekih fotografa je ostavila fotografije veličanstvenog izgleda.

Pojavom digitalne fotografije koja može da se prenese na računar, poboljšanje izgleda fotografije je višestruko omogućeno retuširanjem, modifikovanjem i drugim softverskim metodama. Industrija se brzo prilagodila novim izazovnim uslovima i ponudila tržištu programe za uređenje fotografija. Prednjači *Adobe* sa svojim *Photoshopom*.

Fotografija napravljena u digitalnom obrađivaču slika

Fotografija je medij dobijen delovanjem svetlosti na površinu osetljivu na svetlost. Ona može da postoji u fizičkom obliku na papiru, staklu, limu ili u elektronskom obliku na zaslonu ekrana.

Krajem 20. veka fotografija je prešla usko profesionalne granice, tako da se industrija prilagodila i proizvodila sve jednostavnije kamere koje su po svojim cenama bile svima dostupne. Uvođenje digitalne fotografije je nova revolucija koja je pokrenula ne samo profesionalce, već i amatere pred čijim objektivima sve ima vrednost.

Fotografija postaje dokumentarni fenomen. U nauci otkriva skriveno, upoznaje daleke narode, na svoj način otkriva pogled na budućnost čovečanstva. Ekspanziju ikonosfere više ništa ne može da zaustavi.

Spajanje dva funkcionalna uređaja u jedan modul može da bude praktično i korisno. Sada svaki mobilni telefon ima ugrađenu foto-kameru koja ponekad može da bude veoma kvalitetna. Danas već dobro znamo da smo preplavljeni digitalnim fotoaparatima, a nema ni jednog mobilnog telefona bez kamere koji je više foto-kamera nego telefon. Godine 1988. pojavila se prva prava digitalna kamera *Fuju DS-IP*.

I profesionalci i rangirani fotoamateri žele da snime neku impresiju i da ona na slici izgleda baš onakva kakvom su je videli. Ali ponekad, kad odu u studio ili kući i prebace snimak na računar, razočaraju se, jer snimak nije baš ono što su videli. Prvi korak za sanaciju fotografije je neki odgovarajući program za uređenje fotografija, kojih sada ima u izobilju. Proizvođači su se potrudili da izrade programe za sve vrste uređivanja fotografija. Dolaskom digitalne ere izrada fotografija obavlja se u dva koraka. Prvi korak je samo fotografisanje digitalnim fotoaparatom, a u drugom koraku se pre izrade same fotografije obavlja uređenje fotografije na samom fotoaparatu ili na računaru u nekom programu za uređenje fotografija (ako se radi o fotoaparatima sa kojih se snimljeni materijal prenosi na računar za dalji tretman).

Mogućnost uređenja fotografija je defisana samim programom za uređenje fotografija. Uređenje fotografije obavlja sam fotograf. Sada se postavlja pitanje: do koje mere fotograf može da ide u uređenju da bi fotografija zadržala originalno obeležje. Preterivanjem u uređivanju, fotografija može da izgubi originalno obeležje.

Posle pisma, arapskih brojeva, analitičke geometrije i diferencijalnog računa, računar je četvrta istorijska prekretnica u razvitku civilizacije. Konačno je čovečanstvo dobilo odgovarajući alat da istražuje i razvija mašine koje imaju sposobnost da izvršavaju zadatke obično povezane sa ljudima, uključujući koncepte kao što su mašinsko učenje, duboko učenje, neuronske mreže, obrada prirodnog jezika i vizuelno prepoznavanje.

Veštačka inteligencija ili AI (Artificial Intelligence) je startovala 1950. godine, kada je pionir računara Alan Turing predstavio takozvani Turingov test u svom radu *Računarske mašine i inteligencija*.

Turingov test se sastoji u tome da isti problem rešavaju nezavisno računar i čovek. U jednoj sobi je mašina, a u drugoj je stvarna osoba. Na kraju testa postoje dva rešenja, a ne zna se koje je čije. Ukoliko nije moguće razgraničiti rešenje kompjutera od rešenja čoveka, kaže se da je računarski program prošao Turingov test.

Veštačka inteligencija stoji na pragu sledeće velike tehnološke revolucije koja će fundamentalno promeniti društvo na bolje. Algoritmi veštačke inteligencije primenljivi su na skoro sve ljudske aktivnosti. U uslovima veštačke inteligencije, fotografija po svojim tehničkim karakteristikama i tehnološkim procesima prerasta u naučnu disciplinu u okviru elektrotehničkih nauka, a podržana je matematičkim procesima.

Veštačka inteligencija je žanr računarske nauke koji ispituje može li se računar naučiti da razmišlja, ili bar da uči. Generalno, ona se deli na podskupove tehnologija ljudskih aktivnosti kao što je prepoznavanje govora, diktiranje glasa u tekst, prepoznavanje slika i skeniranje lica, računarski vid i mašinsko učenje. Veštačka inteligencija omogućava mašinama da uče iz iskustva, prilagođavaju se novim ulazima i obavljaju zadatke slične čoveku. Većina AI koji se danas spominju oslanja se u velikoj meri na duboko učenje i obradu prirodnog jezika. Koristeći ove tehnologije, računari se mogu obučiti za izvršavanje određenih zadataka obrađivanjem velikih količina podataka (big data) i prepoznavanjem obrazaca u podacima. Inteligentno poslovanje, uz upotrebu veštačke inteligencije, budućnost je poslovanja.

Tako, na primer, AI za zdravlje osnažuje neprofitne organizacije, istraživače i organizacije koje se bave nekim od najtežih izazova u globalnom zdravstvu. Sada se mobilišu napori da se podrže istraživači i organizacije koje odgovaraju na COVID-19.

Fotografija obrađena u Luminaru4

Eksplozija veštačke inteligencije (AI) se u punoj meri ogleda i u fotografiji, i to u svim njenim oblicima. Ona predstavlja budućnost mobilne fotografije i ima impresivne sposobnosti kada se radi o uređenju fotografija.

AI kamere rade na osnovu najsavremenijeg AI softvera i vizuelno prikupljaju informacije o datoj sceni kao što bi to radio i fotograf. Kada je scena obrađena, AI može da podesi parametre kamere na optimalan način, na osnovu saznanja i proučavanja desetina miliona slika tokom AI obuke. AI radi posao koji bi iskusan fotograf radio u manuelnom režimu rada. Algoritmi veštačke inteligencije, podržani NPU čipom, imaju veliki uticaj i na kvalitet snimljenih fotografija kamerom.

AI može da se nauči da bude bolji fotograf od većine ljudi. Tu leži značajan potencijal AI fotografije, a to je: prikupiti znanje o fotografiji u proteklom periodu i primeniti ga na svaku fotografiju automatski ili na zahtev. AI je upotrebljiva bukvalno za svakog. Čak i iskusni fotografi mogu da imaju koristi od AI, zato što ona ubrzava ceo proces. Nešto što fotograf jako dobro zna da uradi, ne znači da će uvek trošiti vreme da to uradi na staromodan način. AI oslobađa fotografa sporednih radnji i daruje mu slobodno vreme, pa može da se koncentriše na suštinske stvari kao što su kadriranje ili komunikaciju sa subjektom.

AI brzo menja način na koji se razmišlja o fotografiji. Kroz nekoliko godina, većina napretka u foto-prostoru biće fokusirana na AI, a ne na optiku ili senzor kao ranije. AI je zamaglila granice između snimanja fotografije, uređenja fotografije i manipulacije fotografijom.

Svi relevantni proizvođači fotografske opreme se prestrojavaju i baziraju svoj dalji rad na principima AI. Pojavljuju se i nova značajna imena u kreiranju AI tehnologije.

Comtrade(vodeća IT kompanija u regionu): Kada je reč o programskim jezicima, *Python* sve više dobija na popularnosti i tako je blizu samog vrha, dok je u programiranju AI, kao i u projektima mašinskog učenja i dubokog učenja, već uveliko broj jedan.

Microsoft (američka multinacionalna kompanija): Veštačka inteligencija sada prepoznaje fotografije kao pravi ljudi. Taj zadatak je inače jedan od velikih ciljeva za algoritme na kojima rade mnoge IT kompanije kako bi algoritmi uspešno prepoznali stvari na fotografiji.

Adobe (američka multinacionalna kompanija za računarski softver): Photoshop u okviru nove opcije koristi elemente AI. On ima neverovatan filter koji automatski menja nebo uz pomoć AI. Uklanjanje ljudskih ili nekih drugih subjekata sa fotgrafije je jedan od najtežih, te najmanje razvijenih delova Photoshopa. *Adobe* se sprema da to promeni zahvaljujući opciji koja koristi elemente AI pod nazivom *Select Subject*. Korišćenje ove opcije će biti prilično jednostavno, pa će korisnici iz glavnog radnog prostora moći da kliknu na fotografiju i automatski selektuju sve objekte na njoj, posle čega će moći da izmene pozadinu ili uklone izabrane objekte.

Huawei (kineska kompanija) *Mate 10 Pro* (mobilna kamera): Primena veštačke inteligencije omogućava rezultate koji se ne mogu ostvariti korišćenjem novog procesora, boljih kamera ili zvučnih sistema.Opremljen veštačkom inteligencijom, *Mate 10 Pro* je prava inteligentna „zver“. *Huawei* ide dalje. AI je zamišljena kao virtuelni pomoćnik savremenog čoveka. Cilj kompanije *Huawei* je da upotrebom AI olakša svojim korisnicima svaki korak pri upotrebi mobilnih telefona. „Radnju koja je nekada zahtevala bar pet različitih poteza na našim uređajima, danas je moguće izvesti samo jednim potezom zahvaljujući optimizaciji koju pruža upravo AI“, kažu u kompaniji.

ISKUSTVA U RADU SA PROGRAMIMA ZA OBRADU FOTOGRAFIJE

Adobe Photoshop ili skraćeno *Photoshop* je grafički računarski program koji je razvila i izradila američka kompanija *Adobe Systems*. Ovo je najpoznatiji računarski program za obradu slike. Prva verzija ovog programa *Photoshop 1.0* nastala je 1990.godine, a poslednja verzija, *Photoshop CS6*, trinaesta je generacija istog proizvoda.

Posebno je zanimljivo što je verzija koja je u opticaju moguća za korišćenje na čak 27 svetskih jezika, kako kaže *Oxford Web Studio*.

Fotografi obično startuju sa *Photoshopom 5.0*, a posle na računaru imaju u najvećem broju slučajeva montiran *Photoshop CS6*. To je do pojave veštačke inteligencije bio neprikosnoveno najbolji računarski program za obradu fotografije.

Dolaskom AI počinje takmičenje sa vremenom, pa bloger Bojan Živković kaže: „Kada smo već kod veštine, još niko nije izračunao koliko vam je je vremena potrebno da biste uradili šta zamislite u *Photoshopu*, ali je jedno sigurno: ako hoćete da radite svešto ovaj program može da ponudi, trebaće vam dosta vremena da sve to naučite i savladate“.

Adobe-ovi programi su se kupovali po principu „jednom kupiš − večno je tvoje“. Sada se *Adobe* u novim prilikama prestroijo i razvija programe pod nazivom *Creative Cloud* na bazi AI. Više ne prodaje programe, već ih iznajmljuje uz mesečno, polugodišnje ili godišnje plaćanje. Trenutna *Adobe-ova* ponuda glasi „Sa *Adobe Creative Cloudom* nabavićete više od 20 aplikacija, uključujući *Photoshop* i *Ilustrator*. *Creative Cloud* vam daje celokupnu kolekciju *Adobe* kreativnih alata za radnu površinu i mobilne uređaje“.

Pored *Photoshopa CS6*, fotografi najčešće imaju montirane programe: *Adobe Bridge CS6* koji je prateći program za *Photoshop*. *Bridge* se često naziva menadžerom medija, zato što *Adobe Bridge* omogućava dobre načine za pronalaženje, upravljanje i organizaciju sada već naše sve veće kolekcije slika. Tu je i *Adobe Ilustrator CS6*, program za uređivanje vektorske grafike. Svi ovi programi se i dalje mogu nesmetano koristiti jer ih proizvođač podržava, a po potrebi i apdejtuje (update).

Skylum (u daljem tekstu: *Skilum*) je američka kompanija za razvoj softvera sa sedištem u Bellevue, država Vašington. Najpoznatija je po softveru za obradu fotografija *Aurora HDR* i *Luminar*. Njihova reklama je: *Nema pretplate! Platite jednom, posedujte zauvek.* Jednom kada ga kupite, softver je

u potpunosti vaš, uz podršku 24/7 i besplatna ažuriranja održavanja. Fotografi najčešće pretražuju po internetu *Skilum-ove* softvere. U tom pretraživanju može da im dosta pomogne članstvo u *Akademia.edu*, što će preusmeriti primarno interesovanje na softvere za obradu fotografija. *Akademia.edu* je društvena mreža namenjena akademskim radnicima. Ona promoviše otvorenu nauku i otvoren pristup, a posebno se fokusira na distribuciju istraživanja i na vršnjačko recenziranje koje se realizuje paralelno sa distribucijom. *Akademija. edu*daje akademskim radnicima moćan i efikasan način da distribuiraju svoja istraživanja.

Jedno vreme je *Skilum* imao promotivnu cenu za *Luminar3*. Naravno, nije zgoreg pročitati sve što se može naći o *Luminaru3* i kupiti ga. *Luminar3* je softver za uređivanje fotografija koji ima funkciju biblioteke. To znači da se fotografije mogu organizovati i uređivati u jednom softveru, jednostavnom za upotrebu. Ovaj softver može da se gleda sa dve različite tačke: funkcijom biblioteka i uređivanjem. Proces uređenja fotografija je jedostavan. Na računaru, na čvrstom disku, oblaku ili USB-u, nađe se fascikla u kojoj su fotografije za obradu. Otvori se *Luminar* i ukuca adresa fascikle. *Luminar* će obraditi sve fotografije u fascikli. On neće stvoriti zasebnu biblioteku, već će imati direktnu vezu do bilo čega u toj fascikli. Ostaje problem obrade pojedinačnih fotografija softverom na bazi AI. Jedno od rešenja je da se nadogradi *Luminar3*. Ne treba se zaustaviti u *Luminaru3*, već se orijentisati i očekivati najavljeni *Luminar4*. Iskustva drugih korisnika pokazuju da je opredeljenje da se montira *Photolemur3* izvanredna stvar. *Photolemur* je potpuno automatski pojačivač fotografija. Koristi algoritme (serija instrukcija ili procedualnih koraka za rešenje određenog problema) i veštačku inteligenciju za analizu fotografija i primenjuje korekcije i poboljšanja po potrebi. Vrlo je jednostavan za korišćenje, jednostavno se povuče i ispusti slika u aplikaciju i prepušta tehnologiji da uradi posao. Automatski analizira i usavršava fotografije i ne zahteva od fotografa nikakav ručni rad. Da bi se upriličio rad na HDR (High DynamicRange − visoki dinamički obim) fotografijama, dobro je montirati *Aurora HDR 2019*, program za obradu fotografija na bazi veštačke inteligencije. Koncept *HDR*-a je dobijanje slike sa proširenim obimom tonova koji prevazilazi granice onoga što se može postići jednom ekspozicijom. Neki fotoaparati imaju ugrađenu *HDR* opciju. Više slika se snima jedna za drugom. Zatim se te slike u fotoaparatu kombinuju u jednu sliku sa širokim obimom tonova: od senki do istaknutih delova. Kada je u pitanju jedna slika, ona se u *Aurori* deli na više slika, pa se dinamički obim podešava kako bi se naglasili različiti delovi slike.

Te se slike nakon toga ponovo kombinuju da bi se dobila jedna slika. Dobijanje *HDR* slika od jedne slike ima više ograničenja, jer obim tonova nije tako fleksibilan kao rezultati koji se mogu postići sa slikama dobijenim na osnovu više ekspozicija. Prednost metoda u kojem se koristi jedna slika je u tome što on omogućava da se naprave *HDR* slike objekata u pokretu. Postoje mnogi uređivači fotografija na jednom mestu. Svi oni na ovaj ili onaj način koriste veštačku inteligenciju kako bi ostvarili rezultate koje gledalac i profesionalac žele da vide. Ali stepen do koga *Luminar4* to radi sa ukusom, zaista je izuzetan. U *Luminaru* postoji veliki broj korisnih filtera koji su raspoređeni u različite radne prostore. Postoji radni prostor za svaki stil fotografije, od brzog i lakog preko crno-belog, pa sve do profesionalnog. Svaki radni prostor sadrži alate koji su najkorisniji za tu vrstu uređivanja, npr. mekog fokusiranja za radni prostor *Portret*. Jedna od zgodnih stvari u vezi sa filterima u *Luminaru* je da se mogu mešati i slagati kako bi se napravili još jedinstveniji efekti. *Luminar4* je sveobuhvatna aplikacija za fotografije dizajnirana da ponudi sve što modernom fotografu treba za uređivanje fotografija. *Luminar4* je za svakog fotografa. Nudi kompletan set alata za uređivanje i poboljšanje slika. On je u mogućnosti da radi na više različitih načina kako bi podržao fotografa. Može da radi kao samostalni obrađivač, kao spoljni uređivač i kao dodatak (plug in). Treba dosta učenja i rada da bi se počeo koristiti *Luminar4*, jer se moraju upoznati globalni sistemski odnosi, osnovni alati, kreativni alati, portretni alati, profesionalni alati i *canvas* alati i – još dosta toga. Sada se *Luminar4* smatra najinteligentnijim obrađivačem fotografija, što u stvari i jeste.

ZAKLJUČAK

Skilum (Skylum) danas, 10. decembra 2020. godine, ide dalje. Ima svetsku premijeru najnovijeg proizvoda *LuminarAI*. To je prvi uređivač slika u potpunosti pokretan veštačkom inteligencijom. Pomoću *LuminaraAI* stvaranje upečatljivih fotografija je zabavno i iznenađujuće lako. Stvarna snaga *LuminaraAI* skrivena je ispod haube. *LuminarAI* je prepun neverovatnih tehnologija sledeće generacije, pružajući više mogućnosti od bilo kog tradicionalnog uređivača. Da bi slika prisustva veštačke inteligencije u obradi fotografije bila kompletnija, spomenućemo firmu *Topaz* i njen set izuzetno dobrih i korisnih proizvoda bez ikakvih opisa.*Topaz* proizvodi: *DeNOISE AI, Gigapixel AI, Sharpen AI, JPEG to RAW AI, MASK AI, Adjust AI*, *Topaz Studio 2* i *Video Enhance AI*. Iskustva dobrih fotografa napominju da su utisci u vezi

sa*Topaz MASK AI* veoma povoljni. Međutim, u ovakvoj šumi dobrih uređaja treba obazrivo sagledati sve aspekte i procene da se nabavi prava stvar. Valja voditi računa da računar treba da zadovolji uslove kako bi se odabrana oprema mogla montirati na njega. Proizvođač opreme navodi koje uslove mora da zadovolji računar kako bi se odabrana oprema mogla montirati na njega.

Др Михайло Лїкар

ОД ЦМЕЙ КОМИРО ПО ШТУЧНУ ИНТЕЛИҐЕНЦИЮ

Резиме

У роботи дати кратки препатрунок розвою фотоґрафиї – од перших початкох розвиваня филмох и правеня фотоґрафийох у цмей комори, по обробок шветлописох з помоцу штучней интелиґенциї. Акцент положени на найновши програми за обробок фотоґрафийох на основи штучней интелиґенциї як цо: Adobe Photoshop, Luminar3, Photolemur3, Aurora HDR 2019, Luminar4 и LuminarAI.

Dr Mihajlo Ljikar

FROM THE DARKROOM TO ARTIFICIAL INTELLIGENCE

Summary

The paper gives a brief overview of the development of photography - from the first beginnings of film development and photography in the darkroom to the processing of light with the help of artificial intelligence. Emphasis is placed on the latest programs for photo processing based on artificial intelligence such as Adobe Photoshop, Luminar3, Photolemur3, Aurora HDR 2019, Luminar4 and LuminarAI.

Вероника (Фейса) Вуячич, Нови Сад

ФОТОҐРАФИЯ ЯК ИНФОРМАЦИЯ

Абсртракт: Каждодньово нам доступни велї информациї, и правдиви и фалшиви. Стара присловка же слика бешедує вецей як тисяч слова, нєшка ше барз витворює. Медиї и дружтвени мрежи у велькей мири хасную авдиовизуални змисти. Читателє опатраю ґалериї фотоґрафийох, а анї нє пречитаю текст хтори их провадзи. Технолоґийни розвой барз олєгчал фотоґрафованє. Розвити рижни медиї на хторих кажде може направиц добру, ясну фотоґрафию, а вец ю ище и доправяц у рижних програмох и филтерох. Алє з тима олєгчанями оможлївена манипулация зоз фотоґрафию.Манипулациї зоз фотоґрафию велї и доводза до подозривосци кед слово о жридлє информациї. Медзитим, нє мож анї задумац интернет-портал лєбо друковани медий без провадзацей фотоґрафиї.

Ключни слова: *фотоґрафия, информация, медиї, дружтвени мрежи*

Фотоґрафия основна форма визуалней комуникациї. Окрем основней и главней намени же на фотоґрафиї зазначена хвилька хтору паметаме, вона ма и глїбше и ширше значенє, а то єй информация.

Дефиниция фотоґрафиї би була же то медий хтори ше достава кед шветлосц дїйствує на поверхносц хтора на ню чувствительна. Фотоґрафия може буц у физичней форми (на паперу, склу, плех...), алє и у електронскей форми (на екрану, проєктована на одредзеней подлоги...). Зоз исту назву ше означує технїчна дїялносц и уметнїцка дисциплина.

Тиж так знаме же информация то тото цо информує, и же ше информацию преноши як змист порученя. Фотоґрафує ше з намиру же би на каждей фотоґрафиї була документована правда. Тота обєктивна и правдива слика збуваня, ситуациї, портрети особох же би ше з тим овиковичело хвильку – постава информация. Сущносц фотоґрафиї то документованє одредзеного змисту, и зоз тим змистом ше дава печац на подїю, период, час, лєбо особу. Прето мож повесц же фотоґрафия паметанє єдного дружтва, вона чува хвильку у часше, вона ошвижує призабуте и нє дошлєбодзує забуванє – вона оживює живот.

Фотоґрафиї у новинох приказую залядзену хвильку хтора ше зоз текстом понука як правда. Прето, у новинох фотоґрафия дава виродостойну слику и з тим дава явносци правдиве и обєктивне дожице.

ИСТОРИЙНИ РОЗВОЙ ФОТОҐРАФИЇ

Дзекуюци розвою технолоґиї, кед нєшка опатриме же кельо єст селфиї[1] , та и рижни слики шицкого и найчастейше гоч чого у ХД квалитету[2] лєбо слики обробени зоз филтерами на мудрих телефонох, наисце чежко задумац же того нє було пред, поведзме, 200 роками. Найстаршу фотоґрафию, хтора зачувана, „Попатрунок з облака у Ле Ґрасу" направел Йозеф Нисефор Ниєпс[3] , давного 1826. року. Вон робел на усовершованю поступку вирабяня фотоґрафиї вєдно зоз Даґером[4] . Понеже ше аж Даґерови удало направиц першу тирвацу фотоґрафию, та и поступок наволани даґеротипия.

Истого вику видумана технїка з помоцу хторей настал неґатив, а тот поступок вола ше калотипия. Талбот[5] патентовал и направел неґатив зоз хторого могло направиц нєограничене число позитивох на други папер – калотипия. Док ше поступок калотипиї розвивал и усовершовал, Истман[6] основал „Истман Кодак Компанию" у хторей ше продуковало фоточувствительни материял – сухи ґел, хтори ше кладло на филм, и так ше престало хасновац фотоґрафски плочи. Компания *Кодак* почала предавац, 1900. року, перши фотоапарати зоз филмом, и кед ше потрошело ролну, фотоапарат ше врацало до *Кодаку* на розвиванє. То значело же кажде хто може купиц фотоапарат, може и сликовац.

Масовне хасноване и експанзия у фотоґрафиї почала кед 1925. року направена популарна Лайка и 35мм пантлїка. Значне мено у

1 Селфи (анґл. selfie) то автопортрет-фотоґрафия на хторей особа фотоґрафує себе лєбо є з другима особами и трима фотоапарат лєбо мобилни телефон. Термин ше найчастейше повязує зоз дружтвенима мрежами. Тоти фотоґрафиї углавним нєформални и спонтани.

2 ХД слика лєбо ХД резолуция (HD High Definition) преклад би бул „висока дефиниция", а значи оштрейша, яснєйша слика и моцнєйши фарби.

3 Жозеф Нисефор Ниєпс (франц. *Joseph Nicéphore Niépce,* 1765–1833) бул французки хемичар аматер и пионир фотоґрафиї. Усовершовал литоґрафию од 1813. по 1820. рок, и перши на швеце фиксирал слику хтору достал у цмей комори з помоцу плочи хтора була премасцена зоз асфалтним лаґом чувствительним на шветлосц

4 Луй Даґер (франц. L*ouis-Jacques-Mandé Daguerre*, 1787–1851) бул французки уметнїк, хемичар и пионир фотоґрафиї. Познати є по патенту хтори по нїм наволани – даґеротипия.

5 Вилиям Генри Фокс Талбот (енґл. *William Henry Fox Talbot*, 1800–1877) бул анґлийски фотоґраф, лингвиста, математичар, видумал фотоґрафски процес калотипия, а занїмал ше и зоз оптику. Експериментовал зоз першима фотоґрафскима блїскавками

6 Джордж Истман (енґл. *George Eastman*, 1854–1932), америцки индустриялєц, сновательь компаниї Кодак.

розвою фотоґрафиї и Серґей Левицки, понеже вон унапредзел процес фокусованя. Перши обробел неґатив и так ше почало обрабяц и дорабяц знїмки. Перши модерни колор-филм бул Кодакхром зоз 1935. року. Фотофилми Кодакхром престало ше продуковац 2009. року, кед почина швидки розвой електронїки и диґиталних фотоапаратох. Медий на хторим ше зазначує слику ше пременєл, алє методи – експозиция и оптика остали исти, а и випатрунок фотоапаратох. Диґитални фотоапарати од 2002. року постали конкуренция класичним и од того року ше их вецей предава як аналоґни.

Нєшка фотоґрафия медий хтори доступни каждому, мобилни телефони маю камери, фотоапарати компактни и нє чежки и нє вельки, мож их ношиц и у кишенки. А понуканє тиж вельке – кому за цо треба. Прешол час кед ше внєдзелю пополадню пайташки поприберали и пошли до фотоґрафа висликовац ше же би достали „хвильку” и овиковичену памятку. Нєшка фотоапарати поставаю видео-камери, а зоз видео-камерох мож направиц задоволююци фотоґрафиї. Кажде хто ма у кишенки мобилни телефон може фотоґрафовац.

Ера диґиталней фотоґрафиї зоз швидким крочайом напредує. Велї новинки цалком диґитални и нє хасную класични знїмки зоз неґативох. За фотоґрафию у новинкох лєбо часопису хаснує ше знїмок зоз швидкей диґиталней камери хтора ше швидко и виплаци кед ше зрахую трошки купованя фотофилмох и їх розвиванє. Аж и кед єст фотоґрафиї на паперу, вец ше их скенира на скенеру и обрабя у рижних програмох на компютеру. Податки ше преноши зоз камери на компютер и нїч нє ма физичну фурму, док нє видзе зоз машини за друкованє, и аж вец маце конєчни продукт у рукох. Дакедишня цма комора полна зоз хемийнима тацнами, нєшка составена зоз компютерох, опреми за комуникацию, скенера и софтверох за обробок слики. Прето нєшка важне же би фотоґраф знал нє лєм як ше хаснує опрему за фотоґрафованє, алє и же би фахово знал хасновац рахункар и тримал крочай з нову технолоґию и трендами.

ФОТОҐРАФИЯ НОШИТЕЛЬ ИНФОРМАЦИЇ

Дзекуюци ґениялному видумству хторе воламе фотоапарат и його нєпреривному технїчному розвою, нєшка можеме зазначиц кажди момент у нашим живоце. Алє така можлївосц нас доведла до того же єст мало тих цо почитую першобутну намену фотоґрафиї, а то „лапанє” и зазначованє моментох. Найчастейше, роками назадок, людзе вше вецей

фотоґрафовали себе и свойо материялни богатства з наздаваньом же так достаню високе место у дружтве.

Настала и нова форма хтору нєшла воламе селфи, а саме слово 2013. року Оксфордски словнїк анґлийского язика преглашел за найпопуларнєйше слово у тим року. Тото дружтвене зявенє интересантне и психолоґом, та заключели же єст вязи медзи количеством и файту фотоґрафиї хтору єдна особа обяви на дружтвених мрежох.

ФОТОҐРАФИЯ НА ДРУЖТВЕНИХ МРЕЖОХ У ДИҐИТАЛНЕЙ ЕРИ

На початку прешлого вику, фотоґрафия була резервована лєм за тих цо ше зоз ню професийно занїмали, а нєшка скоро кажде фотоґраф-аматер. Причина тому, вшелїяк, дружтвени мрежи и платформи хтори ше базую на визуалних змистох. Ґуґл[7] статистики твердза же ше дньово направи кус менєй як 66 милиони селфиї. Нє мож анї задумац яке ше число иншаких фотоґрафийох, хтори людзе висликую дньово на своїх мобилних телефонох, обяви на рижних дружтвених мрежох. А селфи зо, у ствари, автопротрет, лєбо фотоґрафия на хторей особа сликовала саму себе, лєбо себе и други особи. Дружтвени мрежи, Фейсбук и Инстаґрам вшелїяк найзаслужнєйши за популарносц того феномену, а за витворйованє таких фотоґрафийох досц похасновац апарат зоз камеру як цо то мобилни телефон, таблет, фотоапарат. Нєшка ше аж нє муши анї стац коло жвераткох, бо мобилни телефони маю даскельо камери, а мож похасновац и селфи-палїчку (selfi stick). Медзитим, опитац би ше прецо дахто ма потребу тельо ше фотоґрафовац и яке порученє з такого справованя. Превершене обявйованє фотоґрафийох на дружтвених мрежох на хторих дахто щешлїви и весели наводзи на роздумованє чи тот чловек наисце таки задовольни у живоце. А вец, и прецо дахто ма потребу подзелїц тоту радосц з особами хтори особнє анї нє позна.

Фотоґрафове тиж присутни на дружтвених мрежох, як цо то Фейсбук, Инстаґрам и Пинтерест и подобне, а єст их на рижних уровньох, як тих цо ше озбильно занїмаю зоз виучованьом шветла, фокусу и другима характеристиками фотоапарата, так и тих цо су талантовани и маю „око” за естетику и фотоґрафию правя спонтано.

На дружтвених мрежох мож найсц и вельке понуканє рижних курсох, хтори можу буц и на живо и он-лайн, за початнїкох лєбо напредни

7 www.google.com – Ґуґл америцка милтинационалнa корпорация специялизована за интернетски сервиси и продукти

курси, а велї школи понукаю и кратку обуку задармо. А рижни анкети указали же єден з найпопуларнєйших гобийох у 21. вику вшелїяк и фотоґрафия.

Док ше препатра кнїжку лєбо новини, лєгчейше розумиц тото цо написане, и швидше ше запамета пречитане, кед фотоґрафия дава вирну слику. Могло би ше повесц же вона застановює час, нєт скорей и после, лєм хвилька кед настал шветлосни запис. На фотоґрафиї зазначени людзе и случованя, а то твори вистку и так написаному тексту дава другу димензию – прето вона ношитель информациї. Фотоґрафия читательом оможлївює шведочиц о случованьох у хторих участвовали. З одвитуюцим подписом виволує читателя пречитац цали текст же би мал увид до приповедки, алє нє вше ясне кельо тота слика повязана зоз цалим текстом и кельо є правдива. Зоз зявеньом диґиталней фотоґрафиї и можлївосцу єй обрабяня вше частейше ше превипитує правдивосц фотоґрафиї, бо зоз ню мож нароком лєбо случайно манипуловац и читателя навесц на погришне заключенє. Прето важне мац на розуме интерес етики и етичного справованя. Етика як примарна структура уплївує на информациї, на слова, та и на фотоґрафиї, хтори ше виклада у явносци.

Написани информациї и фотоґрафиї у друкованих новинкох оставаю нєпременлїви: кед ше их раз видрукує, вецей их нє мож пременїц, док на интернет-порталох шицко цалком иншак функционує и нє лєм же висти мож вименїц, алє ше их и нєпреривно вименює и дополнює.

Фотоґрафия ма таку моц, же нас враци през час, оможлївює нам ошвижиц хвильку зоз прешлосци, и нє лєм тото, алє з помоцу фотоґрафиї видзиме кельо ше того пременєло коло нас. Наприклад, кед ше фотоґрафує даєден город тераз и вец знова о даскельо роки, увидзиме цо ше шицко пременєло и у людзох ше пребудзи здогадованє, достава ше информацию о пременкох коло нас хтори ше у каждодньовосци нє обачує. Зоз розвойом технолоґиї шицко ше пременєло. Скорей ше фотоґрафию зняло и знало ше же на нєй правдиве случованє. Нєшка, кед єст и програми за обробок фотоґрафиї, правдивосц под занком питаня. З помоцу рижних програмох и дакус сцерпезлївосци и схопносци мож барз манипуловац зоз фотоґрафию.

Нєшка ше найвецей хаснує интернет же би ше дознало найновши висти, прето ше и часто питаме чи новинарство обстанє и чи новинаре вообще буду потребни. Медзитим, з другого боку, новинаре оможлївюю прегляднoсц информациї и податкох и потвердзую виродостойносц

и важносц информациї, бо правдивосц податкох на интернету нє мож превериц.

„*Технология ше будзе меняц, напредовац, алє людзе вше баржей зосцу пречитац и видзиц добри приповедки. Новинаре буду мац вше вецей роботи, гоч буду преношиц висти у новинкох, на радию лєбо на интернет-порталох. Прето приповедаче добрих приповедкох вше були и останю новинаре*”.[8]

Новинаре би мали тримац крочай и прилагодзовац ше ґу новим медийом и хасновац можлївосци яки понукаю нови медиї (линки, додатки як цо то тон и филм и подобне). Вец и на он-лайн новинкох треба нєпреривно робиц на ажурираню змистох пре актуалносц, цо дава можлївосц и за нови роботни места, нови обучованя и нови искуства.

ТАРҐОВИЩЕ 21. СТОЛЇТИЯ

Швет ше нєшка швидко меня. Нєшка зме у „чаше информацийох”. Людзе жадаю информациї, уключуюци и визуалну илустрацию, и жадаю их швидко. Зоз зявеньом Си-Ен-Ен-а (CNN)[9] хтори покрива збуваня на цалим швеце и то накадзи ше случа, людзе ше звикли доставац информациї такой.

Нє так давно, требало даскельо годзини же би ше знїмок послало од фотоапарата до редакциї. Збуванє требало зняц, розвиц филм, а кед збуванє було далєко, знїмок ше мушело однєсц на пошту, телеґраф и послац до редакциї, дзе ше вец слику прилагодзовало и друковало. Нєшка, фотоґраф направи знїмок, одбегнє до авта, приключи диґиталну камеру до лаптопу и по електронскей пошти, прейґ интернету, посила до редакциї. Знїмок сцигує за даскельо минути як є зняти.

О ЕТИКИ

Етика муши буц перша и примарна думка на розуме тому хто фотоґрафує. Роками фотоґрафиї нє були правдиви на рижни способи, а прави фотоґраф ше намага посцигнуц же би фотоґрафиї хтори приказани у новинкох були точни.

8 https://bib.irb.hr/datoteka/596263.Internet-novinarstvo.pdf

9 CNN, америцки 24- годзинови информативни канал хтори ше емитує прейґ сателиту и кабловскей телевизиї.

„*Робота фотоновинара нє правиц висти, алє их зазначиц. Прето, кед ше фотоґрафує схадзку и кед ше намесци актерох же би ше зняло лєпшу фотоґрафию, меня ше правду. Пременєло ше сцену.*”[10]

У диґиталним чаше у хторим ше находзиме, єст вше вецей спокуси манипуловац у рижних програмох зоз фотоґрафию, висцерац нєкрасни ранци на дачиєй твари, лєбо обрациц фотоґрафию, же би ше достало лєпшу визуалну сцену. Алє шицко тото фалшивосц.

У новинарстве важне мац моцну етичносц и зробиц лєм тото цо исправне, иншак новинка постава таблоїд хторому нїхто нїч нє вери, а чита ше ю пре забаву. Медзитим, и вообще, вше важне цо ше сликує, зазначує, а окреме обявює на дружтвених мрежох: чи ше дакого нє поганьби, увредзи...

СЛИКОВАЦ, ЧИ НЄ СЛИКОВАЦ

Тот цо сликує, тиж и контролує фотоапарат. Вон тот цо одлучує кеди прицишнє цвенчок, и вон тот цо одвитує за пошлїдки того цо фотоґрафовал, лєбо цо нє фотоґрафовал.

Ясне же кед сце перши на месце нєщесца же нє будзеце фотоґрафовац, алє же поможеце тим цо настрадали и поволаце помоц. Алє єст и други ситуациї кед треба принєсц моралну одлуку чи сликовац, чи нє. Наприклад, рижни ґримаси док людзе бешедую, лєбо панї хтора нєщешлїво под столом прекрижела ноги, лєбо ше зогла а векши деколте указал тото цо вона нє жадала указац – таки фотоґрафиї нє треба нароком знїмац, а уж и кед ше их случайно направело, нїяк их нє треба нїґда нїґдзе обявиц.

Приватносц и шлєбода чловека часте питанє, як и питанє дзе ше закончує право явносци знац, и дзе почина право чловека на приватносц?

Питанє чи направиц знїмок чи нє, вше треба мац на розуме, кажди раз кед ше унапрями фотоапарат на даєден обєкт. Так ше прави розлику медзи почитованьом и знєважованьом.

УПЛЇВ ФОТОҐРАФИЇ НА ЧИТАТЕЛЯ

Єст вецей жанри фотоґрафиї, и кажда фотоґрафия ма иншаки уплїв на особу хтора ше на слику припатра. Кед, наприклад, вежнєме поопатрац албум зоз фотоґрафиями, пребудза ше у нас здогадованя, звичайно почувствуєме носталґию на прешли часи, на хвильку кед

10 ttp://www.mrdjenovic.com/teme/foto-novinarstvo

тота фотоґрафия висликована, бо праве слики представяю людске здогадованє. Мож повесц же фотоґрафия ошвижує меморию того хто ше на ню припатра.

ЗАКЛЮЧЕНЄ

Фотоґрафия нам дава информациї, алє нє може нам дац у подполносци шицко цо нам треба. Новинар треба же би вибрал за обявйованє фотоґрафию на хторей смисел цалей приповедки и вона муши буц актуална и ориґинална, знята праве на тей подїї о хторей слово и хтору провадзи, бо таку читателє найвецей преферую. Кажда фотоґрафия на публику дїйствує иншак: дакому будзи здогадованє, дакому емоциї, дакому можебуц и огорченосц, кед слово напр. о даєдней документарней фотоґрафиї хтора приказує социялни стан, воєна фотоґрафия и подобне.

Понеже ше технолоґия нєпреривно розвива, питанє же кельо и як ше фотоґрафия пременї. Поведзме же ше до тераз з розвойом рахункарских програмох зоз хторима мож диґитално обробиц фотоґрафию, викривює правдивосц змистох на фотоґрафиї, цо знова виволує питанє чи тото на цо ше припатраме реалне, а чи є виртуалне? Тиж и людзе ше вше частейше стретаю на дружтвених мрежох виртуално, як реално.

Ту и обставанє новинкох, та и новинарства. Интернет доминантни у одношеню на паперово новини, и скорей ше пооптра новосци на интернет-порталу як цо ше пойдзе на бутку по новинки. Медзитим, ище вше єст людзох хтори воля куповац новинки и почувствовац папер под пальцами, так же мож заключиц же ше друковани новинки нє загаша так швидко, без огляду на розвой технолоґиї.

ЛИТЕРАТУРА

https://www.kcb.org.rs/2020/04/kratka-istorija-fotografije-u-onlajn-nastavcima-xix-vek
https://eprints.grf.unizg.hr/2360/1/Z685_Buncic_Valerija.pdf
https://www.canon.rs/cameras
http://www.crf.rs/rubrike/tekstovi/dokumentarna-fotografija-kao-instrument-prikazivanja-istine-.html
http://www.crf.rs/rubrike/tekstovi/zasto-se-previse-fotografisemo-i-koliko-je-previse-.html
https://wannabemagazine.com/istorija-fotografije
https://wannabemagazine.com/istorija-fotografije/2
http://dosegosphoto.blogspot.com/p/o-fotografiji.html

Вероника (Фејса) Вујачић

ФОТОҐРАФИЈА КАО ИНФОРМАЦИЈА

Резиме

Свакодневно нам је доступно много информација које су истините и упитне. Стара пословица да слика говори хиљаду речи, данас се у великој брзини обистињује. Медији и друштвене мреже у великој мери користе аудиовизуелне садржаје. Конзументи информација прегледавају галерије фотографија, а уопште и не прочитају пратећи текст. Технолошки развој је у великој мери олакшао фотографисање. Развијени су многобројни медији на којима свако може да направи добру, оштру фотографију, а онда још може и да је дорађује у многим програмима и филтерима. Али са овим олакшањима омогућена је и манипулација фотографије. Манипулацијом фотографије доводи се у сумњу извор информације. Међутим, није могуће ни замислити интернет-портал или штампане медије без пратеће фотографије.

Veronika (Fejsa) Vujačić

PHOTOGRAPHY AS INFORMATION

Summary

A lot of information is available to us every day, which are either true or questionable. The old proverb that one picture is worth a thousand words, is coming true very quickly today. The media and social networks make extensive use of audiovisual contents. Consumers of information browse photo galleries and do not read the accompanying text at all. Technological developments have greatly facilitated photography. Numerous media have been developed on which everyone can take a good, sharp photo, and then can still refine it in many programs and filters. But with these conveniences, photo manipulation is also possible. Manipulating a photograph calls into question the source of the information. However, it is not possible to imagine an internet portal or print media without an accompanying photo.

Мср. Доротеа Будински, Коцур

ВАЖНОСЦ КОМУНИКАЦИЇ И ИНТЕРАКЦИЇ ЗА РОЗВОЙ ВЧАСНЕЙ ДВОЯЗИЧНОСЦИ

Абстракт: Двоязичносц присутна у людскей комуникациї ище од давна, окреме у мултикултуралних заєднїцох у котрих дзеци од народзеня маю нагоду слухац вецей язики. У мултикултуралних заєднїцох треба же би ше плански и орґанизовано робело на креированю позитивного одношеня ґу двоязичносци и вецейязичносци. Заєднїца котра промовує социолоґийне уключованє шицких и розличносц видзи як протенциял, окремну увагу пошвецує розвою вчасней двоязичносци и формованю условийох котри доприноша очуваню и соживоту розличних народох и културох.У нашей заєднїци зме шведкове звекшаня числа мишаних малженствох и двоязичних фамелийох, окреме руско-сербских,та прето родичи треба же би ше упознали зоз розличнима стратеґиями розвою двоязичносци. Тота робота унапрямена на анализу важносци комуникациї и интеракциї за розвой двоязичносци при дзецох, окреме при дзецох младшого возросту.

Ключни слова: двоязичносц, руско-сербска двоязичносц, розвой вчасней двоязичносци, комуникация, интеракция, двоязична фамелия, двоязични стредок, мултикултуралносц

УВОД

Двоязичносц то способносц особи бешедовац на двох язикох на єднаким або скоро єднаким уровню. Билинґвални бешеднїк може функционовац на двох або вецей язикох у монолинґвалней або билинґвалней заєднїци, на истим уровню як и жридлови бешеднїк (Skutnab-Kangas, 1991). У нєшкайшим чаше двоязичносц и вецейязичносц на державним уровню часта. Под уплївом еволуциї и розвою, нєшка велї людзе маю два мацерински язики, або попри бешеди на своїм, мацеринским язику, бешедую ище на даєдним. У Сербиї припаднїки рускей националней меншини, попри тим же бешедую на своїм, мацеринским язику, бешедую и на сербским язику, тє. на язику держави и єй векшинского народу.Сербско-рускей двоязичносци при Руснацох найвецей уваги пошвецела мр Гелена Медєши, котра маґистровала на теми *„Руско-сербскогорватски билинґвизем и проблем интерференциї“*, попри тим обявела и вецей роботи на тему двоязичносци (Медєши 1985б; Медєши 1997-1997; 2019),од котрих даєдни обявени у коавторстве зоз

Меланию Микеш (Микеш − Медєши 1992-1993; 1996-1997; 2000) у рамикох вецейрочного проєкту *„Розвиванє, очуванє и унапредзованє руского язика при дзецох и младежи“* Дружтва за руски язик, литературу и культуру. У нєшкайшим чаше, попри язика держави, нєобходне знац и анґлийски язик, так же младши ґенерациї бешедую на руским, сербским и анґлийским язику. О тим найвецей писал др Михайло Фейса, наглашуюци же припаднїк рускей националней заєднїци треба же би уложел додатни усиловносци и бешедовал на трох язикох: на своїм мацеринским язику – руским, на язику стредку у котрим жию – сербским язику и першим язику шветовей комуникациї – анлґийским язику (Маґочи – Фейса 1998; Фейса 2010).

Двоязични фамелиї часто у дилеми чи „лєпше“ свойо дзеци воспитовац двоязично, чи ше опредзелїц лєм за єден язик, найчастейше язик векшини, думаюци же дзецом будзе лєгчейше познєйше у живоце и же ше буду лєпше знаходзиц у рижних ситуацийох. Родичи маю важну улогу у розвою двоязичносци при дзецох и праве од нїх завиши яке одношенє дзеци буду мац ґу мацеринскому язику и чи ше при нїх розвиє вчасна двоязичносц. Прето треба робиц на информованю и едукованю родичох о двоязичносци, стратеґийох розвою двоязичносци и пребудзиц при нїх свидомосц о значносци чуваня язика як важного фактора култури и етнїчней розличносци заєднїци. Двоязичносц нє треба же би була цудза и же би представяла почежкосц за родичох. Дзеци на єдноставни и лєгки способ можу прилапиц два язики паралелно, а родичи им можу олєгчац прилапйованє тих язикох, як и других културних алатох зоз котрима ше култура и традиция єдного народу преноши. Двоязичносц уплївує на дзеци же би були отворенши и порихтанши за диялоґ з розличнима людзми и же би похопели же язични бариєри, поправдзе, нє постоя (Filipan-Žiginić, 2006).

РОЗВОЙ ДВОЯЗИЧНОСЦИ ПРИ ДЗЕЦОХ

Розвой дзецка характеристични по тим же ше одвива у социолоґийним контексту и вони уча през спатранє и имитованє особох котри их окружую. Слова особох при дзецох будза позитивни реакциї и од самого народзеня вони обрацаю увагу на людску бешеду, реаґую на ню и даваю повратну информацию у форми руху, попатрунку, ошмиху (Blaži, 1994). Кед дзеци од народзеня виложени бешеди и повторюющей комуникациї родичох и особох з окруженя, лєгко прилапя два язики

паралелно. Потримуюци дзецко з комуникацию и интеракцию, родичи му помагаю прегвариц и розвиц схопносц бешеди. Оптимални период за розвой двоязичносци то период вчасного дзецинства у котрим деци през комуникацию и интеракцию зоз фамелию и окруженьом прилапюю язик на котрим ше з нїма бешедує.

Вчасна двоязичносц ше розвива найпознєйше по штварти рок, кед дзецко од народзеня учи два язики паралелно. Двоязичносц котра настава потим як особа научи свой перши язик, наволує ше позна двоязичносц и вона подрозумює одредзену часову дистанцу медзи ученьом першого и другого язика. Период вчасного дзецинства єдинствени по своєй чувствительносци и податносци на уплїв з окруженя. То период найбурйовитшого биолоґийного розвою под час котрого ше творя предусловия за психични розвой особи и здобуванє початних искуствох. Єст велї потвердзеня же праве тот период вигодни за прилапйованє двох язикох паралелно (Ilić, 2010). Период вчасного дзецинства препознатлївии по активней улоги дзецка у власним розвою и велькей нукашнєй мотивациї. У нїм дзеци селективно прилапюю шицко цо у напряме їх потребох и цо им у датей хвильки хаснує за активносци котри робя або планую поробиц. Дзеци зоз своїма першима словами уча препознац звучни феномени котри чую при особох зоз свойого окруженя, а котри з часом вигваряю и паметаю.

На початку дзеци хасную вирази котри ше состоя лєм зоз єдного слова и вязани су за хвильку у котрей ше находза. Добре кед родичи на дзецково слова поставя додатни питаня або кед интерпретую його вирази и на тот способ го порушаюна бешеду (Mikeš, 2000). У процесу ученя язикох, при дзецох присутна креативносц и творительни приступ. Мишанє язикох под час розвиваня двоязичносци указатель дзецинскей язичней креативносци и потвердзує же под час ученя язикох при дзецох нє приходзи лєм до простого меморованя. Дзеци прерабяю бешеду котру чую и виводза одредзени язични правила котри резултат креативого одношеня ґу тому цо каждодньово слухаю. За ученє и вигварянє перших пейцох активних словох малим дзецом потребни цали рок, а дзешецрочним дзецом або одроснутей особи за таке дацо треба лєм даскельо минути. Гоч ученє нових словох у другим случаю вельо швидше, досяги малого дзецка од вельо векшей значносци за його розвой и познєйше напредованє. Ученє перших пейцох активних словох означує початок прилапйованя символичней системи бешеди и формованє фундаменту за дальше ученє (Kamenov, 2008).

Же би ше при дзецох розвила двоязичносц або вецейязичносц и ясни язични коди, важне з нїма комуниковац цо вецей и же би тота комуникация мала позитивну емоцийну нїтку котра им помогнє же би лєгчейше и швидше прилапели одредзени язик. Добре обдумани заєднїцки фамелийни активносци позитивно дїйствую на социо-емотивну атмосферу, котра олєгча прилапйованє двох язикох. Таки активносци буду мац вельо векши хасен од обичного ученя и подучованя нових словох. Кед у периодзе ученя язикох дзецко „погриши“ у бешеди, або придзе до мишаня язикох, нє треба го нагло и бурно виправяц, алє го през дальшу комуникацию, бешеду и бависко навесц же би научело нови слова и способ хаснованя познатих. У пракси ше указало же за мале дзецко, док ище учи язик, важне же би ше одредзена особа ґу ньому вше озивала на истим язику, бо константне мишанє и преруцованє з язика на язик може дївствовац збунюоцо. Тота метода найдїлотворнєйша у вчасним дзецинстве, кед ше дзецко лєм упознава з бешеду и кед поставя квалитетни фундаменти за єй дальши розвой.

Потребне направиц одредзени баланс медзи двома язиками, так же би ше обидва язики єднак хасновали. Кед у питаню руски язик, тот баланс окреме важни, бо дзеци рошню у сербским стредку, медиї коло нїх на сербским язику, а руски язик найчастейше маю нагоду слухац лєм у фамелийним окруженю. Кед у питаню двоязична фамелия, вец по руски найчастейше бешедую лєм зоз єдним родительом и його фамелию. Треба зробиц так же би дзецко єднак слухало и руски и сербски язик, а у тим важну улогу ма ширша фамелия, родзина и заєднїца у котрей дзецко рошнє. Важне же би дзеци мали и богати социолоґийни стредок и комуникацию на обидвох язикох. Бависко помага дзецом же би процес розвою двоязичносци прешол без почежкосцох. През бависко дзеци уча основни схопносци социялного справованя и през заєднїцку комуникацию з другима дзецми здобуваю искуства котри им потребни за формованє улогох котри нєобходни за знаходзенє и одвитуюце реаґованє у социялим окруженю. Дзеци ше медзисобно розумя гоч нє бешедую на истим язику, та през заєднїцки активносци швидко науча нови язик (Mikeš, 2000).

ЗАКЛЮЧЕНЄ

Прилапйованє двох язичних кодох за дзецко нє представя окрему почежкосц и нє барз ше розликує од ученя лєм єдного язичного коду. Дзеци любя експериментовац, виглєдовац и одкривац нове. Маю

вельку нукашню мотивацию за ученє нових словох, та процес розвою двоязичносци за нїх єдно вельке бависко у котрим вони уживаю. Родичи треба же би ше упознали з рижнима стратеґиями и методами розвою вчасней двоязичносци и зоз способами формованя потримуюцого и стимултативного стредку за розвой вчасней двоязичносци при дзецох. Воспитованє у двоязичней фамелиї и двоязичним стредку вимага вельо сцерпезлївосци и каждодньову комуникацию з дзецком на двох язикох. Же би ше дзецко адекватно стимуловало на язични розвой, треба же би було порушане з рижнима ситуациями, друженьом, бависком, комуникацию и интеракцию.

ЛИТЕРАТУРА

Blaži, D. (1994). Utjecaj okoline na razvoj govora kod djece. *Defektologija*, 30 (2), 153-160.

Фейса, М. (2019). *Англійски уплїв на руски язик*. Нови Сад: Филозофски факултет – Оддзелєнє за русинистику.

Опатрена на http://digitalna.ff.uns.ac.rs/sadrzaj/2019/978-86-6065-515-0

Filipan-Žignić, B. (2006). Rana višejezičnost (ni)je utopija. *Dijete i jezik danas*, 199-210.

Ilić, I (2010). *Vaspitanje dece ranog uzrasta*. Beograd: Zavod za udžbenike.

Kamenov, E. (2008). *Vaspitanje predškolske dece*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.

Маґочи, П. Р. & Фейса, М. (1998). *Бешедуйме по англійски и по руски*. Нови Сад: Руске слово.

Мађеши, Х. (1985a). Русинско-српскохрватски билингвизам и проблем интерференције (необјављен магистарски рад). Београд: Филолошки факултет.

Međeši, H. (1985b). Interakcija među jezičkim sistemima bilingvalnih osoba i problem jezičke interferencije. *Prevodilac* 3, 22-26.

Медєши Г. (1996-1997). Сербско-руски словнїк у билингвалних условийох. *Studia Ruthenica* 5, 43-46.

Медєши Г. (2019). Двоязичносц у рускей националней заєднїци. *Studia Ruthenica* 24, 142-152.

Mikeš, M. (2000). *Dete u svetu dvojezičnih čarolija: priručnik za roditelje i prosvetne radnike*. Veternik: LDIJ.

Микеш, М. & Медєши Г. (1992-1993). Розвиванє двоязичносци на предшколским возросту. *Studia Ruthenica* 3, 147-156.

Микеш, М. & Медєши Г. (1996-1997). Проєкт Розвиванє и унапредзованє руского язика при дзецох и младежи.*StudiaRuthenica 5*, 236-240.

Микеш, М. & Медєши Г. (2000). *Нашо пупчата. Приручнїк за розвиванє и пестованє мацеринского и нємацеринского язика и интеркултурализма при предшколских дзецох*. Беоґрад: Завод за учебнїки и наставни средства.

Skutnab-Kangas, T. (1991). *Bilingvizam: da ili ne.* Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.

Мср. Доротеа Будински

ВАЖНОСТ КОМУНИКАЦИЈЕ И ИНТЕРАКЦИЈЕ ЗА РАЗВОЈ РАНЕ ДВОЈЕЗИЧНОСТИ

Резиме

Овај рад анализира важност комуникације и интеракције за развој ране двојезичности. Двојезичност је одувек била присутна и актуелна у људској комуникацији, посебно у мултикултралним заједницама у којима се деца већ од прве интеракције укључују у комуникацију и интеракцију на два, па и више језика. Постоји мноштво доказа да је период раног детињства погодан за усвајање два језика паралелно. Усвајање два језичка кода за дете не представља посебну потешкоћу и није много другачије од усвајања само једногјезика. Деца воле да истражују, експериментишу и откривају. Они имају велику унутрашњу мотивацију, тако је целокупни процес развоја двојезичности за њих једна велика игра. Формирањем подржавајуће и подстицајне средине кроз свакодневну комуникацију и непосредну интеракцију са децом, родитељи олакшавају усвајање језика и „трансмисију других култуних алата“ којима се преноси култура и традиција једног народа. Како би дете научило и усвојило одређени језик, важно је да оно има честу комуникацију на њему. У случају развоја двојезичности, потребно је направити одређени баланс између два језика. У том сложеном процесу важну улогу има и шира заједница у којој деца одрастају. Заједнице које промовишу социјалну укљученост свих и различитост виде као потенцијал, посебну пажњу поклањају процесима развоја ране двојезичности и условима који доприносе очувању и суживоту различитих културних идентитета.

Msr. Dorotea Budinski

THE IMPORTANCE OF COMMUNICATION AND INTERACTION FOR THE DEVELOPMENT OF EARLY BILINGUALISM

Summary

The paper analyze the importance of communication and interaction for the development of early bilingualism. Bilingualism has always been present and current in people communication, especially in multicultural communities in which children are involved in communication and interaction in two or more languages . There is evidence that early childhood is conducive to the acquisition of two languages in parallel. Using two languages for a child is not particularly difficult and is not much different from adopting just one language. Children like to explore, experiment, and discover. They have great inner motivation, so the whole process of developing bilingualism is one big game for them. By forming a supportive and stimulating environment through daily communication and direct interaction with children, parents facilitate the acquisition of language and the transmission of other cultural tools. In order to learn and adopt a particular language a child must have frequent communication in that language. In the case of the development of bilingualism, it is necessary to create a balance between two languages. The community in which children grow up also plays a role in this complex process. Communities that promote social inclusion and see diversity as a potential, pay special attention to the early bilingual development and conditions that contribute to the preservation and coexistence of different cultural identities.

Keywords: bilingualism, Ruthenian-Serbian bilingualism, communication, interaction, early bilingual development, bilingual family, bilingual environment, multiculturalism

Мср. Сенка Бенчик, Бачка Тополя

ЛЕКСИЧНИ ПАРАЛЕЛИЗМИ
Заєднїцки гунґаризми у сербским и руским язику

Абстракт: У виглєдованю под назву „Заєднїцки гунґаризми у сербским и руским язику" указане на слова подобней форми хтори єст у мадярским, руским и сербским язику. Приказана фонологийна, морфологийна и лексична адаптация словох хтори прияти у руским и сербским язику з мадярского: директно, або прейґ нємецкого, латинского або турского язика.

Ключни слова: гунґаризми, язик, уплїв, пожички, виглєдованє, словнїк

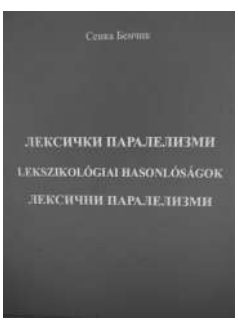

За тоту тему сом ше опредзелєла прето же ми є блїзка, понеже сом одросла у штредку дзе ше уж 71 рок у директним контакту находза руски, мадярски и сербски народи и язики. Як наставнїца сербского язика у мадярских оддзелєньох и руского язика хтори ше виучує як виборни предмет, стретам ше зоз дзецми хтори у каждодньовей бешеди хасную два, або три язики, алє и зоз дзецми хтори и попри можлївосцох яки им понука вецейязични штредок и фамелия, бешедую лєм єден язик. Дзеци хтори бешедую два, або три язики, першенствено дзеци зоз мишаних малженствох (сербско-руских, мадярско-руских, сербско-мадярских).

Медзитим, стретам ше и зоз дзецми хтори зоз мишаних малженствох, алє бешедую лєм єден язик, бо родичи думаю же дзецом будзе лєгчейше кед ше пошвеца ученю єдного язика, односно язика векшини (сербски, або мадярски язик). У гомоґених штредкох як цо то Орахово, дзеци бешедую лєм мадярски язик и маю почежкосци у ученю сербского або руского язика, и то до тей мири же тоти язики муша учиц на уровню странского язика (нє маю одвитуюце пред'знанє).

Як наставнїца хтора преподава руски и сербски язик у мадярских оддзелєньох, жадала сом же би школяре зоз дзеку учели язики. Прето сом як мотивацийни инструмент у своєй роботи почала хасновац пожички зоз мадярского язика (корелация медзи двома язиками). Роздумовала сом же дзеци буду мотивованши за роботу кед такой на початку ученя язика буду чувствовац успих, кед руша од того цо им познате.

Зберaюци пожички з мадярского язика, призначела сом богати лексични фонд хтори сом жадала обєдинїц до словнїка. У тим намаганю

ми помогнул ментор проф. др Михайло Фейса и зоз його помоцу формовани словнїк гунґаризмох у руским язику и анализовани уплїв мадярского язика на руски язик на фонолоґийним, морфолоґийним, семантичним и ономастичним уровню.

При формованю лексичного фонду обачела сом же ше при велїх одреднїцох зявюю исти лексеми и у сербским язику. Водзаци ше зоз роботу *Гунґаризми у руским язику* и зоз помоцу проф. др Душанки Звекич-Душанович формовани виглєдовацки корпус у хторим повязани три язики (сербски, руски и мадярски), бо у вецейязичним штредку интересантне обєдинїц и виглєдовац заєднїцки слова у шицких трох язикох. На основи роботи *Гунґаризми у руским язику* зложени словнїк заєднїцких гунґаризмох у руским и сербским язику и окончена анализа на фонолоґийним, морфолоґийним и семантичним уровню.

Серби и Руснаци през вецей вики були у директним контакту зоз Мадярами. Мадярски язик бул єден час и державни язик, прето нє случайне же велї мадярски слова хаснуєме у руским и сербским язику. Найстарши гунґаризми у руским и сербским язику походза зоз часох перших контактох Славянох и Мадярох (напр. *йобадь, ишпан* и др.).

Основни задатки и цилї виглєдованя ми були формовац словнїк заєднїцких гунґаризмох у сербским и руским язику и анализовац уплїв мадярского язика на сербски и руски язик на фонолоґийним, морфолоґийним и семантичним уровню. При реализованю цилю виглєдованя, односно при роботи на зберaню и обєдиньованю мадярского лексичного фонду хтори вошол до руского и сербского язика, як и його анализи на трох уровньох адаптациї, поставени и два гипотези:

1. попри директних контактох, мадярски язик окончел одредзени уплїв на руски и сербски язик;
2. уплїв мадярского язика нє ма одраженя на структуру руского и сербского язика як системи.

О гунґаризмох у руским язику писали: Гавриїл Костельник, Микола М. Кочиш, Олекса Горбач, Иштван Удвари, Дюра Латяк, Юлиян Рамач, Гайналка Фирис и Сенка Бенчик. О гунґаризмох у сербским язику писали: Йован Єркович, Марта Бєлетич, Едита Андрич, Ева Рафаи Вуков и др. Гунґаризми як часц линґвистичного виглєдованя ше находза у вецей линґвистичних творох, а кед слово о сербским язику, вони окреме заступени у словнїкох.

У тей роботи сом попробовала обєдинїц заєднїцки гунґаризми у сербским и руским язику, а тиж и указац на драгу пожичованя. Даєдни гунґаризми до руского и сербского язика вошли директно зоз мадярского язика, даєдни прейґ нємецкого, сербского язика, а даєдни слова нємецкого, латинского, турского походзеня превжати зоз мадярского язика (*фурик* хасную Мадяре зоз Мадярскей, а Мадяре зоз Сербиї нє хасную тото слово).

У виглєдовацким корпусу ше находза и лексеми хтори ше у руским язику водза як гунґаризми, а у сербским язику за нїх нє пренайдзени писани материялни докази, гоч маю исту форму и значенє. Понеже число таких прикладох вельке, тей теми баржей одвитує наслов *Лексични паралелизми у руским, сербским и мадярским язику.*

При роботи на збераню мадярского лексичного фонду хтори вошол до руского и сербского язика и його анализи хаснована метода тройнїстей адаптациї (на фонолоґийним, морфолоґийним и семантичним уровню) Рудолфа Филиповича, хтору у своєй роботи *Анґлийски елементи у руским язику* хаснує и лингвиста проф. др Михайло Фейса.

Цо ше дотика методи виглєдованя, вона у основи синхронийно-дескриптивна анализа. Тот основни приступ ґу виглєдованю комбиновани зоз другима методами. Так сом, у рамикох словнїка, при указованю на странске походзенє хасновала историйни податки, односно дияхрони приступ. Виглєдованя, насампредз, окончени на писаним материялу, односно податки у словнїку и вообще у роботи першенствено черпани зоз писаних материялох, алє су дополньовани зоз уснима жридлами – информаторами. До словнїка нє унєшене анї єдно слово док го нє потвердзели информаторе и писани материял, як у язику жридлє, так и у язику примательови.

У самим виглєдованю зявели ше вецей почежкосци хтори приведли до основного проблему того виглєдованя. Вон ше состої у утвердзованю присуства и видзельованю мадярского елементу з язичней материї руского и сербского язика за потреби формованя словнїка. Як найвекши почежкосци спомнєм шлїдуюци:

а) Нєпостоянє подполного жридла о тим хтори гунґаризми директно превжати зоз мадярского язика, а хтори прейґ даяких других язикох (нємецкого, сербского, турского, латинского и др.), як и проблем

доказованя и пренаходзеня жридлох же шицки наведзени лексеми зоз сербского язика мадярского походзеня (напр. сербске слово *јарак* ше у сербским язику водзи же є турского походзеня; сербске слово *бал* – нємецкого походзеня).

б) Нєхасновано даєдних мадярских словох у язику-жридлє (напр. лексема с. *жиљер*, р. *жедляр*, водзи ше як пожичка з мадярского язика, а у мадярским язику нєт податок о тей лексеми зоз тим значеньом).

в) Нєможлївосц у подполносци провадзиц дияхрону компоненту на материялу руского, односно нє можеме точно одредзиц часово координати одредзеного язичного зявеня. Проф. др Юлиян Рамач при виучованю нашей вкупней лексики и одредзованю точних часових координатох наглашує же барз важни момент приселєня до нового краю.

г) Так видзелює и лексику хтору Руснаци хасновали у старим краю (хтору принєсли зоз собу до Бачкей) од лексичних пасмох од штредку 18. вику у новим краю.

ґ) Нєможлївосц одредзованя ступня прилапеносци одредзеного язичного зявеня при шицких бешеднїкох руского язика.

У фонолоґийней анализи пожичкох з мадярского язика презентовани реґистри фонемох трох язикох. Поровнуюци их, алє уж и на перши попатрунок, пришла сом до заключеня же мадярски язик богатши кед слово о вокалох. На основи поровнованя мадярского, руского и сербского реґистру фонемох обачлїве же у мадярским язику єст 14 вокали, а з нїх 9 нє маю паралели у руским и сербским язику (/á/, /é/, /í/, /ó/, /ö/, /ő/, /ú/, /ü/, /ű/).

Найвекши подобносци при консонантох. Мадярски язик ма 26 консонанти, руски язик 27, а сербски 25. Вокали и консонанти трох язикох презентовани у таблїчкох и окончена субституция вокалох и консонантох у сербским и руским язику. По окончєнєй субституциї мадяарских вокалох и консонатох у сербским и руским язику, можеме ше зложиц зоз твердзеньом проф. Едити Андрич же фонетска структура єдного язика найстабилнєйша и найменєй виложена вонкашнїм уплївом.

При анализи на морфолоґийним уровню утвердзене же зоз шицких файтох словох меновнїки найчисленши и творя коло три штварцини виглєдовацкого корпусу. У єдней штварцини ше стретаме зоз дїєсловами, прикметнїками, викричнїками и числовнїками. При анализи на морфолоґйним уровню гунґаризми дзелїме на: директни реплики,

виведзени слова, зложени слова. У фонолоґийней анализи пожичкох з мадярского язика презентовани реґистри фонемох трох язикох, а при анализи на морфолоґийним уровню гунґаризми подзелєни на директни реплики, виведзени слова и зложени слова. Илустрована тиж и семантична адаптация словох, хтора розкласована до 16 сематичних ґрупох, а потим дати даскельо приклади троязичного словнїка.

Мср. Сенка Бенчик

ЛЕКСИЧКИ ПАРАЛЕЛИЗМИ ЗАЈЕДНИЧКИ ХУНГАРИЗМИ У СРПСКОМ И РУСИНСКОМ ЈЕЗИКУ

Резиме

У истраживању под називом „Заједнички хунгаризми у српском и русинском језику” указано је на речи сличне по облику у мађарском, русинском и српском језику. Приказана је фонолошка, морфолошка и лексичка адаптација речи које су ушле у русински и српски језик из мађарског: директно, или преко немачког, латинског или турског језика. Илустрована је такође и семантичка адаптација речи, која је разврстана у 16 сематичких група, а дати су и примери тројезичког речника.

Msr. Senka Benčik

LEXICAL PARALLELISMS COMMON WORDS OF HUNGARIAN ORIGIN IN SERBIAN AND RUTHENIAN LANGUAGES

Summary

The study called Common „Words of Hungarian Origin in Serbian and Ruthenian Languages“ points to words similar in form in the Hungarian, Ruthenian and Serbian languages. There is a presentation of a phonological, morphological and lexical adaptation of words which enterd the Ruthenian and Serbian languages directly from the Hungarian, or thrugh German, Latin or Turkish languages. There are illustrated examples of the semantic adaptation of words, which is classified into 16 semantic groups, as well as the examples of trilingual dictionary.

Каролина Джуджар, Руски Керестур

СУЧАСНИ РУШАНЯ У НАСТАВИ НА РУСКИМ ЯЗИКУ

Абстракт: У чаше пандемиї корона вирусу, основним школом понукнути два модели роботи: основни и комбиновани. Родичи, школяре, наставнїки и директоре школох ше намагаю запровадзиц препоручени напрямки же би шицко функционовало, а на наставнїкох мацеринского язика ше стої звесц уплїв анґлизмох на найменшу можлїву миру.

Ключни слова: пандемия корона вирусу, основни и комбиновани модел настави; уплїв анґлизмох на руски язик

Школа, як образовна, алє и воспитна установа, стрета ше нєшка з велїма спокусами. На тот завод експликуєме лєм два: наставу у чаше корона вирусу и уплїв странских словох, окреме анґлизмох на наш язик.

Тих дньох школи мали обовязку анкетовац родичох же як сцу же би їх дзеци провадзели наставу у наиходзацим школским року. Понукнути два модели: основни и комбиновани. Цо ше дотика основней школи, опредзелєли ше за основни модел хтори подрозумює наставу у школи. Комбиновани модел то комбинована настава: раз у школи, раз зоз дому. Дати и напрямки як треба орґанизовац таку наставу хтора по основним моделу. Дзе єст дзеки, єст и ришеня. Медзитим, у такей ситуациї, сама дзека просто нєдостаточна.

Треба запровадзиц препоручени напрямки же би шицко функционовало и же бизме шицки остали здрави и нє пооберали ше. Дзелєнє на ґрупи, дзелєнє на змени, скрацени годзини, дезинфикованє простору, умиванє рукох, обовязне хасноване маскох, друженє и комуникация на дистанци, нє дорушовац ше медзисобно, шедзенє по одредзеней квадратури, єдни ходза по правилу по правим боку, врацаю ше по лївим... То препорученя хтори сцигли зоз компетентного министерства.

Шицко би то можебуц и було у шоре, кед би компетентни за просвиту такповесц нє руцали чи косц, чи горуцу кромплю медзи просвитних роботнїкох и родичох, а сами зоз себе зняли кажду одвичательносц. Кажду. Кед родитель пошлє дзецко до школи и кед ше похори, хто тому будзе виновати? Родитель, бо го там послал, а родительови будзе виновати наставнїк, бо озда нєдостаточно мерковал на ньго. Кед дзецко останє дома (тот сценарий зме, нажаль, шицки дожили), слабо научи,

або обкерує роботу, або му дахто други пороби, а заш ше родичи буду трапиц. И хто тому виновати? Родитель, бо зохабел дзецко дома, а заш родительови виновнїк будзе наставнїк, бо го на таки способ нїч нє научел.

Родичом такповесц дати вибор медзи подлим и горшим, а випатра же ту нєт цо добре або нєдобре. Свидоми зме шицки же ше ґу такей ситуациї муша прилагодзиц шицки, а з намиру голєм привидного функционованя. Питаме ше же докля так и у такей орґанизиції яка школом наложена годно функционовац. Видзи ше нам же дзепоєдни нє свидоми того же дзеци живи єства хтори любя бегац, бавиц ше, комуниковац, дружиц ше. Вони анї нє бабки, анї нє *роботи* же би як програмовани сподоби крачали, ставали, шедали, дихали и лїґали по команди, теди кед ше им так пове.

Понеже тераз пандемия, треба буц свидоми того же ше нє роби у нормалних обставинох, а анї на способ на яки зме по тераз були звикнути. Тото цо ясне то же би компетентни институциї у просвити мали конструктивни план на хторим би ше систематично робело, а же би ше нє правело проблеми и нєпороузменя медзи наставним кадром и родичами и же би ше могло зачувац тото добре цо остало.

Директоре школох наисце тоти цо у принципе муша шицко обдумац, алє у тим случаю з боску помоцу. Прави ше *спейс шатл* без алату, без материялу. Понеже задлуженому министерству звичай обвиньовац других за свойо препущеня, уж мож обчековац їх типичну реакцию у случаю же настаню даяки проблеми (а настаню, ту нєт полемики), озда такой у перших двох тижньох. А вец ше можеме врациц на гевто старе – знаходз ше як лєм знаш, тиж з боску помоцу.

Други проблем о хторим бим сцела винєсц свойо думанє то уплїв анґлизмох на наш язик. Часто мож чуц и пречитац же уплїв анґлизмох, окреме при бешеди младих у комуникациї на дружтвених мрежох таки, же го мож наволац „анґлоруски язик”, а то свойофайтова змишанїна анґлийского и руского язика. Тот уплїв окреме може буц обачлїви кед ше дакус глїбше зашкрабнє до лексики информацийних технолоґийох. А од того, якбачу, нє мож сцекнуц анї кед биш сцел. Ґу тому, од дзецох або од младших ґенерацийох мож чуц вшелїяки нєзвичайни анґлийски слова хтори по руски виповедзени. Зложа таке виреченє же ше чловекови зна у глави закруциц, прето же зме просто нє сиґурни же о чим то вони приповедаю. Хтошка когошик *пранковал*, або *дисовал*, та вец хтошка пре тото *видрамел*, а вец даєдни *скриншотовали* дакого або *хаштаґовали*. Та

так вец мож дакого *скришотовац*, або *баґовац* и нє треба *видрамиц* бо будзеце *дисовани*.

Нєшкайшисловнїкхторихаснуютакволаниют'юбереиинфлуенсере (то тоти цо популарни на дружтвених мрежох) найчастейше нє познати тим цо нє нательо заступени у тим швеце сучасних технолоґийох. Так дружтвени мрежи принєсли нови сленґ, окреме при тинейджерох. Як и кажди язик, и тот ма свою историю хтора ище вше вчасна, так же нє треба *видрамиц* коло того. Або треба? Кед у писаних составох на настави заступени таки поняца, вец уж мож повесц же дяблик однєсол франту. Або ю принєсол.

Єден з найпопуларнєйших змистох цо школяре любя описовац то *пранкованє*, а пласовали го ют'юбере хтори виду вонка на улїцу и фиґлюю зоз другима людзми хтори нє можу анї нагадац же о чим слово. Такому змисту найблїзша дакедишня скрита камера. Прилапйованє заходних словох и їх мишанїнох ше ту вообще нє застановює. Каждодньово ше твори нови вирази и слова хтори ше хаснує на интернету же би ше кратко потолковало одредзене поняце або зявенє. Понеже млади провадза тренди, на тот способ починаю хасновац тоти новокомпоновани термини, а тоти цо старши и маю чувство же их час ґажи, можу ше влапиц до їх звладованя, або ше просто за главу влапиц.

Но, єст и поняца хтори маю и достаточну дозу гумору у себе. З оглядом на ситуацию у якей зме ше нашли, нїч нє чудне же створене и нове поняце: *ковидиот*. Тото поняце означує особу хтора нє зна, нє розуми або нє сце буц свидома опасносци од ковиду. Тото слово направене у анґлийским язику (зляти два слова: *ковид* и *идиот*) и цалком вироятне же постанє интернационализем.

Гоч як ше указує потреба за анґлизмами, питанє же чи людзе свидоми значносци власного мацеринского язика. Факт же анґлизми ту, вшадзи коло нас, и же су потребни. Алє, їх хасновванє ше муши ускладзиц з нормами руского язика, же би ше язик нє губел и на концу нє скапал. Найбаржей боляце у тим шицким же маме прекрасни и уникатни язик, а часто ше за ньго ганьбиме.

Нє мож ше нє опитац же як можеме почитовац цудзе, кед ше зоз своїм так оруцуєме.

Зоз змаганя з руского язика у Школи у Руским Керестуре (2017)

Каролина Џуџар

САВРЕМЕНА КРЕТАЊА У НАСТАВИ НА РУСИНСКОМ ЈЕЗИКУ

Резиме

У раду је реч о два савремена изазова наставе на русинком језику: основном и комбинованом моделу рада и утицају англизама на русински језик. Родитељи, ученици, наставници и директори школа настоје да реализују ова решења на најбољи начин, а наставници језика се труде да помодни утицај англизама сведу на најмању могућу меру.

Karolina Džudžar

CONTEMPORARY TRENDS IN THE TEACHING OF THE RUTHENIAN LANGUAGE

Summary

This paper deals with two contemporary challenges of the teaching process in the Ruthenian language: the basic and the combined model of work and the influence of English words on the Ruthenian language. Parents, students, teachers and school principles strive to implement these solutions in the best possible way, and language teachers do their best to minimize the fashionable influence of English words on the Ruthenian language.

Любица Няради, Руски Керестур

МУЛТИКУЛТУРАЛНОСЦ И ИНТЕРКУЛТУРАЛНОСЦ У ШКОЛСКЕЙ ПРАКСИ ПРИКЛАДИ ДОБРЕЙ ОБРАЗОВНО-ВОСПИТНЕЙ ПРАКСИ

Абстракт: Законска реґулатива просвитним роботнїком дава можлївосц, напрямки и змисти на хторих можеме розвивац национални идентитет при дзецох и младих, пестовац културни вредносци своєй заєднїци, алє и других националних заєднїцох зоз хторима жиєме у окруженю. Образовно-воспитни процес треба же би формовал младих людзох хтори буду почитовац вредносци мултикултуралного и интеркултуралного живота. На тим полю треба же би зме як просвитни роботнїки були креативни.

Ключни слова: законска реґулатива, мултикултуралносц и интеркултуралносц у прикладох добрей школскей пракси

Закон о основох системи образованя и воспитаня у дефинициї цильох наглашує обезпечованє потримовки цалосному розвою дзецка або школяра. У наводзеню цильох образованя и воспитаня под точку 15 наводзи ше почитованє расней, националней, културней, язичней, вирскей, родовей, полней и возросней ровноправносци, толеранциї и уважованя розличносцох. Под точку 16 наведзени циль ше одноши на розвой особного и националного идентитету, розвиванє свидомосци и чувства припадносци Републики Сербиї, почитованє и пестованє сербского язика и мацеринского язика, традициї и култури сербского народу и националних меншинох, розвиванє интеркултуралносци, почитованє и очуванє националного и шветового културного нашлїдства.

Виходи образованя и воспитаня як нова терминолоґия под точку 15 наводзи ше же школяр треба же би мал „свидомосц о власней култури и розличносци културох, уважовал значносц креативного виражованя идейох, искустви и чувствох през розлични медиї, уключуюци музику, литературу, виводзаци и визуални уметносци“.

Реализация виходох образованя и воспитаня обезпечує ше под час образовно-воспитного процесу на шицких уровньох образованя и воспитаня, през шицки форми, способи и змисти роботи у школи.

У ґрупи виборних предметох єден час бул предмет Народна традиция, хтори познєйше зоз реформами образованя и воспитаня утаргнути, алє давал добру основу за розвой особного и националного идентитету школярох. Зоз терашню реформу уведзени предмет Проєктна настава,

хтори може буц вихасновани за розвиванє националного идентитету школярох. Вон дава можлївосц розвиваня мултикултуралносци и интеркултуралносци у школскей образовно-воспитней пракси.

Тоти мултикултурални и интеркултурални образци и змисти ше можу вихасновац у образованю и воспитаню младих ґенерацийох през наставну у основних и штреднїх школох, у звонканаставних активносцох и рижнородних школских активносцох хтори ше реализую вонка зоз школи.

Мам досц роботного искуствия, алє ище вше уживам у своєй роботи и будуци ґенерациї учим и воспитуєм у духу вредносцох демократичного дружтва же шицки людзе єднаки и ровноправни, же треба ценїц и любиц свойо, алє почитовац и цудзе. Дзеци и млади упиваю тоти вредности през прилагодзени змисти, а окреме любя практични активности орґанизовани пре промоцию культурних вредносцох своєй заєднїци. У школи найвигоднєйши условия за розвиванє, пестованє и унапредзованє мултикултуралних и интеркултуралних формох справованя младих.

Я ше з тей нагоди опредзелєла за презентованє єного ширшого школского проєкту хтори зме обдумали як педаґоґийна служба за єден конкурс, а реализовали го тимски на уровню цалей школи зоз квалитетно обдуманима роботнями и активносцами за дзеци и младих. Проєкт мал назву *,Хлєб у традициї мойого краю*, а мал за циль презентовац хлєб як вредносц у нашей рускей заєднїци зоз цо вецей аспектох. Ту зме анґажовали дзеци же би поприповедали зоз своїма бабами як ше то дакеди пекло хлєба у руских пецох.

Виглєдовацка робота дзецох була представена през литературни описи бабових приповедкох о печеню хлєба, або зоз рисунками на исту тему. Друга активносц у нашим проєкту була нащива двом старшим женом хтори мали руски пец и алат потребни за печенє хлєба, а мали и добру дзеку демонстровац нам практично як ше то дакеди мишел и пекол хлєб.Треци крочай у упознаваню зоз хлєбом то практична роботня мишеня и печеня хлєба у школскей єдальнї дзе участвовала ґрупа дзецох, а роботня ше закончела зоз коштованьом упеченого хлєба, алє зоз маджуном, масцу и червену мелку паприґу и швижого хлєба замачаного до цукру як дзеци дакеди єдли.

Дзеци уживали у тих практичних роботньох, а и ми просвитни роботнїки вєдно з нїма. Штварти крочай у реализациї нашого проєкту була нащива пекари и розпатранє нєшкайших, сучасних файтох хлєба . Пията ґрупа школярох, тє. новинарска секция достала задаток презентовац

нутритивну вредносц хлєба и здрави файти хлєба хтори ше нєшка конзумую. Шеста ґрупа школярох була у пекари кед ше правела Паска, хлєб за вельконоцни швета. Зоз такима школскима и звонканаставнима активносцами спатрели зме хлеб и одношенє ґу хлєбу у нашей рускей заєднїци. Продукти роботи шицких ґрупох школярох представени зоз фотоґрафийами у pawer pintu.

Друга часц проєкту то презентованє школских роботох и активносцох на Фестивалу хлєба у Бачкей Паланки, хтори бул на уровню держави, та и учашнїки зоз нашей школи мали нагоду презентовац наш проєкт о хлєбе и видзиц проєкти других школярох розличних националних заєднїцох зоз цалей Сербиї и иножемства. Ту нашо школяре мали нагоду видзиц одношенє и вредносц хлєба при националних заєднїцох зоз Войводини: Словацох, Мадярох, Румунох, Горватох, Македонцох и векшинского сербского народу. Дожице було за паметанє, интересантне и нєкаждодньове, а мали зме нагоду и покоштовац хлєби других учашнїкох на Фестивалу хлєба. Упечаток зоз такого друженя школярох заокружени зоз нащиву Музею хлєба у Петїнцох.

То єден з добрих прикладох мултикултуралного и инеркултуралного презентованя змистох младим ґенерацийом дзе вони уча, здобуваю знаня о своєй култури и култури других зоз хторима жию у окруженю. Таки змисти дзеци любя, дзечнє у нїх участвую и на таки способ здобути знаня оставаю запаметани занавше.

ЗАКЛЮЧЕНЄ

- у образовно-воспитней пракси треба робиц на розвиваню националного идентитету школярох и чувствох припадносци заєднїци;
- треба обдумовац интересантни форми и змисти зоз мултикултуралнима и интеркултуралнима вредносцами и ту просвитни роботнїки маю можлївосци буц креативни и уживац у роботи зоз школярами.

Љубица Њаради

МУЛТИКУЛТУРАЛНОСТ И ИНТЕРКУЛТУРАЛНОСТ У ШКОЛСКОЈ ПРАКСИ ПРИМЕРИ ДОБРЕ ОБРАЗОВНО-ВАСПИТНЕ ПРАКСЕ

Резиме

Војводина је специфичана географска и социјална средина, етнички разнолика, мултикултурална, мултијезичка и мултикофесионална. Средина розличитости која је настајала вековима, где су се развијале различите културе, али су се те културе и преплитале, допуњавале, мешале и где су настајали нови универзални културни облици захваљујући интеркултуралним дејствима. Законска регулатива у образовно-воспитној пракси нам омогућава да те специфичности користомо у школи, у образовању наше деце. Задатак просвитних радника је да квалитетно осмисле садржаје који ће младима бити интересантни.

Ljubica Njaradi

MULTICULTURALISM AND INTERCULTURALISM IN SCHOOL PRACTICE EXAMPLES OF GOOD EDUCATIONAL PRACTICE

Summary

Vojvodina as a region is specific geographical and social environment, ethnically diversified, multicultural, multilingual, multiconffesional. Environment that was growing throught many centuries, where many diverse cultures has been developed; those cultures has been inetrlacing together, complementing, interloping and where new universal cultural forms were originated, thanking to those intercultural actions. Legal duty in educational practice is allowing us to use those specifications at school, during education of our students. The assignment of a teacher is to project contents that are interesting for young pepople.

Ванеса Медєши и Ирина Папуґа, Нови Сад

РУСКИ ЯЗИК НА ШТРЕДНЇМ СТУПНЮ У НОВИМ САДЗЕ
(2006-2020)

Абстракт: Попри пордяней настави на основним ступню у Руским Керестуре, Коцуре и Дюрдьове и штреднїм у Ґимназиї у Руским Керестуре, инициноване и виучованє руского язика як фалултативного предмету за школярох хтори ходза до вецей штреднїх школох у Новим Садзе. Настава почала 22. новембра 2006. року и тирва и тих рокох.

Ключни слова: руски язик, штреднї школи, штреднє образованє и воспитанє, факултативна настава, штредньошколски интернати – доми школярох

Иниціятива за орґанизованє виучованя руского язика за школярох хтори ходза до штреднїх школох у Новим Садзе порушали родичи на схадзки хтору зоз школярами основношколского возросту, а хтори пестую руски язик у Новим Садзе, орґанизовало Дружтво за руски язик, литературу и культуру 27. мая 2004. року у Руским культурно-просвитним дружтве (РКПД), тераз Культурним центре у Новим Садзе.

Пририхтованя за орґанизованє настави цекли 2004, 2005. и 2006. року и з тим у вязи наглашоване же у АП Войводини, Република Србия, окрем Ґимназиї „Петро Кузмяк” у Руским Керестуре, нїґдзе нєт настава на штреднїм ступнюпо руски, а потреби за тим ступньом образованя єст, як у Новим Садзе (напр. предложене орґанизованє двоязичней ґимназиї на *сербским и руским язику*), так исто и у других штредкох: у Вербаше, Кули, Суботици, Шидзе итд.

Окрем того, у Новим Садзе постої традиция образованя на руским язику (перша школа основана ище давного 1823. року). У периодзе од 1945-1950. рок прешлого вику була школа зоз порядну наставу по руски (од I-IV класу), а од 60-70-их рокох та по тераз отримує ше настава руского язика як виборного предмету з елементами националней культури. Наставу орґанизую два наставнїци - професорки руского язика, и то у 10-15 основних школох у Новим Садзе, Сримскей Каменїци, Петроварадинє, Ветернику (за вецей як 60 школярох), а и за дзеци предшколского возросту орґанизоване виучованє руского язика у рамикох ПУ „Радосне дзецинство“, Нови Сад. У Новим Садзе 1971. року бул основани Лекторат за руски язик, хтори 80-их рокох прераснул перше до Студийней ґрупу за руски язик и литературу, а потим основана

Катедра за руски язик и литературу. Тих рокох то Одсек за русинистику на Филозофским факултету у Новим Садзе.

Пририхтованє за початок настави на шредньошколским ступню по руски у Новим Садзе облапяло шлїдуюце:

1. Достата потримовка Покраїнского секретарияту за образованє и культуру, Оддзелєня Министерства просвити у Новом Садзе, Националного совиту рускей националней меншини и Одбору за образованє Националного совиту, а о активносцох на тим планє обвисцене було и Министерство просвити у Беоґрадзе, як и други институциї у обласци просвити и образованя;
2. Отримани вецей схадзки зоз родичами (5). Попри спомнутей, хтора отримана 27. мая 2004. року, друга була 21. септембра 2004. року, треца 8. септембра 2005. року, штварта 3. септембра 2006. року и пията 13. новембра 2006. року;
3. Окончене евидентованє школярох зоз питальнїком, односно анкету - 2005/2006. школского року ше приявили 19 школяре, а 2006/2007. школского року, кед окончене додатне анкетованє, було их 25;
4. Контактоване зоз шредньошколскима интернатами – домами школярох у Новим Садзе: „Бранковим колом“ и Шредньошколским домом у Николаєвскей улїци у хторих под час школованя у Новим Садзе пребуваю и руски школяре новосадских штреднїх школох;
5. Предложени и прилапени Наставни план и програма за тот ступень образованя (хтори пририхтал проф. др Яков Кишюгас), учебнїки руского язика и правилнїк о профилу наставного кадру за преподаванє на тим ступню настави. У „Службених новинох АПВ”, ч. 11 од 13. септембра 2006. року обявени Правилнїк о Наставним планє и програми руского язика з елементами националней култури як факултативного наставного предмету за першу, другу, трецу и штварту класу штреднєй школи;
6. Предложени наставнїк-професор руского язика: Наташа (Шайтош) Перкович з Нового Саду, зоз закончену Катедру за руски язик и литературу Филозофского факултету у Новим Садзе (зоз 23 % ценусом);
7. Достата начална согласносц Технїчней школи „Йован Вуканович“ у Новим Садзе, як матичней школи и др Станка Матича, директора Школи у хторей мало буц шедзиско орґанизованя наставних активносцох за школярох новосадских штреднїх школох, як и розпорядок наставних годзинох у учальнї (у прижемю), а Дружтво

за руски язик, литературу и културу придало Библиотеки школи и єдно число кнїжкох и часописох на руским язику;

8. Настава почала 22. новембра. 2006. року, кед отримана и пригодна културно-уметнїцка програма у Технїчней школи „Йован Вуканович“ (тераз „Милева Марич-Айнштайн”) у Новим Садзе, як и шветочни приєм хтори з тим у вязи у Вивершней ради АП Войводини пририхтал др Золтан Єґеш, тедишнї покраїнски секретар за образованє и културу на хторим були: др Славко Матич, директор Технїчней школи, Бранимир Андрич, заменїк покраїнского секретара за образованє и културу, Светлана Вуйович и Даница Стефанович, помоцнїки покраїнского секретара за образованє и културу, Славко Орос, предсидатель Националного совиту Руснацох, др Яков Кишюгас, предсидатель Одбору за образованє Националного совиту Руснацох и директор „Бранкового кола“, Ирина Папуґа зоз Дружтва за руски язик, литературу и културу, Наташа Перкович, професорка руского язика, Єлена Кришпиґер, совитнїк у Покраїнским секретарияту за образованє и културу, як и вецей школяре штреднїх школох и представнїки медийох на руским язику.

Приєм у Вивершней ради АПВ з нагоди починаня настави на штреднїм ступню у Новим Садзе

Школского 2006/2007. року настава руского язика отримована зоз 25-30 школярами (хтори ходзели до 10-11 штреднїх школох у Новим Садзе) и то штвартками од 17,30-19,15 годзин у Технїчней школи (учальня 011 у прижемю). Тиж предложене же би за школярох, хтори през тидзень нє були у можлївосци ускладзиц школски обовязки зоз

предложеним розпорядком годзинох руского язика, настава отримована соботами од 10,30-12,30 годзин у просторийох Руского культурно-просвитного дружтва (РКПД), тераз Руски культурни центер ул. Йована Суботича 8. у Новом Садзе. Професорка Наташа Перкович од Технїчней школи доставала надополнєнє од 23%.

Дружтво за руски язик, литературу и культуру и Технїчна школа порядне информовали штреднї школи у Новим Садзе зоз хторих школяре ходзели на наставу руского язика и хторим наставнїца Наташа Перкович на концу першого полроча и на концу школского року уписовала оцени до дньовнїка. И у 2008/2009. школским року предлужене виучованє руского язика зоз коло 30 школярами. Настава отримована стреду од 17,30-19,30 годзин у Технїчней школи и соботами од 10,30-12,30 у РКПД. Замену наставнїци Наташи Перкович, хтора од фебруара 2008. року була на положнїцким одсустве окончовали кратши час Александар Мудри, а потим Татяна (Яким) Мученски, професоре руского язика и литератури.

Школского 2008/2009. року почало виучованє руского язика и за школярох штреднїх школох у Шидзе. Наставу у Ґиманизиї „Сава Шуманович" зоз школярами Ґимназиї, Економскей и Технїчней школи у Шидзе орґанизовал Зденко Лазор, професор руского язика и литератури, алє без фин. надополнєня. Вон тераз у Ґиманизиї преподава русийски язик, а руски язик ше з часу на час отримує през язични и литературни роботнї.

Наставнїци Наташа Перкович и Зденко Лазор сотрудзовали и радзели ше коло реализациї наставного плану и програми, черали кнїжки и часописи на руским язику, участвовали на стретнуцох руских школох и других културних и литературнох програмох и прекладательних роботньох.

Зоз преходом наставнїц Наташи Перкович на другу роботу 2013. року (до Прекладательней служби Скупштини АПВ) престало отримованє годзинох руского язика на штреднїм ступню, медзитим, уж идуцого 2014/2015. школского року руски язик предлужела преподавац Ванеса Медєши, теди абсолвент руского язика на Филозофском факултету у Новим Садзе (тераз дипломовани русиниста филолоґ) и то соботами (од 9-10 годзин) у Технїчкей школи „Милева Марич Айнштайн“, Ґаґаринова 1, и пондзелками (од 20-21 годзин) у Штредношколским доме „Бранково коло“, Висарионова 3 у Новом Садзе, без фин. надополнєня.

З тим у вязи ознова контактоване зоз Технїчну школу „Милева Марич Айнштайн“ у Новим Садзе зоз молбу же би ше предлужело виучованє руского язика. Мира Ковачевич, секретар ТШ информовала Дружтво же на схадзки Управного одбору, хтора отримана 15.09.2014. року у Новим Садзе (допис у прилогу) потримане предкладанє Дружтва о дальшим сотруднїцтве на отримованю факултативней настави з елементими националней култури на руским язику на хтору ходза школяре штреднїх школох у Новим Садзе, як и о порихтаносци же би Школа обезпечела простор (учальню) за наставу у школи, алє без фин. надополнєня наставнїци.

Професорка Ванеса Медєши ше намага зоз програму хтора ше реализує у тей обласци розвивац интересованє школярох штреднїх школох за руски язик, литературу и културу, пестовац мацерински язик и розвивац интересованя, упознавац и осучасньовац наставу руского язика на штредньошколским ступню образованя и воспитаня у Новим Садзе, як и здобувац комуникативних компетенцийох на руски язику, а тиж и упознац усну и писану традицию на руским язику и поспишовац активне одношенє ґу цеком култури и образованя на руским язику.

Активносци, попри годзинох руского язика, отримовани и през литературни стретнуца, промоциї кнїжкох и публикацийох, креативни роботнї, писанє литературних роботох школярох и обявйованє у часописох за младих (МАК) и Зборнїку роботох *Studia Ruthenica*. Школярски роботи под назву: „Руски язик як мацеринski“ и „Розвой руского язика през периоди и часи“, хтори писали школяре штреднїх школох обявени у *Studia Ruthenici* ч. 22. и 23. Оґранизовани нащиви библиотеком, руским школом и Ґимназиї у Руским Керестуре, участоване на стретнуцох руских основних и штреднїх школох, означовани рочнїци и медзинаридни днї у обласци образованя, литератури и култури: Дзень мацеринского язика, Днї Миколи М. Кочиша, Поетски нїтки Меланиї Павлович итд.

Школяром хтори ходза на наствау руского язика професорка Ванеса Медєши на першим полрочу и на концу школского рока уписує оцени у школох до хторих ходза, а то тоти школи: ґимназиї, медицинска, електротехнїчна, економска, технїчна, транспортна школа итд. На годзини приходза коло дзешец школяре у Технїчней школи, а тиж тельо и у „Бранковом колє“. Школяре на читанє доставали, односно и доставаю часопис за младих „Мак“ НВУ „Руске слово“, а од Дружтва за руски язик, литературу и културу Зборнїк роботох *Studia Ruthenica* и други виданя. За порядне ходзенє на наставу руского язика школяре достали и вецей припознаня зоз меном „Славка Сабадош“.

Професорка Ванеса Медєши ше анґажує и у рамикох Активу наставнїкох руского язика. По закончених основних студийох руского язика на Катедри за руски язик и литературу, односно Одсеку за русинистику Филозофского факултету 2016/2017. року у Новим Садзе тераз, односно тих мешацох ше находзи на мастер-студийох истого факултету.

Факултативну наставу у Новим Садзе професорка Ванеса Медєши отримує добродзечнє, односно без финансийного надополнєня, маюци у оглядзе же компетентни институциї за тот ступень нє обезпечую фин. средства, цо би у наступним периодзе требало вигоднєйше ришиц и обезпечиц средства и за факултативну наставу на штреднїм ступню на руским язику, як и за други язики националних меншинох-националних заєднїцох на хторих ше у АП Войводини, Републики Србиї орґанизує настава, односно воспитно-образована робота у школох.

Медзитим, уж треци школски рок, односно од 2017. року, Дружтво за руски язик, литературу и културу през Конкурс Покраїнского секретарияту за образованє, предписаня, управу и национални меншини-национални заєднїци за унапредзенє штреднього образованя у АП Войводини обезпечує одредзену суму средствох (рочнє 30.000,00 динари) хтори ше реализує за орґанизацию и осучасньованє настави руского язика на штредньшколским ступню, односно за промотивни активносци и за анґажованє наставнїка/професора руского язика (през контракт о надополнєню: бруто 20.000,00 дин., нето 14.000,00 дин.) у рамикох штредньошколскей програми, маюци у оглядзе же за ше тот ступень факултативней настави зоз школярами штреднїх школох у Новом Садзе, як надпомнуте, реализує без финансийней потримовки и надополнєя з боку школи.

*

Медзи школярами хтори ходзели на факултативни годзини руского язика и тоти: Мирко и Томислав Пап, Михаил Дудаш, Ана, Михаїл и Мария Римар, Тамара и Мая Бєлобрк, Татяна и Марияна Бучко, Виктор и Марина Сакач, Настася и Татяна Шайтош, Андреа и Мелита Рускаї, Соня и Марко Раич, Даниел и Дина Мудрох, Петар и Иван Горняк, Ива Букатко, Евгениє Новта, Тияна и Аня Виславски, Кристина Живоєвич, Мирон Грубеня, Лидия и Ваня Каменїцки, Мая и Дамир Орихан, Калина Павлович, Борис Беук, Ксения Еделински, Альоша Виславски, Александра Яншик, Силвестер Тот, Деян Трифунович-Киш, Лариса Иванов, Ивана Чутурила, Мирияна Николич, Ивана и Александра Торжич, Таня и Мирослав Стричко, Соня и Аня Гудак, Тамара Салаґ, Ивана Колесар, Мартина Шепински, Иринка Колесар, Иван Михальовски, Бояна Голик, Милан Прванов, Тамара Мудри, Ваня Малацко, Даниєла Опачак, Наталия Тиркайла, Адрияна Тома, Желько Барна, Ана Костич, Алексей Сивч, Олеся Рамач, Мая Буша, Саша Салонтаї, Никола Киш, Маркус Грубеня, Марияна Венчельовски, Андрей Симунович, Єлена Кухар, Андрей Орос, Иван Ловас, Андрей Канюх, Александар и Николая Сивч, Лариса Цвеїч и Ваня Хома.

На годзини руского язика на штреднїм ступню ходзели и: Теодора Кермеци, Мартина Грубеня, Ивона Бодвански, Владимир Венчельовски, Лидия Вереш, Оливера Пап, Петар Хромиш, Алексей Кухар, Татяна Ґайдош, Марина Грубеня, Елеонора Грубеня, Альоша Виславски, Ана Мария Иван, Никола Грубеня, Александар Планкош, Єлена Човс, Мирослав Тимко, Єлена Фаркаш, Ивана Чордаш, Ивана Бучко, Филип Няради, Филип Костелник, Дарян Белак, Дарян Рац, Александра Горняк, Александра Русковски, Михаела Еделински, Светлана Балїцки, Татяна Буила, Єлена Сакач, Жоржина Баран, Антония Тиркайла, Наташа Шовш, Михаела Еделински, Мая Медєши, Наташа Джуджар, Даниел Перкович, Каролина Гарди, Лука Вуячич, Страхиня Сакач, Теодора Русковски, Марияна Мали, Давид Шанта, Желько Сопка, Иван Чижмар, Леон Юрич, Даяна Рац и други.

Зоз настави руского язика у Технїчней школи „Милева Марич Айнштайн”,
Нови Сад (2008)

Зоз настави руского язика у „Бранковим колє“, Нови Сад (2018)

Ванеса Међеши и Ирина Папуга

РУСИНСКИ ЈЕЗИК НА СРЕДЊЕМ СТЕПЕНУ У НОВОМ САДУ
(2006-2020)

Резиме

Русински језик се у оквиру редовне наставе организје у основном васпитању и образовању у Руском Крстуру, Куцури и Ђурђеву, а на средњем степену само у Гимназији у Руском Крстуру. Међутим, у контактима са ученицима и њиховим родитељима иницирано је изучавање русинског језика, као фалултативног предмета за ученике који похађају више средњих школа у Новом Саду. Предлог је прихваћен и настава је почала 22. новембра 2006. године и овија се и ових година.

Vanesa Medješi i Irina Papuga

THE RUTHENIAN LANGUAGE AT THE SECONDARY LEVEL
(2006-2020)

Summary

As part of regular classes, the Ruthenian language is organized in primary education in Ruski Krstur, Kucura and Djurdjevo, and at the secondary level only in the High School (Gymnasium) in Ruski Krstur. However, in contacts with students and their parents the classes of the Ruthenina language were initiated as an optional subject for students attending several high schools in Novi Sad. The proposal was accepted and classes began od December 6, 2006 and have been going on since then.

Гавриїл Колєсар, Канада

РАДОСЦИ И СМУТКИ ДВОХ РУСКИХ ПРЕДНЯКОХ У ВИСЕЛЄНСТВЕ

Др Владимир СОЛОНАР (1926-2012), патолоґ
Дюра ШОВШ (1929-2020), ветеринар

Абстракт: У прилогу слово о двох Руснакох хтори, медзи виселєнцами на америцким континенту, були окреме почитовани. То др Владимир Солонар, патолоґ, Керестурец, и Дюра Шовш, ветеринар, народзени у Кули, алє у шерцу, по чувстве бул Керестурец. Богати материял автора зоз розгваркох з нїма ясно ошвицує їх живот и як интелектуалцох, преднякох и родолюбох руского роду у найкрасшим значеню того слова.

Ключни слова: Владимир Солонар, Дюра Шовш, виселєнци, радосци, смутки, „пошли до швета“.

Владимир Солонар

Дюра Шовш

Живот ме благословел же бим на моїх новинарско-номадских драгох по Европи и Америки особнє стретнул, або ступел до контакту з постредством интернету або класичного телефона зоз пар тисячи людзми. Кажде таке стретнуце у мнє збуртовало векши або менши розмах творчей енерґиї, а плоди наших розгваркох оставали записани на паперу, на маґнетофонских пантлїкох або касетох, на сучасних диґиталних войс-рекордерох або директно на гард-дискох моїх компютерох. А потим, формовали ше як приповедки о наших Руснацох хтори идилични преділи ровней Войводини охабели за собу и, пре хто зна яки шицко мотиви, нашли ше у Австралиї, або у Арґентини, Нємецкей, Шведскей, Америки,

Канади, на Новим Зеланду, та у других жемох и крайох швета. После 2000. року сом мал, дзекуюци технолоґиї, нєзвичайно интересантни и змистово розгварки з вецей нашима людзми хтори ище там 50-их або 60-их рокох ХХ стороча „пошли до швета“.

Спомедзи тих контактох, без даякого ваганя, видвоюєм розгварки зоз двома Руснаками хтори, медзи виселєнцами на америцким континенту, були окреме почитовани. То др Владимир Солонар, патолоґ, Керестурец, и Дюра Шовш, ветеринар, народзени у Кули, алє у шерцу, по чувстве, бул Керестурец. Мойо якешик щесце бул факт же сом их обидвох, давно, и особнє познал, алє як седем-осемрочни хлапец, вони були приятелє мойого оца алє знали и мнє, хлапчика хторого Єфрем Колєсар водзел за руку кед ше даґдзе ишло, и тот факт нас, на нєпояшнююци способ, у самим старту розгваркох барз зблїжовал. Же бим, под час наших розгваркох, нє мушел записовац призначки на папер и так губиц континуитет розгварки, я их обидвох замодлєл най ми допуща знїмац нашо розгварки и познєйше их анализовац и обрабяц. Моя особна статистика указує же мам з нїма двома, у периодзе од 2011-2017. рок коло 30 годзини знятих телефонских розгваркох. Зоз др Солонаром зме мали и особне дописованє з писмами од 2002. року. Др Владимир Солонар закончел свою мисию на тим швеце у октобре 2012. року, пан Дюра Шовш у априлу 2020. року, алє я нашо розгварки обробел у медзичаше и достал сом богати материял хтори ясно ошвицує їх животи як интелектуалцох, преднякох и родолюбох руского роду у найкрасшим значеню того слова. Пробуєм ту у кратких смугох дац елементарни податки о їх живоце, кариєрох, о їх радосцох и смуткох, о бурйох у їх душох хтори их дзекеди трапели...[1]

Владимир Солонар народзени 1926. року у фамелиї Єлени и Константина Солонара у Руским Керестуре. Його мац Єлена була позната керестурска апатикарка и здравствена просвитителька. Школовал ше у родним месце, потим у ґимназиї у Новим Садзе и Баї, медицину закончел 1953. року у Заґребе, а специялизацию у патолоґиї у больнїци у Новим Садзе. Пошол 1959. року до Французкей, дзе остал и робел як патолоґ два роки, алє питал и достал уход до ЗАД дзе одпутовал 1961. року. Мушел прейсц процес нострификациї дипломи и потвердзиц знаня як специялиста-патолоґ, а то були, як гуторел, „його библийски седем посни роки“.

1 Зредаґовани змисти розгваркох зоз В. Солонаром и Дю. Шовшом и його супругу Веру буду обявени як интеґрални текст у єдней кнїжки хтора у пририхтованю як билингвалне виданє, по английски и по руски.

У Филаделфиї упознал и винчал ше зоз Гилду Улман хтора емиґровала зоз Восточней Нємецкей и о пар роки достали сина Артура. Фамелия 1966. року прешла на други конєц Америки. У держави Вашинґтон закончел по другираз специялизацию патолоґиї, народзели ше им дзивка Корина и син Теди. Владимир Солонар достал 1968. року стаємну роботу патолоґа у больнїци у держави Монтана дзе робел полни 23 роки, по пензию. Дзеци повирастали и Солонарово достали и шесцеро унучата.

У єдней розгварки гварел „я у жеми нє видзел же будзем мац таку шансу яку бим мал у иножемстве. Нє мал сом даяки проблем на полю политики або индзей, єдноставно, сцел сом лєпши живот даґдзе у Европи, у Америки або Канади. Читал сом, презнавал сом ше и було ми ясне же лєм вонка зоз жеми буду лєпши шанси. Чловек ше вшадзи муши бориц, алє там ше може лєпше жиц и дзеци ховац без огранїченьох. Моя амбиция була добри дохтор буц и за себе и за свойо потомство лєпши живот осиґурац.“

И осиґурал го. Солонарово мали у варощику Гевр (Havre) на сиверу Монтани дзе Владимир робел и у Полсону, дзе жили як пензионере, красни хижи, вишколовали дзеци, путовали до Европи, на Гаваї, по Америки, двараз у нїх були госци Владимирово родичи з Керестура.

Медзитим, вон ше, у наших розгваркох, досц часто врацал до прешлосци, розпочинал приповедац о темох хтори були покус и носталґично ниянсовани.

− Паметам, мали зме у школи лавки, давни лавки, з такима цо маю дзиру у штредку дзе ши могол фляшичку зоз тинту положиц. Нєшка то випатра шмишне кед приповедам о тим же сом ше у першей класи учел писац на школских таблїчкох. Напишеш, учитель опатри, и вец посцераш, шицко нєстанє, и можеш нове писац.

Так вон описал його перши „таблет“. З якушик нєзвичайну радосцу приповедал о прекрасним смаку белюшох, о резанкох з маком, о купаню влєце на беґелю. Модлєл ме най му пребачим на, по його думаню, досц слабим руским язику на хторим приповеда а я, з другого боку, бул фасциновани як вон чисто бешедовал по руски, вельо чистейше як цо нєшка бешедує звичайни Руснак у Войводини. Вон хасновал даєдни

слова хтори нєшка барз ридко мож чуц. Зоз кратким виреченьом: „я у Америки скоро 50 роки, алє и тераз ше по руски модлїм и по руски рахуєм у глави“. Указал ми яки наш, людски мозоґ, нєвироятни. Приповедал ми:

− Мой приятель Дюра Шовш, ветеринар у пензиї з Висконсину, дзекеди ме навола, так, 3-4 раз през рок. И вец, часто, ми почнєме бешедовац о Керестуре и рушиме по Новим шоре, та по Куртим шоре, вец назад по Маковски шор, знали зме кажду хижу дзе нам бивали пайташки, пайташе або познати. И на концу розгварки Дюра ми през шмих гварел: „Владку, га ми були добри пол годзини дома, у Керестуре!“

Медзитим, под час нащиви Рускому Керестуру 1976. року др Солонар спознал животну правду же, кед ше раз пойдзе зоз власного гнїзда, вец ше вецей „нє мож дому врациц“. Ми ше, гварел ми, з роками меняме, а и дом ше меня, та чловек ма чувство же є странєц и у своїм родним месце. Вон тоту правду, як интелектуалєц, цалком розумел, алє його шерцо таке сознанє нє припознавало.

Солонарово мали компютер алє вон, Владимир, нє бул досц схопни у його хаснованю. Охрабровал сом го най прешири свойо знаня о компютеру и най го интензивнєйше хаснує, а вон ме обезхрабровал з одбиваюцу констатацию же „там дзе ше я уж помали рихтам − нє треба компютер“. Пробовал сом му посилац на їх мейл рижнородни линки за красни теми о Руснацох и Руским Керестуре, дацо му з того указал унук, алє векшина оставала нєдорушена. Я вец пременєл способ и послал сом му по пар ЦД-и наших, руских шпиванкох. Бул одушевени, написал ми „вельку ши ми радосц направел. Слухам нашу музику тераз скоро кажди дзень − добре за душу!“ Окрем слуханя нашей музики, вон мал ище пар свойо любови през дзень:

− Я вельо читам, то єден з найвекших дарох Америки − богата и прекрасна анґлийска литература, читам вельо годзини бо кобурим з високим прициском, робим тиж и у загради и − малюєм.

О тим же ше занїма з мальованьом я нїч нє знал и любопитлїво сом го замодлєл най ми о тим його гобию вецей напише:

− Знаш, як сом ше пензионовал, я ступел ту у Монтани до єдного коледжу бо сом жадал прешириц знаня у єдней обласци хтору сом любел ище як хлапец, и у познєйшим живоце. Я любел райзовац и мальовац. Єден полни рок сом студирал предмет „Мальованє з олєйовима фарбами“. У тей роботи сом дожил вельо радосци, уживал сом у тим. Я себе долу, ми би то наволали пиньвица, направел ателє и там я мальовал, нє бул сом анї вистати, анї гладни, лєм сом мальовал и мальовал до 10

або 11 годзин вечар. Така активносц, таки гоби, нє лєм же ми помогла на психолоґийним планє у рокох кед сом поставал вше старши бо сом мал у тей активносци вельо радосци, вельо задовольства, алє сом, задумай, з часом дошол и по тот уровень же сом, о даскельо роки, могол и предавац свойо малюнки.

Дзешка у пиятей деценії обачел же ма повисшени кревов прицисок, тримал же то нашлїдзел од мацери Єлени хтора мала тиж бриґи з нїм. У наступних пар деценийох тот прицисок му ослабел шерцо, мушел мац зоз собу окремни апарат хтори му обезпечовал надосц оксиґену за шерцо же би нормално робело. Алє, шерцо и далєй було нєпредвидлїве и у половки децембра 2011. року ми гварел:

− Пред тижньом, праве на мой родзени дзень, положели ми пейсмейкер до першох бо сом остатнї час мал вельки кобури, скоро сом замлєл, перша помоц приходзела пре мнє. Тераз ше лєпше чувствуєм. Можебуц ми тот пейсмейкер дакущичко предлужи живот, алє уж помали, як ше то гвари, треба ше рихтац... Вам, як младим людзом, можем повесц же зоз старосцу, кед придзе час за тот вельки одпочивок, то анї нє випатра страшне, анї ше чловек нє бої нї од чого, голєм я так чувствуєм.

А любел живот, шицки його дари цо живот опрез нас кладзе. Радовал ше и значним, алє и дробним створом и дожицом. У єдней розгварки ми гварел:

− Кед о своїм досц длугим живоце роздумуєм, свидоми сом же кельо добрим людзом, а насампредз своїм родичом, мам подзековац за помоц и храбренє. Ниа, на вельким зме озеру, а за озером стоя, як Алпи, високи гори, то часц горского венца Роки маунтинс. Прекрасни гори. Та я нє знам же як сом то заслужел у старосци жиц на таким прекрасним месце. Ми жиєме так, як на салащу, нє у варощику, та на пошту, до предавальнї и индзей одходзиме на авту. Я, на 85 роки, ище вше гонїм авто. А барз сом подзековни же сом себе ту, у Америки, добру, вирну пару нашол за живот, мою супругу Гилду.

Зоз супругу Гилду пожил у малженстве 50 роки. Складали ше, дополньовали, тройо дзеци виховали, а вец з радосцу дочековали и дзеци и унучата кед пришли вельки швета, кед ше фамелия Солонар сходзела у нїх. Дзеци тримал за Божи дар, видзел у нїх и власну будучносц и єдно свойо виполнєнє як чловека.

На початку 2012. року Владимир и Гилда Солонарово ше преселєли блїжей ґу їх дзивки, до варошу Сиєтлу. Корина сцела над нїма мац надпатрунок и буц им при руки вше кед им требала помоц.

Нажаль, у новим краю Владимир Солонар бул лєм нєполни рок. Здравє ше му погоршовало, шерцо му вше баржей слабело и престало дуркац всоботу, 13. октобра 2012. року. Корина ми явела же умера, дала ми число телефона його хижи у шпиталю. Такой сом наволал и вон дзвигнул слухалку, бешедовали зме, гварел ми же при ньому паноцец, же ма остатню причасц, и я му предложел же го дас о годзину наволам. Бул сом остатнї Руснак хтори з нїм бул у контакту у його остатнїх годзинох живота.

Др Владимир Солонар бул интелектуалєц окремней файти, любел свой руски род, ценєл Руснака и почитовал, чудовал ше як така гарсточка людзох могла тельо того красного створиц од приселєня до Южних крайох та по конєц XX вику. Владимир Солонар бул родолюб у найкрасшим значеню того слова, Керестурец хтори вше остал, голєм з пол свойого шерца, як вон пар раз гварел, у його милим Керестуре.

Владимир Солонар и Дюра Шовш ше познали зоз часох їх дзецинства и приятельство предлужели и у Америки на телефон, нащивйовац ше нє могли часто бо були єден од другого оддалєни коло 3.300 км. Були блїзки по скрито-носталґичней любови ґу старому краю, мали широке образованє, високу особну културу, обидвоме барз пошвецени своїм фамелийом и своєй роботи, алє у даєдних аспектох своїх характерох були скоро антиподи.

Владимир Солонар бул змирени як особа, мал солидну самоконтролу, емотивни и зоз розвиту емпатию, у основи перфекциониста, покус резервовани ґу нєпознатей особи, з розвиту естетику, талантовани и креативни, одмалючка мал усадзени и розвити релиґиозни погляд на живот.

Дюра Шовш бул одлучни, з дзекеди експлозвним темпераментом, барз контактни з другима и шармер, бешедлїви, полни самодовирия, безкрайно любопитлїви, односно буквално „гладни” информацийох о шицким коло себе.

Дюра Шовш, син Кирила Шовша, по походзеню зоз Дюрдьова и Феброни нар. Чижмар зоз Руского Керестура, народзени 19. октобра 1929. року у Кули. Приповедал ми:

− Мой оцец Кирил, спрам шицких писаних податкох, матуровал у Ужгородзе, теди то бул Унґвар. Вон наодзени 1901. а могол мац 12 роки кед пошол там на школованє, то би могло буц 1912. або 1913. року, дому ше врацел нєодлуга потим як вибухла Октоберска революция. Припознали му ґимназию та почал робиц як учитель, а познєйше, я нє знам як ше му то удало, пришол до Керестура и робел у општини.

Ту ше упознал з мою мацеру. Моя мац Феброна була народзена 1904. року. Мам ту слику кед 1913. чи 1914. року ишла до Львова до школи. Єй оцец Андри Чижмар пошол 1914. року до Америки и нїґда ше вецей отамаль нє врацел. Вона и єй младша шестра Аранка жили з мацеру Ану, бидовали, и моя мац була примушена на свойо 15 роки одац ше за ґдовца Янка Джуню. Достали дзивку Амалку, алє ту нє було любови и малженство ше розпадло о 5-6 роки.

Дюра роснул у Кули, ходзел до основней школи, та вец до ґимназиї у Вербаше. Баба Ана Чижмарова у Руским Керестуре була блїжей як дїдо и баба по оцови у Дюрдьове, та Дюра одмалючка велї днї през лєто препровадзал у Руским Керестуре. Окреме любел час кед приходзели вельки швета, Карчун або Велька ноц, бо ше теди цала фамелия по мацери сходзела у баби Ани. До валалу у таких нагодох приходзели и його пайташе и пайташки хторих по теди поупознавал у Керестуре. Влєце часто одходзел з дружтвом на беґель.

О школованю у вербаскей ґимназиї ми дал и тоту статистику:

− Моя ґенерация була друга ґенерация хтора матуровала по войни. Нас було 18 у класи, а медзи нїма було досц Руснацох, були там Кирил Будински, Керестурец, познєйше зубар, та Кирил Планчак, Владо Тимко, Юлин Кухар, Коцурци, познєйше паноцове, а бул и Фейса, син учителя

Янка Фейси, з Коцура. Трецина класи тей ґенерациї були Руснаци, що указує же ше теди школовала нова, млада ґенерация рускей интелиґенциї.

Дюра Шовш студирал ветерину у Беоґрадзе, там упознал вецей студентох Руснацох, упознал и свою будуцу супругу Верицу Цвеїч. Винчали ше рок пред його дипломованьом. Дюра Шовш дипломовал и свою першу роботу достал у Руским Керестуре и на Косанчичу. Нєодлуга Дюра и Вера прешли жиц и робиц до Вербасу и ту ше досц длуго затримали. З Вербасу Дюра Шовш пошол на роботу до Швайцарскей дзе остал вецей роки, а Вера жила у Вербаше зоз сином Александром хтори почал ходзиц до основней школи. Под час роботи у Швайцарскей Дюра послал молбу до америцкого конзулату же би йому и його фамелиї було одобрене уселєнє до ЗАД.

Прешли шицки лїкарски препатрунки, достали потребни документи и 1970. року одпутовали до ЗАД. Истого року Дюров дїдо по мацери, Андри Чижмар, умар у Барбертону, Огайо, мал 92 роки. Дюра ше з нїм дописовал, алє ше нїґда з нїм нє стретнул. Вера Шовш, Дюрова супруга, приповедала ми у єдней з длугших телефонских розгваркох даскельо мешаци потим як Дюра Шовш умар:

− Паметам же у єдним писме Дюрови його дїдо Андри написал же „Сину, нє приходз! Нїґда нє постанєш Американєц!” А мой Дюра, вер ми, любел тоту Америку ище у часох кед ми двойо ходзели як леґинь и дзивка. Мнє нїґда нїч нє цагало пойсц до Америки, а вон исту тоту Америку любел на єден нєпояшнююци способ!

Кед Шовшово сцигли до Америки, Дюра Шовш мал 40 роки, бул у найкрасших рокох, на верху творчих моцох. Другу часц живота, полни 50 роки, препровадзел у тей жаданей и у тей „преклятей“ Америки.

Населєли ше до варошу Ґрин Бей у союзней держави Висконсин. Дюра напредовал, розуми ше, нострификовал свою ветеринарску диплому, достал лиценцу же би могол робиц. Робел як ветеринар и як лиценцовани санитарни инспектор, лиценца му важела за роботу з коньми и зоз дробнима животинями. Понеже мал и лиценцу за роботу санитарного инспектора, точнєйше, вон препатрал месо у вельких клальньох и, кед було шицко у порядку, одобровал продукцию. Як инспектор путовал по цалей держави Висконсин. На початку роботи схопно вихасновал єдну шансу − зробел царски рез на крави, а таке теди ветеринаре у Америки нє робели, после чого му наширокo були отворени шицки дзвери. Глас о нїм ше преширел и здобул почитованє америцких фармерох хторим кажда виратована крава и целятко, на таки способ, вельо значели. „Можем

чистей совисци повесц − гварела ми Вера Шовш − же мой чловек, Дюра Шовш, и ту у Америки и вшадзи дзе бул зоз службу, бул почитовани, шицки го почитовали и як чловека и як фаховца“.

Под час школованя у вербаскей ґимназиї, потим на студийох у Беоґрадзе и на своєй роботи у Керестуре, та у Вербаскей општини, вон упознал велїх людзох хторих и я познал и прето нашо розгварки були досц конкретни, о людзох о хторих зме надосц знали. Дюра бул любопитлїви, велї годзини зме бешедовали и часто ше случовало же вон мнє випитовал и наганял на роздумованє, а нє я його. На початку каждей нашей розгварки вон мнє перше випитал цо робим тих дньох на компютеру. Уж як пензионер, Дюра Шовш упознал ефикасносц мултилатералносци хаснованя компютера и добру часц шлєбодного часу препровадзовал на интернету. Розуми ше, нє бул вон даяки експерт за компютери, алє ше потрудзел тримац крочай з часом и розумел сущносц диґитализациї. Бул одушевени з тим цо я робел на интернету и сцел о тим знац шицки деталї.

И Дюра и Вера ше, як родичи, радовали успихом у школованю їх сина Александра. Саша бул одлични и замерковани школяр и студент. Дипломовал 1984. року медицинску микробиолоґию на Висконсин универзитету у Медисону, маґистровал 1989. року, а докторовал 1995. року на Державним универзитету Айови. Александер Саша Шовш нєшка позарядови професор микробиолоґиї на оддзелєню за биолоґию Висконсин универзитету у варошу О Клер (Eau Claire) .

У Ґрин Бею Шовшово нашли и особну и социялну сиґурносц, справели хижу, и нашли велїх приятельох у шорох виселєнцох зоз Нємецкей и Польскей. Як особа, Дюра Шовш любел дружтво, любел контактовац з людзми, з приятелями и бешедовац на велї теми.

У вецей нагодох зме розправяли и о здравственим стану нас обидвох и я ше скоро аж престрашел кед сом чул його стан и историю його хоротох. Мал стаємни проблеми зоз шерцом бо мал часту аритмию шерца та му бул положени пейсмейкер до першох, а пре часточне заверанє кревових жилох, мал уруцени три стенти коло шерца. Остатнїх рокох мал початни ступень леукемиї, а указало ше же нє ма достаточне количество тромбоцитох и бул у стаємней опасносци бо ше му евентуални рани барз чежко зарастали. Кед пошол до зубара, мушел наглашиц же ма тот проблем, бо була опасносц же, кед винє, наприклад, зуб, вон там, у зубара, и викирвави до шмерци. Под час роботи як ветеринар у єдней

нагоди, кед лїчел єдного коня, нє примерковал и конь до нього досц моцно вирґнул даґдзе у предїлу похребцини.

О тим ми Вера Шовш виприповедала:

− Моцно го тот конь вдерел, покалїчел, алє вон нє указовал даяку слабосц пре тото калїченє, предлужел робиц далєй. Я себе думам же ту бул початок його проблемох зоз похребцину. Кед уж бул старши, почал ми кеди-нєкеди приповедац о тим кельо його баба жила, та дїдо, та там дахто други у родзе... Я преривала його приповедки з питаньом же прецо ми то, тераз, о таким приповедаме. И вон ми раз, здогадуєм ше, одвитовал:

− Га знаш, Веро, я думам же я помали умерам...

− Га як же то можеш помали умерац, цо то приповедаш!?

− Я, помали, Веро моя, умерам! − повторйовал вон свойо.

Нє випатрало то як дацо озбильне и прешли надосц роки алє, у остатнїх тижньох його живота ше указало же похребцина була главани проблем його трапезох, церпел страшни болї, нєвитримуюци болї, требал буц оперовани пре два досц очкодовани похребциново персценї, алє гирурґове, його приятелє, нє шмели розпочац таку операцию и пре його проблем зоз тромбоцитами. Була барз велька вироятносц же би умар под час операциї. Церпел страшни болї, орґанизем му слабнул...

− Вон ситуацию видзел иншак як я − приповедала Вера Шовш − вон чувствовал же умера и, буквално, сцекнул одомнє, озда, же бим нє видзела же умера. Пошол до Ґрин Бею до больнїци, поволал сина Сашу най придзе ґу ньому и дал му инструкциї, свойо остатнї жаданя, цо ма шицко зробиц и наказал му най чува мацер кед вон умре. То було 11. априла 2020. року. Истого дня познєйше мой Дюра, мой муж, и умар.

Од хвилькох як ше, далєкого 1950. року, упознали Дюра Шовш и Вера Цвеїч прешли точно 70 роки.

Гавра Кољесар

РАДОСТИ И ТУГЕ ДВОЈИЦЕ РУСИНСКИХ ИСЕЉЕНИКА
Др Владимир СОЛОНАР (1926-2012), патолог
Ђура ШОВШ (1929-2020), ветеринар

Резиме

У овоме тексту је реч о два Русина који су, међу исељеницима на америчком континенту, били посебно поштовани. То су др Владимир Солонар, патолог, Крстурчанин, и Ђура Шовш, ветеринар, рођен у Кули, али у срцу, по оним скривеним осећањима, он је био такође Крстурчанин. Аутор је у току многосатних разговора са сваким од њих прикупио грађу за једну књигу, а овај прилог је једна врста мини-синтезе њихових живота, са акцентима на њихове успехе, радости и туге у свету где су, као стручњаци, били поштовани, а као интелектуалци, пореклом из заједнице Русина у Војводини, били су у дну срца везани за крај где су рођени, били су и остали родољуби русинског порекла у најлепшем значењу те речи.

Havrijil Koljesar

JOYS AND SORROWS OF TWO RUTHENIAN EMIGRANTS
Dr. Vladimir SOLONAR (1926-2012), pathologist
Djura SHOWSH (1929-2020), veterinarian

Summary

This text is about two Ruthenians who were especially respected among the emigrants on the American continent. These are Dr. Vladimir Solonar, a pathologist from Krstur, and Djura Šovš, a veterinarian, born in Kula, but in his heart, according to those hidden feelings, he was also from Krstur. During many hours of conversations with each of them, the author collected material for one book and this article is a kind of mini-synthesis of their lives, with emphasis on their successes, joys and sorrows in a world where, as experts, they were respected and as intellectuals, originally from the Ruthenian community in Vojvodina, they were deeply connected to the area where they were born, they were and remain patriots of Ruthenian origin in the best sense of the word.

Блаженка Хома Цветкович, Нови Сад

ОД ТВОРЧОСЦИ ПО РУТЕНИКУ

Абстракт: У тей роботи будзе ше анализовац 13 числа гласнїка *Творчосц*, од початку його наставаня, по його остатнє число. Укаже ше на значносц темох и виглєдованьох у рускей линґвистики, литератури, етнолоґиї у тедишнїм чаше хтори зазначени у часопису, а фокус будзе на рубрики *Питаня язика* и *Додаток Творчосци* у хторим члени Секциї лекторох и прекладательох розпатрали и розришовали лексични и други язични проблеми зоз хторима ше прекладателє, лекторе, писателє, просвитни и други културни роботнїки стретали у каждодньовей пракси у текстох на руским язику. Потолкує ше и прецо нашлїднїк *Творчосци,* часопис *Studia Ruthenica*, нєшка значна у рускей заєднїци.

Ключни слова: гласнїк Творчосц, руски язик, линґвистика, словнїк, часопис, *Studia Ruthenica*, Секция лекторох и прекладательох

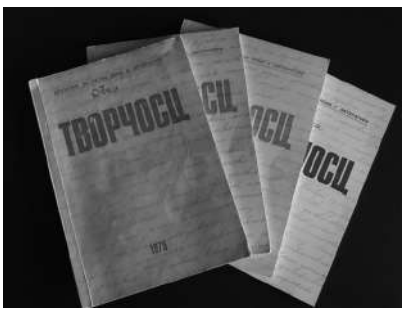

Нє таке длугоке, алє вецейрочне виходзенє *Творчосци*, гласнїка теди Дружтва за руски язик и литературу, починаюци од першого числа 1975. року и, його богати и рижнородни змист у каждим чишлє, указовало же тот гласнїк з рока на рок у народзе поставал замерковани, интересантни и вше читанши. То бул час кед ше после видаваня Кочишового Правопису 1971. року починало озбильнєйше розрабяц проблеми у руским язику. Перше число друковане у 500 прикладнїкох, а попри часопису за культуру, литературу и язик, *Шветлосци*, хтора уж виходзела, бул то гласнїк у хторим ше писало о рижних темох, а окреме о барз значней теми – проблематики з руского язика под назву *Питаня язика.* О тих темох теди писали руски и нєруски фаховци и линґвисти, алє и особи-читаче хторим було важне як будзе випатрац руски язик. Так у *Творчосци* мож було пречитац прилоги др Митра Пешикана, сербского линґвисти, Александра Дуличенка, русийского науковца и длугорочного виглєдовача руского язика, Гавриїла Г. Надя, професора и линґвисти, Миколи Скубана, хторого векшина познала як писателя, алє и велького борителя за руски язик, Иштвана Удвария, линґвисти з Нїредьгази у Мадярскей и велїх других. Кажде з нїх на свой способ дацо з язика допринєсол, написал як видзи руски язик, а шицки ше

намагали злєпшац и усовершиц го. Окреме вельке доприношенє нашому язику дали члени Секциї лекторох и прекладательох Дружтва за руски язик и литературу, хтори ше борели зоз розришованьом, прекладаньом и усоглашованьом терминох.

Важна часц Творчосци була и *Питаня литератури* до хторей писали нашо визначни писателє, потим ту була и часц пошвецена *Питаньом етнолоґиї*, а и рубрика *Огляднуца и прикази*. Свойо написи нашо писателє и лингвисти писали и до часци под назву *Прилоги,* а барз значна була и рубрика пошвецена звитом, скупштином, планом и шицкому другому цо було вязане за роботу Дружтва, теди наволана *Хроніка Дружтва.* Окремни и барз значни *Додаток Творчосци*, вше бул видруковани зоз терминами з общей, або специфичней лексики нашого язика, зоз хторого познєйше настали специфични словнїки.

Творчосц була и єдини гласнїк на руским язику у тедишнєй Югославиї, хтори ше озбильно занїмал зоз анализу и структуру руского язика, виходзел раз рочнє и у своїх 13 числох цо вишли, його структура була твардо и ясно поставена. З часом тота його структура мала даєдни модификациї, пременки, алє основна формула, структура часопису остала иста. Цит. „Руски язик и литература у Югославиї исную як єден вид леґитимней националней култури рускей народносци. Публикациї хтори виходзели по нєшка на руским литературним язику були, з найвекшей часци информативного и белетристичного характера. Наукового характера статї, розправи, або студиї у нїх стихийно розшати. Як цалком природни пошлїдок вец факт же ше конєчно того 1975. року зявює публикация чисто наукового профила, ТВОРЧОСЦ, як гласнїк Дружтва за руски язик и литературу.”[1] *Творчосц* облапела рижни обласци и обявйовала „розправи, студиї и есеї вязани за проблеми русинистики – язика, литератури и фолклора – рукописни материяли, преписки значних особох за наш язик и литературу, жридла, документи и рижни други материяли з обласцох дїялносци Дружтва за руски язик и литературу”[2] .

Специфичносц того часопису нє лєм у його структури хтора була подобна як и даєдни други старши часописи на других язикох подобней структури, профилу, алє у його актуалносци и ширини, могло би ше повесц, хтори дефиновани у його назви *Творчосц*, цо значело дацо твориц, стваряц, творчо на дачим робиц.

1 Редакция, Ґу першому чуслу, г. Творчосц чс. 1, Дружтво за руски язик и литературу, Руски Керестур, (1975), б. 3

2 Редакция, Ґу першому чуслу, г. Творчосц чс. 1, Дружтво..., Руски Керестур, (1975), б. 3-4

Дюра Варґа бул перши главни и одвичательни редактор першого гласнїка *Творчосц*, а у редакциї були, окрем редактора Варґи, и Любомир Медєши, Юлиян Рамач, Славко Сабо и Юлиян Тамаш. Лекторовала го Мария Чакан, а коректорка була Евфемия Варґа. Технїчно го ушорел Микола Скубан, Петар Мояк виробел рисунок за рамики, а друковала го друкарня „Руске слово" у Руским Керестуре.

Перше число мало 100 боки, од того найвецей заберали прилоги зоз язика (5), прилоги зоз часци Хронїка (4) и скоро 6 боки були з роботи Секциї лекторох и прекладательох – термини зоз общей лексики хтору обробели линґвисти Гелена Медєши и Юлиян Рамач. У другим чишлє *Творчосци* зоз 1976. року ознова було найвецей прилоги з язика (5), зоз Хронїки (4), зоз Прилогох (3) и Предходне слово Редакциї о потреби виробку сербскогорватско-руского словнїка. О програми виробку того словнїка писал др Митар Пешикан, сербски линґвиста и науковец, а у Додатку *Творчосци* уж бул дати и оглядни табак на 18 бокох Сербскогорватско-руского словнїка. Ниа, цо др Пешикан писал о будуцим словнїку и його задаткох: „Окремне значенє того словнїка за руску язичну культуру виходзи зоз факта же то будзе перши руски словнїк**,** перши общи и систематични попис рускей лексичней збудови".[3] Його задатки, гварел Пешикан, „Понеже жию у велькей мири розшати у сербскогорватским язичним стредку, велї Руснаци з часом починаю забувац сущни елементи свойого мацеринского язика, починаю трациц сиґурносц у хасноваию своїх словох и у їх розликованю од сербскогорватских. За нїх сербскогорватско-руски словнїк будзе найлєпши здогаднїк и приручнїк котри им помогнє же би ше без почежкосцох и нєсиґурносци служели зоз своїм мацеринским словом. Словнїк, спрам того, будзе мац сущну конзерваторску улогу"[4] . Пешикан тиж у своєй статї, о другим задатку Словнїка, гутори же славистом вон будзе средство хторе им оможлїви прейґ сербскогорватского язика дойсц до податкох о рускей язичней материї и же руски язични вираз барз интересантни приклад рижнородного крижаня вельких славянских излоґосох, у хторих мож замерковац ясни системни склад.

Року 1977, треце число *Творчосци* ма зазначени даскельо прилоги зоз язика Гавриїла Г. Надя *Коло нашого потенцияла*, А. Дуличенка, *Ґу синтакси припадкох у язику югиславянских Руснацох*, Миколи Скубана

3 М. Пешикан, О програми виробку Сербскогорватско-руского словнїка, г. Творчосц чс. 2, Дружтво..., РК, (1976), б. 70

4 М. Пешикан, О програми виробку сербскогорватско-руского словнїка, г. Творчосц чс. 2, Дружтво за...,РК, (1976), б. 70

У нашим Правопису нєдосц обробени префикси, Гелени Медєши *Даяки замеркованя з пестованя култури висловйованя* и *Прилог зоз терминолоґиї* и Дюри Латяка *О стилу вообще и його характеристики у руским литературним язику*. Ту мож додац и прилог о представяню Врабельового *Буквара* у библиотеки Дружтва хтора основана 1974. року и хтора, медзи иншим, мала зазберовац шицки стари виданя, алє и нови на руским язику, як и шицки подобни виданя на других язикох у хторих ше писало дацо о дружтвено-политичним, економским и културним розвою рускей народносци.

Памятки на пейц роки од вчасней и нєсподзиваней шмерци нашого линґвисти, професора и писателя Миколи М. Кочиша, и на 50-рочнїцу його народзеня зазначени зоз прилогами 1978. року у 4. чишлє, у Питаньох з язика под назву *Нормователь и преучователь литературного язика югославянских Руснацох*, хтору написал русийски линґвиста и науковец др Александер Дуличенко, а истого року праве з нагоди Кочишового народзеня Дружтво за руски язик и литературу, вєдно зоз Лекторатом руского язика Филозофского факултету у Новим Садзе, по першираз отримало наукове совитованє, 7. и 8. децембра на тему *Стан и розвой руского язика и литературней творчосци*. Од теди по нєшка кажди 5 роки Дружтво отримує науково-фахови сход, а кажди рок на початку децембра манифестацию „Днї Миколи Кочиша".

Окрем статьох зоз ґраматики, у *Творчосци* було вше вецей написи зоз терминолоґиї, як наприклад терминолоґия зоз конопарства и ткацтва Любомира Медєша и Дюри Варґи, а у истим, 5. чишлє, дати и окремни словнїк биолоґийних терминох и виразох, як плод длугорочней роботи на виглєдованю и розвиваню найчастейших биолоґийних терминох хтори були заступени у основним, штреднїм, а и висшим ступню образованя и воспитаня, односно учебнїкох. О тим будзе вецей слова у часци Додаток Творчосци и Прилоги.

Як ше язик розвивал, обачело ше „потребу и подполнєйшого Правопису и правописного словнїка, хтори би мал у подполносци одвитовац звекшаним програмним задатком у виучованю язика у професийноунапряменим образованю и воспитаню школярох стреднього ступня, а тиж и на високим ступню на Лекторату руского язика и литератури ФФ у Новим Садзе", писал 1979. року у своєй статї *Хиби нам общи правопис и правописни словнїк* Микола Скубан.

Окрем же ше менял язик, меняли ше и його редакторе, та уж од 6. числа главни и одвичательни редактор бул Дюра Латяк, а на самим початку *Творчосци* Дюра Варґа писал о 10. рочнїци Дружтва за руски язик и литературу, хторе було реґистроване 4. фебруара 1971. року. На чолє Иниціятивного одбору бул Микола М. Кочиш, його перши предсидатель, у мено Рускей редакциї Заводу за видаванє учебнїкох, вєдно зоз помоцу НВП „Руске слово" и Руску редакцию Радио Нового Саду.

Року 1980, зазначене у *Творчосци*, Дружтво за руски язик и литературу од Културно-просвитней заєднїци Войводини достало награду *Искри култури* за позарядово резултати у науковим обробку и розвою руского литературного язика у прешлих дзешец рокох. У истим чишлє др Митар Пешикан дал обсяжни приказ о *Основних структуралних характеристикох рускей гласовней системи*, Гелена Медєшова написала прегляд *Творчосци од 1975–1979, язични питаня,* а прегляд литературних прилогох за исти период написал Владимир Бесерминї. Очиглядно же нєпорозуменя коло нових словох у язику вше було, як и тераз, та людзе хторим язични полемики були мало познати, нє розумели же язик живи и же ше нєпреривно меня, та кед чули нови слова, нє було им важне же одкаль походза, алє значенє тих словох и змист того цо ше з нїма сообщує, спомина медзи иншим Дюра Латяк у своїм приказу *Нарис концепциї рочнїка Творчосц*, гласнїка Дружтва за руски язик и литературу. У истим приказу Латяк пише: „Основне би було зложиц ше же и будуца концепция *Творчосци* треба же би була розвивана у двох напрямох: а) интерни информатор членства; б) наукова и явна трибина членох Дружтва. Зоз такей концепциї би ше за кажде число утвердзело конкретни змист. У каждим случаю, ту би мушели места мац кратши науково роботи з обласци язика, историї и теориї литератури, етнолоґиї и етноґрафиї. Тиж так, требало би пошвециц простор виглєдовацкей дїялносци и друковац коментари и факсимили документох (ев. зоз змистом у цалосци, же би були доступни и другим людзом котрих дотична наукова дисциплина интересує".[5] И уж таки прилоги видруковани праве у тим чишлє под назву *Два прилоги историї керестурскей школи у 19. сторочу* Миколи М. Цапа хтори нашол у архиви керестурскей парохиї, о Петрови Кузмякови и його руководительстве зоз школским фондом, зоз вецей як 50 фотокопиранима прилогами, точнєйше, звитами писаних на формуларох за 18 роки.

5 Дюра Латяк, Нарис концепциї рочнїка „Творчосц", гласнїка Дружтва за руски язик и литературу, г. Творчосц, ч. 6, Дружтво за..., РК, (1980), б. 52.

До конца 1980. року Дружтво мало 60 членох, облапело 23 сотруднїкох и друковало вецей як 60 роботи.

После 10-рочного виходзеня, *Творчосц* затримала свою концепцию, и у каждим чишлє мала даєден нови,интересантни прилог, та наприклад у седмим чишлє у Прилогох под назву *Шлїдом народних писньох* Любомир Медєши пише о народней писнї „На штред Америки" и аж трох єй вариянтох: карпатскей, репинскей и войводянскей и заключує же: „Народни поет нїяк нє могол роботнїкови-цудзинцови одрекнуц єдну з основних чловекових прикметох – владанє з власну судьбу."[6] Осмому числу главни и одвичательни редактор бул Гавриїл Колєсар, у нїм було 4 прилоги зоз язика – др Славка Вукмановича, мр Юлияна Рамача, Гелени Медєши и др Александра Дуличенка, два зоз литератури – Дюри Латяка и Дюри Папгаргая, а у *Прилогох* свой напис дал и Любомир Медєши, док у 9. чишлє було аж 7 написи зоз лингвистики и окреме интересантни прилог Мирона Жироша о жительстве, будованю хижох и валалскей хижи, калдерми, школи итд. у Руским Керестуре од 1900. по 1910. рок.

Дзешате число, т є. дзешецрочнїца виходзеня и источашнє петнацрочнїца Дружтва за руски язик нам приноши прилог праве о тих рочнїцох и детальну анализу цо було написане, хто написал, цо посцигнуте и цо дальши циль *Творчосци* и Дружтва. Кед слово о Дружтве, у тим чишлє члени Редакциї написали: „Дружтво за руски язик ма 500 членох. Медзи тима котри виражую жаданє активно ше уключовац до роботи Дружтва – вельки процент младих. Остатнїх рокох, тиж, реактивована робота членства през шейсц подружнїци (у Городскей заєднїци Нови Сад и општинох Кула, Титов Вербас, Жабель, Шид и Бачка Тополя) и даскельо дзешатки активи, так же праве тих рокох жию резултати вецейрочней роботи у рамикох секцийох и комисийох".[7] Намагало ше преглїбйовац вязи з другима язиками и културами, алє и утвердзовац автентични характеристики руского язика. З отвореносцу власней култури ґу другим културом обезпечовало ше учасц руского културного нашлїдства у културним живоце цалей заєднїци. Дружтво сотрудзовало зоз Фестивалом „Червена ружа", Театром „Дядя", видавательнима хижами на язикох народох и народносцох, средствами информованя, културно-уметнїцкима дружтвами итд.

6 Лю. Медєши, На штред Америки, шлїдом народних писньох, г. Творчосц, ч. 7, Дружтво за..., РК, (1981), б. 30.

7 Редакция, Петнац роки Дружтва за руски язик и литературу, г. Творчосц, ч. 10, Дружтво за..., Р. Керестур, 1984, б. .3

Творчосц зоз свою дзешецрочнїцу ище раз потвердзела же є наукового профилу и же будзе и далєй обявйовац статї, розправи, студиї и есеї вязани за проблеми руского язика, литератури и фолкору, рукописни материяли, документи, значни преписки визначних особох итд. По 10. число у рубрики *Питаня язика* обявени 40 роботи науковцох зоз жеми и швета, а лєм дакус менше число було и роботи з литератури, етнолоґиї, ономастики.

У єденастим чишлє *Творчосци* визначуєме прилог мр Евґениї Барич о твореню словох у дїлох Гавриїла Костельника, фундаменталних за язик и литературу югославянских Руснацох и др Иштвана Удвария, хтори писал о фонетичним адаптованю мадярских пожичених словох у бачванско-сримским руским язику, док 12. число ма тиж интересантни напис Василя Петровича Латти о словацко-українскей язичней граніци и о фонолоґийней системи українских бешедох Восточней Словацкей. Нови автор хтори ше потераз нє зявйовал то Олаф Брох, а свойо прилоги до дванастого числа пишу и Любомир Медєши, Евґения Барич, Микола М. Цап, Гелена Медєши, Михайло Фейса и Иштван Удвари.

Остатньому, тринастому числу хторе вишло 1987. року редактор бул Янко Рац, и у нїм єст три прилоги з язика, єден з литератури, у рубрики *Огляди, прикази и анализи* було 3 и еден напис у рубрики *Прилоги*. И у *Хронїки Дружства* порядни рочни звити зоз Скупштини Дружства, роботох Предсидательства, секцийох и подружнїцох и дальших планох. За 13 роки, кельо виходзела *Творчосц* вєдно обявени 116 роботи од 100 авторох. *Рутеника,* хтора ю нашлїдзела, предлужела обявйовац науково статї, була обсяжнєйша, алє тельо прилоги зоз линґвистики вецей нє мала.

ДОДАТОК ТВОРЧОСЦИ И ПРИЛОГИ

Кед ше починали зявйовац вше вецей проблеми и нєясносци хтори найчастейше, як и нєшка, наставали под уплївом сербскогорватского язика, 1974. року основана Секция лекторох и прекладательох Дружства за руски язик и литературу. Єй задаток бул „розпатриц и розришовац лексични и други язични проблеми з якима ше прекладателє, лекторе, писателє, просвитни и други културни роботнїки стретаю у каждодньовей роботи зоз текстами на руским язику.”[8] Секция робела на схадзкох, 3-4

8 Г. Медєши, Ю. Рамач, З роботи Секциї лекторох и прекладательох, Творчосц ч. 1, Дружтво за руски язик и литературу, Руски Керестур, (1975), б. 95.

до рока, алє вше ше пред тим члени пририхтовали же би тоти схадзки були ефкаснєйши.

У перших двох числох *Прилоги* и *Додаток Творчосци* були окреме визначени у змисту, гоч и єдна и друга обласц мали подобни теми, вязани за язик, словнїки, терминолоґию, публикациї з язика. Проф. Юлиян Рамач и Гелена Медєшова у першим *Додатку*, попри общих одреднїцох, потолковали и з якима ше проблемами стретаю и на яки способ члени Секциї прекладаю термини. Кед же нє мож преложиц даєдно слово „йоготреба створиц. Нови сова треба створиц зоз руских кореньох, з помоцу руских префиксох. тє. треба ше трудзиц же би кажда часц слова була руска.”[9]

Нє у каждим чишлє бул заступени *Додаток Творчосци*, голєм нє под тоту назву, алє прилоги з общей терминолоґиї були у каждим чишлє. После *Оглядного табаку сербскогорватско-руского словнїка* 1976. року, у шлїдуюцих числох зявйовали ше и словнїки терминох зоз специфичних обласцох – за физичне воспитанє, словнїк биолоґийних терминох и виразох, варваризмох... Члени Секциї лекторох и прекладательох при Дружтве отримали даскельо роботни сходи на хторих розпатрали и верификовали векше число терминох хтори ше зявйовали у рижних обласцох прекладательства. Найвецей термини були доручени зоз Прекладательней служби Скупштини САПВ и Вивершней ради и Рускей редакциї РТВ Нови Сад, цо указовало на сотруднїцтво у розришованю тей проблематики, алє то нє значело и же други служби и институциї нє мали подобни почежкосци. Прето ше обчековало ище ширше сотруднїцтво членох и особох зоз шицких обласцох и пунктох, а окреме гевтих хтори ше з терминолоґийнима почежкосцами стретали каждодньово, пише у єдним од *Прилогох з терминолоґиї*.

Року 1977, у трецим чишлє *Творчосци* у часци *Прилоги* дати общи термини зоз законох, так як то вимагаю законски тексти и, як надпомнуте у тексту, без векшей еластичносци, док у штвартим видруковани окремни Словнїк терминох за физичне воспитанє, сербскогорватско-руски, за основне и заєднїцке штреднє воспитанє и образованє. И у пиятим чишлє скоро половку *Творчосци* забера Словнїк биолоґиних терминох и виразох Янка Раца, вецей як на 60 бокох, точнєйше зоз 3 200 терминами и виразами. О нїм пише же перши крочай кед вон настал бул ище кед ше почало видавац перши учебнїки з биолоґиї, кед 1953–1954. року були

9 М. Пешикан, О програми виробку сербскогорватско-руского словнїка, г. Творчосц чс. 2, Дружтво за...,РК, (1976), б. 70

видруковани Зоолоґия за 5. и Ботанїка за 6. класу хтору прекладал Штефан Чакан. Други, кед 1970. року видати Словнїк зоз 1 200 биолоґийнима терминами, а треци кед ше отворело оддзелєнє на руским язику при Ґимназиї у Вербаше. У ґимназийских учебнїкох були нови термини нє лєм з биолоґиї, алє и зоз физиолоґиї, еколоґиї, орґанскей еволуциї, що вимагало консултованє з фаховцами и вельо зложенши задатки у роботи.

У шестим чишлє *Творчосци* зоз роботи членох Секциї лекторох и прекладательох дати 55 термини общого словнїка, бо велї биолоґийни термини и самоуправни термини и вирази уж вошли до словнїкох за тоти фахи, хтори за потреби професийноунапряменого образованя видал Покраїнски завод за видаванє учебнїкох.

Же ше о руским язику наисце старали и борели велї визначни особи зазначене и у беоґрадским часопису „Югословенски филолог" за 1951–1952. рок, у хторим обявена библиоґрафия на сг. язику, а визначена є у *Творчосци* як *Руски язик (1945–1948*), хтору виробел проф. Гавриїл Г. Надь зоз 23 насловами-прилогами особох хтори писали о проблемох руского язика. У тим седмим чишлє дати даскельо одреднїци од букви Ґ по Ш и то углавним зоз польопривредного фаху, а уж у шлїдуюцим, осмим чишлє члени Секциї лекторох и прекладательох констатовали же хибя термини зоз педаґоґиї, психолоґиї, методики и дидактики, та такой дати и даскельо термини зоз тих обласцох.

У сотруднїцтве зоз Заводом за явну управу, 1983. року отримани Семинар за прекладательох, хтори медзи иншим вихасновани за розпатранє, розришованє терминох и синтаґмох, а хтори дати и у 9. чишлє *Творчосци*. Углавним то були термини з биолоґиї, односно ботанїки. На Совитованю за прекладательох члени Секциї вихасновали и можлївосц за розришованє терминох и виразох зоз планох и програмох предшколского и основного воспитаня и образованя, а тоти термини обявени у дзешатим чишлє. Др Иштван Удвари, як уж спомнуте, писал о фонетичним адаптованю пожичених мадярских словох у руским язику и после своєй обсяжней статї на концу дал и коло 500 одреднїци хтори ше хасновало у руским язику и хтори обявени у 11. чишлє гласнїка.

У 12. чишлє нє було окреме, як звичайно, визначене цо ше робело на Секциї лекторох и прекладательох, алє єй члени, Гелена Медєши и Михайло Фейса, написали свой прилог о ключних терминох и виразох з нашей дружтвеней пракси. У нїм, медзи иншим, поведзене же яка єст оштра розлика прекладаня медзи заходнима и социялистичнима жемами, алє и же питанє прекладносци, або нєпрекладносци мож и иншак поставиц:

„Чи мож єден продукт язичней реализациї (вислов, текст), котри настал у єдней язичней системи, преложиц до даєдней другей системи маюци у оглядзе: 1. розличне структуванє язичних єдинкох у поєдиних язикох, 2. нєодредзеносц язичного знаку, 3. розличне сеґментованє звонкаязичней стварносци у поєдиних язичних колективох и 4. розлични искуствови подлоги од єдного язичного колектива до другого”[10] . Авторе тиж пишу же ше нє преклада анї знаки, анї язик, анї текст, алє порученє хторе у даяким язику формоване, а з другого боку, по толкованю дзепоєдних теоретичарох, прекладатель прави, такповесц, нови текст, рушаюци од ориґиналу, а „...його медзиязични операциї то гевто цо наволуєме процес прекладаня у линґвистичним смислу.”[11] Ту дати словнїк ключних терминох и виразох з нашей дружтвеней стварносци хтори би требали буц обовязуюци вшадзи дзе ше хаснує руски язик.

У остатнїм чишлє *Творчосци*, член Секциї Гелена Медєшова обсяжно пише о топонимох, тє. даскелїх найхарактернєйших способох твореня менох жительох зоз назвох населєних местох у руским язику. Прилог наисце интересантни, окреме кед у питаню нєобични назви местох. Тот прилог, у 13. чишлє забера од 23–36. бок. У тих 13. числох обявени 66 роботи з обласци язика.

Члени Секциї лекторох и прекладательох ше сходзели по потреби кед ше назберали термини хтори требало усоглашиц и розришиц. Велї проблеми розришовани у особних контактох прейґ черанки думаньох, а векшина терминох була доручена зоз Прекладательней служби Скупштини САПВ и Вивершней ради, гоч ше вше чувствовало потребу за ширше сотруднїцтво членох Секциї. Найчастейше ше консултовало зоз фаховцами з односних обласцох и фаховцами за язик, през догварки и совитованя. У спомнутей Прекладательней служби преложени и даскельо закони з обласцох як цо общенародна одбрана и дружтвена самозащита, психолоґия, защита рошлїнох (дзе помоц глєдана од Юлияна Папа и Янка Раца), а давало ше и термини менох рижним занїманьом яки при Руснацох по теди нє було. Руски линґвисти, Мєдєшова и Фейса, гваря же язична норма ма задаток предвидзовац и унапрямовац еволуцию язика, же би вон на найефикаснєйши способ шлїдзел дружтвени и културни розвой

10 Мр Гелена Медєши, мр Михал Фейса, Ключни термини и вирази з нашей дружтвеней пракси, *Творчосц* ч. 12, Дружтво за...., Р. Керестур, 1986. б. 7.1

11 Мр Гелена Медєши, мр Михал Фейса, Ключни термини и вирази з нашей дружтвеней пракси, *Творчосц* ч. 12, Дружтво за..., Р. Керестур, 1986. б. 7.1

и могол одвитовац вимаганьом, же би бул прилагодлїви и хасновлїви комуникацийни и творчи инструмент.

ЗАКЛЮЧЕНЄ

Кед би нє було предходнїка часопису *Studia Ruthenica* – гласнїк *Творчосц*, нєшка бизме були ощербени за велї науково виглєдованя з язика, алє и литератури, етнолоґиї, и шицким тим цо ше случує у нашим образованю, подобовей уметносци, култури и важносци визначних людзох у руским народзе хтори допринєсли у розвою спомнутих обласцох. *Творчосц* тераз прешлосц, алє нє шме ше забуц же була єдини гласнїк на руским язику у тедишнєй Югославиї, хтори ше озбильно занїмал зоз анализу и структуру руского язика. И же зоз нєй вишли словнїки, розришени дилеми, а нєясни вирази постали ясни. Тедишнї науковци цо до нєй писали, дали шицко од себе же би помогли коло розришованя найчежших питаньох рускей линґвистики. Вшелїяк, збогацовали ю зоз прилогами и други, цо нє писали о язику. Нашлїдзела ю *Studia Rutnenica*, хтора тиж полнї свойо боки зоз науковима темами. У нєй зазначени и скоро шицки културни, подобово, а насампредз, образовни подїї хтори єст медзи Руснацами, починаюци од тих наймладших, та по рочнїци и памятки на тих хтори уж нє медзи нами. *Рутеника* уж давно нє ма прилоги зоз Секциї лекторох и прекладательох, алє ма видруковани дипломски роботи зоз велїма народнима терминами з рижних обласцох, а єй видаватель, Дружтво за руски язик, литературу и културу, видало даскельо капитални словнїки и ма богату видавательну дїялносц. И крача вєдно з часом. Та, гоч до *Рутеники* вецей нє пишу шицки гореспомнути особи, окрем даєдних з нїх, алє и нови, младши науковци, ниа, вона тирва уж 32 роки и забера 25 числа у наших библиотекох. Прето, так як цо ше *Творчосц* чува як драгоциносц прешлосци, *Рутенику* тиж треба чувац, то наша длужносц, и нє допущиц же би ше ю престало друковац, алє ю полнїц зоз прилогами, же би була цо интересантнєйша, иноватнєйша и хасновитша. Давно нам мудри людзе охабели *Творчосц*, та так и ми будуцим ґенерацийом мушиме охабиц *Рутенику*. И то нє гоч яку. Же би ше зоз єй хасновитих, поучних и, вшелїяк, мудрих написох учело – на поцешенє нам, и нашим поколєньом.

ЛИТЕРАТУРА:

1. *Творчосц*, Дружтво за руски язик и литературу, ч. 1–13, Р. Керестур, 1975–1987.
2. *Studia Ruthenica,* ч. 1, 2 Дружтво за руски язик и литературу, Нови Сад, 1989, 1990–1991.

Блаженка Хома Цветковић

ОД ТВОРЧОСТИ ДО РУТЕНИКЕ

Резиме

У овом раду је реч о анализи 13 бројева гласника Друштва за русински језик, књижевноаст и културу *Творчосц* који је излазио од 1975. до 1987. године, као и о значају тема и истраживањима у области русинског језика, лингвистике, књижевности и етнологије који су забележени у часопису. Анализирају се и питања са којма су се 70-година сретали русински преводиоци, лектори, књижевници и просветни и културни прегаоци у раду на текстовима у овим областима. Напомиње се и зашто је наследник *Творчости*, садашња *Studia Ruthenica* значајна у русинској периодици.

Blaženka Homa Cvetković

FROM TVORČOSC TO RUTHENICA

Summary

This paper analyses the 13 issues of the Bulletin of the Society for the Ruthenian Language, Literature and Culture *Tvorčosc,* which were published from 1975 to 1987. It is also about the importance of topics and research in the field of the Ruthenian language, linguistics, literature and ethnology which were noted in the journal. The issues encountered by Ruthenian translators, proofreaders, writers and educational and cultural leaders of the 1970s in their work on texts in these areas are also analyzed. The emphasis in this paper is also on the importance of *Studia Ruthenica*, as the successor of *Tvorčosc*, in Ruthenian periodicals.

Мр Гелена Медєши, Нови Сад

ДВА УМЕТНОСЦИ У ЄДНЕЙ КНЇЖКИ: ПОЕЗИЯ И ФОТОҐРАФИЯ

Абстракт: У роботи дати кратки приказ двоязичней кнїжки *Шлїди у преходносци – поетски и шветлосни записи Дюри Папгаргая и Михайла Лїкара* / *Трагови у пролазности – поетски и светлосни записи Ђуре Папхархаја и Михајла Љикара* у хторим описане єдинство двох наоко нєзлучних уметносцох: поезиї и фотоґрафиї.

Ключни слова: Дюра Папгаргаї, Михайло Лїкар, поезия, фотоґрафия

При концу 2020. року вишла єдна интересантна кнїжка у хторей обєдинєни два файти уметносци – поезия Дюри Папграгая и фотоґрафиї Михайла Лїкара под назву *Шлїди у преходносци*, дзе нам сам наслов импликує познату думку Исидори Секулич же шицки часи – преходни. Тото нєшка, уж наютре будзе вчера. Видац кнїжку препоручели Дружтво за руски язик, литературу и културу и Руска матка, а видала ю Задруґа културних и медийних творительох *Медиякулт* з Нового Саду, у совидавательстве зоз Дружтвом новинарох Войводини и з финансийну потримовку Городскей управи за културу Нового Саду.

У кнїжки вибрани 25 Папгаргайово писнї по руски хтори автор сам барз удатно преложел и обявел у даскелїх виданьох по сербски, а илустровал их зоз своїма шветлоснима записами др Михайло Лїкар,

чувствуюци, озда, обидвоме, же радосц векша, а боль менши кед их єст з ким подзелїц, алє и же ше люби з чувствами, а жиє з розумом. Щесце наисце чудне: цо го вецей другим даваш, вецей тебе остава. Можебуц же нїґда нє досцигнєме конєчни циль, алє лєм прето же конєчни цилї нєт – вони концово точки за нови початки. Анї єдно жаданє нам нє дате, а же би нам источашнє нє була дата и можлївосц його витвореня. Як шлїд у преходносци – у слове або у слики. Єст ствари хтори мож забуц. Як и ствари хтори ше нє забува, закруцени до прешлосци зоз шлїдами од калїченьох и одведзени там дзе наисце припадаю. Там дзе закони любови предписую кого треба любиц. И як. И кельо.

Справиц мост значи дац руку приятельства и злучиц тото цо природа сама нє могла злучиц. Поезию и фотоґрафию. Мости цихи шведкове часох и чловечих усиловносцох: нє бешедую, алє душа їх будователя жиє у шерцох по нїм преходзацих.

Таки мости и фотоґрафиї Михайла Лїкара – виртуални. Таки мости и стихи Дюри Папгаргая – звонкачасово. Кед же єдна слика тисяч слова, вец єден стих тисяч думки. Або чувства, хтори виволує и слика и стих. Єден прави мост ґу нам зоз своїм оком и бленду, други зоз своїм шерцом и словом. Вєдно, вони плїваю на зводзе нашого нєба и синхроно одгукую у нашим чаше, як кнїжка хтору мож опатрац и читац. И ознова ше ґу нєй врацац и з єй помоцу розлучовац як швет и живот доживює и толкує єден, а вец як то роби други уметнїк. Уметносц то творчосц чловекового духа хтора валушна бешедовац зоз каждим з нас, чи зме припатрач, чи читач, чи слухач... И каждому з нас приповеда приповедку о живоце и о його преходносци, хтора вредзи кед за собу охаби шлїд по хторим го препознаю.

У поетских и шветлосних записох под назву *Шлїди у преходносци* злучене тото цо наоко випатра нєзлучне: поезия и фотоґрафия, уметносц и филозофия, технїка и дух. Мир пополадня на Дунаю з миром у людскей души: поета Дюра Папгаргаї менує рику алє и себе, фотоґраф лапа слункову шветлосц цо по води и побрежю рики пише спокой ричного пейзажу... Краса природи отвера красу чувствох. Єдинство природи и чловека, чиста єдноставносц єствованя – и стих и шветлосни запис чисте возхищованє, аж страхопочитованє совершеней хвильки. Чувство зєдиньованя зоз чимшик велїчезним, нємерлївим, безконєчним... У нїм и шветлосц и цинї, и благосц и оштри контрасти. Чловек – єден чи у ґрупи, лєм преходнїки през тоту вичносц хтора була пред нами и останє за нами. Нам остава лєм запитаносц и подозривосц ґу нашей улоги у тей

слики. Озда прето фиґури шветлосци, озда прето особни тон у стихох. Як призначка же зме ту були, за тих цо после нас приду...

Краса обєктивизована през технїку, през стих, виражує вязаносц за тот швет, аж и теди кед ю авторе подобного сензибилитету абстрахую або идеализую. Алє, пасмо хторе ше одкрива пред тиж так сензибилизованим припатрачом чи читачом, чиря их до метафизики, до космичней универзалносци, през нагадованє же шицко красне цо створене, алє и же шицко цо чловек нашол − моцнєйше од нього. Краса щесце, алє и смуток, бо кед ю чловек спозна, у тим сознаню одкриє и же му нє дата моц зачувац ю. Обидвоме у шветлосци своєй мриї пренаходза искру божеского, звонкачасового и исконского.

Поета поезию чувствує як шлєбоду, як цошка у чим ше ужива док ше пише и док ше чита; фотоґраф на исти способ чувствує виполньованє свойого задатку, роздумуюци на глїбшим уровню, пасмовито. Свидоми же часто найєдноставнєйши фотоґрафиї найчежше достац, патри и дума скорей як прицишнє ґомбичку, бо шерцо и розум єдини прави обєктиви камери. Як и поета Дюра Папгаргаї: кед му слова постаню нєясни, чувствує же их треба вибрушиц; фотоґрафови Михайлови Лїкарови кед слики празни, вец и стихи уцихню.

Поета ше мордує зоз словами, же би им у стиху було цесно, алє и з думками, же би им у словох було комотно. Фотоґраф пробує мац динамичну сцену зоз статичним медиюмом, створиц глїбину з двома димензиями, з длужину и висину приказац тодимензионални простор. З пейзажну фотоґрафию Лїкар прави вязу з патрачом и приповеда єдинствену приповедку.

Природа и чловек – два процивни швети: нєоблапна питома природа и людзе зоз нєправдами, зраженями и нєзлагодами хтори завадзаю чистоти природних елементох. Папгаргайова поезия и Лїкарово шветлосни записи ширя розпон нашого спознаня тих шветох. То нє два розлични уметнїцки становиска, то комплементарни записи хтори през двойнїстосц виразу преширюю и збогацую їх змисти: поетову смутну задуманосц пред природу и занєшеносц фотоґрафову над стварносцу. Людзе найблїжей при тому, думаю обидвоме, кед су блїзки з птицами, нєбом, жему, воду, траву, древами... Чловек моцни теди кед коло себе справи твердиню зоз своїх страцених илузийох, знаюци же нєчесне брац тото цо з исту миру нє мож врациц. Тайна до хторей єден *з правом сумня*, а други *з правом вери*.

Тисяч слова о єдней фотоґрафиї и безчислени думки зоз єдного стиху, а и єдно и друге нас зна охабиц без словох. Євангелия по Йоанови почина зоз *И на початку було слово*, а кнїжка о шветлосци Лїкаровей и о поезиї Папгаргайовей почина зоз уводнїком Ирини Гарди Ковачевичовей и першу Папгаргайову писню у кнїжки *И на остатку було слово* – як знак, як запис о єствованю. Бо ствари у нас тирваю тельо кельо сами сцеме. То єдине правдиве тирванє. У нас самих закони преходносци зошицким иншаки як тоти звонка нас, а ми ше и далєй питаме як зачувац у руки мешачкову зарю. Як одгук у празней церкви.

Безсловни лїковити слики престар пред нас др Михайло Лїкар, та кед ше зачириме до їх чарно-блих валерох видрукованих у кафовкастей сепиї цо здабу на пожовкнути фотоґрафиї з давних часох, до їх циньох, просторох и фиґурох, наидземе на факти хтори достойни за реконструкцию єдного часу хторому доложиме свойо емоциї, здогадованя и фантазию. За таке путованє през час, и поруки и опомнуца хтори читаме у смислох и змистох, подзековни зме, як гвари Єлена Перковичова, оку того уметнїка и хронїчара.

Присутни видогляди завичаю, тото исте отечество хторому нє познаме анї гранїци анї меджи, смуток рики, змерк на Дунаю, жалосна верба у молги, слаш хтори вецей нєт, вирубана черешня на меджи, древа рошню догоре, древо ше на древо опера... стретанє тайнох, бешедую и зоз стихом и зоз слику о нєзламуюцей правди предсказаня – смутнє як ластовички кед ше селя до цеплих крайох, знаюци же чловек моцни кед коло себе справи твердиню зоз своїх поламаних илузийох.

Поезия Дюри Папгаргая индукована и преткана зоз свидомосцу о нєзаобиходней преходносци и жаданьом зохабиц за собу шлїд, шведка нашого постояня. Єй основна, боляца кантилена, скоро у ангелским шветлє святителя и євангелиї, вше предодредзена з хижним прагом, нєприкосновеним, вичним, уплївним. Домашнї атрес нас єдинствено прицагує так чисто же нам ше враца шветлосц соботова, пред шветом, правдива, як саме одкровенє.

Понеже у космоґонийским наставаню Унивезума початок бул у слове-идеї, потим у шветлє и конєчно у материї, так и после його зжиманя од шицкого останє лєм слово-идея у синґуларносци постояня. Прето уметнїкова думка, як нєматериялни и нєзнїщуюци ентитет, безконєчна у своїм звонкачасовим и звонкапросторним тирваню и єдине є виходзищезоз хторого ознова настанє швет. У слове ше завера круг нєставаня и повторного наставаня.

Папгаргайова глїбоко заорана поезия до панонскей ровнїни, як гвари мр Славомир Олеяр, нєстримовно здогадує на Пикасову *Ґернику* у своїм протесту процив забуваня, преходносци, трапези и зла, даваюци фотоґрафийом Михайла Лїкара глїбшу словесносц, а вони натомест даваю його поезиї глїбши смисел ейдетских сликох хтори вона, сама за себе, спричинює при читательови.

Треба ослухнуц ноц, бо далєка драга до – *наютре*, та нам и Папгаргаї и Лїкар приповедаю о чим зме звичайно цихо. Алє тото що *Шлїди у преходносци*, хронїка о цмотох чловечей нукашньосци оможлївює у найвекшей мири, то же бизме крочели на писок духовного постояня, бувшого и терашнього, и же бизме ше, док ше тот писок гарнє ґу нєпостояню, знашли у язику шветлосци и циньох тих що нам предходзели. И же бизме аж вец, глїбше, зрозумели язик болю од живота на хторим бешедую або су цихо тоти що ходза коло нас и при нас, и тоти що стирмя у нас.

А ми, що зме ище ту, у просторе того постояня, маме право на радосц пре дїла хтори нам завитовали, кажди зоз своїма записами: Папгаргаї и Лїкар, и право на надїю же заш лєм зохабиме, тим що приходза, оцисок власного духовного розположеня.

Шлїди у преходносци.

А тот що записує зоз шерцом, остава у шерцу того що запис пречита, з очми и душу.

Мр Хелена Међеши

ДВЕ УМЕТНОСТИ У ЈЕДНОЈ КЊИЗИ: ПОЕЗИЈА И ФОТОГРАФИЈА

Резиме

У раду је дат кратак приказ двојезичне књиге Шлїди у преходносци – поетски и шветлосни записи Дюри Папгаргая и Михайла Лїкара / Трагови у пролазности – поетски и светлосни записи Ђуре Папхархаја и Михајла Љикара у којем је описано јединство двеју наоко неспојивих уметности: поезије и фотографије.

Mr Helena Medješi

TWO ARTS IN ONE BOOK: POETRY AND PHOTOGRAPHY

Summary

The paper gives a brief overview of the bilingual book Traces in Transience - a poetic and light records by Đura Papgargai and Mihajlo Likar, which describes the unity of two seemingly incompatible creative arts: poetry, and photography.

Промоция кнїжки *Шлїди у преходносци* - *Трагови у пролазности*
Нови Сад, РКЦ (5.12.2020)

Єлена Перкович, Петроварадин

ИРЕНА КОЛЕСАР - ПЕРША ЮГОСЛВЯНСКА ФИЛМСКА ГВИЗДА

Абстракт: У прилогу дати приказ проєктного тиму хтори робел на збераню и реализованю кнїжки о першей югославянскей диви Ирини Колєсаровей под назву *Ошмих полцоровей фигурини.* Тиж кратко описанаи животна драга познатей филмскей и театралней ґлумици хтора по походзеню Рускиня з Беркасова.

Ключни слова: Ирена Колесар, театер, филм, проєктна екипа

Кед би була пожила, Ирина Колєсарова би 22. новембра 2020. наполнєла 95 роки. Судьба єй одредзела кратши животни вик. Цихо и достоїнсвено, так яка була цали живот, нєстала зоз наших животох початком септембра 2002. року и похована є на заґребским теметове *Мироґой*. Младшим ґенерацийом мено Ирени Колесар, як ю ми Руснаци волали − Иринка Колєсарова − нє значи вельо, або им є цалком нєпознате. Медзитим, старши ґенерациї народзени такой по Другей шветовей войни ю добре знаю по улоги у филме *Славица,* хтори 1947. року режирал Вєкослав Африч. Гоч у тим филме мала релативно кратку улогу (у кадрох була шицкого 15 минути), през ноц постала найпознатша ґлумица у Югославиї, а тедишнї филмски критичаре єй додзелєли епитет першей югославянскей филмскей гвизди.

Ирена Колесар народзена 22. новембра 1925. року у Славонким Броду (оцец Мика/Мишка и мац Розалия). Пошвидко ше фамелия селї до Заґребу, дзе Ирина препроавадзела найвекшу часц живота и була член заґребского Горватского народного театру. Прерву мала лєм од 1952. по 1972. рок, кед була анґажована як ґлумица у новооснованим Ателєу 212 и у Югославянским драмским театре чий член ґлумецкого ансамблу постала на поволанку режисера Бояна Ступици.

Мено Ирини Колєсаровей порядна одреднїца каждого енциклопедийного виданя хторе вязанє за историю югославянского театру и

филма. Єй животна и професийна драга − нєзвичайна приповедка хтора превозиходзи улоги яки бавела у театре, на филме и телевизиї. На перши попатрунок Ирина була крегка, циха и поцагнута, нїґда нє забута филмска *Славица*, нє лєм по своїм характеру, алє и у реалносци була справдиви борец: зоз нєполнима осемнац роками вибрала буц партизанка хтора зоз пушку у рук преходзела лєси Горватскей и патрела шмерци до оч.

Виучела ше за фризерку, алє Колєсарова високо превозишла тот формални уровень дзивоцкей „дипломи“, нєпреривно укладаюци до свойого образованя же би у найлєпших творчих рокох, подуманю колеґох, постала єдна з найудатнєйших толковачох Шекспирових женских улогох. Участвовала у снованю Дубровецких лєтнїх бавискох дзе бавела петнац роки, углавним Шекспира, а за свойо досяги у филмскей уметносци достала Златну пулску арену. Явносци остали нєпознати єй воєни и граждански одликованя, як и улоги у драмскей програми Радио Беоґраду з початку пейдзешатих рокох ХХ вику.

У Беркасове, родимим месце свойого оца, Ирина препровадзовала лєтнї розпусти у своєй баби. Там научела писньочки по руски хтори знала напамят и як уж афирмована ґлумица, о чим шведочи Дюра Латяк у своїм здогадованю на интервю у „Руским слове“ хтори направел з нагоди Ириновей нащиви Рускому Керестуру у вчасних шейдзешатих рокох ХХ вику.

Цихосц хтора надхилєла єй узрети роки надвисшел Владимир Балащак. Єй мено му постало познате ище док бул хлапец, а франта Балащаковей баби же и вон будзе ґлумец як и Ирина зисцела ше. Стретнул ше з ню вецейраз и фасцинация зоз єй животом и подобу му була вше моцнєйша. Резултат: обсяжна архива зоз вецей як двасто жридлових документох, фотоґрафийох, новинских текстох, писемкох хтори шведоча о почитованю яке мала при тедишнєй югославянскей интелектуалней елити. За таку архиву Балащакови требало вецей як два дециниї. Лоґичне було направиц крочай далєй, и шицко тото зложиц до кнїжки у хторей будзе зачуване здогадованє на Ирину Колєсарову, або Ирену Колесар, як є баржей позната на сербским и горватским язичним подручу.

Проєкт „Ирена Колесар−парадиґма правдивей уметносци“ у 2019. року почал зоз потримовку Буджетного фонду за национални меншини и локалней самоуправи Сримска Митровица. У 2020. року потримовка достата од Покраїнского секретарияту за образованє, предписаня, управу и национални меншини-национални заєднїци, Заводу за културу войводянских Руснацох, Национального совиту рускей национальней

меншини и поєдинцох. Єднорочна робота на проєкту, хтори реализовани у чаше корона вирусу и велїх дружтвених и особних спокусох, закончена зоз друкованьом кнїжки „Ошмих полцоровей фигурини“. Кнїжка ма 126 боки, коло 60 фотоґрафиї и рижни документи, интервюї хтори Колєсарова давала рижним новином и часописом, тексти филмских критичарох, и вецей як 20 авторски тексти Иринових колеґох и колеґиньох, починаюци од Задру прейґ Заґребу у Горватским народним театре и Беоґрадзе, дзе бавела у Ателєу 212 и Югослвянским драмским театре, по Дубровецки лєтнї бависка.

Велька спокуса була за редакторку виданя Ирину Гарди Ковачевичову и пририхтовача Владимира Балащака як зложиц кнїжку, що вибрац од документох и фотоґрафийох же би живот Иринки Колєсаровей читачом бул що автентичнєйши. У кнїжки тексти на сербским, горватским и руским язику, що лекторки Гелени Медєшовей и коректорки Блаженки Хома Цветковичовей вимагало окремну осторожносц у почитованю язичних розликох. У визуалним смислу, кнїжка ма високи естетски стандард, у чим доприношенє дали Мария Ковачевичовазоз дизайнерским ришеньом рамикох кнїжки, диґиталним обробком фотоґрафийох и документох хтори поробел Желько Тот и екипа друкарнї MaximaGraf, хтора випочитовала шицки вимаганя проєктного тиму.

Пре пандемию, кнїжку ше нє могло представиц явносци на класични способ. Руска редакция РТ Войводини у рамикох своєй програми понукла термин за своєфайтову промоцию кнїжки „Ошмих полцоровей фиґурини“. То вимагало додатно обдумац таку „електронску“ промоцию. За емисию порихтани окремни авдио-видео запис „У здогадованю“ авторки Олґи Карлаварисовей хтора хасновала обсяжну документацию, текст и глас Владимира Балащака, як и архивни знїмок розгварки хтору давно, пред вецей як штирома децениями, зоз Ирину Колєсарову водзел Владимир Кирда. Тиж так направени интервю зоз Светлану Бойкович и Бранку Петрич, хтори водзела Ирина Гарди Ковачевичова, а прилог пририхтал Златко Рамач.

Проєкт „Ирена Колесар − парадиґма правдивей уметносци“ реализовани у партнерстве двох руских орґанизацийох.„Дружтво Руснаци“ зоз Сримскей Митровици було ношитель, а Новинарска асоцияция Руснацох зоз Нового Саду була партнер на проєкту. Конєчни резултат таких одношеньох ше указал як удатни и приклад за будуци часи.

Координаторка проєкту Єлена Перковичова наглашела же и попри спокусох яки провадзели проєкт, жаданє и потреба зачувац здогадованє на Ирину Колєсарову були мотивация хтора давала моц „витримац до конца“. Чувство одвичательносци же здогадованє на Колєсарову будзе змесцене медзи рамики тей, найвироятнєше єдинєй кнїжки, давало кридла членом проєктного тиму хтори бул свидоми же доклада ище єдну коцочку нє лєм ґу историї о єдней позарядовей ґлумици, алє и ґу историї рускей заєднїци.

Јелена Перковић

ИРЕНА КОЛЕСАР – ПРВА ЈУГОСЛОВЕНСКА ФИЛМСКА ДИВА

Резиме

У прилогу је дат приказ пројектног тима који је радио на прикупљању и реализацији књиге о првој југословенској диви Ирени Колесар под називом *Осмех порцуланске фигурине.* Такође је кратко описан и животни пут познате филмске и позоришне глумице, пореклом Русинке из Беркасова.

Jelena Perković

IRENA KOLESAR - THE FIRST YUGOSLAV FILM DIVA

Summary

Attached is a presentation of the project team that worked on the collection and realization of a book about the first Yugoslav diva Irena Kolesar called *The Smile of a Porcelain Figurine*. The life path of the famous film and theater actress, of Rusin (Rutenian) origin from Berkasov, is also briefly described.

Михал Симунович, Футоґ

НА РОЗДУМОВАНЄ:
ЗДРАВИ БУДЗЦЕ И ЗДРАВИ ОСТАВАЙЦЕ

Док сом робел як редактор у “Руским слове”, а назберало ше, вера, 37 роки, часто сом ше радзел з нашима лекторками о руским язику. Розуми ше, найвецей зме ше операли на руски словнїки, правопис, ґраматику и друге цо маме, а цо пририхтали нашо фаховци.

Медзитим, у текстох сом дзекеди наишол на слова цо ше ми видзело же вони нєадекватно похасновани, та сом то и препомнул лекторком. Скоро вше сом достал исти одвит – у словнїку так и так пише. Послухал сом их пре важну причину – гоч як ше мерковало, у друкованих новинкох вше ше пришкапела нє лєм єдна гришка. Раховал сом же нє шор розправяц о дзепоєдних словох цо мож коментаровац и так и иншак, а у исти час же ше нам подкрадню очивисни гришки.

Хто дакеди робел у медийох зна же то анї нє таке єдноставне повиправяц шицко цо нєдобре. Кед достанєце добри текст вец вам мило и пречитац, та и дацо виправиц кед треба. Медзитим, кед достанєце подли текст, вец вам преостава лєм два можлївосци – або плакац, або ше модлїц.

Заключел сом же нє час за розправу о дзепоєдних словох за котри сом теди думал же вони нєнайлєпше похасновани, та сом их записовал до теки. Назберало ше вецей як пейдзешат таки слова. На рамикох теки сом написал “На роздумованє”. Праве таки наднаслов давам и у тим тексту, нє инсистуюци же у тим мам подполне право.

Одкеди нє робим у “Руским слове” рахуєм же би о тим могло поприповедац. Свидоми сом же ше шицко меня, розвива, та и руски язик. Медзитим тиж так сом уверени же ше кеди-нєкеди треба врациц на жридло, так як ше дакеди по руски бешедовало.

Одкеди тирва тота обераца хорота коронавирус, ми старши позаверани у своїх домох як птички у клїткох и єдини нам виход до швета нашо медиї. Можебуц же сом тераз осторожнєйше слухал як нашо новинаре и водителє вигваряю кажде руске слово. Як каня дижджу чекал сом же би дахто на концу емисиї место узвичаєного “Дзекуєме и довидзеня” виповед “Здрави будзце и здрави оставайце”, так як ше дакеди гуторело.

Нашо людзе барз водзели рахунку о здравю, бо хто нє бул здрави, нє могол робиц на полю, та вец нє мал з чого жиц. Нє лєм ґаздове, ище баржей рисаре и наднїчаре. Прето ше вец часто жичело и себе и другим – здравє. **Здрави будзце, здрави оставайце, ходзце здрави, боже дай здраве, дайбоже добри дзень, дайбоже и вам…** Рахуєм же би у тим духу при єдзеню лєпше було повесц стародавне **наздраве**, место новотного слова – смачного.

УВЕРЕНИ ШИ САМ, А ПРЕШВЕЧУЄШ ДРУГОГО

Новинаре, та и фаховци часто хасную слово **прешвечиц ше** (достац потвердзенє, доказ за дацо) и **прешвечени**:

Прешвечим ше на свойо очи цо ви там таке вистроєли...

Прешвечени сом же так и так треба…

Думам же то погришно. Прешвечиц можеш дакого другого, дахто други тебе або ти сам себе.

У винчованкох цо мали дзивчатка дакеди винчовали на Крачун єст и така:

Винчуєм вам така мала,
нє думайце же то шала,
*алє будзце **уверени***
же то Христос народзени.

Винчованка вироятно настала концом дзеветнастого вику кед Володимир Гнатюк пришол до тих крайох, до Бачкей.

Уверени може буц сам чловек, як ориґинална єдинка, же, поведзме, вери до християнства. Кед пойдзеце до матрикули та вам треба ориґинал **уверенє** кеди сце народзени або повинчани. Значи, **уверенє**, а нє прешвеченє.

Ви, поведзме, можеце дакого прешвечовац же би вам дал тото або гевто. Тиж так може вас прешвечовац даяки политичар же бисце ше уписали до тей и тей странки. Алє **уверени** можеце буц лєм ви сами, як наприклад:

*Можеш, чловече, пойсц нурци дому, та будзеш **уверени** же то правда цо твоя жена з тобу наробела.*

Подобнє ше миша и слова **уджобнуц** и **уштухнуц**

У шпиванки котра победзела на скорейшей “Ружовей заградки” спомина ше же коляца ружа **уштухла** леґиня, цо нєдобре.

Уджобнуц ше можеш сам, тє. ранїц ше, покалїчиц ше з джобацим предметом як цо, наприклад, пише у Народним календаре зоз 1937. року:

*Тетанус то хорота, цо приходзи од отрованя креви, кед ше порежеме, або **уджобнєме** з дачим ардзавим.*

Уштухнуц можеш другого, з локцом до реброх, поведзме обок того цо наглас приповеда у церкви.

Уштухнуц може и вас дахто, та и зоз словами. Поведзме :

*Рано док зме на драже заметали так ме **уштухла** наша сушеда же ме аж шерцо заболєло. Гвари ми же наш жец Янко пиянїца. Я єй нато же и єй син Владо исти таки, ша вєдно ходза ґу истей карчмарки.*

Або:

*Бул сом нєсправедлїви; нєправо ми же сом чловека дакус **уштухнул**.*

Вименїц дакого мож з войска, з гарешту, або зоз длуства, алє лєм кед ше за тото заплаци

Вецейраз сом слухал же ше видумує койдзеяки “новотни” слова же цо нєобходне зробиц кед ше сце дакого виратовац з велькей бриґи. Ми за тото маме прекрасне слово – **вименїц** дакого. Тото слово, правда, нє зазначене у Сербско-руским словнїку. Я першираз на ньго наишол кед сом пречитал стари писма. У єдним хлоп цо пошол до Америки пише своїм у Керестуре же им посила и пенєжи, долари, же би виплацели длуство, озда у банки. Посила им з намиру же би их **вименєл** з длуства, бо иншак домашнї останю без ґрунта.

У старей шпиванки мац ґдовица ше яйка же ма сина єдинца, а вон мушел наруковац, та у обисцу нєт хлопа цо би робел на полю и приобрел за живот. Прето вона наскладала пенєжи кельо мала, та ше зобрала ґу панови капитанови же би даяк **вименєла** сина зоз касарнї. У шпиванки ше гвари же

Попредала два кравички,
преда и когута,
*же би себе **вименєла***
з касарнї реґрута.

Або, як Володимир Гнатюк записал:

Познала мила милого (медзи гусарами), жалошнє патри на ньго:
*Мили, мили, **вименїм** це,*
за сто злати чи даю це?

Значи, **вименїц** (вишлєбодзиц, викупиц) дакого мож з войска, з гарешту, або зоз длуства, алє лєм кед ше за тото заплаци.

КРИВИНА АБО КРУЦИНА

Кеди ґод сом виправяюци тексти наишол на слово **круцина,** як призначене и у Словнїку, зо мну якошик дирґло. Уверени сом же би лєпше було кед би место нього стало **кривина.**

Слово скруциц дакеди ше хасновало при живих существох: скруцел з носом, бо ше му нє спачела моя бешеда. Або же так викруцал з младу нєвесту же ше шицки свадзебни нє могли на нїх лєм напатриц. Майстор през дзень ровно закруца, одкруца, а вечар пред спаньом накруца годзину.

Слово криве хасновало ше при стварох: криви роги на закрицу, криве пориско, докрива смужка при мальованю, або шнур при обцаговаю...

У познатей писньочки за дзеци гвари ше же дзецко до теки

криви *смужки цага, а мац му у тим скоро вше помага.*

Або, поведзме:

Хто доложи, будзе божи, а хто нє доложи спаднє до долїка, будзе ***крива*** *мотика.* (Ту ше дума на пориско.)

Коцурци у тим були дошлїдни, бо зачували прекрасне слово – **кривайла.**

СТУПИЦ НА КАМЕНЬ, АБО ДО БЛАТА

З искуства знам же ше часто миша же кеди треба повесц чи написац же дахто ступел, станул **на** тото и тото, а кеди же станул **до** того и того. Дахто покус свидомо и нєсвидомо зна тоту розлику, алє нє шицки. Основне правило таке же кед ше подлога под ступаю **пода**, вец гвариме же челєднїк станул **до** блата, **до** кертичанки, **до** балєґи, **до** дикици…

Кед ше подлога под ступаю **нє пода**, вец гвариме же дотични ступел **на** камень марморови, станул **на** ґарадичу, **на** косу, **на** копачу…

Дахто ше можебуц опита же цо будземе з тим кед ше пове же *ступел* ***до*** *малженства*. И скорей, а поготов у тим чаше ше указує же обецунки цо млодята на винчаню даваю єдно другому, з часом нє муша буц такой-таки тварди, значи и тото подпада под спомнуте правило.

ПОКЛЯ И ДОКЛЯ

Тиж з искуства знам же ше часто погришно хаснує слова **покля** и **докля**.

Слово **покля** требало би хасновац кед ше бешедує о просторе. Поведзме:

Сушед, цо думаце, дзе би требала буц меджа. ***Покля*** *же вец ваша заграда?*

Слово **докля** требало би хасновац кед ше бешедує о чаше.

Поведзме, винчана гандрує свойого милого:

Докля *лєм будзеш пиц? Ша стораз ши ше зарекал же занавше престанєш.*

Може буц и обратно, же ґазда гандрує свою винчану:

Докля *ми лєм будзеш вируцовац на очи и здзивац на нос же ши ме раз давно нашла зоз сушеду за сламу док зме подперали брадло?*

Розуми ше, єст ище приклади о (нє)адекватним хасноваию словох и о моїх двоєньох, алє о тим другираз.

На тот завод: ***Здрави будзце и - Здрави оставайце!***

4. схадзка Управного одбору Дружтва 25.09.2020. року у Новим Садзе

АВТОРЕ ПРИЛОГОХ У ЗБОРНЇКУ РОБОТОХ

„STUDIA RUTHENICA“ 26

АВТОРЕ ПРИЛОГОХ У ЗБОРНЇКУ РОБОТОХ „STUDIA RUTHENICA“ 26

Блаженка Хома Цветкович (Руски Керестур, 1964), дипломовала на Катедри за руски язик и литературу у Новим Садзе, була прекладатель за руски язик у Прекладательней служби Городу Нового Саду, професор руского язика як виборного предмету з елементами нациналней кутури у Ґосподїнцох, библиотекар на Славистики Филозофкого факултету у Новим Садзе, а тераз є занята як язична редакторка у НВУ „Руске слово”. Преучує и виглєдує руски язик, участвовує на медзинародних и домашнїх конференцийох, семинарох, округлих столох на тему язика и теми вязани за культуру и образованє у рускей заєднїци. Вєдно зоз др Григорийом Мироновим з Русиї коавтор є першого *Русийско-руского словнїка* и *Разговорника* хтори вишол у електронскей форми у Москви. Предсидатель є Управного одбору Дружтва за руски язик, литературу и культуру и його Секциї лекторох и прекладательох, секретар Управного одбору Новинскей асоцияциї Руснацох.

Ирина Папуґа (Бачинци, 1946), закончела Филозофски факултет закончела у Новим Садзе. Робела у Покраїнским секретарияту за образованє, науку и культуру, Культурно-просвитней заєднїци Войводини и Заводзе за культуру Войводини у Новим Садзе. Обявени єй понад 200 написи з обласци образованя, просвити и культури у часописох и едицийох. Автор є трох кнїжкох: *Русинска гимназија* – Руска ґимназия (2000), *Основна школа Бачинци* (2008) и *Русинска „Просвета“ у Бачинцима* – Руска „Просвита“ у Бачинцох (2013). Член є Дружтва за руски язик, литературу и культуру, а тиж и пририхтовач вецей кнїжкох, публикацийох и часописох. Достала Медалю заслугох за народ, *Златну значку* КПЗ Сербиї, Повелю Основней школи и ґимназиї „Петро Кузмяк“, Припознанє Националного совиту рускей националней меншини Сербиї, „Святосавску повелю“ Општини Шид, Плакету „Кирил и Методий“ Медзинародного конґресу русинского язика, член є Академиї за культуру Руснацох/Русинох швета. Жиє у Новим Садзе.

Лучиян Марина (Вершец, 1954), новинар, редактор, закончел Факултет политичких наукох. Робел у Радио Новим Садзе, а потим преходзи до Редакциї програми на румунским язику Телевизиї Воводини у Новим Садзе. Редактор є замеркованих новинарских репортажох, автор вецей сценарийох и документарних филмох, а тиж и пририхтовач часописох и моноґрафийох румунских редакцийох Радия и ТВ Нови Сад. Предсидатель є Дружтва за румунски язик Войводини у рамикох хторого роками дїйствує Мемориял „Др Раду Флора“, предсидатель Координационого одбору дружтвох за язики, литературу и културу, а у рамикох хторого свойо програмни активносци координує и Дружтво за руски язик. Добитнїк є велького числа припознаньох и наградох за новинарство и вкупни културно-дружтвени живот и роботу у жеми и иножемстве, окреме у сотрудніцтве зоз Републику Румунию. Жиє у Новим Садзе.

Др Михайло Фейса (Коцур 1957), здобул анґлистичне и славистичне образованє: маґистровал на Филолоґийним факултету у Беоґрадзе, а докторовал на Филозофским факултету у Новим Садзе. Роби як рядови професор за предмет Руски язик на Оддзелєню за русинистику Филозофского факултету у Новим Садзе. Обявел: *Анґлийски елементи у руским язику; Час и вид у руским и анґлийским язику; Функционованє конструкциї В-ø у преношеню часово-видових одношеньох у приповедкох Гавриїла Костельника; Нова Сербия и єй руска меншина; Виреченьово конструкциї у руским и анґлийским язику* и коло сто науково-фахово роботи. Главни редактор велїх виданьох, автор приручнїку *Бешедуйме по руски*, коавтор: *Бешедуйме по анґлийски и по руски; Сербско-руски* и *Руско-сербски словнїк;* у пририхтованю му *Правопис руского язика* и *Правописни словнїк*; медзи иншим преложел з анґлийского Шекспирового *Гамлета* и Керолову *Алису у Жеми Чудох*. Жиє у Коцуре.

Др Пол Роберт Маґочи (Енґлвуд, держава Ню Джерси 1945), професор историї политичних наукох и предсидатель українских студийох на Универзитету у Торонту, стаємни член Кральвского дружтва Канади - Канадска академия уметносци, гуманистичних наукох, почесни предсидатель Шветового конґресу Русинох и автор велїх кнїжкох о историї Русинох. Мадярского и русинского походзеня є, основни студиї закончел 1966. року на Универзитету *Ратґерс*, а мастер-студиї 1967. року. На Универзитету *Пристон* закончел докторски студиї 1972. року, а потим на Гарвардским универзитету бул член Дружтва стипендистох. Универзитет у Прешове (Словацка) му додзелєл почесни докторат. Тримал преподаваня на Гарвардским универзитету и на Гебрейским универзитету у Єрусалиме. Попри свойого основного унапряменя на историю Восточней и Штреднєй Европи, науковец є у обласци о националносцох и етнїчней припадносци вообще.

Др Оксана Тимко Дїтко (Вербас, 1965), дипломовала Общу линґвистику и фонетику на Филозофским факултету у Заґребе. Маґистровала 1997. року на Филолоґийним факултету у Ужгородзе, а 2006. року докторовала на Филозофским факултету у Заґребе. Обявена єй кнїжка *Назви рошлїнох и животиньох у руским язику, Народни назви рошлїнох и животиньох Руснацох*, сотрудзовала у роботи на *Руско-сербским словнїку* и *Словнїку руского народного язика*. Нєшка роби як рядови професор на Катедри за українски язик и литературу на Филозофским факултету у Заґребе.

Др Гайналка Фирис (Зренянин, 1967), до основней школи ходзела у Шидзе, Зренянину и Руски Керестуре, а у Сримских Карловцох закончела ґимназию на культурологийним напряме. Студирала на Катедри за руски язик и литературу на Филозофским факултету у Новим Садзе. Факултетски студиї закончела на Ґрупи за сербски язик и литературу на Филозофским факултету у Сеґединє. Докторску дисертацию одбранєла у Докторскей школи за славистику и балтистику на ЕЛТЕ у Будапешту. Публикує роботи о русинским, сербским и горватским язику. Видата єй кніжка *Презвиска мадярского походзеня при бачванско-сримских Русинох*. Робела як вонкашнї сотруднїк у РНС у Редакциї на руским язику, а потим у Редакциї на сербским язику у Реґионалним телевизийним студию у Сеґединє. Од 1999. року жиє у Мадярскей, дзе преподава сербски и горватски язик одроснутим, преклада и толмачи.

Др Анна Плишкова, (Снина, 1964, Словацька републіка), закінчіла Філозофічну факулту, была редакторков новинок *Нове життя,* редакторков часопису і новинок *Русин* і *Народны новинкы*. Од року 1999 є высокошкольсков учітельков русиньского языка на Пряшівскій університї. Абсолвовала екстерны штудії на Славістічнім інштітутї Яна Станїслава Словацькой академії наук в Братїславіі, обгаїла докторьску дізертацію, габілітовала в Братїславі на Філозофічній факултї і здобыла научно-педаґоґічный тітул „доцент“ в штудійнім одборї Славяньскы языкы і літературы із замірянём на русиньскый язык. Была директорков Інштітуту русиньского языка і культуры Пряшівской університы. Од року 2010 ся на Пряшівскій університї стала ґарантков бакаларьского і маґістерьского штудійного проґраму Русиньскый язык і література, а од року 2014 і сполуґарантков докторьского штудійного проґраму Славістіка – русиньскый язык і література. Од 1. марца 2018 є директорков Центра языків і культур народностных меншын Пряшівской університы, до якого належить і Інштітут русиньского языка і культуры.

Мср. Александер Мудри (Вербас, 1983), закончел основни и мастер-студиї на Оддзелєню за русинистику Филозофского факултету у Новим Садзе, тераз докторант на Филозофским факултету. Обявює роботи у вязи зоз традиционалну лексику Руснацох у Войводини, а интересує ше и за други аспекти руского язика, напр. хасновонє руского язика на интернету итд. Заинтересовани є за коґнитивну линґвистику, руску лексикологию, диялектолоґию, сучасни руски язик и историю руского язика, викладанє руского язика як странского. Участвовал на вецей медзинародних наукових конференцийох. Прекладал зоз сербского, польского и українского язика на руски язик.

Олена Папуґа (Вербас, 1964), до основней и штреднєй школи ходзела у Руским Керестуре, дипломовала на Катедри за руски язик и литературу, тераз Одсек за русинистику Филозофского факултету у Новим Садзе. Новинар є у *Руским слове*, лекторує и пише о Руснацох у нас и у швеце, а насампредз о Руснацох у жемох Европскей униї. Член є Националного совиту рускей националней меншини Сербиї и предсидатель Одбору за службене хасновонє язика и писма Националнного совиту. Була народна посланїца у Народней скупштини Републики Сербиї у Беоґрадзе. Тераз є державни секретар у Министерстве за людски и меншински права и дружтвени диялоґ Влади Републики Сербиї. У едициї *Катедра* Дружтва за руски язик, литературу и културу обявена єй, у двох виданьох, кнїжка под назву *Руске обисце* (по руски и горватски у Риєки, 2009) и (по руски и сербски у Новим Садзе, 2012). Жиє у Руским Керестуре.

Др Юлиян Рамач (Руски Керестур, 1940), рядови професор руского язика на Филозофским факултету у Новим Садзе (у пензиї). Редактор є двотомного *Сербско-руского словнїка* (1995-1997), автор *Ґраматики руского язика за* I, II, III и IV класу ґимназиї (2002), редактор *Руско-сербского словнїка* (2010), двотомного *Словнїка руского народного язика* (2017) и автор ище даскелїх приручнїкох за студентох и школярох, двох моноґрафийох (кнїжкох) и векшого числа фахових и наукових статьох. Пририхтал за видаванє и штири кнїжки, медзи нїма популарне виданє за младих Идилского венца „З мойого валала" др Гавриїла Костельника, преложел на сербски язик (з Мирославом Алексичом) вибор з поезиї и прози др Г. Костельника (Др Габријел Костелник, *Поезија и проза,* Нови Сад, 2013), позберал и пририхтал за друкованє *Руски народни шпиванки* у часопису „Studia Ruthenica" 21 (2016) и 25 (2020). Достал *Искри култури* КПЗ Войводини, *Златну значку* КПЗ Сербиї, Плакету „Кирил и Методий" Медзинародного конґресу русинского язика, член є Академиї за культуру Руснацох/Русинох швета Жиє у Коцуре.

Др Михаил Капраль / KáprályMihály (Чеські Новины, Волинь, Украина, 1957), професор, діректор Русинського Научно-изглядователного Інстітута имени Антонія Годинкы в Будапештї. Штудовав філолоґію в Ужгородськум університетї (1980-83), абсолвовав новинарськый факултет Санкт-Петербурґського університета (1986). Докторовав у Кієвськум університетї имени Тараса Шевченка (1997). Изглядовує словотвореня у днешнїх восточно-славянськых языкох, русинські морфолоґію, діалектолоґію, лексікоґрафію, історію періодикы и бібліоґрафію. Автор книг „Пудкарпатськое Общество Наук. Публикації: 1941-1944" (2002); „Годинка Антоній: Час гурше ги вода... Русинські тексты" (2005); „Русинськый дайджест 1939-44 I.-III" (2008-2011); „Русинськый ортоґрафічный словарь (з ґраматичныма таблами)" (2017) и др.

Мр Славомир Олеяр (Дюрдьов, 1948), по законченей основней, воєней воздухоплївней штреднєй школи и Факултету за защиту на роботи у Нишу, закончел последипломни студиї у обласци защити животного штредку у Центре за мултидисциплинарни студиї у Беоґрадзе. Активно пише и обявює приповедки у часопису „Шветлосц“, а на анґлийски язик преложел збирку писньох Дюри Папгаргая *Путованє на юг* и часц кнїжки Елен Русинко *Бог напевно Русин*. На интернету поставел зоз синами русинско-анґлийски двонапрямови словнїк. У Календаре обявює тексти з нашей историйней прешлосци, а обявена му и збирка приповедкох *Нашенє*. Тераз жиє и твори у Канади.

Ирина Гарди Ковачевич (Руски Керестур, 1944). На Филозофским факултету у Новим Садзе дипломовала Югославянску литературу. У новинох „Руске слово“ робела як новинарка, ушорйовала и литературни додаток „Литературне слово”, була помоцнїца и главна и одвичательна редакторка младежского часопису МАК, а потим главна и одвичательна редакторка новинох „Руске слово“, после чого преходзи робиц до новинох „Дневник“, дзе була редакторка рубрики за културу, а по пензионованє шлєбодна репортерка. Єден мандат була член Главного одбору Союзу новинарох Югославиї, а два мандати предсидателька Дружтва новинарох Войводини . Заступена є у вецей антолоґийох. Писнї єй прекладани на сербски, словенски, македонски, италиянски, мадярски, словацки, албански и румунски язик. Обявени єй 19 кнїжки поезиї и прози. Жиє у Новим Садзе, дзе и далєй активно пише и дружтвено ше анґажує – предсидателька є НАР-у.

Олена Планчак Сакач (Руски Керестур, 1961), закончела Филозофски факултет, студийну ґрупу Югославянски литератури и сербскогорватски язик у Новим Садзе. Роби у НВУ *Руске слово* як лекторка, потим новинарка, а тераз є редакторка рубрики *Култура и просвита*. Пише литературну и театралну критику, поезию и прозу. Свойо тексти обявйовала у *Руским слове, Шветлосци, Литературним слове, Дневнику, Траґу, Свитку* и словенским е-часопису *Provinca*. Обявела кнїжку литературних критикох *Шитко* и кнїжку *Вецей од бешеди*, а на 18. Медзинародним конкурсу поезиї у Мелнику у Болгарскей достала другу награду за поезию. Жиє у Новим Садзе.

Др Михаил Юрєвич Дронов, (Москква, 1980), виглєдовач Оддзелєня за восточних Славянох, заняти на Институту за слависитку Русийскей академиї наукох. Дипломовал на Филозофским факултету Универзитета у Прешове, закончел штиророчни курс „Руски язик и култура" хтори положел на Институту за национални меншини и странски язики истого Универзитету. Од 2007. року постдипломец на Институту за славистику Русийскей академиї наукох, а 2014. року одбранєл тезу за ступень кандидата историйних наукох на тему „Улога Грекокатолїцкей церкви у формованю етнонационалного идентитета Руснацох у Словацкей (1919–1938)". Славянски є историчар. Преучує проблеми повязани зоз историю, културу и идентитетом Карпатских Русинох и других штредньоевропских народох. Академски є секретар русийскей часци Комисиї историчарох Русиї и Словацкей. Член є Шветовей академиї русинскей култури (Торонто).

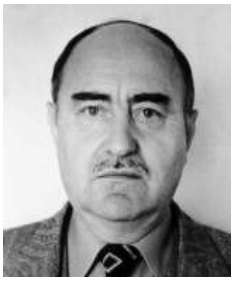

Дюра Латяк (Руски Керестур 1933), писатель, публициста. Написал значне число литературних творох: писнї, приповедки, гуморески. Обявел кнїжку приповедкох *Тал и други приповедки* (Нови Сад, 1982), два моноґрафиї *Руске слово* 1945–1985 (Нови Сад, 1985) и *Двацец пейц роки АРТ/РНТ* „Дядя» (1970-1995) (Нови Сад, 1997) и кнїжку гумореских *Ферков дньовнїк* (Нови Сад, 2007). Автор є капиталного дїла *Театрални живот Руснацох, часц I* (Нови Сад, 2008) и *Театрални живот Руснацох, часц II* (Нови Сад, 2011). Дюра Латяк член Дружтва писательох Войводини од 1974. року, а єден час и його предсидатель. Робел як новинар у Рускей редакциї Радио Нового Саду (1951–1954), потим як новинар, познєйше як главни и одвичательни редактор новинох „Руске слово“ и директор НВП „Руске слово“, а вец як главни и одвичательни редактор Редакциї видавательней дїялносци. Єден є зоз сновательох Дружтва за руски язик, литературу и културу, а єден час бул и редактор рочнїка „Творчосц“. Жиє у Новим Садзе.

Любомир Медєши (Руски Керестур, 1949), дипломовал етнолоґию на Филозофским факултету у Беоґрадзе и як етнолоґ робел у Войводянским музею. У руским културним и дружтвеним живоце присутни є од другей половки 1960-их рокох: од предсидателя Фестивалу култури „Червена ружа“ по директора НВУ “Руске слово”. Бул предсидатель Дружтва за руски язик и литературу, предсидатель Рускей матки и єден зоз зачатнїкох Шветового конґресу Руснацох/Русинох/Лемкох. Єден є зоз сновательох Здруженя фолклористох Войводини. Обявени му три кнїжки: драгописи зоз Канади *Лїсце яворово*, *Руска традиция* и *Часокрок*. Найплоднєйши творчи роки препровадзел у Новим Садзе, а од 1992. року жиє у Канади, жертвуюци зоз свойого часу за пестованє културней активносци и творчосци на руским язику у Войводини и медзи Канадянами руского походзеня.

Др Михайло Лїкар (Бачке Ґрадиште, 1935), основну школу закончел у Шайкашу, Висшу мишану ґимназию у Новим Садзе, Електротехнїчни факултет у Беоґрадзе, дзе одбранєл и маґистерску роботу, а докторску дисертацию у Новим Садзе. Публиковал вецей як 60 науково и фахово роботи у жеми и иножемстве. Бул директор Сектору за розвой, инвестициї и унапредзенє ПТТ транспорту, помоцнїк директора РО, подпредсидатель Вивершней ради СО Нови Сад, преподавач на Факултерту технїчних наукох. Зоз своїма фотоґрафиями участвовал на вецей як сто виставох уметнїцких фотоґрафийох и ревийох дияпозитивох и на нїх достал коло двацец похвали и награди, а мал и пейц самостойни вистави фотоґрафийох. У рамикох викладацкей активносци, у 1968. року му додзелєне званє аматера першей класи. Спомедзи велїх припознаньох, достал и: *Октоберску награду Нового Саду; Орден заслуги за народ зоз стриберну гвизду; Златну значку Туристичного союзу Беоґраду*; *Значку Народней одбрани; Плакету СИЗ-у за физичну културу*; *Орден роботи зоз стриберним венцом* и др. Фотоґрафиї му обявени у кнїжки *„Виртуални мости Михайла Лїкара“* и у кнїжки *„Шлїди у преходносци – поетски и шветлосни записи Дюри Папгаргая и Михайла Лїкара“*. Жиє у Новим Садзе и активно ше занїма з рахункарством и фотоґрафию.

Вероника Вуячич (дзивоцке презвиско Фейса, Вербас, 1969), основну школу закончела у Коцуре, стредню у Вербаше и Кули, а Филозофски факултет, Одсек за русинистику у Новим Садзе. Под час студийох участвовала на зберaню материялу *Сербско-руского словнїка* (1990-1994). Занята є у НВУ „Руске слово”, була редактор младежского часопису МАК, а од 2005. року роби на преламованю новинох „Руске слово” и других виданьох Установи. Фотоґрафує и пише за новини „Руске слово” и новинску аґенцию „Рутенпрес”. Тераз є редакторка фото-рубрики у новинох „Руске слово”. Закончела Школу „WebNovinar” Здруженя новинарох Сербиї и он-лайн курс по лиценци Гарварду на сайту Алисон – Диґитална фотоґрафия. Фотоґрафиї обявює у новинох „Руске слово”, младежским часопису МАК, на веб-сайту „Руского слова” итд.

Мср. Доротеа Будински (Вербас, 1995), основну школу закончела у Коцуре, а потим Ґимназию „Жарко Зренянин“ у Вербаше. Школованє предлужела на студийох педаґоґиї на Филозофским факултету у Новим Садзе. Основни студиї закончела 2018. року, а потим и мастер-студиї на истей студийней ґрупи Филозофского факултету. Мастер-робота єй була вязана за руско-сербску двоязичносц при дзецох. По закончєню основних студийох анґажовала ше и у рамикох едукативней билинґвалней програми менталней аритметики за дзеци у Новим Садзе. Тераз роби як водителька и новинарка у Редакциї на руским язику Радио-Телевизиї Войводини (РТВ) у Новим Садзе.

Мср. Сенка Бенчик (дзивоцке презвиско Папуґа, Бачка Тополя, 1973), до основней школи ходзела у Новим Орахове, штредню школу закончела у Руским Керестуре, Пеаґоґийну академию у Зомборе, а Учительски факултет у Суботици. На Филозофским факултету у Новим Садзе 2012. и 2017. року одбранєла два мастер-роботи з обласци компаративних виглєдованьох сербского, мадярского и руского язика. Од 1993. року организує наставу руского язика як виборного предмету з елементима националней култури у основних школох у Новим Орахове и Бачкей Тополї. Предсидателька є Секциї Дружтва за руски язик у Новим Орахове и Бачкей Тополї. Обявени єй два кнїжки: „Гунґаризми у руским язику“ и „Лексични паралелизми“.

Каролина Джуджар (Вербас, 1976), основну школу и Ґимназию закончела у Руским Керестуре. Дипломовала на Катедри за руски язик и литературу на Филозофским факултету у Новим Садзе. Роби у Основней и штреднєй школи зоз домом школярох „Петро Кузмяк“ у Руским Керестуре. Виклада руски язик школяром висших класох основней школи. Участвує на школских, медзиокружних и републичних змаганьох з руского язика и язичней култури на хторих зоз школярами посцигує замерковани резултати. Статї з обласци школскей и образовней проблематики обявює у новинох „Руске слово“.

Любица Няради (Руски Керестур, 1963), основну и штредню педаґогийну школу закончела у Руским Кетестуре, а дальше школованє предлужела у Новим Садзе на Филозофским факултету на напряме школскей педаґоґиї. Роби як школски педаґоґ у Основней и штреднєй школи зоз домом школярох „Петро Кузмяк“ у Руским Керестуре. Автор є векшого числа фахових роботох з обласци воспитаня и образованя, екологийних темох и роботох у хторих ше презентує народну культуру и традицию. Роботи з народней рускей култури и традициї презентовала на фахових сходох просвитних роботнїкох на медзинародних и реґионалних сходох и на державним и покраїнским уровню. Орґанизовала и велї практични роботнї и стара ше о Завичайней збирки. Предсидателька є Туристичней оранизациї Руского Керестура.

Ванеса Медєши (Вербас, 1990), основну школу „Петро Кузмяк“ закончела у Руским Керестуре на мацеринским руски язику. Образованє предлужела у Штредней медицинскей школи „Др Ружица Рип“ у Зомборе, напрям медицинска шестра-технїчар, а потим закончела Руски язик и литературу на Одсеку за русинистику Филозофского факултету у Новом Садзе, дзе ше после основних студийох находзи на одбрани мастер-роботи. Од 2015. року орґанизує факултативну наставу руского язика за школярох штреднїх школох у Технїчней школи „Милева Марич Айнштайн“ и у Штредньошколским доме „Бранково коло“ у Новим Садзе.

Гавриїл Колєсар (Руски Керестур, 1948), основну школу закончел у родним месце, Ґимназию у Вербаше, а Филозофски факултет у Новим Садзе. Робел як новинар у Радио Новим Садзе и як новинар и редактор у НВУ „Руске слово“, у МАК-у и новинох “Руске слово”. Член є Дружтва за руски язик и литературу од його снованя, бул главни и одвичательни редактор рочнїка Дружтва „Творчосц“, та секретар и предсидатель Дружтва. По одход до Канади ушорел и зредаґовал даскельо кнїжки. Року 1998. основал на Интернету веб-сайт „Руснаци у Паноний“, „Русинска Тюбе“ и ище пар веб-сайти пошвецени Руснацом у Войводини. Од 2002. по 2013. видавал часопис за Руснацох виселєнцох у швеце „Руснаци у швеце“. Як пензионер ше пошвецел пласованю податкох о Руснацох на интернет-порталох у видео и писаней форми. Жиє у Канади.

Мр Гелена Медєши (Руски Керестур, 1948), Учительску школу закончела у Зомборе, Филозофски факултет у Новим Садзе, постдипломски студиї на Филолоґийним факултету у Беоґрадзе. Коавторка є Приручнїка за розвиванє и пестованє мацеринского и нємацеринского язика и интеркултурализма при предшколских дзецох *Нашо пупчата, Сербско-руского* и *Руско-сербского словнїка,* авторка пейцох кнїжкох язичних розправох: *Язик наш насущни, З червеним подцагнуте, З червеним прецагнуте, З червеним виправене* и *З червеним дописане*. Окрем других припознаньох, достала припознанє „Св. Кирил и Методий“ за розвой руского язика Карпаторусинского наукового центру у Нюйорку. Роботни вик препровадзела як лекторка и прекладателька за руски и сербски язик, тераз у пензиї. Жиє у Руменки.

Єлена Перкович (дзивоцке презвиско Шанта, Руски Керестур, 1950), ґимназию закончела у Вербаше, а дипломовала филозофию и историю уметносци на Филозофским факултету у Беоґрадзе. Робела як новинарка и редакторка у Информативним центре Вербас. Була дописователька беоґрадских и новосадских медийох: *Блиц, Бета, Танюґ, Привредни преґлед*, *Дневник*, Радио Нового Саду на руским и сербским язику, ТВ Нови Сад на руским язику. Єдна є з авторох проєкту информативней аґенциї на руским язику *Рутенпрес*. Тиж є сновательна Новинарскей асоцияциї Русинох НАР. По одход до пензиї робела у НВУ *Руске слово*. Сотруднїца є Центру за реґионализем у Новим Садзе. Авторка є и реализаторка даскелїх проєктох, як и коавторка публикацийох на тему национаних меншинох. Жиє у Петроварадинє.

Михал Симунович (Руски Керестур, 1950), основну школу закончел у Руским Керестуре, штредню машинско-технїчну у Кули, висшу машинску у Новим Садзе, а дипломовал на Факултету орґанизацийних наукох, напрям Кибернетика у Беоґрадзе. Найвекшу часц роботи препровадзел у Новинско-видавательней хижи *Руске слово* дзе робел по одход до пензиї як заменїк одвичательного редактора. Ушорйовал скоро шицки рубрики, та и додатки. Достал награди: *Литературного слова, Дружства новинарох Войводини* и два награди матичней хижи *Руске слово*. Жиє у Футоґу.

Юлиян Пап (Руски Керестур, 1943), закончел польопривредни факултет, робел як новинар-редактор у „Руским слове“ и „Добрим ютру“, як фаховец за польопривреду у Вивершней ради АП Войводини. Написал приручнїк за ученє анґлийского язика *Good morning / Добре рано*, два кнїжки гумореских *Бачи Дюра з Керестура (Ей, бул то кедиш красни час* и *Правда иста, нікому нє гутор)*, приповедки и писньочки за дзеци *Чом ше качка з воду мачка*, пририхтал кнїжочку духовних писньох *Хвалїм Це, Господи,* памятки на звичайних людзох *Стретнуца з прешлосци* и числени прилоги з рижних обласцох. Жиє у Новим Садзе.

Терезия Кубанїйова (Керестур, нєшка Земплинска Теплица, Словацка, 1952), дзевецрочну основну школу виходзела у Керестуре, штредню музичну школу у варошу Шечовци, а Конзерваториюум закончела у Кошицох. Длуги час водзела фолклорну ґрупу „Тепличан“ и коло 40 роки записовала народни шпиванки и обичаї людзох того краю. Року 2011. єй видруковани *Кратки словнїк керестурскей бешеди (як ше дараз у Керестуре гуторело*), у хторим позаписовани архаїчни слова Восточней Словацкей, а 2013. року и *Керестурски приповедки (о тим цо ше давно у Керестуре и Керестурцом збуло або нє збуло*). Роби и далєй на збераню старих словох (призначела ище вецей як 200) и списує смутни и жартовлїви приповедки, намагаюци ше зачувац новим ґенерацийом керестурску бешеду. Жиє у Кошицох (Словацка)

ДРУЖТВО ЗА РУСКИ ЯЗИК, ЛИТЕРАТУРУ И КУЛТУРУ НОВИ САД
(1970-2021)
Зборнїк роботох
STUDIA RUTHENICA
26
(39)

Редакция:
Др Юлиян Рамач, главни редактор
Др Александер Д. Дуличенко
Мр Гелена Медєши
Др Оксана Тимко Дїтко
Мср. Сенка Бенчик
Блаженка Хома Цветкович
Др Михайло Фейса

За видавателя:
Ирина Папуґа

Лектор:
Мр Гелена Медєши

Коректор:
Вероника Вуячич

Преклад на анґлийски язик:
Мр Славомир Олеяр
София Николаєвич

Преклад з анґлийского язика:
Др Михайло Фейса

Компютерски обробок и
технїчне ушоренє
KALU, Нови Сад

Друкарня
FB Print, Нови Сад

НОВИ САД
2021

ДРУШТВО ЗА РУСИНСКИ ЈЕЗИК, КЊИЖЕВНОСТ И КУЛТУРУ
ДРУЖТВО ЗА РУСКИ ЯЗИК, ЛИТЕРАТУРУ И КУЛТУРУ
51 ГОДИНА РАДА ДРУШТВА 51 РОК РОБОТИ ДРУЖТВА
(1970-2021)

Издавање Зборника радова
STUDIA RUTHENICA 26 (39)
помогли:
Покрајински секретаријат за образовање, прописе, управу
и националне мањине-националне заједнице
Покрајински секретаријат за културу, јавно информисање
и односе са верским заједницама
Град Нови Сад - Градска управа за културу
Национални савет русинске националне мањине
Републике Србије
Напомена:
Ставови аутора изнети у књизи, не изражавају ставове органа који је
доделио средства за суфинансирање

CIP − Каталогизација у публикацији
Библиотеке Матице српске, Нови Сад

821.161.2(497.11)+811.161.2

STUDIA Ruthenica : зборник радова = Studia Ruthenica :
зборнїк роботох / за редакцию: Юлиян Рамач, за видавателя: Ирина Папуга.
- 1988/89- . - Нови Сад : Дружтво за руски язик, литературу и культуру, 1989−.
− 23 cm

Годишње.

ISSN 0354-8058

COBISS.SR-ID 28571404

063 523 979

Зборнїк роботох “Studia Ruthenica“ 26 (39), Видаватель: Дружтво за руски язик,
литературу и культуру, 21101 Нови Сад, Ћирпанова 27, пф. 55, Тираж : 300
Обсяг: 19 друкарски табаки, Друковала Друкарня „FB Print” Нови Сад, 2021
064 19 75 281 * papugai@mts.rs * 021 453 365, ramacyu@gmail.com * 021 727 342

ISSN 0354-8058